

Vetenskaps societeten i Lund

Årsbok 1984

Vetenskaps societeten
i Lund
Årsbok 1984

*Yearbook of
the New Society of Letters
at Lund*

CWK Glerup

*CWK Gleerup är produktlinjenamnet för vetenskapliga skrifter
utgivna av Liber Förlag Malmö*

*Tryckt med ekonomiskt stöd från Humanistisk-
samhällsvetenskapliga forskningsrådet*

---

*Redaktör: Anders Grönvall, Saarisvägen 14 B,
S-212 19 Malmö, tel. 040/18 52 58*

Formgivning: Lars Temple

Omslagsbild: Ektrappan i Lundagårdshuset från 1732.

Foto: Erik Liljeroth, Allhems förlag

ISBN 91-40-0512-1

Berlings, Arlöv 1985

Innehåll

Artiklar

- 5 *Nils-Arvid Bringéus*: Den gudfruktiga tjänstepigan
- 37 *Bertil Ejder*: Om Söderwalls fornsvenska ordbok . En orientering och handledning för nyttjare
- 47 *Nils Palmborg*: Den unge Carl Johan Schlyter. Citat ur en brevsamling med kommentarer
- 79 *Leokadia Postén*: Danmark och det polska novemberupproret 1830–1831
- 108 *John Tuneld*: Magnus Stenbocks skånska häradsfanor

Minnesord

- 127 Holger Crafoord av *Magnus Thorfinn*
- 133 Gunnar Ahlström av *Per Rydén*
- 139 Peter Skautrup av *Bertil Ejder*
- 145 Carsten Welinder av *Göran Englund*
- 153 Niels Skyum-Nielsen av *Tore Nyberg*
- 157 Björn Collinder av *Gösta Holm*
- 173 Sverre Steen av *Birgitta Odén*
- 179 Sven Hammarskiöld av *Per Lindblad*
- 185 Nils Strömbom av *Nils Arvid Bringéus*

Vetenskapssocieteten i Lund

- 189 Matrikel
- 200 Verksamheten 1983
- 202 Räkenskaper
- 205 Revisionsberättelse
- 206 Stadgar
- 210 Skrifförteckning

Nils-Arvid Bringéus

Den gudfruktiga tjänstepigan

Ett kistebrev från Berlings i Lund

År 1764 utgav boktryckaren Carl Gustaf Berling i Lund ett märkligt ettbladstryck eller kistebrev, bild 1. Titeln lyder (med moderniserad stavning): »Den gudfruktiga tjänstepigan, det är: Andliga och gudliga betraktelser över vår Herres och Frälsares Jesu Kristi smärftfulla lidande och död, uti vilka ett Guds barn dagligen bör öva sig i alla sina gärningar; vilken som detta blad haver i sitt hus, och håller uti sitt leverne där efter, han haver överflödig välsignelse att förvänta av Herren vår Gud.» I Lund utkom trycket i ytterligare fyra upplagor: 1777, 1790, 1791 och 1795.

Kistebrevet skiljer sig i flera avseenden från Berlings övriga tryck. Corpusbilderna är relativt liten och får plats i den mellersta spalten. Den föreställer den gudfruktiga tjänstepigan i färd med att hämta vatten vid en brunn. Hon presenterar sig själv: »Mitt namn är Susanna.» Infälld i bilden uppe till vänster håller en ängel en krans över hennes huvud.

Texten är ovanligt omfattande och uppsatt med lösa typer i tre spalter. I dessa är 13 små figurer infällda, bland dem ett par skor, en kam, en kniv, ett dukat bord, en kanna, ett krucifix. Kistebrevet saknar ram men är fast uppbyggt av ornament upptill och vid sidorna. Överst svävar två basunblåsande änglar med var sin krans. Vid sidorna står två spiralornerade pelare. Över dessa har två figurer placerats in som tycks ha föga med bildmotivet i övrigt att göra. Den till vänster ser ut som Amor med koger och pilbåge, den till höger är antingen en amorin eller en ängel. Trots att utsmyckningarna uppenbarligen tillkommit och brukats för annat ändamål är det ett välkomponerat ettbladstryck, där framförallt de små infällda figurerna väcker nyfikenheten på bildens budskap.

Texten består dels av en tätttryckt ramberättelse, som inleder och avslutar framställningen, dels av 22 små stycken. Här skall jag återge texten i modern stavning och för tydlighetens skull kursivera de inledande orden i Susannas berättelse.

»Det var en gång en eremit 40 år alldeles allena i den samaritanska skogen. Denne tänkte vid sig själv, om uti världen kunde vara någon människa, som var så helig som han. När han nu sådant hos sig överlade, se, då kom en Guds

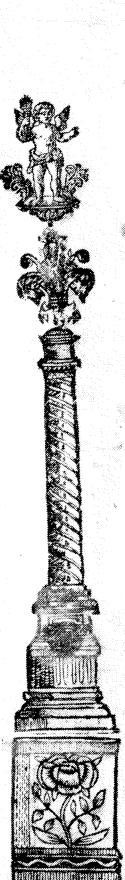
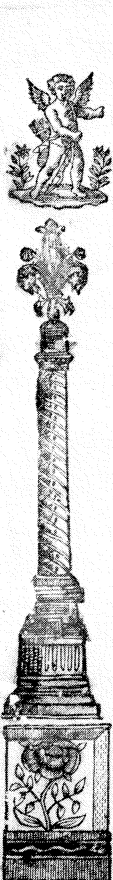

Den Gudseuhgiga Tjenste-Pigan,
 som är:
 Andeligha och Gudliga Beträctelse
 Öfver
 Wärd **HEDVIGS** och Adalfrids
JESU CHRYZOS.
 Smärtesfulla Leuande och Död.

Hu skiffa ett GUDS Bären dagligen för sjwa sig i alla sinu gienningar;

och
 Skriften som detta Blad behöwer i sitt fullt, och påder hur leuene efter; han hafwer öfwerföret
 wälföret i förwänta af **HEDVIGS** wär **GUD.** (Eyr. 1 v. 17 223.)

1. När jag står på min mer-
 gnen; så tänker jag på mig min
 Gud, som leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt, och wärn beuennelsen och
 ändra alla min gienningar.

2. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 ett min födelse. När jag wärde
 med herd och tre flådar ut
 purre fiske, af förtigert beträta minn flögga
 spöden. (Matt. 27. 27. 28.)

3. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

4. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

5. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

6. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

7. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

8. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

9. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

10. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

11. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

12. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

13. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

14. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

15. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

16. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

17. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

18. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

19. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

20. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

21. När jag står på mig min
 Gud; så tänker jag på, hur
 min Gud leuade mig en natt,
 och beder af sin heliga bogen ut
 beuena mig till frid och ett
 ondt. (Job. 12. 12. Rom. 12.)

ängel till honom och sade: Vad överlägger du hos dig? Skulle ingen helig själ vara i världen mer än du? Kom med mig, jag vill allenast föra dig till en ringa tjänstepiga, som dig uti helighet och rättfärdighet emot Gud allsmäktig alldeles övergår.

Då gjorde han sig färdig och gick med ängeln till staden, och kom i huset, varest pigan var. Han gav flitigt akt på henne, och såg att hon alltid var glad och väl till mods, och talade med var man: såg henne också äta och dricka, in summa: han mente sig intet få se någonting hos henne som kunde liknas vid hans andakt och härlighet.

Dock likväl bad han henne att hon ville säga honom vad hennes övning var; men i begynnelsen ville hon icke säga honom det, tills han äntligen med förmaning utav kristlig kärlek bragte det så vida, att hon begynte tala med honom detta, som här nu följer:

1. *När jag står upp om morgonen*; så tackar jag Gud, som bevarat mig om natten, och beder att han hela dagen vill bevara mig från synd och allt ont och vara begynnelsen och änden i alla mina gärningar.

2. *När jag kläder på mina kläder*; så tänker jag på huru min Frälsare Jesus vart med spott och spe klädd uti ett purpurkläde, att därigenom betäcka mina blodiga synder. (Matt. 27:27, 28.)

3. *När jag binder min gördel eller livband om mig*; så tänker jag på huru min brudgum Jesus blev utan all barmhärtighet bunden med band och streck, att föra mig till evig frihet uti himmelriket. (Joh. 18:12. Rom. 5:2.)

4. *När jag tager mina skor på mig*; så tänker jag huruledes min Jesus måste trampa Guds vredes press allena, på det jag skall vandra för honom med glädje uti de levandes land. (Esa. 63:3. Ps. 116:7.)

5. *När jag kammar mitt hår eller sätter på mitt huvud*; så tänker jag uppå, huru min evige konung Jesus Kristus är krönt med den vassa törnekronan, på det han måtte förskaffa mig en evig ärekrona i Guds rike.

6. *När jag binder ett kläde om min hals*; tänker jag på det linklädet som min Jesu blodiga lekamen blev lagd uti, sedan han var jämmerligen hudstruken; varmed han har förtjänt mig att stå för Guds och Lammets stol, iklädd de rena och vita linkläder, som äro helgonens rättfärdighet. (Tit. 2:14. Esa. 61:10.)

7. *När jag går till Herrens hel. nattvard*; tänker jag uppå att Jesus själv haver instiftat honom till ihågkommelse av sina välgärningar, lydnad, lidande och död, så ock till en försäkring på mina synders förlåtelse, glada uppståndelse, himmelriket och ett evigt liv.

8. *När jag ser en avrättningsplats*; tänker jag huru som min broder Jesus är en gång upphängd på korsets träd, att betala för hela världens synder. Gud bevare mig för uppsåtliga synder, så ock för en försmädlig död!

9. *När jag går hem till staden*; så tänker jag huruledes min Förlossare Jesus är

förd från Herodes till Pilatus med spott och nöd, att han skulle föra mig till de eviga boningar i himmelen. Gud hjälp mig att försaka världen och trakta efter himmelen!

10. *När jag upptänder eller slår eld*; beder jag: Ack Herre Gud, bevara mig från helvetets glöd och upptänd din kärlekseld i mitt hjärta, att jag må älska dig och min nästa med beständig och uppriktig kärlek.

11. *När jag sopar eller ser ett hus rengöras*; så beder jag: Ack Herre, rensa du mig ifrån den gamla surdegen och onda vanan, att jag må bli va ett nytt kreatur i Kristus Jesus.

12. *När jag ser ett kärll sättas på elden*; så tänker jag på Petri fall vid elden, och beder, att Gud vill bevara mig från andligt högmod när jag står i nådens stånd och ifrån förtvivlan uti syndens stånd, att jag må bli va ett nådens kärll, som Gud haver berett till evig salighet. (Ps. 25:20,21.)

13. *När jag bär ved, eller ser trä*; så tänker jag på huru jämmerligen min käraste Jesus Kristus har burit sitt kors uppå Golgata berg, och beder: Ack Herre Jesus, hjälp mig att bära mitt kors med tålmod igenom denna jämmerdalen, att jag måtte evigt få vara hos dig, som är livets träd, i den himmelska fröjdesalen. (Joh. 19:7. Esa. 53:4,5.)

14. *Går jag vid något rinnande vatten*; så tänker jag huru min Jesus gick över Kidrons bäck, och beder: Ack Herre, hjälp att jag må vara ett träd, planterat vid vattubäckar, som frukt bär i sinom tid. (Psalms 1:3.)

15. *Ser jag ett spjut, svärd, kniv eller stänger*; så tänker jag uppå huru min Jesus blev fången i örtagården med bloss, stänger och stavar, och huru spjutet blev stunget uti hans heliga sida, och beder: Ack Herre, bevara mig från slagsmål och trätor, och hjälp mig att döda alla oordentliga begärelser och onda affekter.

16. *När jag lägger ved på elden, eller ser det*; så tänker jag på de många heliga martyrer, som tåligen lidit för Jesu namns bekännelses skull, och beder: Gud, uppehåll mig i en sann tro, att ingenting må skilja mig från din bekännelse och kärlek.

17. *När jag bär, eller ser mat bäras på bordet*; tänker jag på den måltiden, som Jesus höll med lärjungarna, och beder att Gud vill hjälpa mig söka den andliga spisen: sitt ord och sakramenten, ja, Jesus själv, som uppehåller mig till ett evigt liv.

18. *Får jag penningar, eller giver dem ut*; så tänker jag på de 30 silverpenningar, för vilka H. Jesus blev förrådd, och beder: Ack Herre, bevara mig för girighet, och giv du mig ett förnöjt hjärta i all ting. (1. Tim. 6:6–10.)

19. *När jag dricker*; tänker jag på den ättika och galla, som för min Jesus blev iskänkt uti hans törst på korset, och beder; Min Gud! bevara mig, att mitt hjärta ej besväras med frosseri och dryckenskap, utan att jag må leva nykter och skicklig, och hjälpa de nödlidande! (Psal. 69:22. Luc. 21:34.)

20. *Ser jag en bedrövad människa*; så beder jag Gud bevara henne från förtvivlan. Gud ske lov som giver mig sinnesförnöjelse! Mitt kors och besvärighet är ju intet emot så många andra människors elände.

21. *När jag går till sängs att sova*; tänker jag på huru min Jesus blev lagd i graven, och stod därifrån upp igen; så skall ock jag uppstå till en evig glädje. Jag tackar dig min Gud som har bevarat mig idag ifrån så mycken synd och sorg, som jag kunnat råka uti, och givit mig så mycket gott. Gud bevara mig ock i denna natt, och uppväck mig frisk och sund i morgon! (Joh. 19:25.)

22. *Summan av hela min tro och tillförsikt är denna*: Jag vet ingenting annat till min salighet, än den korsfäste Jesus Kristus. Honom lever jag, honom dör jag, till hans ära syfta alla mina gärningar. Hans lidande är min rättfärdighet, och hans död är min salighet. (Rom. 14:8. C. 4:25.)

Då nu eremiten allt detta hade hört, tänkte han vid sig själv: O! Gud! jag som alltid är allena, och av ingen förvillas kan dock näppeligen tänka vad denna pigan under sitt arbete verkligen förrättar; skulle jag bo bland människor såsom hon jag kunde det sannerligen inte göra. Fäll således själv domen: att denna pigan var heligare än han, och hade billigt långt större lön hos den nådige Guden att vänta.»

De 22 punkterna ger en ganska heltäckande beskrivning av en tjänstepigas arbetsdag. Hon står upp och klär sig (1–16), hon sköter sina sysslor vid härden och bordet (10–13, 16, 17, 19), men dessutom går hon i kyrkan och på torget för att handla och där möter hon människor (7–9, 20), för att slutligen gå till sängs om aftonen (21). Den avrättningsplats hon ser (8) ligger sannolikt utanför en stad eftersom hon »går hem till staden» (9) där hon har sin tjänst. Men man får inte veta något om hennes förhållande till den familj hon tjänar eller till andra tjänstepigor. Hennes relation till Frälsaren är desto tydligare.

Bibelanknytningarna är merendels enkla: kläder – purpurklädet, avrättningsplatsen – Golgata, pengar – de 30 silverpenningarna, rinnande vatten – Kidrons bäck, måltiden – nattvarden, sängen – Jesu grav. Andra anknytningar ter sig mera långsökta för den nutida läsaren.

Om man inte omedelbart kan tolka de små figurerna hjälper texten till. Den första figuren, en kvinna med ett kors i handen, åsyftar uppenbarligen Susanna själv. Skorna är hennes skor och med kammen reder hon sitt hår. Den fjärde figuren återger altaret där hon tar emot nattvarden. Den femte föreställer elden som hon tänder, den sjätte visar hur hon sätter ett kärl på elden och den sjunde föreställer ett rinnande vatten. Efter kniven, det dukade bordet och kannan ser vi »en bedrövad människa» samt som tolfte bild Jesus på korset. Den trettonde bilden föreställer uppenbarligen eremi-

ten bara iklädd ett höftskynke. Inför sin Frälsare har han ingenting att komma med.

Kombinationen mellan en bibelberättelse – såsom passionshistorien – och en lättfattlig bild förekommer även på ettbladstryck i rebusform (Kohlmann 1981 s. 74). Detta pedagogiska grepp har gjort den bibliska berättelsen mera attraktiv, särskilt för unga människor. Även om de små figurerna kan ha inspirerats av sådana rebustryck fungerar de dock på Berlings tryck endast som ett slags textillustrationer. De lättar upp den kompakta texten.

De 22 punkterna är bibliskt förankrade men vi kan likväl inte identifiera den fromma tjänstepigan med den apokryfiska Susanna, hustru till Joakim i Babylon. Ännu mindre känner vi igen den namnlöse eremiten från bibeln. Ramberättelsen har legendkaraktär. Eremiten ägnade sig liksom Maria i Betania åt fromma övningar, medan Susanna i likhet med Marta har »bekymmer för mångahanda». Liksom Marta prisas av Mästaren har ängeln en segerkrans i beredskap åt Susanna.

Bildbladet är en »Mahnbild» för att använda en tysk term. Detta framgår klart av underrubriken. Liksom Susanna bör ett Guds barn dagligen öva sig i sådana andäktiga och fromma betraktelser i alla sina gärningar. Lönen väntar: välsignelse från Herren.

Den fromma tjänstepigan i senare svenska bildtryck

Under perioden 1764-1795 tycks Berling ha haft »ensamrätt» till »Den fromma tjänstepigan». Som så ofta annars efterapades dock även detta kistebrev. Det första exemplet lämnar ett kistebrev i Blekinge läns museum med påskriften »Carlskrona, Tryckt i Kongl. Amiralitets Boktryckeriet, 1796». Såväl corpusbilden som de tretton infällda små bilderna är desamma som på Berlings tryck, ehuru utförda med nyskurna klichéer. Också texten följer Berlings, men den typografiska inramningen avviker.

Att kistebrev utförts på Kungl. Amiralitetstryckeriet är en smula uppseendeväckande. När en ny upplaga med samma klichéer utgavs år 1807 (även i Blekinge läns museum) finns endast tryckorten »Carlskrona» utsatt. Detta får kanske tolkas så att kistebreven trycktes i smyg bredvid de mera officiella tryckalstren (jfr Swahn 1963). En liten detaljkillnad är även att den infällda bilden av kannan saknas på upplagan 1807. Troligen har den lilla klichén slarvats bort.

Från Stenbecks tryckeri i Karlshamn är fyra blad med motivet kända, ett från 1831 och tre från 1834. De båda utgåvorna skiljer sig inbördes starkt

Den Gudfruktiga Tjänste-Pigan,

Det är: Andöfliga och Gudfruktiga Berättelser af Hvarrens och Frälsares JESU CHRISTI

Smärtsamma Livsband och Döds: Ut hvilcket ett Guds Barn dageligen bör öfna sig i alla sina gärningar, och hvilken som hafver detta Bland i sitt Hus och ställer sitt Besvärne derföre, han hafver öfverfödig medfignelse att vänta af Herrans när Gud. (Ett. i Kap. v. 17 - 23.)

Det var en gång en Eremit 40 år af ålder... Den älskade mig till den himmelska fädernes-huset...

1. När jag står upp om morgonen, så tackar jag Gud, som bevarar mig om natten...

2. När jag läder på mig mina kläder, så tänker jag på huru min Frälsare Jesus warde med frött och fä...

3. När jag binder min Örsedel eller Livsband om mig, så tänker jag på huru min Gudsfrömmige Jesus wär utan all barmhertighet bunden med händer och fötter...

4. När jag tager mina Sker på mig, så tänker jag huru det wäres wärdes prägs allena på det jag skall wanda för honom med glädje ut de lifwandes laude.

5. När jag kammar mitt hår eller sätter på mitt huvud, så tänker jag uppå, huru min ewige Konung Jesus Christus är frömt med den kronan på det han måtte påstå mig som Guds kunga...

6. När jag dricker ett Kåde om min hals, tänker jag på det lifwandes förtjenst som min Jesus blidiga tekonen wär lögt ut, sedan han war iuwerlösligen hudsfrömm: hwarad han har förtjent mig att få för Guds och Lambens hett: lifwade de hett: och wera lifwader, som äro Helgonens rättfärdigheter.

7. När jag går till Herrans Hel. Mattward, så tucker jag uppå att Jesus Christ hafwer in-fattat honom till thronsmittes af sin na mätterninnar, löfda lifwande och döds, så od till en förlöfning på minn hunders frälselse, glada upplöfelse, himmelsket och ett ewigt lit.

Susanna är mitt namn. Jag finnes också här, som i Gudsriket för Er med älske uppläse.

8. När jag ser min Herrens kläder, tänker jag huru som min Herrens Jesus är en gång upphängd på Korsets trädd, att betala för hela wärldens fönder: Och bewara mig för uppläse fönder, så od för en förtjenstlösa döds.

9. När jag går hem till Staden, så tänker jag huruledes mig Herrens Jesus är förd från Herrens till Pilatus med lögn och nöd, att han skulle föra mig till de ewiga smärningar i himmelens Guds riket...

10. När jag ser ett Kårlifvans eller när ett Kårlifvans, så tänker jag på det som min Herrens Jesus är en gång upphängd på Korsets trädd, att betala för hela wärldens fönder...

11. När jag gör ett hus rengöras, så beder jag: Åt Herre! skänka du mig irån den gamla sårdenen och onda wanan, att jag må bli wa ett nytt Kreatur i Christo Jesu.

12. När jag ser ett Kårlifvans på jorden, så tänker jag på Petrus som min Herrens Jesus är en gång upphängd på Korsets trädd, att betala för hela wärldens fönder...

13. När jag går till Sängs att sowa, tänker jag på huru min Jesus blev lögd i Grotwren, och född derifrån upp igen: så skall jag upplä utt en ewig glädje: Jag tackar dig min Gud, som för bewarar mig i dag från få wreden Jud och sorg som funnat råsa ut, och gifwit mig så wicket godt. Gud bewara mig od i denna natt, och upplä mig själv och sund i morgon!

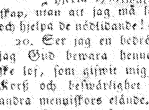
och beder: Åt Herre! bewara mig från slagemål och trätor, och hjälp mig att döda alla ordentliga begärer och onda effekter!!!

14. När jag lägger Wad på ednen, eller ser det, så tänker jag på de många heliga Wärdere, som tilligen löst för Jesus namns bekännelse skull, och beder: Gud Allsmåttig! upplä mig i en sann och löfswande Trö, att ingen ting må ställa mig irån din bekännelse och förtjenst.

15. När jag bär, eller ser Mat Wad på bordet, tänker jag på den Wärdiden, som Jesus höll med Lärningarna, och beder att Gud wäl hjälpa mig sefa den lilla deliga lifwen: Ett Lid och Sårsmärter: ja, Jesus som själv upphäller mig till ett ewigt lit.

16. När jag penningar eller annat gifwer dem ut, så tänker jag om de 30 Silfwepenningar, för hwilka Herrens Jesus blev förtädd, och beder: Åt Herre! bewara mig för girighet, och gif du mig ett förtjenst hjerter i all ting.

17. När jag bär, eller ser Mat Wad på bordet, tänker jag på den Wärdiden, som Jesus höll med Lärningarna, och beder att Gud wäl hjälpa mig sefa den lilla deliga lifwen: Ett Lid och Sårsmärter: ja, Jesus som själv upphäller mig till ett ewigt lit.

18. När jag ser ett Kårlifvans eller när ett Kårlifvans, så tänker jag på det som min Herrens Jesus är en gång upphängd på Korsets trädd, att betala för hela wärldens fönder...

19. När jag gör ett hus rengöras, så beder jag: Åt Herre! skänka du mig irån den gamla sårdenen och onda wanan, att jag må bli wa ett nytt Kreatur i Christo Jesu.

20. När jag ser ett Kårlifvans på jorden, så tänker jag på Petrus som min Herrens Jesus är en gång upphängd på Korsets trädd, att betala för hela wärldens fönder...

21. När jag går till Sängs att sowa, tänker jag på huru min Jesus blev lögd i Grotwren, och född derifrån upp igen: så skall jag upplä utt en ewig glädje: Jag tackar dig min Gud, som för bewarar mig i dag från få wreden Jud och sorg som funnat råsa ut, och gifwit mig så wicket godt. Gud bewara mig od i denna natt, och upplä mig själv och sund i morgon!

22. Summan att hela min Tro och tillförlitlighet är denna: Jag wär ingen annan lit min salighhet, än den förtjenstlösa Jesus Kristus. Som en förtjenst löst jag, honom det jag, till hans ära sitta alla mina gärningar. Hans lifwande är min tillförlitlighet och hans Död är min salighhet. (Rom. 14: 8. E. 4: 25.)

Utblotta böcker rätt för Herrs dageligen hvarneds Jona Sander

Bild 2.

ifråga om inramningen. Det äldsta trycket pryds av två basunblåsande änglar som bär upp ett gudsöga med det hebreiska gudsnamnet. På det yngsta trycket håller två änglar upp en krona. På ömse sidor härom svävar ytterligare ett änglapar, det ena med en krona, det andra med en palmkvist, bild 2.

Den bedrövade människan har utelämnats, medan i stället trettio penningar tillkommit i anslutning till punkt 18. Även boktryckare Stenbeck har använt ett äldre klichéförråd. Den första infällda bilden med en kvinna med bok i handen och ett lamm bär sålunda texten »PATIENTIA». Samma kliché brukas 1834, men med bortskuren text. Vid punkt 12 har uppenbarligen även en äldre kliché brukats utan sammanhang med texten. Den visar en ängel med krans i ena handen och palmkvist i den andra. Det rinnande vattnet har förtydligats med en liten segelbåt, medan kniven, bordet, kannan, krucifixet och den avklädde eremiten är spegelvända i förhållande till Berlings tryck.

Medan texten på Stenbecks tryck helt följer Berlings är corpusbilden med Susanna utbytt mot fyra gestalter med den korsfäste i bakgrunden. Runt bilden löper texten: »Susanna är mitt namn. Jag finnes också här, som i gudaktighet för Er ett mönster är. De som med tårar så, skola med glädje uppskåra. Ps. 116:5.» I förgrunden står två kvinnor, den ena håller ett ark framför sig, den andra en vinkelskiva med olika figurer i ena handen och en stav i den andra. Bakom sitter två personer, kanske Susanna och eremiten.

Ett exemplar i Kungliga Biblioteket, tryckt 1834, förefaller ha nyttjats som förebild för ett senare tryck. I rubriken har ordet »gudeliga» strukits och ersatts med »fromma». Med bläck har under nedre ramen tillagts: »Allt detta bör en rätt christen dageligen bära uti sina tankar», bild 2.

När vi på nytt möter »Den gudfruktiga tjänstepigan» är det på ett kistebrev där just de citerade orden är tryckta under själva texten med stor stil, med den lilla förändringen att »bära» är utbytt mot »hava», bild 3. Även i rubriken har »gudeliga» ersatts med »fromma». Kistebrevet lämnar själv följande uppgifter: »Kostar okolorerat 2 sk. banko, Wexjö, 1847. Tryckt och finnes till salu hos Joh. P. Lönnegren.»

Detta Växjö-tryck, som veterligen bara utkommit i en upplaga, har uppenbarligen haft Stenbecks kistebrev som förebild (i punkt 14 förekommer samma feltryck »effekter!!!» som hos Stenbeck, medan Berling korrekt skriver »affecter»). Det har samma corpusbild, och -text. Bladet är dock i sin helhet nykomponerat med infällda småbilder, men reducerade till åtta stycken. Ett par av dem (elden och det dukade bordet) tycks ha nyskurits

liksom corpusbilden, men i övrigt torde boktryckare Lönnegren ha utnyttjat sitt eget klichéförråd. Ett par av bilderna kan ha prytt någon katekesupplaga. Bilden av det rinnande vattnet har förvandlats till en framställning av ett stort sjöslag. Bilden av pengarna kan vara utförd med en annonskliché.

Inramningen är stramare med en meanderranka. De två svävande änglarna med kransar i bildhuvudet tycks ha fått en modernare klädsel. Bilden över rubriken mitt på bildbladet skall uppenbarligen föreställa den gudfruktiga Susanna själv i himmelen med fromt sammanknäppta händer.

Lönnegrens ramberättelse är identisk med de föregående, men de olika punkterna i Susannas berättelse har fr.o.m. punkt 14 delvis en annan ordning varjämte punkt 16 (När jag lägger ved på elden) har utelämnats, kanske därför att den är så lik punkt 10 (När jag upptänder eller slår eld). Det totala antalet punkter har därför reducerats till 21 på Lönnegrens kistebrev.

Lunda-, Karlskrona-, Karlshamns- och Växjö-trycken kan sägas bilda en egen bildtradition. De infällda figurerna finns på dem alla, låt vara att de successivt reducerats. Corpusbilden i mittspalten är också utmärkande för denna bildtradition, även om Stenbecks och Lönnegrens motiv avviker från Berlings.

Redan 1838, dvs. nio år innan Lönnegren lade upp sitt kistebrev i Växjö, hade boktryckaren Nils Eric Lundström i Jönköping tryckt ett kistebrev med motivet »Den gudfruktiga tjänstepigan», bild 4. Detta tryck, som tydligen bara utkommit i en upplaga har liggande format. Texten är uppsatt i tre spalter liksom på de föregående kistebreven, men den omgives av två stora obelisker som fyller ut arket på sidorna. Klichéerna till dessa obelisker tycks f.ö. ha ingått i den kvarlåtenskap som det Lundströmska boktryckeriet förvärvat från Rasks änka i Växjö. Rask har bl.a. använt dem då han tryckte sin version av »Bondelyckan» (Bringéus 1984, s. 43).

Lundström har slopat såväl corpusbilden som de infällda figurerna och har i stället försett sitt kistebrev med ett inledande och ett avslutande träsnitt. I ett boningsrum står en kvinna, varjämte en man och en kvinna är avbildade i sittande ställning. Sannolikt avser de att föreställa ängeln, eremiten och tjänstepigan. På en tavla i bakgrunden ser man den korsfäste. Slutbilden är högst kuriös i sin primitiva gestaltning. Innehållet förklaras av texten, som jag strax skall återkomma till.

Susannas berättelse är liksom hos Berling och Stenbeck uppdelad i 22 punkter. Den överensstämmer på det hela taget med deras versioner men är lite mångordigare och innehåller dessutom flera bibelhänvisningar.

Den Gudfruktiga Tjänste-Pigan, eller Andådgiga och Gudliga Betraktelser

Öfver hvar Herres och Prästares Jesu Christi smädeliska Eldande och Tåb, uti hvilka ett Guds barn dageligen för öfwa sig i alla sina gerningar, tankar och anslag. Och hvilken som detta Blad härvid i sitt hus, och hållet till levera der- efter, han påmer öfvermålig välstånd till förmoda sig, af Herrens nåden O. (Bv. i Cap. v, 17, 2a.)

439 efter Frälsarens födelse, lefde en gudfruktig men med namn Odea, som drog sig utom i sin ungdom en världsbullret, och gjorde sig en hög stupa i sin Samvittighets Skog, var hon förest en Eremitiska. Sin hög skilde hon till sig till sig, med en skogen omkring omkring som hon framman med sig i hvar stund som hon var i världen. Hon var en skogen omkring omkring som hon framman med sig i hvar stund som hon var i världen.

440 efter Frälsarens födelse, lefde en gudfruktig men med namn Odea, som drog sig utom i sin ungdom en världsbullret, och gjorde sig en hög stupa i sin Samvittighets Skog, var hon förest en Eremitiska. Sin hög skilde hon till sig till sig, med en skogen omkring omkring som hon framman med sig i hvar stund som hon var i världen.

441 efter Frälsarens födelse, lefde en gudfruktig men med namn Odea, som drog sig utom i sin ungdom en världsbullret, och gjorde sig en hög stupa i sin Samvittighets Skog, var hon förest en Eremitiska. Sin hög skilde hon till sig till sig, med en skogen omkring omkring som hon framman med sig i hvar stund som hon var i världen.

442 efter Frälsarens födelse, lefde en gudfruktig men med namn Odea, som drog sig utom i sin ungdom en världsbullret, och gjorde sig en hög stupa i sin Samvittighets Skog, var hon förest en Eremitiska. Sin hög skilde hon till sig till sig, med en skogen omkring omkring som hon framman med sig i hvar stund som hon var i världen.

443 efter Frälsarens födelse, lefde en gudfruktig men med namn Odea, som drog sig utom i sin ungdom en världsbullret, och gjorde sig en hög stupa i sin Samvittighets Skog, var hon förest en Eremitiska. Sin hög skilde hon till sig till sig, med en skogen omkring omkring som hon framman med sig i hvar stund som hon var i världen.

444 efter Frälsarens födelse, lefde en gudfruktig men med namn Odea, som drog sig utom i sin ungdom en världsbullret, och gjorde sig en hög stupa i sin Samvittighets Skog, var hon förest en Eremitiska. Sin hög skilde hon till sig till sig, med en skogen omkring omkring som hon framman med sig i hvar stund som hon var i världen.

Bild 4.

Det märkliga med Lundströms kistebrev är emellertid att det har en annan ingress och avslutning än de övriga kistebreven. Den förra lyder:

»År 439 efter Frälsarens födelse, lefde en gudfruktig man vid namn Odea. Han drog sig redan i sin ungdom ur världsbullret, och gjorde sig en koja djupt in uti samaritanska skogen, där han förde en eremitlevnad. En dag tänkte han likväl vid sig själv: männ någon människa finnes som kan jämföras med mig i helig vandel och gudskraft. En ängel uppenbarades honom då, vilken sade: Din självgjorda inbillning är falsk. Jag vill föra dig till en ringa tjänstepiga vid namn Susanna, som öfvergår dig i utöfvandet av en ren och helig gudskraft. Eremiten åtföljde ängeln till tjänstepigan, som av ängeln uppmanad, avgav följande vackra och uppbyggliga bekännelse:»

Denna ingress innehåller nya sakuppgifter. Vi får veta såväl eremitens namn som året för händelsen: 439 efter Kristi födelse. Därjämte avviker inledningen från de föregående genom uppgiften om att ängeln uppmanad

Susanna att berätta. Ingenting nämns om hennes ovillighet att berätta om sig själv, eller om att hon åt, drack och var glad till sinnes.

Texten avslutas med följande tillägg:

»Slutligen föreställes nu uti nedanstående stämpel, huruledes djävulen ville förföra eremiten till högfärd, skrymteri och avfall ifrån Gud; men en ängel, sänd från höjden, kom till honom och förmanade honom allvarligen till ståndaktighet uti sin påbegynta gudaktighet; såvida han icke ville, att den sista villan skulle bliva värre än den första.»

Stämpeln eller klichén visar oss till vänster hur den horn-, svans- och bockfotsprydda djävulen bredvid vilddjuret med glupande käftar hugger fatt i eremiten med en krok, medan ängeln till höger talar honom till rätta. Överst i bildfältet ser vi hur Gud Fader ifrån sin himmel följer kampen med segerkransen i ena handen och ett gissel i den andra (ehuru kransen omotiverat hålles över vilddjuret och gisslet över ängeln).

Den danska förebilden till den svenska kistebrevstraditionen

Berling hämtade ofta motiven till sina kistebrev från Danmark, där han var verksam innan han flyttade till Lund. Detta gäller också motivet »Den gudfruktiga tjänstepigan».

V.E. Clausen har i sin förteckning över de folkliga danska träsnitten i ettbladstryck 1650–1870 uppfört inte mindre än femton olika utgåvor av motivet (nr. 134–148) (Clausen 1961 s. 111 ff.). I ett opublicerat supplement har han redovisat ytterligare ett antal varianter. Bland de nyframkomna bladen härstammar ett från en boktryckare Christoph Georg Glasning (1706–1752). Detta är det äldsta daterbara kistebrevet med motivet i Danmark och minst tolv år äldre än Berlings. Rubriken »Den Aandelige Tieneste-Pige» bär prägel av tysk översättning. De infällda bilderna är desamma som Berlings, men corpusbilden avviker något eftersom man här bakom den stående Susanna vid brunnen även ser eremiten. (Tillhör ingenjör Stantz, Dragör.)

Det råder dock ingen tvekan om att det är Clausens första version (nr 134) som utgjort den direkta förlagan till Berlings kistebrev. Rubriken börjar: »Ære-Krands og Krone For en Aandelig Tieneste-Pige, Det er: Andægtige og Gudelige Betragtelse» och träsnittet överensstämmer i övrigt med Berlings. Trycket bär underskriften »KIØBENHAVN, Findes til Kiøbs i Skinder-Gaden skraas over for vor Frue Skole», bild 5. Det var här som boktryckaren J. J. Høpffner var verksam från 1720 (Clausen 1961

Wre Krands og Krone
 For en Mandelig Tjeneste: Vige,
 Da at:
Andægtige og Gudelige Betragtelse
 Over
Vor Herres og Grelferes Jesu Christi
Smerterfulde Lidelse og Død,

Som et Guldts Barn daglig ber at øve sig ud i alle sine Gjæringer.

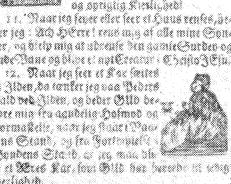
Ivo som dette Blad haver i sit Huus og Miller sit Levnet derefter, han har overflødig Beskæftigelse at forbrønde af Heren vor Guds

A Et hør engang en Fremtid 40 Aar
 gæddt alle vds Samfundets Gæster,
 som tænke sig at leve, om det vil kunne være
 noget skænske i Heren, som vor søn, hellig
 søn Jesus, Da der hans fader og sin overordnede,
 som kom og Guds Herrens til ham og sig for
 sig som en rødt Skænske, som han sig for sig
 sig som en rødt Skænske, som han sig for sig
 sig som en rødt Skænske, som han sig for sig

1. Naar jeg staaer op om
 Morgenen, saa tænker jeg Gud
 som har boeret mig om Natten,
 og beder, hvi om Dagen
 som boeret mig om Natten,
 og beder, hvi om Dagen
 som boeret mig om Natten,
 og beder, hvi om Dagen

2. Naar jeg staaer mig om
 Aftenen, tænker jeg herredinde
 Guds Herrens om at Guds Herrens
 om at Guds Herrens om at Guds Herrens
 om at Guds Herrens om at Guds Herrens
 om at Guds Herrens om at Guds Herrens

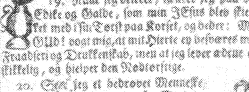

3. Naar jeg binder mit Hænde
 om mig, tænker jeg, hvor min
 Hænde blev uden all' Gudsbenedigelse
 om mig, tænker jeg, hvor min
 Hænde blev uden all' Gudsbenedigelse
 om mig, tænker jeg, hvor min
 Hænde blev uden all' Gudsbenedigelse

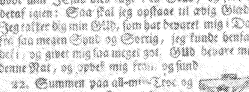
4. Naar jeg lever eller leer
 at Huus tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der

5. Naar jeg lever eller leer
 at Huus tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der

6. Naar jeg lever eller leer
 at Huus tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der

7. Naar jeg lever eller leer
 at Huus tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der

8. Naar jeg lever eller leer
 at Huus tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der

9. Naar jeg lever eller leer
 at Huus tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der
 jeg tænke, ja der jeg tænke, ja der

Bild 5.

s. 28 ff.) och från denne boktryckare har Berling lånat flera av sina kistebrevsmotiv.

En jämförelse mellan Høpffners och Berlings kistebrev visar stora överensstämmelser. T.o.m. de infällda småbilderna har samma placering. En detaljavvikelse är den uppslagna bok som finns bakom Susanna på den danska corpusbilden och som saknar motsvarighet på Berlings tryck. En annan skillnad är att Berling, liksom hans svenska efterföljare, till rubriken fogat hänvisningen till Syraks bok. Ytterligare en skillnad är att den danske kistebrevstryckaren genom rubriken »Ærekrands og Krone» framställer sitt blad som ett slags »diplom» för den gudfruktiga tjänstepigan. V.E. Clausen har daterat bladet till c:a 1720, då Høpffner började sin verksamhet (Clausen 1973 s. 27).

Den kände boktryckaren Thomas Larsen Borup och hans efterträdare Joh. Rud. Thiele, båda verksamma i stora Helliggeist-Stræde, har även utgivit bildblad med samma text. De små illustrationerna inne i texterna saknas dock och corpusbilden visar visserligen Susanna vid brunnen men inte ensam utan tillsammans med ängeln och eremiten i fotsid klädnad, bild 6. Kransen sträcker ner över Susannas huvud av en hand från molnen. Bilden erinrar om Glasings corpusbild men är ändå inte identisk med denna.

Borups corpusbild har ännu omkring sekelskiftet 1800 med en nyskuren stock nyttjats som illustration till ett skillingtryck med titeln »Ære-Krands for Den Gudfrygtige Tieneste-Pige Susanna. Hvorledes Eremiten blev af Engelen overbeviist om, at Susanna var endnu fuldkommere end han» (Spamer 1970 s. 206, pl. X med vissa felläsningar). Skillingtrycket tillhör Dansk Folkemindesamling.

Bland de av V.E. Clausen förtecknade danska kistebreven med Susannamotivet finns det anledning att uppmärksamma ytterligare en version, tryckt i Haderslev i Sönderjylland (Clausen nr 143–146). Den bär tydlig släktskap med Høpffners och har liknande inramning och samma antal infällda bilder. Även corpusbilden påminner om Høpffners, men bakom Susanna finns inget bord, bild 7. I stället ser vi en man med hatt och utsträckta händer. Den infällda texten över hans huvud visar att det är eremiten (Schrøder 1974 s. 7).

Texten på Haderslev-trycket har 22 punkter, men både ramberättelsens början och slut har en något avvikande formulering. Den börjar så här: »En eremit, som hade levet fyrgetive Aar ganske allene i Samaritaner Skoven, tænkte engang ved sig selv...» Denna version upptrycktes så sent som 1906 utan illustrationer av Bornholms Tidendes boktryckeri (ex. i Det Kgl.

Ere - Krands
for den gudfruktige Tjeneste-Pige SUSANNA,

Andagtige og gudelige Betragtninger over vor
Herres og Frelseres Jesu Christi smertefulde Lidelse og Død,
som et Guds Barn daglig bor og sig vdi i alle sine Gjerninger.
Hvo, som haaver dette Blad i sit Hus og stiller sit Livnet derefter, han haaver overfladig
Bilgheds og vorte af Herren vor Gud.

1. Naar minn en Gernit so har aadbt
allere vdi Samvittigheeden, som
taente ved sig selv, om der vil funde være
nogen Afsigt i Herrens, som var sig dellig som
højt og høit har lyst og ha overladt, for da
som Guds Raad til bannem og fader: Høit
overligger du ved dig i Guds her mig hellig
Guds vore i Herrens mere end du? Gud med
mig, jeg vil min føre dig til en rigtig Tid
Bude, som du behøvede og fortæret ind
Gud den Almagtsfulde lov overaar.
Da gjorde han sig færdig og sig med Englen til
Studen, og som i Aften, hvor vilgen var: han
gav siting det paa Vigen, og laar, at han var
altid glad og vel til Hoved, da talte med
Hånd, naar hende osfor ade og drist, i Sam-
ma, han mente intet at se paa hende, som
funder liener ved hans fader og fader.
Da alligevel had han hende, at han vilde sine
ham, had hende Døtler var? Alra han vilde
Brennoffen se han der, til han endelig
for Formaning om Christen Kirkelighed bragte det
saa vdi, at hun begænder at fare, som følger:
2. Naar jeg staar om Morgenen, og
taente jeg Gud, som her bevaer mig om
Vatten, og beder, han vil Dagen igjennem
bevare mig fra Sønd og alt Gud, og være
Bijandfæls og Ende alle mine Gjerninger.
3. Naar jeg binder mit Bøle eller et Bøle
Baad om mig, taente jeg, hvor min
Brugdom Jesus blev uden af Dørmærke
tighed bunden med Baand og Strikker, for
at udføre mig til evig Frelst i Himmel.
4. Naar jeg tager mine Sles paa, ten-
ker jeg, hvorledes min Jesus maatte træ-
de Guds Bødes Døle: Kar alle, at
jeg sal vandre for bannem med Guds:
de Væsende Lande.
5. Naar jeg fammer mit Haar eller fæ-
ter paa mit Hoved, taente jeg, hvorledes
min evig Konge Jesus Christus er kronet
med den høvste Kronen, for at forberve
mig en evig Røe: Kone: Guds Digt.
6. Naar jeg binder et Vindlade om min
Dals, taente jeg på det Vindlade, min
Jesus helligt begynde sig vdi, efter at han
jammerlig var hvidstret, og derind had
han feriet mig at haare for Guds og Kam-
nets Stod, hvor de trene hvide Lin: Ka-
der, som er de Helliges Merktighed.
7. Naar jeg gaar til Herrens Døds-
være, taente jeg paa, at Jesus har sig
indstillet den, til at udfornet hans Dø-
gjerning, Kvindig, Døds og Død, saa
og til en Forsikning paa mine Søndes
forladelse, en glædelig Opfyldelse, Him-
merlig og det evig Liv.
8. Naar jeg ser et Aftenstid, taente
jeg, hvorledes min Jesus har endog ant
Kerkes Tøe, for at betale for den gamle
Bordens Sønd. Gud bevare mig fra
uudrivelig Sønd og en forindelig Døe.

Herre Jesu! hielp, at jeg maade være som
det Høe, der er plantet hos Band-Dak-
te, og her Bragt i sin Tid!
15. Naar jeg syes Svend, Svend, Kuis og
Strænge, taente jeg, hvor min Jesus blev
fangen i Inderhavet ved Døds og Strænge,
og Spødet blev slungen igjennem hans hel-
lige Side, og beder: Ad Høe: bevaer mig
fra Døds og Kammerie haade af store og
hænder, og hielp mig at dræbe alle mine
uordentlige Begjæringer og onde Afteer.
16. Naar jeg lægger Brænd til Ilden,
eller ser det, taente jeg paa de mange
hellige Martirer, som taalmodig har lidt
for Jesu Navns Værdighed, og beder:
Gud opholde mig i den sande Røe, at
ingen Ting kan stille mig fra din Værdig-
heds og Kirkelighed.
17. Naar jeg bær, eller ser Mad bæres
paa Bordet, taente jeg paa det Maaltid,
som Jesus holdte med sine Disciple, og
beder: Gud hielp mig at føde med et
den aandelige Spisje, Guds Gud og
Særtaent, ja min Jesus selv, som
opholder mig til det evig Liv.
18. Naar jeg Penges, eller giver dem
ud, taente jeg paa de 30 Solpøenge, som
min Jesus blev forraad for, og beder:
Ad Høe: bevare mig fra Øversigt, og
giv mig et fornoget Herte i alle Ting.
19. Naar jeg drifter, taente jeg paa
den Skif og Gald, som min Jesus
blev fæstet med, i sin Tøst paa Korset,
og beder: Min Gud! vort mig, at mit
Herte og behæret med Frandsfærlig
Drauffindelse: men at jeg lever adnu og
sikkert, og bliver den Redderfærlig.
20. Naar jeg et bedrovet Bænneff, be-
der jeg: Gud bevare det fra Møtvis-
selse. Gud fæ Lev, som giver mig
Sindis Fornøelst: Mit Kør og Des
førsigtighed er jo intet uden fra mange
høe Dørmærkes Frelstighed.
21. Naar jeg staar til Sønd af fæter,
taente jeg, hvor min Jesus blev lagt i en Øre, og fod
og brast sin: Saa sal jeg oplyst til evig Glæde
jeg eller sig, min Gud, som her bevare mig i
Dag fra alle megen Sønd og Fortia, jeg funde
betandte ud, og giver mig for meget Høe: Gud be-
vare mig bære Mad, og spøst min frem og fud.
22. Summen paa al min Tøe og Færlig-
hed: Jeg ved mig intet andet til Ealsgh
den den færlige Jesus Christum: Enn leser
jeg, som har sig, til hær: Der ferloste alle
mine Gjerninger: Døds Døtler er min Døds-
bøt: i hans Døds min Salsgh.
Der en Gernit sin aflammen haade har,
taente han ved sig fæ: O Gud: ja er jeg altid
alene, hvor intet forberer mig, og kan be-
tænde hær denne Vær aflammen, og hær hær
bede vordelig forreter: Gud: ja, jeg vilde
Brennoffen, som han, jeg funde det i alle sine
være, fader las Dømmet: ja at jegne fæ
var hvidere end hær, og hær hær vordelig fæ
den hos Gud da Almagtsfulde Aftenstid.

Opmagtan, trykt og findes tilkøbs hos Jos. Rud. Børst, boende i store Dølgsgjæstau, No. 150.

Bild 6.

Den gudfrygtige Tjenestepige.
 Et er:
 Gudelige Betragtninger
 over
 vor Herres og Frelsers
Jesu Christi Lidelse og Død,
 som et Guds Barn daglig bør at øve sig udi i alle sine Gjerninger.

Hoo som heter dette B^od i sit Guds, og stiller sit Korset derfor, han har overfødt Besigelse af forberet af Herre vor Gud.

Gen Ermit, som havde levet forfærdige Aar gan-
 ste alene i Samaritane Eften, tænkte
 enang ved sig selv: om der vel kunne være
 noget Menneske i Verden, der var saa helig, som
 han? Da han sigt ved sig overlode, fæd da
 som en Guds Engel til ham, og sagde: Hvad
 overtagte du ved? Ermiten var ingen helligere
 Geste være i Verden, end du? Gud med mig, jeg
 vil skænke fore dig til en ringe Tjenestepige, som dig
 i Kjærlighed og Forsættelse hos Gud den tilnærmeste
 Tid. Ermiten tænkte da gode han sig forog-
 med sig gien til Ermiten, og som i Huset, hvor
 han var. Han gik flittig sig paa Vigen, og
 af ham kom altid glad og vel tilmode, og
 med hver Mand: saae hende ogsaa ene og
 alene. Kort, han mente intet at se paa hende,
 som kunde liges ved hans Andagt og Følelighed.
 Da et levefod hos han hende, at han vilde
 hende, hoo hendes Dødsle dar. Men han vilde i
 Begyndelse af sig hende ham der, indtil han endelig
 ved Fremgangs i det vilde Hverlighed brøgte det
 saa vide, at han begynde at tale, som følger:

min Jesus blev fanger i Herchaden med Sværd
 og Stanger, hvor det blev slaaet igennem
 hans hellige Brøst, og lever: Af Herre!
 lovar mig for Gud og Sammen, lovde at
 gøre og vedberede, og hjælp mig, at brøde alle
 mine uordenlige Begieringer og onde Afstæler.
 16. Naar jeg legger Brønde til Jiden, eller
 fæd der, tænker jeg paa de mange hellige Marty-
 rter, som raalmodig har læst for Jesu Raads
 Beskedeligt Skjold, og beder: Af Gud! op-
 hold mig i den hellige Trøst, at mig: Guds maa
 stille mig fra din Dødsle og af Skædsdig.
 17. Naar jeg bær eller fæd Brød bærde paa
 Brødet, tænker jeg paa det Maaltid, som Jesus
 holdt med sine Discipler, og beder: Gud hjælp mig
 og beder: Gud hjælp mig
 at føge mest eller den
 aandelige Epile, Guds
 aandelige Epile, Guds

1. Naar jeg staaer op om Morn-
 genen, saa taffer jeg Gud, som
 faa, beovær mig om Natten, og
 beder, at han vil Dagen igjennem
 bevare mig for Svind og alle Ondt,
 eller alle Guds, og Enden i
 alle mine Guds.
2. Naar jeg staaer mig i Kirker, tæn-
 ker jeg, hvorledes min Guds Jesu blev af
 Sværd eller i Purpurskæde, for at sitte i mine
 blodige Sværd.
3. Naar jeg binder mig i Veste eller Livbaand
 om mig, tænker jeg, hvorledes min Vridgom
 Jesus blev uden al Hæmskrydsighed bundet
 med Sværd og Sværd, for at udføre mig
 til evig Fred i Himlen.
4. Naar jeg drøer mine
 Sværd paa, tænker jeg, hvor-
 ledes min Jesus maatte træde Guds Sværd
 i Sværd, paa det at jeg skal vandre for ham
 ind i Verden i de Levendes Land.
5. Naar jeg kærmer mig i Haar, eller sætter
 mig i Haar, tænker jeg,
 hvorledes min evige Kærmer
 Jesus Kristus, blev kærmet
 med sin Hærs Korone, for at forberede
 mig en evig Korone i Guds Rige.
6. Naar jeg binder mig i Skjorte om min
 Hals, tænker jeg, om det Enskede, som mig
 Jesu beder Værdi Guds her, eller Jesu
 som mig i Gudstrøget; og dermed har min
 forment mig at staae for Guds og Kammer
 Sværd, heri de rene hvide Enskede, som er
 de Helliges Hæderlighed.
7. Naar jeg
 gaar til Herrens
 Sværd, tænker jeg, at
 Jesus selv har
 indført den, til at
 tilhøve om hans
 Begjæringer, lidelse og Død: saa og til For-
 sitelse paa mine Sværdes Forbedelse, en aen-
 delig Høflighed, Hummeria og det evige Liv.
8. Naar jeg ser et Kvæstet, tænker jeg,
 hvorledes min Brøder Jesu er enang op
 hængt paa Korsets Træ, for at betale for din

- ganste Verdens Sværd. Gud bevare mig
 for uadvillig Svind og en forsmædelig Død.
9. Naar jeg gaar i Byen, tænker jeg,
 hvorledes min Forlofer Jesus Kristus blev
 fæd fra Sværd til Pilatus med Sværd og
 Død, for at føre mig til de evige Værdier i
 Himlen. Gud hjælp mig, at forlade Ver-
 den, og træde efter Himlen.
10. Naar jeg tænker Jid,
 eller fæd Jid, beder jeg: Af
 Herre Gud! bevare mig for
 Hævedes Sværd, og opværd din
 Hævedes Jid i mit Herre,
 at jeg maae alle dig og min
 Dødsle. Gud hjælp mig, at forlade Ver-
 den, og træde efter Himlen.
11. Naar jeg ser, eller for et Guds tem-
 tes, beder jeg: Af Herre! røst mig fra alle
 mine Sværd, og hjælp mig, at udvise den
 gamle Sværd og onde Vane, at jeg maae
 blive et nyt Kærmer i Christo Jesu.
12. Naar jeg ser et Kær færd til Jiden,
 tænker jeg paa Hævedes Sværd ved
 Jiden, og beder: Gud bevare mig
 for aandelig Sværd og Hævedes
 Stand, naa jeg staaer i Naadens
 Stand, og for Forvildelse i Sværdens
 Stand, at jeg maae blive
 et Kær, som Gud har berødet til evig
 Hæderlighed.
13. Naar jeg bær Sværd, eller fæd Sværd,
 tænker jeg, hvor jaam: g mig fæd Jesu
 selv har bærde sit Korset, aa Guds Sværd,
 og beder: Af Herre Jesu! hjælp mig, at bærde
 mig Korset med Raalmedighed igjennem denne
 Jammerdal, at jeg maae evig nyde dig, som
 er Værdier, i din himmelske Forbedel.
14. Naar jeg gaar
 hos Sværd, tænker
 jeg, hvorledes min Je-
 su sig over Korsets
 Sværd, og beder: Af Herre! hjælp, at jeg maae
 være som det Træ, der er planter hos Sværdens
 bakke, og bærde Kristus i sin Jid.
15. Naar jeg ser Kær, Sværd, Sværd, eller
 et Sværd, tænker
 jeg, hvorledes

16. Naar jeg legger Brønde til Jiden, eller
 fæd der, tænker jeg paa de mange hellige Marty-
 rter, som raalmodig har læst for Jesu Raads
 Beskedeligt Skjold, og beder: Af Gud! op-
 hold mig i den hellige Trøst, at mig: Guds maa
 stille mig fra din Dødsle og af Skædsdig.
17. Naar jeg bær eller fæd Brød bærde paa
 Brødet, tænker jeg paa det Maaltid, som Jesus
 holdt med sine Discipler, og beder: Gud hjælp mig
 og beder: Gud hjælp mig
 at føge mest eller den
 aandelige Epile, Guds
 aandelige Epile, Guds
18. Naar jeg staaer i Kirker, tænker jeg,
 hvorledes min Guds Jesu blev af Sværd eller i
 Purpurskæde, for at sitte i mine blodige Sværd.
19. Naar jeg drøer mine Sværd paa, tænker
 jeg, hvorledes min Jesus maatte træde Guds Sværd
 i Sværd, paa det at jeg skal vandre for ham
 ind i Verden i de Levendes Land.
20. Naar jeg kærmer mig i Haar, eller sætter
 mig i Haar, tænker jeg,
 hvorledes min evige Kærmer
 Jesus Kristus, blev kærmet
 med sin Hærs Korone, for at forberede
 mig en evig Korone i Guds Rige.
21. Naar jeg binder mig i Skjorte om min
 Hals, tænker jeg, om det Enskede, som mig
 Jesu beder Værdi Guds her, eller Jesu
 som mig i Gudstrøget; og dermed har min
 forment mig at staae for Guds og Kammer
 Sværd, heri de rene hvide Enskede, som er
 de Helliges Hæderlighed.
22. Naar jeg
 gaar til Herrens
 Sværd, tænker jeg, at
 Jesus selv har
 indført den, til at
 tilhøve om hans
 Begjæringer, lidelse og Død: saa og til For-
 sitelse paa mine Sværdes Forbedelse, en aen-
 delig Høflighed, Hummeria og det evige Liv.
23. Naar jeg ser et Kvæstet, tænker jeg,
 hvorledes min Brøder Jesu er enang op
 hængt paa Korsets Træ, for at betale for din

Trykt og at bestemme i Haderslev.

Bild 7.

Bibl., Köpenhamn). Till Haderslevversionen skall jag återkomma längre fram.

För fullständighetens skull bör nämnas att även en norsk version av »Ære-Krands for den gudfrugtige Tjenestepige Susanna» är känd. I en katalog utgiven av Cappelens Antikvariat, Oslo år 1979, omtalas nämligen (som nr 277) ett tryck med trespaltig text, utgivet i Sarpsborg 1857. Uppenbarligen bygger denna utgåva på någon av de danska versionerna.

Tyska förebilder till de danska bildtrycken

V.E. Clausen har framfört tanken att upphovet till de danska bildarken är en dansk översättning från 1719 av ett tyskt tryck med rubriken »Dend fromme Tieneste Pige Armelle Nicolas i almindelighed kaldet Dend gode Armelle, hendes daglig omgiengelse med Gud uddragen af hendes underlevnets andendeel/ som Anno 1708 er oversat i det Tiidske, og nu i det danske Tungemaal dennem som elsker et helligt Levnet til opmuntring og effter tancke. Anno 1719» (utan tryckort). Titeln följer ordagrant den tyska källan, ett omfångsrikt ettbladstryck, utgivet i Regensburg 1708. Armella Nicolas var en fransk tjänstepiga som levde i Bretagne (1606–1671) och som efter sin död blev föremål för en av jesuiterna befrämjad kult, som även spred sig till Tyskland. Det tyska ettbladstrycket består av utdrag ur uttalanden av Armella, hämtade ur andra delen av hennes tidigare utgivna Vita. Det är prytt med ett kopparstick utfört av Georg Heinrich Schifflen, en framstående helgonbildsstickare i Augsburg, och visar Armella med armarna korsade över bröstet och omstrålad av himmelskt ljus. (Spamer 1961 s. 141 ff.)

Berättelsen om Armella Nicolas har likheter med legenden om Susanna och det är inte uteslutet att Armellas Vita har drag som lånats ur legenden. Någon eremit förekommer dock ej här. Den danska översättningen som är från 1729 och ej från 1719, följd av ytterligare en upplaga tryckt i Köpenhamn 1764 (Bibliotheca Danica 1, 1961 sp. 441) är ett intressant vittnesbörd om att Armella Nicolas ryktbarhet även nått Skandinavien, men den hör inte till den här behandlade texttraditionen och framförallt inte till bildtraditionen.

Närmare står ett annat danskt tryck som första gången utkom 1720, vilket går tillbaka till ett tyskt, tidigast känt 1520 (Clausen 1961 s. 62).

De danska kistebreven brukar som regel ha tyska förlagor. Någon tysk motsvarighet till Høpffners och Borups kistebrevsillustrationer har dock ej

påträffats. Adolf Spamer, som ägnat ett livslångt intresse åt Die geistliche Hausmagd, har emellertid av en antikvitetshandlare i München erhållit en beskrivning av ett kopparstick från 1700-talet som är intressant i detta sammanhang. Corpusbilden föreställer tjänstepigan, eremiten och ängeln jämte ett antal smärre framställningar illustrerande tjänstepigans sysslor i samma ordning som de beskrivs i texten (Spamer 1970 s. 22).

Denna beskrivning är tillräckligt detaljerad för att göra det möjligt att koppla den samman såväl med Glasings, Høpffners som med Borups/Thieles kistebrev. Borup/Thiele har endast använt motivet för sin corpusbild, medan Glasing och Høpffner även har vidarefört idén med de små figurerna i texten. De danska kistebrevstryckarna kan alltså ha haft samma tyska förlaga men har utnyttjat den på olika sätt.

Att Glasings och Borups corpusbild är ett lån från Tyskland finns det ytterligare ett tecken på. Avbildningen av tjänstepigan, eremiten och ängeln som mittbild finns på ett av Spamer återgivet ettbladstryck, vilket utförts av Wentzell i Weissenburg med titeln »Beschreibung der geistlichen Hausmagd». Trycket är så pass sent som från mitten av 1860-talet, en kolorerad litografi utförd i »Ulm bei Dick» (Brückner 1981 s. 73, 78). Litografien är utförd på ett sätt som påminner om ett kopparstick och har uppenbarligen i sin tur äldre förebilder.

Ytterligare indicier på en äldre tysk – protestantisk – bildtradition med infällda småbilder i texten utgör två tyska tryck, som Wolfgang Brückner påträffat (Brückner 1975, bild 7, Brückner 1981 s. 75). Texten ansluter sig till den tyska traditionen med 24 punkter, men lokaliserar eremiten till Samaritanerskogen precis som de danska och svenska kistebreven. Även andra detaljer visar överensstämmelse med den skandinaviska texttraditionen. De båda trycken är av nordtyskt ursprung. V.E. Clausen menar att det äldsta är tryckt i Flensburg eller Schleswig i slutet av 1700-talet (Clausen, manus). Brückner anser dem tillkomna »aus Augsburger Anregung» (1981 s. 76). Detta är så mycket intressantare som det just var från Augsburg som kistebrevstryckarna i Köpenhamn hämtade sina förebilder. Allt talar således för att de tidigaste danska kistebreven med motivet har hämtat texten direkt från Tyskland. J.R. Thiele, som var verksam från 1770 har också uppenbarligen haft tillgång till en tysk förebild (med Susanna, eremiten och ängeln som corpusbild) då han tryckte ett blad med tysk text i Köpenhamn. Det bär rubriken »Die geistliche Dienstmagd» (Clausen 1961 s. 113).

Ingressbilden på Nils Eric Lundströms tryck med ängeln, eremiten och tjänstepigan avbildade framför ett krucifix kan även ha haft en direkt tysk

förebild. Men den kan ha hämtats från något skillingtryck, vilket jag hittills inte hunnit undersöka.

Kistebrevstexten och dess förlagor

Ingressen till Lundströms kistebrev lämnar den något häpnadsväckande uppgiften att den skildrade händelsen skulle ha ägt rum redan år 439 efter Kristi födelse. Liksom i övriga svenska och danska kistebrev heter det att eremiten levte i den Samaritanska skogen i 40 år.

Adolf Spamer påpekar att detta är en ram, som ofta förekommer i den medeltida exempellitteraturen. Han pekar på Palladius Historica Lausica från omkring år 400, en källa som haft en särskilt lång efterverkan i den medeltida prediko- och exempellitteraturen. Här förekommer den tack vare askungemotivet ofta citerade berättelsen om jungfrun i nunneklostret i Tabene som simulerade att hon var svagsint och måste förrätta de smutsigaste sysslorna i köket och till vilken Gud sände den i öknen bosatte gamle anachoreten Pieterius för att visa honom hur mycket denna kökspiga överträffade honom i fromhet (Spamer 1970 s. 24). I ett så sent verk som den stora foliant, som år 1615 utgavs i Antwerpen av den lärde jesuitpatern Heribert Rosweyd under titeln »Vitae Patrum» återfinner vi berättelsen, t.o.m. i två inbördes något olika former (Schröder 1974 s. 11).

Legenden om Susanna och eremiten är således välkänd i den fornkyrkliga uppbyggelselitteraturen. Den återfinns på nytt i andaktslitteraturen från 1300- och 1400-talen. Under de två följande århundradena förekommer berättelsen på flygbladstryck, vilka även är försedda med enkla träsnitt. Spamer återger omsorgsfullt texten från elva tryck med olika varianter utförda i Nürnberg, Basel och Augsburg under perioden 1520–1600-talets mitt. Han visar även hur berättelsen blivit föremål för protestantiska omdiktningar såväl under reformationstiden som bl.a. genom den kände pietisten och psalmdiktaren Gerhard Tersteegen år 1753. Spamer säger sig inte känna till någon efterverkan av Tersteegens utgåva (1970 s. 157). De svenska och de flesta danska bildtrycken, som Spamer ej fick tag i (s. 211), då hans arbete slutfördes under svåra förhållanden under andra världskriget kan emellertid vara exempel på just en sådan efterverkan av Tersteegen.

Denne radikalpietist (1697–1769) levde själv ett strängt asketiskt och isolerat liv som förde fram till ett nytt andligt genombrott, varefter han kom att ägna sig åt en påfallande själasörjarverksamhet och utgivning av uppbyggelseskrifter. Hans mest omfattande verk bär titeln »Auserlesen

Lebensbeschreibungen Heiliger Seelen», vars första upplaga utkom i tre band åren 1733, 1735 och 1753. Dessa tre band innehåller tjugofem levnadsbeskrivningar av katolska mystiker, främst kvinnor. I slutet av tredje bandet har Tersteegen (s. 579–582) som ett bihang tillfogat tre legender, bland dem »Die geistliche Hausmagd».

Tersteegens text ansluter sig till ett Augsburgertryck från 1600-talets mitt men är såväl språkligt moderniserat som formellt omredigerat och omformat i protestantisk anda. Spamer ger flera exempel härpå vid jämförelse med äldre texter. Nytt för Tersteegens version är en passus i den avslutande ramberättelsen, där det heter: »Er fälte daher das Urteil selbst». Just denna formulering finner vi på det danska kistebrevet i formen: »Fæller sa Domen» (efter Thiele). Hos Berling förvandlas detta till en uppmaning till läsaren/betraktaren: »Fäll således själv domen: att denna pigan var heligare än han...» I ännu bättre överensstämmelse med den tyska texten heter det på Lundströms blad: »Därpå fällde han själv denna dom: Sannerligen är denna pigan heligare än jag...»

Tersteegen måste således ha följts av de danska kistebrevsutgivarna. Berling i Lund har i sin tur låtit göra en översättning av den danska kistebrevstexten. Tersteegens verk utkom på svenska först 1871–1876.

Beroendet av Tersteegen utesluter inte att det skett ytterligare bearbetningar då texten översatts från tyska till danska. Adolf Spamer har ingående uppehållit sig vid avvikelserna i de danska texterna, varför det här kan vara tillräckligt med några exempel (Spamer 1970 s. 209 f.). Eftersom de danska bildbladen vänder sig till protestantiska köpare har alla katolicerande drag rensats bort. »Frühmesse» och »hl. Messe» blir sålunda »nattvard» på de skandinaviska bildbladen. »Wald» i ingressen blir »Samaritaner Skoven». Medan bildbladet från Weissenburg och dess motsvarigheter skildrar Susannas dagsverke i 24 punkter har antalet punkter på de danska bildbladen reducerats till 22. De bortfallna momenten skildrar Susannas tankar när hon tvättar en tvätt och bäddar en säng. Å andra sidan finns det omgestaltningar i de danska trycken som t.ex. att Susanna går förbi en avrättningsplats (punkt 8) och att hon får eller ger ut pengar (punkt 18).

Så länge vi inte känner texten till det ovannämnda tyska kopparsticket går det dock ej att avgöra om förändringar av detta slag redan gjorts i Tyskland eller skett först i samband med översättningen till danska.

Neuruppintryck med dansk och svensk text

Joh. P. Lönnegren i Växjö blev den siste som utgav bildbladet »Den gudfruktiga tjänstepigan» i Sverige år 1847. Ännu 1857 utkom som vi sett ett tryck i Sarpsborg (endast känt genom katalog 277, J.W. Cappelens Antikvariat, Oslo 1979). I Det Kongelige Bibliotek i Köpenhamn finns även ett tryck från 1862 utfört efter ett 1700-talstryck, av J. Henriksen i Colbergs Enkes Bogtrykkeri i Rønne på Bornholm. Men detta betydde inte att motivet försvann ur den folkliga bildrepertoaren. Adolf Spamer avbildar en färglitografi, utförd av Oehmigke & Riemschneider i Neuruppin, som bär titeln »Die fromme Hausmagd. Andächtige und heilsame Betrachtungen über das unschuldige Leben und Sterben unsers Herrn Jesus Christus». Det intressanta med denna bild ur vår synpunkt är att det nertill har en rubrik även på svenska: »Den fromma Tjenstepigan».

Färgtrycket är ett bland flera exempel på hur de nya bildfabrikerna i Tyskland inriktade sig på en multinationell marknad. Eftersom bilder kan tydas över språkgränserna kunde samma bildblad tryckas i mångdubbelt större upplaga om det bara försågs med rubriker på olika språk. De båda bildproducenterna i Neuruppin inmutade bl.a. Danmark och Sverige, och mängder av tyska bildtryck spreds i Skandinavien.

I detta fall kan man kanske tycka att det blev en halvmesyr att enbart trycka rubriken på svenska, medan hela den långa texten är på tyska. Men bilderna kunde säkert väcka intresse även hos dem som inte kunde förstå den tyska texten.

Neuruppintrycket är helt nykomponerat. Till vänster i en oval ser vi eremiten framför sin hydda, avbruten i sin läsning av ängeln som kommit för att föra honom till den fromma tjänstepigan. Hon är sysselsatt vid spisen i ett välförsett hus. På en vägg strax intill hänger ett krucifix som markerar vem hon har i sina tankar under arbetet. De klichéartade symbolerna nertill – korset och kalken – som omger den korsfäste Frälsaren påminner om samtida religiösa småbilder.

Trycket vill inpränta Susannas dygder hos en ny kvinnogeneration som levde under modernare förhållanden. Bladet bär påteckningen 1865, men numret 1682 visar att det är från omkring 1850 enligt vad V.E. Clausen meddelat mig. Adolf Spamer som ingående beskriver bladet framhåller att det ansluter sig såväl till den tyska flygbladsversionen som till dess danska bearbetning men är självständigt i fråga om en rad detaljer (Spamer 1970 s. 205). Det ligger dock närmare till hands att jämföra med de danska kistebreven som Spamer ej känner.

Den fromme Tjenestepige.

Ændogtig og lindrende Betragtning over vor Herre Jesus Christ's uskyldige Lidelser og Død.

Her levee engang en Gaadher 10 Mar i Samaritaner Støoen, da tænkte han ved sig selv, om der i Verden kunde findes et Menneske, der var ligesaa kællig som han. Det fandt han endelig opom hos ham, som der en Engel kom til ham og sagde: "Gaa med mig, jeg vil føre Dig til en stige Hønseskjule, som er Dig lig i Gudsfrugt!" Da gik han med Engelen ind i Høen, hvor Hønen var, og da han saa, at han var et godt Menneske, talte med Engelen og sagde: "Hvad er det for en stige Hønseskjule, som er Dig lig i Gudsfrugt?"

1. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd man har gaaet den Herre Jesus en Sporteforsøning.

2. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd man har tænkt den Herre Jesus med Skrælle uden nogenlunde Barmhjertighed.

3. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, at den Herre Jesus aldrig har Ste og er gaaet mange hvide Skridt for min Skyld.

4. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa Tornerokken, hvortæd den blev truffet i den Herre Jesus's hellige Hoved.

5. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa det Løstede, som man ubarmhjertigt bandt for den Herre Jesus's Sine.

6. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, at Kristus ved det sidste Åftensmaal har indstiftet det hellige Sacramente til Spise for min Skyld.

7. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, at Kristus ved det sidste Åftensmaal har indstiftet det hellige Sacramente til Spise for min Skyld.

8. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, at Kristus ved Korsets Fod har ofret blodig Sved for mine og alle Synderes Skyld.

9. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd man har drevet den Herre Jesus med Spot, Slag og Eld fra det ene Hus til det andet.

10. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, at den Herre Jesus om at erindre den gudselige Hønseskjule.

11. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd St. Petrus fornaabede den Herre Jesus, og beder jeg Gud, at han saa høide Sørgere borte fra mig og i Naade se til mig, ligesom han har set til Petrus.

12. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var sit Kød og sin Gange salbt til Jorden.

13. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus drog gjennem Skatten Adron.

14. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa det Spid, hvortæd Petrus blev stiftet i Siden, og hvortæd der randed Blod og Vand.

15. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

16. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

17. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

18. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

19. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

20. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

21. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

22. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

23. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

24. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

25. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

26. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

27. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

28. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

29. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

30. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

31. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

32. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

33. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

34. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

35. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

36. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

37. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

38. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

39. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

40. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

41. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

42. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

43. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

44. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

45. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

46. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

47. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

48. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

49. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

50. Når jeg tænker mig paa, saa tænker jeg paa, hvortæd den Herre Jesus var mangfoldige Lidelser, som den Herre Jesus har lidt for min Skyld.

Christi
Kors er
min Trost
og Skæden

et Teg
paa mine
Synders
Lidelse.

N. 6347.

Al. Hønseskjule og Othenskjule i Hønseskjule

Den fromme Tjänstekarl.

Götfred var eneste Sön af fromme, resffame men fattige Forældre. Fra den tidligste Ungdom blev han opbrøgt i Gudsfrygt, han lærte at bede, saa at han ingen Aften sov ind uden at have læst sin Aftenbøn og ikke begyndte sit Dagværk uden at bede til Herren; han betragtede det som en Synd at mattede uden at taffe som, hvem selv Maa-ningerne arraaede. Da han var 12 Aar gammel, kaldte Faderen ham til sin Dødseng og sagde: „Kjære Sön, her mine Død og befaal dem fast i Dit Hjerte. Naar Gud tager min Sjæl, saa begrav mit Vægen og ær Din Moder hele Dit Liv igjennem. Hav Gud for Dine Dine og i Hjertet og vogt Dig, at Du ikke begaar nogen Synd eller handler mod Herrens Bud. Taf Gud til enhver Tid og bed, at han maa regjere over Dig, og Du i alle Dine Foretagender følge hans Ord. Naar Andre ophidsede ham til ikke at være sin Sön, vi ere vel fattige men vi vilde nyde meget Gødt, naar vi frygte Gud, styre af Synd og gjøre, hvad godt er.“ Da Joarede Sønnen den døende Fader: „Alt hvad Du har sagt, vil jeg gjøre.“ Mange Børn have ogsaa lovet dette og intet holdt deraf, men Götfred forglemte aldrig det Løfte, han havde givet sin Fader.

Han var meget fattig, og hans Moder kunde ikke forsjene; derfor maatte han, saasnart han forlod Stolen og for første Gang havde nydt den hellige Nadver, træde i Tjeneste som Baarebærer. Naar andre Drengene udoode gale og slomme Gjeringer, fordi de tænkte, at ingen saa dem, saa advarrede Götfred dem saa længe, indtil de fleste hørte paa ham. Da tog han sin Bibel eller Psalmebog, hullede Bøger han beskaadig bar hos sig, læste høit for sine Kammerater og udlagde, idet han som sin Sjælsfærges Undervisning for, saa godt han kunde, Guds Ord paa kærslig Vis, og derfor kaldte Hoff ham den lille Pastor; mange rejste som, andre hofrede ham, ogsaa uden at han lod sig forville fra sine Gjeringer. Hans fromme Moder befjædede ham fleste i hans gudfruktige Handet, og idet han velsignede sin Sön, forlod hun denne Verden.

Götfred blev nu Tjenestekar og Kristellere blev beskaadig stærk, men samtidigt hans Kraft fra Gud til at styre Synden. Naar Andre ophidsede ham til ikke at være saa ærlig men søge for sin freattid, han maatte sig komme sig over det simple Arbejde, at frigjøre Heste og læse Ojstning, saa afviste han sauden Tale paa det Bestemte. Simpelt Arbejde, sagde han; bestemmer ingen, men sætte Tanter bestemmer Menneskene, og sætte Gjeringer gjøre os ikke til Disciple af Jesus Christus. Min Kresten har tjent alle Mennesker, hvorfor skulde jeg da ikke tjene min Gudsbond, der mener det godt med mig?

Om Søndagen, naar andre Karle endnu sov, vakkede han sine Heste, og naar Klokkene ringende til Kirke, stod Götfred allerede proper og net foran Gaardsporten med Psalmebogen under Armen. Ved Herrens Bord saanedes han aldrig, hvorover han blev til Spot for de andre Karle.

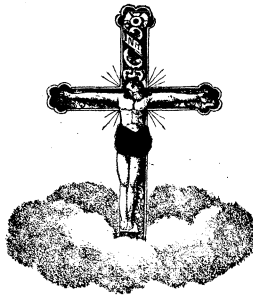
Naar hans Kammerater sad og drak Brændevin eller spillede Kort (han selv gjorde aldrig nogen af Delene), gik han ud paa Marken og glædede sig over Guds Gødhet, hvorved hans Hird saa spuligt blev velsignet, eller han læste i Bibelen eller andre fromme og nyttige Bøger. Endnu mindre drev han om Aftenen omkring i Spinbestruerne eller paa Gaden, og hvor for end Kristelsen var, veg han dog aldrig fra Dydens Vej. Erindringen om Guds 10 Bud, ligesom ogsaa Mindet om hans fromme hos Gud hvilende Børnære iød for ham i saadanne Kristellens Tider og befjættede ham.

Götfred var 24 Aar gammel, da hans Husbond laa for Døden; han blev nu igjen kaldt til en Dødseng, og hans Herre sagde til ham: „Du har tjent mig tro min Sön Götfred; hvorledes skal jeg betjene Dig? Se her, min eneste Datter efterlader jeg til Dig som Børneløst, hun har Dig kjær, og derfor Du ogsaa nærer Kjærlighed til hende, saa tag hende som Din døttelige Høgtiens tilligemed alt, hvad jeg tier, og Guds Velsignelse være beskaadig over Dem.“

Saaledes blev Götfred en velhavende Bonde, men ogsaa i Høttens Tider havde og befaaldt han Gud for Dinene og i Hjertet. Døer hans Svadur stod følgende Bibel-lyng, som han og hans Gustru fleste fulgte:

Jeg
og mit
Hus

vi ville
tjene
Herren.

N:o 6546.

Skulptur, de Vindsligte Kjøben. Sættelse

Bild 9.

I själva verket har Oehmigke & Riemschneider även tryckt en danskspråkig utgåva av detta blad. Det bär numret 6547 och är tryckt c:a 1875–1880, bild 8.

Som pendang till denna litografi har samma tryckeri (som nr 6546) utgivit ett tryck med rubriken »Den fromme Tjenestekarl», bild 9. Arkets text som löper över hela sidan berättar om den gudfruktige Gotfreds liv, dock inte i numrerade avsnitt. De två stora ovala bilderna överst visar mannen vid arbetet i stallet respektive i kyrkan. Nederst är bladet, liksom det föregående prytt av ett kors, ett krucifix och en nattvardskalk. Det fanns redan på 1850-talet i en tysk version med titeln »Der fromme Knecht Gotthold» (Spamer 1970 s. 204). Texten utgör en ganska sentimental berättelse om en pojke som vid faderns dödsbädd lovar att leva ett fromt liv och som också får rik belöning härför.

Idén att trycka parbilder – ofta kontrastbilder – är gammal och hade säkert främst affärsmässiga grunder. Den nya bilden kunde förväntas få avsättning hos en manlig köpkrets.

I ännu högre grad än Oehmigke & Riemschneider riktade sig konkurrenten Gustav Kühn i Neuruppin till en skandinavisk kundkrets. Det har undgått Spamer att också denne lagt upp ett blad med motivet med dansk text, bild 10. Det bär rubriken »Den gudfrygtige Tienestepige. Det er: Gudelige Betragtninger . . .» och har dansk nummerföljd nr 564. Bladet har producerats omkring 1860–64 enligt vad V.E. Clausen meddelat mig.

Kühns version har typiskt skandinaviska drag såsom texten med 22 punkter och lokaliseringen av eremiten till »Samaritaner Skoven». I själva verket är texten identisk med de ovan beskrivna Haderslevtryckens. Även corpusbilden och de små infällda bilderna är desamma, ehuru något moderniserade. Corpusbildens rutgolv har förvandlats till en utomhusscen och Susanna knäböjer vid brunnen. Men t.o.m. trädet och tulpanen bakom eremiten på Kühns bild följer Haderslevtrycken. Eremiten har fått kalott på huvudet i stället för hatt och är klädd i brun kåpa även på den infällda bilden i anslutning till avslutningsavsnittet. Också ifråga om inramningen följer Kühn nära Haderslevtrycken.

Gustav Kühns tryck visar de nära förbindelserna mellan Tyskland och Danmark över Sönderjylland. Men det intressanta är att vi här för första gången också finner ett exempel på att spridningsvägarna inte bara gått från Tyskland till Danmark utan att en tysk bildfabrikant kunnat hämta sina förlagor i Danmark. Genom att så nära som möjligt följa den danska bildtraditionen ökade Kühn naturligtvis möjligheterna att få sitt blad spritt i Danmark.

Den gudfruktige Tjänstepige.

Det er:

Gudelige Betragtninger

over

vor Herres og Frelsers Jesu Christi Lidelse og Død,

som et Guds Barn daglig bør at søe sig udi i alle sine Gjerninger.

Den som hører dette Ord i sit Hjerte, og skiller sit Hjerter derved, han har overflødig Bølgeløst af Herren vor Gud.

En Gremis, som havde levet forglemt. Han gik alle i Samfundene, og tænkte engang ved sig selv: om der vel havde været noget Menneſke i Verden, der var saa hellig, som han? Da da han ligte ved sig overlagte, led da som en Guds Engel til ham, og sagde: Guds overlagte du ved dig? Skulde der ingen helligere Sjæle være i Verden, end du? Gud med mig, jeg vil istaa føre dig til en ringe Tjenestepige, som dig i Dødelighed og Fortjeneste hos Gud den Almægtige langt overgaar. Derpaa gik han sig forsig, og med Angsten til Guds, og kom i Quidt, hvor Wiigen var. Han gav sig til at gå paa Wiigen, og laa, at han var altid glad og ved rimelighed, og talte med hver Mand, som kom i nærheden, og vilde. Kvind, han var indstillet at se paa hende, som lunde lignes ved hans Næb og Hellighed. Dag alligevel bad han hende, at han vilde følge ham, hvad hendes Christ var. Men han vilde i Begyndelsen ikke sig, som ved, istill han endelig ved Fremgang og christelig Rigtighed bragte det saa vist, at han begynte at tale, som følger:

1. Naar jeg staar op om Morgenen, saa taler jeg Gud, som har bevaret mig om Natten, og beder, at han vil Dagen igjennem bevare mig for Synde og alt Ondt, og være Begyndelsen og Enden i alle mine Gjerninger.
2. Naar jeg løser mig mine Klæder, tænker jeg, hvorledes min Frelser Jesus bleo af Spot iher et Purpurklæde, for at stule mine blodige Synder.
3. Naar jeg binder mit Bælte eller Livbaand om mig, tænker jeg, hvorledes min Dødsdøgn Jesus bleo uden at Barmhjertig hede bundet med Haand og Strimler, for at misjere mig til evig Fristid i Himmelen.
4. Naar jeg bruger mine Sæse, tænker jeg, hvorledes min Jesus maatte træde Guds Brædes Perlekar, paa det at jeg ful vandre for ham med Glæde i de Levendes Land.
5. Naar jeg kommer mit Haar, eller sætter paa mit Hoved, tænker jeg, hvorledes min evige Konge, Jesus Christus, bleo kronet med den stærke Triumfkrone, for at forpære mig en evig Triumfkrone i Guds Rige.
6. Naar jeg binder et Kuffelæde om min Dals, tænker jeg paa det Kuffelæde om min Jesu blodige, som bleo især eftert han jammerligt, og dermed han kan fortænt mig af sine for Guds og Kampens Sted, især de reene hvide Kuffelæder, som er de Helliges Retsfærdighed.
7. Naar jeg gaar til Herrens Næb, tænker jeg, at Jesus bleo bundet i den, til at istuffomme hans Beskjæmter, Vælle og Død; saa og til Herstring paa mine Synders Forleste, en glædelig Opstandelse, Dømming og Liv.
8. Naar jeg ser et Retsfærdigt, tænker jeg, hvorledes min Brøder Jesus er engang opdragt paa Herrens Trær, for at bevare sig for det

- ganste Verdens Synder. Gud bevare mig for modvillig Synd og en forsmædelig Død.
9. Naar jeg gaar i Vden, tænker jeg, hvorledes min Frelser Jesus Christus bleo fært fra Herodes og til Pilatus med Spot og Lød, for at føre mig til de evige Værliger i Himmelen. Gud hjælpe mig at forlade Verden, og trægte efter Himmelen.
10. Naar jeg tender Iste, eller ser Iste, beder jeg: Al Herre Gud! bevar mig for Sædets Bled, og østend din Retsfærdige Øie i mit Hjerte at jeg maae esse dig og min Herse med behaglig og oprigtig Retsfærdighed.
11. Naar jeg leier, eller ser et Døds renles, beder jeg: Al Herre! rens mig fra alle mine Synder, og hjælp mig, at ufriske den gamle Svandri og onde Bane, at jeg maae blive et nyt Creatur i Christo Jesu.
12. Naar jeg ser et Rar sættes til Vden, tænker jeg paa Herrens Fald ved Vden, og beder: Gud bevare mig for aantelig Dømming og Formæstelse, naar jeg staar i Naadens Stand, og ser Herrens tvælle i Syndens Slud, at jeg maae blive et Kretslar, som Gud har berebet til evig Retsfærdighed.
13. Naar jeg ser Iste, eller ser Trær, tænker jeg, hvor jammerligt min Herse bleo fært fra Herodet til Korst paa Golgatha Bierg, og beder: Al Herre Jesu! hjælp mig, at bare mit Korst med Laalmodighed igjennem denne Jammerdal, at jeg maae evig nyde dig, som er Vdenstræ, i din himmelske Herdødel.
14. Naar jeg gaar for Vandet, tænker jeg, hvorledes min Herse bleo gitt over Herrens Vaf, og beder: Al Herre! hjælp, at jeg maae være som det Trær, der er plantet hos Vandbælle, og være frugt i sin Tid.
15. Naar jeg ser Svand, Svand, eller Stinger, tænker jeg, hvorledes

- min Jesu bleo fangen i Urtroheden med Svand og Stinger, hvor Svand bleo stungen igjennem hans hellige Side, og beder: Al Herre! bevar mig fra Dødel og Slammerie, baade at gjere og at vederfares, jeg hjælp mig, at være alle mine uordenlige Begjæringer og onde Værliger.
16. Naar jeg lægger Brødet til Vden, eller ser det, tænker jeg paa de mange hellige Martyrer, som taalmodigt har lidt for Jesu Naadens Vælseløstes Skid, og beder: Al Gud! opvold mig i den sande Tro, at ingen Ting maae stille mig fra din Vælseløst og Retsfærdighed.
17. Naar jeg ber eller ser Iste bære paa Bordet, tænker jeg, paa det Mandlid, som Jesus bleo med sine Discipler, og beder: Gud hjælpe mig at isje meest efter den aandelige Spise, Guds Død og Saltamentene, ja min Jesu selv, som opbeholder mig til det evige Liv.
18. Naar jeg læser Bogen, eller giver dem ud, tænker jeg paa de Salte, som min Jesu bleo forrent for, og beder: Al Herre! bevar mig for Ostrigtighed, og giv mig et forment Hjerte i alle Ting.
19. Naar jeg briller, tænker jeg paa den Vælle og Gulde som min Jesu bleo bleo fæstet med i sin Trær paa Korst, og beder: Al Herre Gud! vogn mig, at mit Hjerte alle skværes med Frøderie og Drifteløst; men at jeg levere odne og Hellig, og hjælp mig den Nødværlige.
20. Naar jeg ser et bekvemt Menneſke, beder jeg: O du af Herrens Næb! bevar det for Fortjeneste. Gud bleo Ros, som giver mig Gudsformentel! Mit Herd og mig Gudsformentel! O herret inder sig mange alle Menneſkers Værliger.
21. Naar jeg gaar til Herrens Næb, tænker jeg, hvorledes min Jesu bleo fært i en Oran, og stod op befor igjen; saa og jeg opstaa til evig Glæde. Gud hjælp mig, som har bevaert mig i Dag for Herrens Næb og Sorg, jeg lunde berfæstet og givet mig saa meget Gødt. Gud hjælp mig i denne Nat for alle Ondt, og østend din Retsfærdige Hjert.
22. Stammen paa Herrens Næb og Forstand, er dem, som ved mig istet endst til Herrens Næb, end den korstfæste, Jesu Christum. Han lever jeg, han døde, og til hans Næb henfæste alle mine Gjerninger; hans Dødel er min Retsfærdighed; hans Side er min Saltsbæ.
23. Da nu Gremis bleo istuffomme hadde hørt, sagde han, ved sig selv: O Gud! nu er jeg altid alle, Herrens Næb formentel, mig, men kan dog neppe engang tænke paa det, som Jesus bleo ved alle formentel Retsfærdige uanfærlig forrenter. Skulde jeg leere istant Menneſke, som han, jeg lunde det lamligt esse gjere. Han lundte da Lommen selv, at denne Boge var meget hellig, end han, og havde blid lang Herrens 'Gud Gud den Almægtige at forrente.

No 364.

Bild 10.

Funktionen och dess förändring

Berättelsen om Susanna och eremiten är ett gott exempel på såväl berättar- som bildtraditionens »sega strukturer». Totalt omspannar texttraditionen nära 1500 år medan bildtraditionen är belagd från 1520 till 1880, dvs. ungefär 350 år. Eftersom legendberättelser representerar en nyttodiktning och inte främst är underhållning är det naturligt att denna diktning och dess visualisering även anpassat sig efter förhållandena i skilda tider – detta trots att anknytningarna till Bibeln och passionshistorien är tidlösa.

Som vi sett i det föregående fungerade berättelsen om Susanna och eremiten under medeltiden som ett predikoexempel. Till ledning för predikanterna sammanfördes sådana exempel i omfattande samlingar. Ur dessa förråd kunde predikanterna sedan krydda sin förkunnelse på folkspråket. Man krävde av exemplen att de skulle vara sanna. Men det var också viktigt att de var underhållande och väckte uppmärksamheten för den allvarliga framställningen (Strömberg 1944 s. 121 ff.).

En huvudtendens i högmedeltidens predikan var strävan att anpassa förkunnelsen efter olika åhörarkategorier. Detta kommer klart till synes t.ex. i Jakob av Vitry's *Sermones vulgares*. I prologen uppräknar han olika kategorier av åhörare: prelater, enkla präster, sekulära kaniker, dominikaner och franciskaner, klerker, scolares, cisterciensermunkar, benediktinmunkar, tempelherrar, bröder tillhörande de militära ordnarna, hospitaler, nunnor, sjuka och spetälska, pilgrimer och korsfarare, furstar och riddare, köpmän, borgare och ockrare, jordbrukare och hantverkare, kvinnor av de tre stånden, jungfrur, änkor och gifta, barn, tjänare och tjänarinnor samt slutligen gossar. »Här föreligger utkastet till en fullständig homiletisk genomarbetning av hela samhället» skriver liturgihistorikern Bengt Strömberg (1944 s. 152 f.).

Berättelsen om Susanna och eremiten vänder sig just till tjänarinnorna, låt vara att den kunde vara tillämplig på kvinnor överhuvudtaget. Ofta har de medeltida exemplen allegoriserande drag. Detta är inte så påfallande i detta fall. Det finns dock anledning att fästa uppmärksamheten vid att inte mindre än fem punkter avser olika moment i påklädandet om morgonen. Spamer erinrar om att påklädandet av den liturgiska dräkten tidigare varit förknippat med allegoriska utläggningar (Spamer 1970 s. 32).

Om berättelsen om Susanna och eremiten till sin karaktär är ett exempel visar den samtidigt den nära förbindelsen mellan bön och arbete. Bladet skulle kunna betraktas som en böneskola. Som Spamer har påvisat

finns det senmedeltida rimmade förelöpare till tjänstepigans monolog. Här är det emellertid fråga om en lantlig tjänstepiga som börjar dagen med att mjölka sin ko och sedan fortsätter att läsa alla dagens tideböner i samband med olika sysslor, ända fram till kompletoret eller nattbönen (Spamer 1970 s. 34 ff., jfr. Schröder 1974 s. 11 f.).

De tyska kistebrevstexterna har som vi sett 24 punkter – lika många som dygnets timmar. Det finns därigenom en likhet med de kistebrev som på danska kallas »gudelige Stue-Uhr» och som markerar Kristi 24 lidandes-timmar från skärtorsdags afton till långfredags afton (Clausen 1961 s. 63, 115 ff.). Liksom dessa framställningar står just passionshistorien mycket centralt i Susannas punkter. På Berlings kistebrev är detta fallet med inte mindre än 17 av de 21 punkterna.

Som Spamer framhållit finns det ett drag av mystik i Susannas gudliga betraktelser. Beträktandet av Kristi lidande sattes i system redan av Bernhard av Clairvaux på 1100-talet och detta drag skulle under skilda tider göra sig påmint även efter reformationen i olika pietistiska strömningar.

När berättelsen om Susanna och eremiten börjar spridas i enkla folktryck från början av 1500-talet inträder en funktionsförvandling. Tidigare hade berättelsen främst cirkulerat i de muntliga utläggningarna i kyrkorna. Nu kunde budskapet tagas med hem och tillägnas av de läskunniga. Titelvinyetterna som började förekomma redan i början av 1500-talet kunde naturligtvis inte ersätta berättelsen, men förmådde säkert väcka nyfikenheten även hos de icke läskunniga.

Flygbladens spridning hindrades inte av konfessionella gränser. De tidigaste trycken tycks ha sitt ursprung i sydtyska protestantiska centra som Basel, Augsburg och Nürnberg. Spamer påvisar två protestantiska omdiktningar 1573 och 1579. Den förstnämnda utfördes av en Martin Launer, som synes ha stått de Böhmska bröderna nära. Han omvandlade berättelsen metriskt så att den kunde sjungas men systematiserade även de olika punkterna så att dessa kom i en naturlig tidsföljd. Dessutom utmöntrade han katolska drag (t.ex. Frühmesse) och alla krassa skildringar av martyriets enskildheter, som bara hade rent materiell anknytning till tjänstepigans sysslor. Den andra omdiktningen utkom anonymt i Basel 1579. Också denna var en poetisk version (Spamer 1970 s. 81 ff.).

I början av 1700-talet växer å andra sidan »Die geistliche Hausmagd» ut till en katolsk bön- och andaktsbok för tjänstefolk. Författaren är teologie doktorn och prästen Kaspar Erhard. Det första trycket utkom förmodligen 1704. Det följdes av en lång rad senare upplagor och bearbetningar.

Berättelsen om den fromma tjänstepigan är ett exempel just på den

sanna kristendomen som radikalpietisterna ville förverkliga. Den passade därför Gerhard Tersteegens fromhetstyp. En intressant fråga är om de danska skillingtrycken och kistebreven är ett direkt led i en slags pietistisk »mission» eller om de blott har utnyttjats i merkantilt syfte av boktryckare med sinne för vad som var gångbart i bredare folklager.

För den senare tolkningen talar den säljande underrubriken: »Hvo som dette Blad haver i sit Huus og stiller sit Levnet derefter, han har overflødig Velsignelse at forvente av Herren vor GUD». En sådan rubrik leder tankarna till ett lyckobrev eller snarare till en husvälsignelse, vartill det finns flera motsvarigheter. Ett sådant blad från Høpffners officin bär den snarlika underrubriken »Hvo som dette Blad haver i sit Huus och lever derefter, hannem lykkes alting vel» (Clausen 1961 s. 59, 102).

Denna husvälsignelse övertogs även av de svenska kistebrevstryckarna. Men samtidigt introducerade Carl Gustaf Berling i Lund någonting nytt som kom att prägla den svenska motivtraditionen. Han tillfogar en bibelhänvisning i rubriken till Syrak 1. kap.v. 17–23. Det hette här: »Ja, henne / Visheten/ såg och förkunnade han, och lät utströmma kunskap och förständig insikt; och de som sig till henne hålla, dem giver han hög ära. Herrens fruktan är vishetens rot, och hennes grenar äro långt liv. Ond lidelse kan icke för god hållas; ty sinnets häftighet förer på fall. Den långmodige tål till en tid, och till slut skall honom glädjen uppväxa. Till en tid håller han inne med sina ord, och så skola mångas läppar beprisa hans kloket.» Apokryferna tillhörde de mest lästa bibelböckerna bland folkets bredare lager.

Också till 11 av de 22 punkterna i Susannas berättelse finner man bibelhänvisningar på Berlings blad. I några fall hänvisas till två olika bibelställen (3, 4, 6, 13, 19, 22). De kan tjäna som verifikation till den apostroferade bibliska händelsen och som vägledning för bibelstudium.

På Lundströms blad från 1838 utvecklas bibelhänvisningarna ytterligare. Ibland berättar Susanna att hon själv läser bibelstället. Punkt 7 om nattvardens avslutas t.ex. med orden: »Därefter läser jag K. Dav. ord i Ps. 103:v.17,18.» Men det förekommer även direkta uppmaningar till läsaren, t.ex. i punkt 13: »Läs för övrigt Esa. 41:10».

De talrika bibelhänvisningarna gör onekligen de svenska bildbladen ännu mer evangeliska. Jämsides med att vara en böneskola blir kistebreven en vägledning för det egna bibelstudiet. Urvalet av passande bibelställen kan boktryckarna knappast ha gjort utan hjälp av någon teolog eller präst. I såväl Berlings som Lundströms officiner trycktes ju även biblar, katekeser, psalmböcker, postillor och annan andaktslitteratur, varför de knappast haft

svårigheter att få hjälp med bibelhänvisningarna.

Avsikten med dessa kan även ha varit att ytterligare framhäva bildbladets sanna kristliga budskap. Det anslöt sig därmed klarare till huvudparten av den övriga kistebrevsproduktionen som främst bestod av bibelmotiv. Till skillnad från vad som ofta var fallet med vissa profana motiv har boktryckarna inte tvekat att förse bladen med tryckort och vanligen även med boktryckarens namn.

Man kunde måhända väntat att denna evangelisering av textpartierna motsvarats av en förändring av bilderna så att också dessa visualiserat det religiösa budskapet. Detta blir dock knappast fallet. De svävande änglarna i bildbladets huvud fyller snarare en estetisk än religiös funktion. Ett krucifix förekommer redan på Berlings blad, men bara som en liten infälld figur. På Stenbecks tryck finns det även i bakgrunden av corpusbilden, men hos Lönnegren har det fallit bort. Lundström slutligen avbildar endast krucifixet på en tavla i bakgrunden på sin ingressbild. Hans slutbild innebär snarast ett steg bakåt i en äldre mera primitiv bildtradition, där djävulen avbildas med sina attribut invid vilddjuret med gapande käft. År 1838 kan en sådan bild knappast ha fyllt en uppbygglig funktion.

I jämförelse härmed har Oehmigke & Riemschneider lyckats att tydligare visualisera det religiösa budskapet. Här upptages hela nederpartiet – ca 1/3 av bladet – av kristna symboler: korset med den svävande törnekronan, ett krucifix samt en kalk. Häremellan är en text infogad: »Das Kreuz Christi ist mein Trost, und der Kelch die Verheissung der Vergebung meiner Sünden». Litografien har härigenom förvandlats i riktning emot andaktsbild eller »devotionalbild». Den har närmast en katolsk prägel men inte mera påfallande än att bildbladet även kunnat spridas i evangeliska länder som Danmark och Sverige.

Strukturen och budskapet

Att komplettera Adolf Spammers undersökning »Die geistliche Hausmagd» genom att samla och beskriva de skandinaviska bildbladen och att utreda deras inbördes sammanhang och förhållande till de tyska ettbladstrycken har varit huvuduppgiften för denna uppsats. Den har därför fokuserats på de synliga kvarlevorna i form av texter och bilder. Det känns emellertid otillfredsställande att sätta punkt utan att granska bladens strukturella uppbyggnad. Kanske kan denna hjälpa oss att tolka deras budskap.

Den historiska undersökningen har visat oss att vissa konfessionellt

betingade text- och bildmotiv varit utbytbara eller umbärliga. Bilderna har förtydligat texten, men har inte varit nödvändiga. Själva strukturen i berättelsen har däremot förblivit orubbad. Det räcker därför att tolka ett bildblad för att förstå de övriga.

Som så ofta är fallet med folkliga berättelser och bilder är också det här behandlade uppbyggt genom en rad mer eller mindre tydliga binära oppositioner.

Manligt – kvinnligt

Eremiten avbildas som en man, tjänstepigan är en kvinna.

Gammal – ung

Eremiten har levt som eremit i 40 år. Om pigans tjänsteålder får vi inte besked, men den var säkert inte lika lång.

Ensam – bland människor

Eremiten levde »alldeles allena», tjänstepigan »bland människor».

Hög – ringa

Eremiten tillskrevs hög status (»härlighet») på grund av sitt elitära ensamliv. Hans motpart beskrivs som »en ringa tjänstepiga».

Fri – bunden

Eremiten rådde själv över sin tid. Husbonden rådde över tjänstepigans.

Andaktsövningar – praktiskt arbete

Eremitens dag bestod av andaktsövningar. Tjänstepigans av praktiskt arbete.

Självkänsla – bristande självkänsla

Eremiten trodde att han var heligast i världen. Tjänstepigan kunde endast motvilligt förmås att berätta om sig själv.

Vid alla dessa jämförelser har eremiten övertaget. När hans besök hos Susanna är till ända visar det sig emellertid att positionerna är ombytta. Hur var detta möjligt?

Förklaringen är att de redovisade oppositionerna enbart hänför sig till ett synligt eller ett »sekulärt» plan. Tjänstepigan agerar emellertid under hela dagen också på ett osynligt eller »sakralt» plan. I själva verket är det synliga och det osynliga planet helt diametrala.

Inför Frälsaren saknar egenskaper som är förknippade med kön, ålder, samhällsställning, arbete och självkänsla betydelse.

Tjänstepigan kan utbytas mot tjänstekarlen. Tjänst räknas inte kvantitativt i år som eremitens utan kvalitativt. Inte i ensamhet utan »bland människor» får en människa styrka, eftersom hon där har möjlighet att motstå »förvillelser».

Tingen i tjänstepigans omgivning förblir ting som skall vårdas och

användas. Men de står samtidigt för något annat. De är påminnelser om Frälsaren.

Arbetsuppgifternas tvång förvandlar tjänstepigan till frihet att leva nära sin Frälsare. Hennes händer tjänar husbonden, men hennes hjärta är hos Frälsaren. Hon ändrar innehållet i alla vardagens göromål. Gärningarnas ändamål förblir oförändrade, men deras betydelse förändras. De profana sysslorna blir sakrala. I sin långrandiga uppräknings kan man kanske tycka att tjänstepigans uppgifter utgör en enda lång pliktuppfyllelse, ett andligt »träningprogram» som måste genomgå dag för dag. För mig framstår dock snarare berättelsen som en naivt enkel skildring av och om en kvinna som lever i Guds närhet så till den grad att det fyller hela hennes sinne.

Till de här uppställda binära oppositionerna måste vi slutligen lägga ytterligare en:

Form – innehåll

Formplanet, hur rikt varierat det än är på bildbladen, betingar inte innehållet. Det kan rentav fördunkla detsamma. Inte heller på enbart symbolplanet framträder innehållet. Det ger oss bara förklaringar till enskilda bildmotiv.

Berättelsen synliggör det osynliga, steg för steg. När vi kommer till slutet har allt ställts på huvudet. Berättelsen har samma mönster som evangeliets, då Jesus besvarade frågan om vem som är störst i himmelriket. Barnet, som till synes är minst kvalificerat, som tycks ha det verkliga underläget, visar sig vara störst.

Den grundstruktur som »Den gudfruktiga tjänstepigan» är uppbyggd på brukar kallas mundus inversus, den upp- och nervända världen. I den folkliga berättar- och bildtekniken tjänar den att synliggöra det osynliga, att avslöja det man inte annars kan se.

Det vore att misstolka bildbudskapet om man menar att det vill visa att tjänstepigans gärningar är överlägsna eremitens fromhet. Eremitens och tjänstepigans liv har olika inriktning. Eremitens livslinje är enbart vertikal. Hans andaktsövningar syftar att föra honom själv i förbindelse med Gud. Men tro utan gärningar är död.

Tjänstepigans livslinje är både horisontal och vertikal. Hon tjänar sin nästa, men samtidigt för hennes gärningar henne i förbindelse med Frälsaren. »Honom lever jag, honom dör jag, till hans ära syfta alla mina gärningar. Hans lidande är min rättfärdighet, och hans död min salighet.» Här är alltså det kristna dilemmat, förhållandet mellan tro och gärningar, löst. Bildbladets bestående funktion är att förkunna och förklara den sanna kristendomen.

Nils-Arvid Bringéus

Bildkällor: Bild 1–2 Kungliga biblioteket, Stockholm; bild 3 Uppsala universitetsbibliotek; bild 4 Skaraborgs länsmuseum; bild 5 Nationalmuseet, Köpenhamn; bild 6–10 V. E. Clausens privatsamling, Köpenhamn.

Anm. En tysk sammanfattning av uppsatsen, som framlades vid det internationella symposiet för etnologisk bildforskning i Lund i september 1984, kommer att publiceras i *Jahrbuch für Volkskunde* 1985. För bildlån tackar jag V. E. Clausen, Köpenhamn och för värdefulla synpunkter vid bildtolkningen Margareta Balle-Petersen, Köpenhamn.

Litteraturförteckning

Bibliotheca Danica 1. 1961. Khvn.

Bringéus, N.-A. 1984: »Bondelyckan». *Rig*.

Brückner, W. 1975: *Populäre Druckgraphik Europas. Deutschland vom 15. bis zum 20. Jahrhundert*. München.

Brückner, W. 1979: Die geistliche Hausmagd. Ein bedeutender Fund zur Überlieferungsgeschichte des populären Haussegens. *Neusser Jahrbuch für Kunst, Kulturgeschichte und Heimatkunde*.

Brückner, W. 1981: Neues zur »Geistlichen Hausmagd». *Volkkunst* 2, Mai 1981.

Clausen, V. E. 1961: *Det folkelige danske træsnit i etbladstryk 1650–1870*. Khvn.

Clausen, V. E. 1973: *Folkelig grafik i Skandinavien*. Khvn.

Kohlmann, Th. 1981: *Neuruppiner Bilderbogen*. Berlin.

Schröder, U. 1974: Den gudfrygtige tjenestepige eller fra Østerland til Haderslev. Et motivs vandring fra Østerland til Sønderjylland. *Haderslev-samfundets årsskrift* 1973–74.

Spamer, A. 1970: *Der Bilderbogen von der »Geistlichen Hausmagd»*. Ein Beitrag zur Geschichte des religiösen Bilderbogens und der Erbauungsliteratur im populären Verlagswesen Mitteleuropas. Göttingen.

Strömberg, B. 1944: *Magister Mathias och fransk mendikantpredikan*. Lund.

Swahn, J. Ö. 1963: *Kongl. Amiralitets-boktryckeriet i Karlskrona på sjuttonhundratalet*, del III. Karlskrona.

Bertil Ejder

Om Söderwalls fornsvenska ordbok

En orientering och en handledning för nyttjare

Följande artikel handlar om K. F. Söderwalls Ordbok över svenska medeltidsspråket (förkortat Sdw), i någon mån med C. J. Schlyters Glossarium till Sveriges gamla lagar. Däremot går jag inte in på de förvisso intressanta övriga ordboksarbeten, som åvägabragts av andra, tidigare auktorer: Spiegel, Verelius m.fl.

Sdw utkom häftesvis under tiden 1888–1918. Häftena har i SFSS' serie spridda nummer i intervallet 85–152. De består av sammanlagt 831+1.347 sidor, fördelade på två band. Band 2 är något oformligt och brukar därför delas upp på två halvband. På hyllan har Sdw därför vanligtvis skepnaden av tre volymer.

Ordboken redovisar och behandlar ordförrådet i den fsv. litteratur, som vid början av den långa utgivningstiden fanns tillgänglig i tryck. Undantagna är runinskrifterna och forngutniskan. Den genomgångna litteraturen finns redovisad på häftesomslagen, som alltså (i motsats till vad somliga bokbindare trott) är oumbärliga. Naturligtvis utgavs det under tiden nya fsv. texter, som alltså inte kunde begagnas från början av Sdw. Det samlade sig därför redan tidigt önskemål om vad i textväg som ytterligare borde ha beaktats. Redan då sista häftet av Sdw utkom, fanns det alltså ett lagrat behov av en fortsättning.

Denna fortsättning började utkomma efter några år. Första häftet av supplementet (Sdw Suppl. eller enbart Suppl.) bär tryckåret 1925–26 och har som författarnamn alltjämt K. F. Söderwall, som gick bort 1924, med tillägget »Efter författarens död till trycket befordrad af Emil Olson». Suppl. skulle komma att fylla inte mindre än 35 häften om tillsammans 1.149 sidor, alltså nästan lika mycket som det digra band 2. Även rent kvantitativt är Suppl. alltså mycket betydande. Det sista av dessa supplementhäften är tryckt 1973. Författare till Suppl. var, utom Söderwall-Olson (se ovan), Walter Åkerlund, K. G. Ljunggren och Elias Wessén. Det ojämförligt största partiet härrör från Ljunggren. Det första häfte han

K. F. Söderwall. Foto Rahmn. Lunds universitetsbibliotek.

skrev, nummer 7, börjar med s. 209 och är tryckt 1942, det sista har nummer 32 och går fram t.o.m. s. 1.040. Vid hans namn på det sist nämnda häftets omslag står döds kors. Dessutom förelåg vid hans bortgång den 11 januari 1967 av hans hand manuskript sträckande sig t.o.m. ordet *visdomber*, sålunda för hela häfte 33 och ytterligare några sidor. Därefter fullbordades denna ordbok av Elias Wessén. Supplementet omfattar som sagt i komplett skick 35 häften.

Mellan supplementhäftena 1 och 2 är en tidslucka på 6 år, från 1926 till 1932, och mellan den då begynnande sviten och nästa är det likaledes ett

uppehåll, från 1967 till 1972.

Detta är de rent yttre dragen av Sdws tillkomsthistoria. Det antyddes nyss, att textutgivningen genast s.a.s. löpte ifrån ordboken, och det är ju många ordböckers öde. På häftesomslagen finns uppgifter om vilka texter som ligger till grund för ordboken med supplement. Dessa texter sönderfaller kronologiskt sett i flera grupper. Den självklaraste av de outnyttjade utgöres av sådana som har utgivits först efter 1918, då »ur-Sdw» fullbordades; till denna grupp sluter sig en del texter utgivna under den ursprungliga ordbokens tillblivelse 1884–1918. En tredje grupp utgöres av sådana texter, som hade förelegat redan 1884 men av någon anledning inte hade blivit utnyttjade för detta ändamål. Ofta rör det sig i sådana tillfällen om gamla, ej sällan svårtillgängliga ting. Som exempel på denna grupp kan nämnas *Inventarium curiæ Tynnelsö anno 1443*, utg. 1839; Lagerbring, *Samling af åtskilliga handlingar och påminnelser, som förmodeligen kunna gifva ljus i Svenska Historien*, 1–3, 1754–58, och mycket annat. Ofta gör man också iakttagelsen att det härvidlag gäller smärre texter, som inte fyller en hel bok utan som ingår i samlingar av något slag eller som endast utgör en smärre del av en bok på modernare språk eller behandlande modernare förhållanden.

Slutligen finns det, på spridda ställen i Suppl., bidrag till fsv. lexikografi, bestående av överhoppat eller ofullständigt behandlat material ur den litteratur, som redan K. F. Söderwall hade genomgått. Det må på detta ställe sägas, att vi inte vet mycket om det sätt, på vilket den första excerperingen gjordes. Söderwall har inför eftervärlden ett grundmurat rykte att ha varit noggrannheten själv, vilket säkert är helt riktigt, men om många detaljer i detta jättearbete vet vi ingenting bestämt.

Det behöver inte särskilt framhållas, att det numera också finns stoff som borde ha varit med i Sdw Suppl. men som av kronologiska skäl inte är det. I motsats till förhållandet under den ursprungliga ordbokens tillkomst har man visserligen under suppl:s tillblivelse successivt börjat draga nytta av nyutkommande texter. Några exempel: av Eufemiavisorna utgavs *Hertig Fredrik av Normandie* (»Fredrik ed Noreen») på nytt 1927 (av Erik Noreen); *Arboga stads tänkebok* (»ATb») 1–3 utgavs 1935–40 (av Erik Noreen och Torsten Wennström); *Kalmar stads tänkebok* (»KTb») utgavs 1945–49 (av Ivar Modéer och Sten Engström); *Vadstena klostets två äldsta jordeböcker* utgavs 1971 (av Anna Larsson). Såvitt jag kan se har alla dessa arbeten utom det sist nämnda efter hand genomgåts för Sdw Suppl.

Svenska fornskriftsällskapet fortsätter sin verksamhet, och nya textut-

gåvor är alltjämt att vänta. Resultat därav bör i sin tur bl.a. kunna bli nya tillskott till de samlingar, på vilka ett nytt Sdw-supplement förhoppningsvis så småningom skall utarbetas. Likaså pågår utgivningen av Svenskt Diplomatarium alltjämt; också det lämnar lexikografiska bidrag. I vår tid anses förmodligen ett sådant företag som en fornsvensk ordbok inte vara av hög angelägenhetsgrad, och det lär bl.a. därför dröja, innan resultatet blir synligt i form av något nytt additament till Sdw. – Ännu längre in i framtiden skall vi inte försöka se.

En stor grupp av texter är i Sdw representerade endast av uppslagsord jämte ett visst slags hänvisningar. Jag tänker här på »landskapslagarnas» ordförråd. »Landskapslagarna», till vilka i editionshänseende räknas också Magnus Erikssons lagar samt Kristoffers landslag, bildar som bekant en egen, lång och ståtlig serie, Samling av Sveriges gamla lagar, utgiven väsentligen av C. J. Schlyter. Sista bandet utgöres av en ordbok, också den gjord av Schlyter. Den är volym 13 i serien och bär tryckåret 1877. Den har 818 sidor och är ett i alla avseenden imponerande arbete. I så måtto utgör den en sammanfattning av tidigare framlagda fakta som artiklarna innehåller talrika hänvisningar till de specialglossar, varmed textvolymerna är utrustade. – Inom parentes kan tilläggas, att förkortningen Mnt. »medelnedertysk(a)» (dvs. medellågtyska), som förekommer rikligt i Sdw, av Söderwall ser ut av vara övertagen från Schlyter; dateringen 1877 för Schlyters glossar ligger för övrigt några år före SAOB:s äldsta belegg på ordet, som är från 1884. Om ordet *medelnedertysk* till äventyrs är ännu äldre än som så, vet jag inte. En blick i några äldre böcker har snarast givit mig intrycket, att man förr inte tog hänsyn till »medelnedertyskan» utan i stället i språkjämförelser o.d. tydde sig till högtyskans olika stadier. I danskan tycks åtminstone *nedertysk* vara betydligt äldre.

Vilket det närmare sambandet är mellan ordboksdelen, band 6, av Rydqvists stora verk Svenska språkets lagar och Söderwalls ordbok, är vanskligt att fastställa. Först nämnda arbete är efter Rydqvists död (1877) utgivet av just Söderwall med tryckåret 1883, alltså året innan Söderwalls eget magnum opus började utkomma. Det är alldeles givet, att Söderwall under en längre period måste ha balanserat båda verken samtidigt. Jag avstår från att göra en utförlig jämförelse, vilken nog kunde ge svar på en del frågor, och vill här endast peka på två genomgående *olikheter* mellan de båda ordböckerna.

1) Rydqvist(-Söderwall)s ordbok grundar sig på *alla* texter, alltså även lagarna, medan Sdw för de senare som ovan nämnts endast hänvisar till Schlyter.

2) Rydqvist(-Söderwall)s ordbok innehåller i regel inga språkprov utan endast ordstoffet jämte hänvisningar till ställena i de arbeten där de enskilda orden förekommer i sitt sammanhang. I viss utsträckning hänvisas också till språkvetenskaplig litteratur.

Jag övergår igen till huvudföremålet för våra betraktelser.

Hur en utsträckt och noggrann prövning av Sdw i olika avseenden skulle utfalla, därom varken vill eller kan jag yttra mig. Söderwalls ordbok har fått betyget, att den »åtnjuter med rätta rykte att vara en av världslitteraturens bästa ordböcker» (Erik Noreen i art. om Söderwall i Svensk Uppslagsbok). Men några mer principiella synpunkter och kommentarer kan kanske ha sitt värde.

Om storleken av den textmassa som ligger till grund har jag redan gett antydningar. Konstateranden i denna riktning innebär emellertid inte, att t.ex. de fornsvenska lagarnas språk en gång för alla är avklarat i detta hänseende. Det är det inte, även om man t.ex. till det yttersta nyttjar de talrika noterna med avvikande läsarter i Schlyters utgåva. De olika handskrifterna avviker från varandra på olika punkter, så att ett ord i en viss handskrift kan representeras av ett helt annat ord i en annan handskrift, olikheterna kan sträcka sig till hela konstruktioner, till hela syntaktiska sammanhang, till nyanser som inte klart framgår av utgåvorna.

Tanken går här gärna till de forndanska lagarna, utgivna i senare tid än Schlyters. Många av dessa utgåvor har en jättestor, viktig variantapparat av högt värde. Gör man antydningar om att här ett stoff ligger förborgat, som kunde ge upphov till en stor och värdefull ordbok, får man från sina danska lärda vänner en instämmande blick och en vemodig fråga: Vem vill göra den?

Det bestånd av textutgåvor, som ligger till grund för »ur-Sdw», har rent kvantitativa begränsningar. Efter gränsårtalet 1884, då ordboken började utkomma, faller sålunda det mesta i SFSS:s imponerande serie av utgåvor. I serien Svenska medeltidspostillor, där utgivningsarbetet var i gång 1884, går gränsen före MP 3 (SFSS 23:3), och av den långa sviten av utgåvor är det i övrigt volymerna före band 25, Medeltidsdikter och rim (1881–82), och delar av 26, Läke- och örteböcker (utg. 1883–86), som faller före den magiska gränsen. Ur det sist berörda förhållandet förklaras antagligen det egendomliga och något förvirrande sätt på vilket »LB» citeras i Sdw (se ibm s. VI–VII). Också rörande »MD» är citeringstekniken egenartad. Fornsvenska texter, som ingår i denna samling men som är utgivna tidigare än den uppgivna gränsen 1884, kan visserligen citeras i Sdw på ett sådant sätt, att

man kan återfinna ställena i texterna, men här stöter man på ett krux av annan art. Det består i att utgivningsprinciperna har gjort betydande framsteg sedan 1884, eller rättare: de var andra och sämre före just 1884. Sannolikt har ett påpekande av Evald Lidén varit stöten till en välbehövlig och stark modernisering. Lidén skriver 1920: »Det i Sv. Fornskriftsällskapets texteditioner av ålder tillämpade förfarandet att meddela textändringar, varianter o.d. först *efter* den avtryckta textens slut och det utan någon som helst hänvisning från textstället till noten medför allvarlig skada. Mången värdefull språkform har därigenom råkat i ett oförtjänt skymundan och blivit föga eller icke alls beaktad, och tvärtom har mången genom textändring tillkommen form fått gälla som handskriftlig. Den kritiska apparaten bör ha sin plats fortlöpande *under* texten. En ändring är av nöden.» (Arkiv f. nord. filologi 36 s. 39 not 3.) Ändringen kom genast, man är frestad att säga retroaktivt. I Erik Neumans utgåva av Glossarium Upsaliense C 20 finns ett dylikt nyare arrangemang redan i den 1918–20 tryckta första stora portionen (h. 153, 154, 156). Tryckåret 1921 bäres av Emil Olsons sålunda inrättade utgåva av Flores och Blanzeflor. Denna hade föregåtts av en samling mycket grundliga textkritiska överväganden, publicerade i Arkiv f. nord. filologi band 32 (1916). Också i Jungfru Marie psaltare (h. 159–161), tr. 1922–25, är det arrangemang vidtaget, som Lidén yrkade på. Den kritiska apparaten är här visserligen av mycket obetydligt omfång, men det hänger givetvis samman med att arbetet är känt från bara en enda handskrift. Varianter är alltså inte påkallade, endast anmärkningar till den enda existerande texten.

Därefter är det förfaringssätt, vars uppkomst vi har bevittnat, tillämpat i alla följande utgåvor.

Ovanstående förhållanden och metodiska grepp kan synas övervägande höra hemma i textkritiken, mindre i lexikografien. Vid närmare eftertanke finner man emellertid, att de också i lexikografien spelar en utomordentlig roll. Det finns ingen ideal version av t.ex. Flores och Blanzeflor, sådan att dess ordförråd utan hänsyn kan registreras i ett lexikon. Utan det finns ett antal handskrifter, som på en mängd punkter avviker från varandra. Men märk väl: alla dessa handskrifter är avfattade på ett åtminstone någorlunda försvarbart och på sin tid begripligt och gångbart medeltidssvenskt språk, som är väl förtjänt av att i sin helhet redovisas i en ordbok med anspråk. Det är klart, att en mängd av textstoffet bl.a. ger upphov till allvarliga lexikografiska överväganden, som är svåra att redovisa i en ordbok.

Ser man uppgifterna för fsv. lexikografi på det sättet, finner man en ny grund till att de nästan aldrig tar slut.

En mera normal artikel i ursprungsdelarna av Sdw ser ut ungefär så:

1) Uppslagsord (t.ex. **ko**).

2) Parentes innehållande dels stavningsvarianter, som bedömts vara av intresse, dels böjningsformer. I art. **ko** hör till den senare kategorien »pl. **kör** . . med art. **köna** . . dat. **köm**». Till den förra kategorien hör upplysningarna att *ko* kan stavas **koo** och *kör* kan stavas **köör**. Dessutom förekommer plur. **koor**, som är av annan karaktär: det är kanske den moderna, egentligen oregelbundna formen, som sticker upp huvudet, såvitt det inte är en dålig stavning av *kør*. För att på en sådan punkt vara fullkomligt säker, måste man ju egentligen inte bara se i handskriften utan också kontrollera, hur denna nyttjar tecknen för *o* och *ö* i allmänhet. Till lycka för lexikografen anses en sådan uppgift i allmänhet inte åvila honom.

3) Uppgift om ordets genus; i detta fall *f*.

4) Etymologisk (kantig) parentes, i detta fall »[Isl. *kýr*]». Upplysningarna här är ytterst knappa, som framgår av exemplet.

5) Upplysningen att ordet också kan sökas i ordboken över lagspråket: *L*.

6) Översättning: *ko*.

7) Ett antal språkprov. Ordningen är kronologisk, enligt den uppfattning Söderwall hade och – enligt forskningens dåvarande läge – kunde ha beträffande handskrifternas ålder.

8) Hänvisningar till sådana sammansatta ord, där **ko** står som *efterled*: **skatta-**, **yxna-ko**. Uppräkningen, som kan vara lång, föregås av »Jfr». Art. *maþer* 'man' t.ex. innehåller enligt min räkning 278 sådana hänvisningar jämte 19 hänvisningar till fall, där efterleden endast har pluralformen *mæn*, inte *maþer*.

9) Sammansatta ord där uppslagsordet ingår som *förled*. Här upptages under **ko kor hudh** (vilken artikel slutar med en hänvisning till **kohudh**).

Supplementet följer i dessa hänseenden det mönster, som huvudordboken utgör. Detta är förklaringen till att en del arrangemang i Suppl. förefaller oss omoderna eller åtminstone mindre aktuella. Bland sådant kan nämnas följande.

Formparentesen har egenskapen att redovisa både sådant, som uppenbart måste betraktas som rena stavningsvarianter, och sådant som givet hör hemma i formläran (jfr ovan).

Vidare är i en större artikel momenten inte alltid numrerade med början från 1 och i en fortlöpande serie. Art. **binda** i Suppl. har momentsiffrorna 1, 3, 4, 6, 8–11. Detta markerar, att det nytillkomna materialet tillhör motsvarande moment i Sdw. Däremot har de ursprungliga mom. 2, 5, 7 inte fått några tillskott och saknas därför. På motsvarande sätt innehåller

Suppl:s artikel *dela*, v(erb) endast mom. 4 och 7, art. *dyghdh* endast mom. 2 och 6, subst. *forsyn* endast mom. 1–2 och 5, osv.

Emellertid innehåller Suppl. också en del nyheter i förhållande till Sdw. Hit hör bl.a. följande.

1) Helt nya uppslagsord, tillkomna genom nyutgivning av texter eller förnyad genomgång av äldre. Dessa markeras med en stjärna. Ex: **rappa*.

2) Det händer, att en artikel i Suppl. enbart utgöres av en litteraturhänvisning. Ex: *svepil*, *m. linda*. Jfr *H. Ronge, Konung Alexander* 239.

3) Hänvisningar till ställen i nyare etymologisk litteratur, där vederbörande förut registrerade ord behandlas. Ex: *ransakan* . . 1) *rannsaking*, *husvisitation*. Jfr *T. Wennström, Tjuvnad o. fornæmi* 148 ff. – **rantaka* . . *med våld fråntaga, råna*. Jfr *E. Noreen, Meijerbergs ark. f. sv. ordforskn.* 3:15.

Av särskilt intresse är måhända mom. 1 ovan, helt nya uppslagsord. Jag har inte försökt göra någon uppskattning av deras antal. De är också av olika beskaffenhet, deras nyhetsvärde är högst växlande. Låt oss ta som exempel de många orden på *o-*. Det kan inte sägas vara någon betydelsefullare landvinning för vår kännedom om äldre svenskt ordförråd, att det jämte *afladher* finns ett *oafladher*. Möjligen kan man påstå, att vissa fsv. ord på *o-* antyder den forna existensen av motsvarande ord utan *o-*, ehuru vissa sådana inte är belagda.¹

Hur stort var det fornsvenska ordförrådet, och hur stor del därav kan man förmodas ha fångat in i existerande ordböcker? Frågan kan inte besvaras. Däremot kan vissa randbetraktelser anställas.

Utan att räkna orden – vilket det naturligtvis vore möjligt att göra – och utan att taga ställning till vissa kvistiga problem – om dem se strax nedan – har jag taxerat beståndet i Sdw till 20.000–25.000 ord. (Som en jämförelse kan nämnas, att senaste upplagan av Svenska Akademiens ordlista anses innehålla omkring 140.000 ord.) Därvid är emellertid speciellt att märka en del ting.

Det är klart, att det fornsvenska ordförrådet är större än vad som framgår av bevarade texter och därmed av Sdw + Suppl. I den ursprungliga ordboken spelade det ordbestånd en framträdande roll, som hämtats ur de tidigast utgivna texterna. Bland dessa är sådant av särskild vikt som Birgittas uppenbarelser i deras övervägande sena fornsvenska språkdräkt. Vidare exempel är »Svenska medeltidens bibelarbeten» 1–2, »Ett fornsvenskt legendarium» 1–3, »Klosterläsning» m.m. Detta gör förstås, att en fsv. ordbok på sådana grundvalar ger en ganska skev bild av det faktiskt

existerande ordförrådet. Av nationella, patriotiska skäl har t.ex. ordförrådet i Birgitta-skrifterna registrerats särskilt omsorgsfullt. Detta har bl.a. medfört att en mängd abstrakta, »himmelska» ord får spela en betydande roll. Ordet *gub* med tillbehör upptar i Sdw c. fem spalter. Ordet *himil*, *himin* självt jämte sammansättningar fyller bortåt åtta spalter. Ordet *ängil* och sammansättningar därmed upptar tre spalter, av vilka en halv fylles av registreringen av ordets böjning och former. *Bibia* fyller ungefär en sida, *bön* en. Exempelraden kunde fortsättas. Dessutom skall noteras, att abstraktbildningarna är synnerligen väl företrädda.² Dessa torde rätt lite höra hemma i det äldre talade språket. I stället utgör de i betydande utsträckning översättningar, ofta nog gjorda för tillfället.

Det är ej sällan svårt eller omöjligt att säga, om ett ord i en text verkligen är att betrakta som svenskt eller om det är ett – kanske mer eller mindre tillfälligt – främmande ord. Utom mot de många abstraktbildningarna kan vi vara misstänksamma mot t.ex. uppenbarligen icke-svenska ord ur hantverkets och köpenskapens terminologi. Inte minst om dessa ord saknar fortsättning i nysvenskan anmäler sig denna fråga.

Vidare bör en del ordstoff vid medeltidens slut vara föråldrat, som på 1200–1300-talen ännu var fullt gängse. Detta är ett helt normalt sakläge: Svenska Akademiens ordbok, som går fram till i dag men som omspanner c:a 450 års språkbruk, innehåller mängder av numera, vid periodens slut, stendöda eller starkt föråldrade ord.

Det är helt naturligt, att fornsvenskan och därmed ordboken över dess språk är främmande för all teknik o.d. som har sett dagens ljus under senare tid.

Å andra sidan förlorar sig uppkomsten av allehanda tekniker, framför allt mera primitiva, hantverksmässiga sådana, i ett forntidens mörker, icke upplyst av några skriftliga notiser. I en del tillfällen kan vi med hjälp av tillstånd i det talade språket dra en mängd slutsatser, dock naturligtvis inte så att vi därmed kan *belägga* orden i fråga i fornsvenskan. (Möjligtvis kan i detta läge de mer eller mindre sena dialektformerna bidra till att förklara ett eller annat hittills oförstått ord eller förhållande i fornspråket.)

Över huvudtaget sysslar dialektologien, liksom ortnamnsforskningen, med ett ordförråd som – om enbart åldern vore utslagsgivande – skulle med ens och på ett avgörande sätt förstora det fornspråks resurser, som vi studerar. En tröst för oss må det vara, om också en klen tröst, att en icke obetydlig del av detta stoff är så sprött och svårtolkat, att det åtminstone tills vidare skulle vara svårt att anbringa i ett lexikon. Det skulle bli mängder av stjärnor, frågetecken och korshänvisningar, ännu mycket fler än i Sdw.

Bertil Ejder

Jag vill avsluta denna artikel med en uppmaning, som en av mina lärare riktade till oss studenter: »Om ni i texterna finner något som inte står i Söderwall, så slå genast larm! Det blir ingen ny systematisk genomgång av materialet.»

Noter

- 1 Om *o-* se Erland Rosell, Prefixet *o-* i nordiska språk. En betydelsehistorisk studie. Del I: Fornnordiska. Uppsala 1942.
- 2 Om en del hithörande förhållanden se Bengt Loman, Fornsvenska verbalsubstantiv på *-an*, *-ning* och *-else*. Sthlm, tr. i Lund (1961), passim.

Nils Palmborg

Den unge Carl Johan Schlyter

Citat ur en brevsamling med kommentarer

1982 erhöLL Lunds universitetsbibliotek i gåva en brevsamling, som med all rätt kan sägas vara ganska märklig. Den utgöres av trettio två brev (samt ett odaterat fragment) från den store rättshistorikern och lagutgivaren Carl Johan Schlyter till hans frände i Lund, docenten i grekiska och e.o. vice bibliotekarien Jacob Faxé. Det första brevet är från slutet av 1808, då Schlyter är tretton år gammal, det sista är skrivet i augusti 1825. Brevén är självfallet innehållsligt av högst skiftande värde, men i sin helhet måste de sägas utgöra en viktig komplettering till Schlyters biografi. De kommer nedan att i vissa fall avtryckas i utdrag med kommentarer, i andra fall endast omnämnas.

Dessförinnan torde det vara skäl att i korthet rekapitulera Schlyters *curriculum vitæ* fram till 1820-talets början och på samma sätt redogöra för Jacob Faxés levnadslopp.¹

Carl Johan Schlyter föddes 29 jan. 1795 som son till en fältkamrerare med samma namn och hans hustru Lovisa Maria Hjelm. Äktenskapet hade ingåtts 1791. Sina fem första barndomsår tillbragte han på ett lantställe nära Elleholm i Blekinge, men 1800 flyttade familjen tillbaka till Karlskrona. I stället för att gå i skola fick Schlyter privatundervisning. Fadern dog i augusti 1805 i ett slaganfall, och modern inrättade då för familjeförsörjningens skull en flickskola.

Carl Johan Schlyters moder hade varit gift tidigare med prostén Elias Billberg i Bunkeflo församling, Lunds stift. Han hade avlidit 1785. I detta första äktenskap föddes bl.a. dottern Helena Johanna, som 1806 gifte sig med Vilhelm Faxé, 1800 adjunkt i österländska språk och grekiska vid Lunds universitet. Vilhelm Faxé skulle som bekant göra en snabb karriär, blev 1808 teologie professor och 1811 biskop över Lunds stift och prokansler för Lunds universitet.

När Faxé besökte Karlskrona hösten 1807 för en provpredikan till den lediga tjänsten som amiralitetssuperintendent, medförde han ett den 4 sept. utfärdat studentbrev för Carl Johan Schlyter, som då var elva år

gammal, ett s.k. kautionsbrev, innebärande – som det anföres i Wiséns biografi – att »någon person, som i den delen ansågs vederhäftig, ansvarade därför att gossen – såsom förhållandet antogs vara med Schlyter – hade de kunskaper, som fordrades för att blifva student, eller ock endast därför att han skulle framdeles komma att inhemta ett sådant kunskapsmått».

Carl Johan Schlyter hade då som ny privatlärare fått notarien vid amiralitetskonsistoriet Olof Hammar. När Hammar hösten 1808 skulle resa till Lund för att avlägga vissa prov för doktorsgraden, fick Schlyter följa med och bodde då hos Vilhelm Faxé. Trettonårig avlade han den föreskrivna »lilla teologiska examen». 1809–10 fortsatte han sina skolstudier i Karlskrona, men återvände vårterminen 1811 med Hammar till Lund och genomgick vissa svenska och latinska skrivprov. På hösten samma år avlade han kameralexamen med betyg i naturrätt, etik och aritmetik. Han fortsatte med juridiska studier 1812 och vistades då hos en släkting, som var härads hövding i en skånsk domsaga. Han fick bl.a. föra lagfartsprotokoll. Mot slutet av 1812 avlade han examen till rättegångsverken med högsta betyg i alla ämnen. Han ville vårterminen 1813 avlägga kansliexamen för att därefter söka plats i något av huvudstadens ämbetsverk. Hans examen innehöll en rad vackra betyg, och tillsammans med studiekamraten J. H. von Sydow beslöt han sig för fortsatta studier till juridisk doktorsgrad.

Sommaren 1814 fick Schlyter tillfälle att medfölja makan till sin halvbror J. P. Billberg, generalintendent under kriget i Tyskland, till Rostock. Schlyter fortsatte då sina studier vid Rostocks universitet, och detta resulterade i att han för en ganska hastigt hopkommen avhandling om högre ekvationers transformationer erhöll filosofie doktorsgrad.

Efter återkomsten till Sverige i september fortsatte han sina filosofiska studier med avsikt att genom en ny disputation även få en juris doktorsgrad. Schlyter valde ett ämne, som låg inom gränserna för både filosofi och juridik, och tryckte 1815 avhandlingen »De principiis legislationis poenalis», om principerna för strafflagstiftningen. Avhandlingen erhöll högsta betyget efter disputationen i februari 1816, och i augusti samma år förordnades han till docent i juridik.

Våren 1818 avlade Schlyter juris kandidatexamen med det ytterst ovanliga betyget *egregie laudatur*, utmärkt berömlig, efter att enligt Wisén »företrädesvis och grundligare, än förut i Sverige varit vanligt, ha studerat romersk rätt och äfven lagt grunden till ett allvarsamt studium af Sveriges gamla lagar».

I slutet av 1818 beslöt Schlyter att söka en ledig, juridisk adjunktur i

Uppsala, erhöll i april 1819 en frapperande kort specimenstid, som innebar att han i stort sett endast hade fjorton dagar på sig för att författa en avhandling om laga värdering. Schlyter fann detta omöjligt, valde i stället att kommentera ett par omdiskuterade textställen i Upplandslagen och begärde, att lundafakulteten skulle avge betyg över såväl författandet som försvaret. Så skedde också genom juris professorn Holmbergsson, men förfarandets riktighet bestreds av filosofiprofessorn Cederschiöld, vilket i slutändan gav uppsalafakulteten tillfälle att inkompetensförklara Schlyter.

1820 avlade Schlyter juris licentiatexamen, varvid han i synnerhet ägnat sina studier åt de svenska medeltidslagarna, och den 22 juni blev han promoverad till juris utriusque doktor. Månaden därpå lämnade han Lund för Stockholm och tjänstgöring i Svea hovrätt och justitierevisionen.

Jacob Faxe var ett år yngre än Carl Johan Schlyter, född 1796 i Vilhelm Faxes första äktenskap med Agneta Sophia Lindman. Han erhöll studentbrev redan 1804, blev filosofie magister 1817 och avlade juridisk examen året därpå. Han tjänstgjorde som kanslist i ecklesiastikexpeditionen 1819 men återkom till Lund för att i juli 1820 bli docent i grekiska hos Esaias Tegnér. Under kortare perioder uppehöll han 1821 professuren i levande språk och 1824 i grekiska. 1823 hade han blivit e.o. vice bibliotekarie vid universitetsbiblioteket. Jacob Faxe hade 1826 utgivit en översättning av en grekisk grammatik och översänt ett exemplar till Esaias Tegnér, då biskop i Växjö, som tackade honom i ett brev den 26 febr. 1827 och sade sig skola söka få den införd i skolorna. I samma brev framförde Tegnér ett tack för »all vänskap och redlighet i Lund». Redan den 2 april samma år fick han emellertid besked om Faxes plötsliga död den 27 mars under en nervfeber-epidemi.

På begäran av Jacob Faxes föräldrar skrev Tegnér en minnesdikt, som trycktes i Lunds veckoblad 18 april. Den 21 april skrev Tegnér till C. G. von Brinkman: »Jag bifogar en Grafskrift öfver Jacob Faxe, som jag höll utaf för hans utmärkta redlighet och vänfasthet, och hade kallat till Docens såsom en kunnig och flitig, ehuru ingalunda briljant yngling.»

Brev 1. Det första brevet från Carl Johan Schlyter till Jacob Faxe är daterat Karlskrona 30 december 1808. Det är en naivt rättfram, detaljerad redogörelse för vad julen hade inneburit för familjen i julklappsväg och förtjänar att som en liten kulturhistorisk tidsbild avtryckas i sin helhet.

Carl Johan Schlyter. Tecknad och litograferad av M. Körner. Lunds universitetsbibliotek.

Då jag först tackat dig för den vänskap du visat mig under mitt vistande i dina kära Föräldrars hus, får jag uppfylla den önskan du yttrade för mig qvällen förrän vi reste, att få veta hvad här vankades för julklappar: jag skall i korthet underrätta dig derom.

Mamma fick ett par svarta silkesvantar; Magistern: ritningar utaf alla flickorna; en utsydd urdyna; ett halft dussin näsdukar; Benedicta: linon till en klädning; ett par sockerdukshandskar; en förgylt krumkamm; ett par korta klippingshandskar; en låda med Engelskt bomullsgarn; Margr. Lov: en d^o; ett par sockerdukshandskar, en krumkamm; ett silfwerfingerborr; en bok, neml. Qvinnan, af Wallerius; Fredrique Billberg: ett par sockerdukshandskar, ett par svarta safians skor; en liten sax, en liten blomsterkorg; ett par små dockskor; Jag sjelf: ett westtyg; en låda med konfect; en urdyna; en bok om Trigonometrien; en planche föreställande Gustaf d. III^{djes} ärestod. Många julklappar

kommo ifrån okända gifvare, och förorsaka oss ett förfärligt bryderi.

Jag skulle önska [veta] huru det står till med Pastor Sundén äfven huru Calle Kröger mår; Will du vara så god och hälsa honom; hälsa äfven dina syskon ifrån din intill döden

trogna vän
Carl Joh. Schlyter
Philosophie Studiosus

Den omnämnde »Magistern» bör vara familjens privatlärare Olof Hammar. Benedicta var en av döttrarna i Lovisa Marias första äktenskap, född 1779, gift 1810 med sidenfabrikören och godsägaren Carl Johan Schönherr och död 1864. Margareta Lovisa var dottern i andra äktenskapet, född 1793, gift 1813 med kyrkoherden i Grönby, Lunds stift, J. H. Kinberg och död 1880. Fredrique Billberg kan ha varit en dotter till kammarrättsrådet Gustaf Johan Billberg, son till Elias Billberg. Denna dotter var född 1797.

Med pastor Sundén kan Schlyter ha avsett Olof Sundén (1774–1825), som blev magister i Lund 1799 och teologie licentiat 1805 samt 1819 kyrkoherde i Sireköpinge.

»Calle Kröger» är säkerligen Carl Johan Kröger, son till lagmannen i Torna härad Adam Jordan Kröger. Han var född 1798, studerade vid universitetet från 1813 och blev vice häradshövding i Göta hovrätt. I Sjöströms matrikel över Skånska nationen säges om fadern, att han var känd för sina kvicka och skämtsamma infall. Till hans umgängesvänner i Lund hörde bl.a. Vilhelm Faxé och Esaias Tegné. I nästa brev skriver Schlyter avslutningsvis om C. J. Kröger, att »du skrifver att han fortfar med sina gamla vanor; jag mins nog huru många nätter jag låg och skrattade åt dem». Det förefaller, som om den humoristiska ådran skulle ha gått i arv till den unge sonen.

Brev 2. Brevet är daterat Karlskrona 9 juli 1809 och innehåller föga av intresse.

Brev 3. Detta brev är skrivet från Karlskrona 19 maj 1810 och innehåller bl.a. en – för att vara gjord av en femtonårig yngling – dråplig skildring av kronprinsens besök i örlogsstaden.

Dessförinnan kan ett annat uttalande noteras, nämligen att Carl Johan Schlyters försumlighet i brevskrivning icke, som Jacob Faxé antytt, berodde på »kortisen» av flickor, ty det befattade sig den unge Schlyter icke med. Men det oaktat hade möjligheterna varit många och kanske trots allt också praktiserade, om man läser denna passus i brevet:

Nils Palmborg

Du frågar i ditt sista bref om jag dansat mycket i Jul. Ja vasserra hvad jag dansat. Hör på bara. Den 18 Januari var jag på danscalas hos Major Flemings; d. 21 d^o hos Sekter Strömholms; d. 30 d^o hos Major Hjelms; d 3^{dje} Februari hos Öfv. Löjtn. Holms; d. 5te d^o hos Handelsman Cornéers; d. 22 d^o hos Öfv. Löjtn. Trolles etc. Så mycket har jag dansat bara i år, du kan sjelf finna hur trött i benen jag skall vara.

Så till kronprinsen Carl Augusts besök. Schlyters skildring härav får denna utformning:

Du vet kanske att Kronprinsen *Carl August* är i staden. Sedan han i Söndags och Måndags narrat nära 12.000 menniskor att springa sig trötta utåt vägen för att möta honom så kom han i Onsdags lik som en ann i en grå dammig vagn till sina många springande och gapande åskådares stora glädje. I Torsdags var han på varfvet; då fick jag tillfälle att betrakta honom. Han är liten till växten, koppärrig (tyckte jag), har mycket stor näsa, utstående underläpp och haka; för öfrigt har han 2 ögon, 2 öron, 1 näsa och 1 mun --- precist som en ann, är det icke underligt?

Brev 4. Brevet är daterat Karlskrona 28 dec. 1810 och innehåller ingenting av intresse utom det att formuleringarna i viss mån ger prov på ett ungdomligt intresse för vitsmakeri.

Brev 5. Detta brev är skrivet i Stralsund 17 aug. 1814. Det framgår, att Schlyter under sin vistelse vid Rostocks universitet också fått tillfälle att besöka Berlin. Han har förgäves sökt skaffa vissa böcker åt Faxe, bl.a. Heynes Homerosedition. Även för en annan lundaakademiker, adjunkten i österländska språk Johan Norrman, hade han haft i uppdrag att skaffa svåråtkomlig litteratur.

I den akademiska umgängeskretsen i Lund ingick även den originelle adjunkten i österländska språk Achatius Kahl. Han var född 1794, blev docent i romersk vältalighet 1815, adjunkt 1821 samt 1:e stadskomminister i Lund och kyrkoherde i Råby och Bjellerup 1827. Kahl utgav 1851 en berömd bok om Tegnér och hans samtida i Lund, blev så småningom swedenborgare och föremål för åtskilliga anekdoter om livliga samtal med för längesedan hädangångna. Han dog först 1888.

Kahl gifte sig 1828 på Björnstorps med Marie Elise Fries. Han synes emellertid tidigare ha haft avancerade kärleksbekymmer, eftersom den nittonårige Carl Johan Schlyter med myndig kraft formulerar sig i sitt brev sålunda:

Hälsa det förtappade fåret Åke Kahl, som nu å nyo så jemmerliga hafver gångat sig bort uppå kärlekenes villegräs. Säg det (neml. fåret), att derest jag ej denna gången hinner med, så skall jag visserligen en annan gång ej underlåta att besvara dess underdåniga skrifvelse, utan i nåder tänka på Det med en lämpelig strafflexa för det förmätna skriftsätt och de vidunderliga samt himmelsskriande fraser det der brukar. Förmana det emedlertid att det håller sitt fat i helgelse och ära, och att det påminner sig att jag, när jag en dag kommer hem, ej skall underlåta att låta det undergå den vanliga penitensen.

Brev 6. Brevet är skrivet från Lund 21 mars 1819. Jacob Faxe tjänstgjorde då i ecklesiastikexpeditionen i Stockholm. Schlyter talar om den juridiska adjunktur, som han sökt i Uppsala och ber Faxe snarast möjligt underrätta honom om vilka namn som fakulteten uppförde på förslaget. Som framgått i början av denna uppsats, blev Schlyter inkompetensförklarad. I brevet talas vidare om en konsert, som skulle äga rum på eftermiddagen, »vid hvilken jag måst åtaga mig vissa partes». I Lunds weckoblad 17 mars 1819 inflöt en utförlig notis om konsertprogrammet.

Söndagen den 21 Mars, uppföres i Herr J. Malms sal: *En fullstämmig Vocal- och Instrumental Concert*, till förmån för afledne Academie Ritmästaren Billmans Enka och 3:ne små barn, hwarwid följande blifwer exequeradt. *Första Afdelningen:* Sinfonie af Haydn. Concert för Fortepiano af Dusseck. Cantaten: Helig är Herren! Orden af Lidner. Musiken af Abboten Vogler. FortepianoSonat för 4 händer, spelas af twenne 8 års Flickor. *Andra Afdelningen:* Ouverture af Mozart. Concert för Clarinett af Crusell. Romance och Rondo för Fortepiano med Orchestre Accompagnement af Cramer. Flyttfoglarne: Orden af Herr Professor Tegnér, Musiken af Crusell. Billetter för 32 sk. B:co stycket fås hos Fru Billman och Herr J. Malm, samt wid ingången till Concerten, som börjas kl. 4 eftermiddagen.

Den 24 mars kom i samma tidning en redogörelse för det ekonomiska utfallet.

Wid den Concert, som sistl. Söndag gafs till förmån för Fru Billman, såldes Billetter för jemt 200 R:dr R:gd. Från denna Summa afgå Extra utgifter, utgörande inalles 17 R:dr 36 sk. R:gd; hwaraf 10 R:dr äro utbetalde till H:r Malm, för rum, eldning m.m. Återstoden, 182 R:dr 12 sk. har blifwit genom undertecknade aflämnad till förenämde Fru, hwilken anwändt denna Summa dels till afbetalning af twenne års ålupen ränta för ett i hennes iboende Gård intecknad Capital, dels ock till godtgörande af andra tryckande skulder.

Carl Johan Schlyter tillhörde en musikalisk släkt. Wisén nämner i sin biografi, att hans fader spelade cittra och att en av hans systrar var en ovanligt skicklig pianist.

Schlyter fick äfvenledes i sin ungdom undervisning på sistnämnda instrument, men undervisningen var sådan, att den snarare dödade än lifvade och utvecklade det musikaliska sinnet. Under studentåren fick han föga tillfälle att egna sig åt musiken; hans praktiska färdighet inskränkte sig till spelandet af några dansstycken och dylikt; i musikens teori hade han ingen insikt.

Av konsertprogrammet att döma förefaller det som om Wiséns omdöme om Schlyters musikaliska färdigheter är ganska snävt formulerat.

Brev 7. Brevet är daterat Lund 8 april 1819 och innehåller flera partier av betydande intresse, kanske främst därför att det tydligt återspeglar den unge Schlyters insikt om sina bristande erfarenheter av praktiskt juridiskt arbete och den hämmande inverkan detta skulle kunna ha för honom.

1809 års revolution hade inneburit en radikal förändring av maktförhållandena, ledande till att man även inom lagstiftningen ville göra stora omvälvningar. Slutresultatet skulle bli, att 1734 års lag ersattes av en ny. Regeringen tillsatte 1810 en stor lagkommitté, och en instruktion för denna kommitté var färdig 1811. Till en av de fem arbetande ledamöterna i kommittén utsågs assessorn i kommerskollegiet Olof Zenius. Uppenbarligen hade Zenius 1819 genom Jacob Faxes förmedling sökt knyta Schlyter till lagkommittén. Schlyter skriver 8 april ett avböjande svar till Faxe. Även Schlyters studiekamrat Johan Henrik von Sydow var implicerad i lagkommitténs arbete. Han var notarie och vice sekreterare i kommerskollegiet och blev 1827 borgmästare i Gävle.

Schlyter är utförlig i sina motiveringar i brevet:

Hjertlig tack för begge Dina bref, äfvensom för allt det besvär Du haft för min skull. Jag är Dig mycket förbunden för hvad Du låtit mig veta angående Lagcomitén. Hade något sådant kommit i fråga 10 eller 20 år härefter, då jag kunde hafva hunnit samla de kunskaper, den erfarenhet, och den vishet som fordras till lagstiftnings yrket, så vet jag ingen ting som jag skulle mera värderat än en sådan plats. (Det förutsättes neml. att de öfrige ledamöterna och hela företaget vore sådant, att man kunde hafva heder af att deruti deltaga.) Jag skulle då icke heller begära ett runstycke af Staten derföre att jag uppoffrade mina krafter på ett sådant företag, emedan jag skulle anse detta såsom min pligt som medborgare; men när dessa 2^{ne} omständigheter icke inträffar, hvilket, åtminstone hvad bristande skicklighet å min sida beträffar, är fallet, så ville jag för alla verldens rikedomar och förmåner icke hafva det uti ett arbete, hvaröfver, om jag ock gick derifrån lika så väl, eller bättre än de öfrige ledamöterna, jag likväl säkert i all min tid skulle komma att blygas. Var derföre god och bed Sydow hos Tit. Zenius på höfligaste sätt i verlden göra min ursäkt. Han behöfver blott anföra såsom skäl att jag ej tilltror mig att ega

de vidsträckta kunskaper och erfarenhet som fordras för ett så viktigt värf. Emedlertid får jag återigen förklara både för Sydow och Dig min erkänsla för det Ni haft den vänskapen att tänka på mig i detta fall.

I brevets fortsättning kommer Schlyter i ironiska ordalag in på behandlingen inom juridiska fakulteten i Uppsala av hans ansökan till adjunkturen och den korta specimenstid, som han erhållit. Han hade tänkt att besvara sig hos kronprinsen, som var universitetens kansler, över galenskapen, »men jag bryr mig ej derom utan väljer mig i stället ett annat något klokare ämne efter behag, öfver hvilket jag kan skriva några sidor inom den utsatta tiden, och sedan må Faculteten ogilla detta specimen, om den har lust».

I slutet av brevet ber Schlyter Faxe framföra hans tacksamhet till Lorenzo Hammarsköld »för den möda han haft godheten att göra sig för min skull». Det skall enligt Schlyter bli roligt att få ta del av andra delen av Hammarskölds »Vitterlek», varmed Schlyter måste avse hans välkända verk »Svenska vitterheten, historiskt-kritiska anteckningar», som utkom i två band 1818–19 i verkets första upplaga.

Om Schlyters inställning till sin samtida skönlitteratur finns det anledning att återkomma till i kommentaren till andra brev.

Brev 8. Brevet är daterat Lund 22 april 1819. Schlyter fortsätter att tala om sin ansökan till tjänsten i Uppsala och omöjligheten att inom föreskriven tid åstadkomma en passabel avhandling i det förelagda ämnet. En intressant passus är då hans – åtminstone indirekt – uttalade intresse för svensk laghistoria, när han skriver, att han valde att begagna

den från början påtänkta utvägen att hitta på något annat arbete, och jag har nu redan till hälften utarbetat ett opus, hvilket skall innehålla bidrag till vår laghistoria (bestående för denna gång i uttydning öfver några mörka ställen i de gamle lagarne), men hvars titel jag ännu ej bestämt.

Brev 9. Brevet är daterat Lund 29 april 1819. I brevet 8 april hade Schlyter omtalat, att magistern Lars Torbjörnssons böcker skulle säljas på auktion 28 april. Torbjörnsson, student av Göteborgs nation, hade blivit magister 1814, blev sedan kollega i Halmstad 1819 och i Göteborg 1821. Han etablerade sig som boktryckare i Göteborg 1822 men avsattes och flyttade till Stockholm 1829, där han dömdes som bedräglig gäldenär 1841 och avled på Kristianstads fästning 1844.

I annons i Lunds veckoblad 31 mars 1819 meddelades, att bokauktionen

skulle äga rum på grund av rektorsämbetets utslag om att ta en del av hans böcker och även andra ting i mät för skuld. Man skulle hålla på med auktionen, till dess man nått fordringarnas belopp. I brevet 29 april kunde Schlyter emellertid meddela följande:

Storgeniet Torbjörnsson kom hem i går förmiddag förr än aucionen skulle börjas, och utverkade tills vidare 8 dagars anstånd, allom bokälskarom till mycken grämselse. Hans utmätte kläder, och jag tror äfven målningar, ströko emellertid för ett ganska civilt pris.

Brev 10. Brevet är daterat Lund 16 maj 1810. Schlyter berättar om sin disputation dagen före.

Disputationen ventilerades i går ifrån kl. 10. f.m. till 10. min. före 2 e.m. sål. nära 4 timmar; likväl var ej mer än en extra opponens neml. Prof. Holmbergson sjelf. I början af veckan skall jag begära Facultetens betyg och uppsända det med nästa post till Faculteten i Upsala, som ej lär underlåta att anse alltsammans för en stor galenskap.

I övrigt innehåller brevet endast vissa underrättelser om auktionen på Lars Torbjörnssons böcker. Han omtalar till slut, att han fått andra delen av L. Hammarskölds »Vitterlek» men inte hunnit läsa den ännu.

Brev 11. Brevet är daterat Lund 27 juni 1819. Brevet 29 april hade inletts med följande rader:

Som hastigast några rader. Jag har ej haft något bref från Hammarsköld, och vet således icke hvad projecter han kan hafva haft att meddela. Skulle ej något förmånligare anbud vara att tillgå än Imnelii, så torde Du vara god och afsluta med honom, på det villkor att jag får 75 expl. och hälften af dem i contant (hvilka contanter han förmodl. åtager sig att betala genast). Likväl torde han väl kunna skrufvas upp, åtminstone till 80 expl. Efter Du erbudit Dig att tala med Wiborg, torde Du dock hafva godheten att uppfylla detta löfte. Skulle han, eller någon annan (t.ex. Marquardska tryckeriets egare), ceteris paribus, lofva Svenska stilæ, antages detta hellre. I annat fall, och så vida ej någon annan erbjuder uppenbart förmånligare villkor (hvarmed i synnerhet göres afseende på den contanta summans storlek) torde Du vara god afsluta med Imnelius. Huru som helst förklarar jag mig på förhand nöjd med huru Du afgör denna affär.

Lorenzo Hammarsköld hade 1816 övertagit ett äldre boktryckeri i Stockholm men redan 1818 överlämnat detta till konstförvanten Johan Imneli-

us, som drev det till 1821. Anders Wiborg var en betydande bokförläggare, bokhandlare och tidningsutgivare. Det Marquardska tryckeriet hade startat 1795.

I brevet 27 juni fortsätter Schlyter att skriva om anbud från tryckerier.

Imnelii anbud kan jag aldeles icke antaga. Boken får hellre ligga otryckt tills vidare. Skulle han låta beqväma sig att betala åtminstone 1/3 med penningar, så vill jag nöja mig dermed; och äfven om han vill lemna mig t.ex. 30 exempl., och låta mig uttaga värdet af de öfriga uti böcker af hans förlags- eller handelsartiklar. Vill han ej ingå uti något af dessa villkor, får boken som sagdt är vara otryckt tills vidare. Berlingen vill ej åtaga sig något förlag. Jag är förargad öfver att jag ej genast, såsom jag ämnat, skref till Ekmark i Strengnäs; det får bli dervid. Emedlertid är jag både Dig och Hammarsköld mycket förbunden för det besvär I haft för denna affärens skull. Den sednare kunde naturligtvis ej rå därför, att Imnelius narrat honom. Det skulle vara roligt att veta huruvida Hedborn verkligen öfversatt versarne, som en gång var fråga om.

Vad var det för en tryckning, som Schlyter var sysselsatt med och som skulle resultera i en bok, i vilken även prästen och skalden Samuel Johan Hedborn förhoppningsvis medverkade? Det blir avslöjat först i nästa brev till Faxé.

Brevet 27 juni handlar i övrigt bl.a. om adjunkten i Uppsala.

Den välvisa Faculteten har behagat utesluta mig från förslaget, NB ej därför att jag disputerat öfver ett annat ämne än det uppgifna, utan därför att -- jag begärt betyg öfver författandet af disputationen af härvarande Faculteten. Händelsen är märkvärdig, och borde, för sin rolighets skull komma till Justitie Cantzlerns kunskap. Emedlertid har jag besvärat mig hos Serenissimus Cancellarius.

Avslutningsvis berättar Schlyter om en resa till »lägret», varmed han uppenbarligen avsåg Bonarps hed, som gränsade till Ljungbyhed. Där brukade kronprinsens husarregemente hålla sina övningar, och 1819 hade kungen varit närvarande.

Äfven har jag sett Skäralid, hvilket äfvenså mycket var värdt att se, men Odensjön vid Röstånga kom jag beklagl. ej att se, men ämnar mig till den ändan enkom göra en fotvandring dit.

Brev 12. Brevet är daterat Lund 12 augusti 1819. Korrespondensen om tryckerianbuden fortsätter, och nu blir det också uppenbart, vad det var för arbete, som Schlyter ville ha tryckt.

Var god helsa Imnelius, att ehuru hans sista anbud, neml. ang[åen]de 50 Rdr. och 30 expl. visserligen ej svarar mot det besvär jag haft med öfversättningen, vill jag dock, emedan penningar för det närvarande äro mest kärkomna, antaga detsamma, men att jag förmodar att han, om boken, som jag hoppas får god afsättning, ej underlåter att framdeles tillöka summan, helst, om jag finner honom vara en liberal man, vi framdeles kunna komma i accord, ej allenast om den troligen utkommande fortsättningen af detta arbete, utan äfven om andra artiklar, af hvilka en redan nu är påtänkt. Att Imnelii mening är att nu genast betala *pgme*, tar jag för afgjort, och hvad byte med *expl.* angår, få vi derom framdeles rådgöra, då jag får uppsats på hans förlagsgods. Den rättigheten måste äfven vara för mig bestämd att efterhand aftaga i andra böcker värdet af så många af de 30 expl. jag vill – eller af 20 – i fall något visst antal skall utsättas – ty på postpapper får jag ha 4 à 5 expl., och på tryckpapper behöfver jag blott några stycken. – Skulle upplagan blifva på mycket vackert papper, bryr jag mig ej om postpapper. Så vida nu detta är afgjort, kan tryckningen när som helst begynnas, och önskade jag blott att correcturen blefve besörjd med all möjlig noggrannhet, och att upplagan för öfrigt blir tadelfri. Det skulle vara roligt att veta ungefär huru snart opuset kan utkomma.

Om Hedborn eller någon annan lika skicklig öfversätter verserna, är jag dermed ganska nöjd. Men jag protesterar högeligen deremot att de blifva af någon mindre skicklig öfversatte, utan böra de då hellre tryckas i sitt närvarande skick.

Hvad titeln beträffar, kan jag ej se att den behöfves ännu, helst den vanligen tryckes sist, hvilket nu är så mycket nödvändigare, som jag ville medskicka ett litet förord. Hvad titelförändringen beträffar, finner jag äfven att den närvarande titeln i visst afseende är mindre tjenlig; men å andra sidan anser jag hvarje af en öfversättare gjord förändring af titeln såsom ett falsum, och såsom vid detta tillfälle så mycket mer vågad, som af boken förmodl. utkommer en fortsättning, och man kan ej veta huruvida den titel man nu väljer, kan passa till fortsättningen. Det enda sättet att hjälpa detta, anser jag vara att gifva boken *dubbelt titelblad*, det första så lydande: *Nytt och gammalt* (ej gammalt och nytt, efter Tyskan) *ur den inre psychologiens område av D. G. H. Schubert.* *Öfversättning;* och det sednare så: *Rosengården af etc.* Boken kan sedan annonseras till försäljning med begge titlarne, eller hvilkendera Imnelius vill; men tryckas måste nödvändigt äfven den första. Härom blir i alla fall tid framdeles att öfverlägga. Mitt namn säs. öfversättare vill jag ej ha utsatt.

Ännu ett ord: under öfversättningen skref jag några små anmärkningar här och der. Några af dessa strök jag sedan ut och andra skref jag ej in - men några blefvo stående, hvaribland jag minnes en om Schuberts Symbolik des Traums, en om en bok af Kanne, en om änden *skan*, en om Moser, en om Lichtenstein. Dessa – och om flera skulle finnas, som meddela någon upplysning i saken, få stå – men om Du ville hafva godheten genombläddra *msc.* och dervid skulle finna några andra noter, som ej äro nödvändiga, så var god och stryk väl ut dem.

I detta mycket detaljerade brev får vi sålunda i klartext veta, vad det var för översättning, som Schlyter varit sysselsatt med. Titelbladet lyder i sin helhet »Nytt och gammalt, hörande till den högre Läran om Menniskosjäl- len, af Dr. G. H. Schubert. Öfversättning». Det följdes av ett deltitelblad, »Rosengården, af Dr. G. H. Schubert. Första Häftet. Öfversättning».

Översättningen är anonym. Så är också översättarens förord, som i detta sammanhang förtjänar att omtryckas i sin helhet.

Öfversättaren har förmodat att denna skrift äfven i Sverige skulle finna läsare, hvilka tro att man kan *skrifva* en bok i annan afsigt än att lysa med *geni* och i sin lärdom; att man kan *läsa* en bok, mindre i den akt och mening att sedan, genom kungörande af sitt vittra omdöme deröfver, låta beundra sig såsom en äkta och ofelbar kännare, än med den alfvarliga föresats, att med glad undergifvenhet och oskrymtad kärlek emottaga det sanna och sköna hvar helst det finnes, och göma det i sitt hjerta; synnerligen uti ämnen, som röra ej mindre än människans eviga välfärd. Endast i förmodan om tillvarelsen af *sådana* läsare, och i det hopp att *desse* skola i densamma finna hvad Öfvers. der funnit, är denna bok öfversatt; de öfrige lära under tiden ej sakna mera höglärde föremål för sin kritiska skarpsinnighet.

Vare detta nog sagdt angående afsigten med denna öfversättning; endast några ord torde Öfversättaren få tillägga rörande sin åtgärd härvid. Hvad således först Titeln beträffar, har han trots sig kunna medgifva att, *jemte* den titel Förf. sjelf valt, begagnades den andra, af Förf. i Företalet omnämnde, hvilken synes Öfvers. ganska passande. – De i Originalen förekommande psalmverser har Öfvers. utbytt emot verser ur Svenska Psalmboken, men af de öfriga små verserne har Öfvers. trots sig hellre böra lemna en obunden öfversättning, än en metrisk, som svårigen kunde rätt lyckas, och till något passande utbyte har Öfvers. här ej funnit tillfälle.

Av Schlyters översättning utkom ett andra häfte 1823, då enbart under titeln »Rosengården». Att det var Schlyter, som översatte denna bok och gav den ett förord, torde hittills vara okänt. I varje fall är översättningen icke nämnd i någon bibliografisk förteckning över hans tryckta skrifter.

Vem var då Gotthilf Heinrich Schubert? Han var född i Hohenstein i Sachsen 1780 och växte upp i ett prästhem under ganska knappa förhål- landen. Han fick dock genomgå gymnasiet i Weimar, som vid denna tid var medelpunkten för det andliga livet i Tyskland. En av lärarna på gymnasiet var ingen mindre än Johann Gottfried von Herder. Schubert blev väl mottagen i Herders familj och fick också privatundervisning. Hos Herder lärde han också känna Jean Paul. 1799 inskrevs Schubert vid universitetet i Leipzig och började enligt faderns önskan studera teologi utan att dock gripas av större intresse härför. I stället besökte han också de naturveten-

skapliga föreläsningarna, sedan han redan som barn ägnat sig åt geologi, botanik och ornitologi. Efter två terminers teologiska studier bad han sin far om lov att studera medicin. Efter ännu en termin i Leipzig flyttade Schubert till universitetet i Jena, där han besökte Schellings föreläsningar, som fick ett avgörande inflytande på hans fortsatta vetenskapliga inriktning. För en populärvetenskaplig framställning av Schellings naturfilosofi kom Schubert senare att betyda mycket. 1803 fick han sin medicinska doktorsgrad och beslöt efter en tid att bli praktiserande läkare.

Han slog sig ner i Altenburg och kom efter en tid i ekonomisk förlägenhet på grund av sin bristande förmåga att ta betalt för sin verksamhet bland mindre bemedlade sjuka. En god vän rådde honom att rädda sig ur krissituationen genom att skriva en bok. På tre veckor författade han »Die Kirche und die Götter», en roman på över femhundra sidor. Härefter började Schubert åter ägna sig åt läkekonsten och blev medarbetare i en medicinsk tidskrift. Han ville emellertid helst syssla med naturvetenskap, lämnade sin läkarpraktik och flyttade 1805 till Freiburg, där han följde föreläsningar i geognosi och mineralogi. Så småningom flyttade han vidare till Dresden och utgav 1808 ett verk med titeln »Ansichten von der Nachtseite der Naturwissenschaften», som kom att uppleva flera nya upplagor. Hans dragnings till mysticismen är uppenbar, och den förhärskar också i det 1814 utgivna verket »Symbolik des Traumes». Flera naturvetenskapliga verk följde härefter, sedan Schubert 1809 blivit rektor för en nyinrättad realskola i Nürnberg. Senare blev han lärare för barnen till ärkehertigen Ludwig av Mecklenburg-Schwerin. Hans verk »Altes und Neues aus dem Gebiete der inneren Seelenkunde» 1816 – som alltså Schlyter översatte till svenska – väckte stor anstöt, och Schubert övergick därför till en professur i naturalhistoria i Erlangen. Han var där en mycket produktiv författare i olika naturvetenskaper.

Man kan givetvis med skäl fråga sig, vad det var som föranledde Schlyter att anonymt översätta och utgiva Schuberts verk från 1816. Det måste närmast ha varit hans från barndomen djupa religiositet, som senare i hans liv skulle ta sig uttryck t.ex. i hans bibelöversättningar och hans utgivning av Henrik Schartaus efterlämnade skrifter. Anonymt utkom också 1880 »Betraktelser öfver Guds lags lära», som enligt Wisén ursprungligen var »upptecknade till ledning vid den kateketiska undervisning, som författaren om aftnarne å sön- och helgdagar meddelade sina barn».

Men Schubert var också lärjunge till Schelling, och den unge Schlyter var en i vissa avseenden övertygad schellingian. I kommentaren till några senare brev finns det anledning att återkomma härtill, när det gäller

Schlyters fosforistiska åskådning och hans kritiska inställning till Esaias Tegnér och Erik Gustaf Geijer.

Som framgår av Schlyters förord, blev Schuberts lyrikcitat ej överförda till svenska genom medverkan av Hedborn eller någon annan, utan Schlyter återger dem i texten på tyska samt i en fotnot på svensk prosa. När det gällde psalmerna, valde han att ersätta Schuberts psalmcitat med dels elfte versen i psalm nr 72 i 1695 års psalmbok, en psalm skriven av Haqvin Spegel, dels några strofer ur samma psalmboks nr 264, en bearbetning efter tyskan av P. Brask, som i Wallins psalmbok fick nr 253 och i 1937 års psalmbok nr 327.

Brev 13. Brevet är daterat Stockholm 25 juli 1820. Schlyter hade då som inledningsvis nämnts börjat tjänstgöra i Svea hovrätt och justitierevisionen, medan Faxe återvänt till Lund. Brevet är kort och innehåller föga av intresse.

Brev 14. Brevet är daterat Sundbyberg 18 september 1820, där Schlyter bodde hos sin halvbror Johan Peter Billbergh i hans sommarbostad. I det föregående brevet hade han bett Faxe sända honom en avskrift av den danska visan »Skjön Jomfrue, luk dit Vindue op», vilket icke endast för Schlyter utan också för »Sundbybergs och Ellenhills gracer» skulle innebära en reell tjänst. Visan levererades prompt av Faxe, som för detta får ett tack i septemberbrevet.

Schlyter lyckönskar Faxe till hans befordran till docent i grekiska. Själv säger han sig vara e.o. kanslist i justitierevisionen och finner det ironiskt vara »ett lika lysande som lönande embete i Staten».

Han frågar vidare, om Nils Johan Retzius, som drev en liten bokhandel i Lund, hade fått någon avsättning för översättningen av Schubert.

Månne Hr Bok-Retzius ännu sålt många Rosor? Herr Lymmelius klagar mycket öfver bristande appetit hos hedervärda publicum, han vill derföre behandla densamma som ett barn, hvilket ej får andra rätten förrän det ätit upp första. Publicum är dock i visst afseende att ursäkta, ty Mr Lymmelius har gjort allt sitt till för att göra anrättningen vederstyggelig. Jag ämnar ock läsa lagen för honom när jag härnäst träffar honom.

Schlyter är ivrig att få höra nyheter från Lund och nämner en rad namn i vänkretsen. Bl.a. frågar han:

Hvad tar Esaias den digre sig för? Jag har märkt att man här har ännu sämre opinion om honom än han förtjenar, hvilket till och med förmått mig att,

sanningen till styrka, till någon del taga hans försvar; man har kanhända derföre orättvisligen misstänkt mig, såsom Lunnabo, för den vanliga partiskheten, till hvilken ingen har mindre skäl än jag.

Carl Johan Schlyters förhållande till den tretton år äldre Tegnér var något komplicerat, eftersom Tegnér ofta umgicks i biskop Faxes hus. Enligt vad Wisén uppger i sin biografi hade Schlyter 1811 genomgått en privat lärokurs i svenska språket för Tegnér, som då var adjunkt i estetik. I den juridisk-filosofiska examen, som Schlyter arbetade på 1813, ingick också grekiska, som han inte tidigare hade stiftat bekantskap med. Wisén skriver:

Det gällde nu att på egen hand förvärfva det i grekiska nödiga kunskapsmättet, hvilket af Tegnér, som då var professor i detta språk, för approbatur bestämdes till läsning af Xenofons Cyropedi och sex sånger af Iliaden jämte erforderlig grammatisk insikt. Schlyter grep genast till den grekiska grammatikan och öfvergick snart till det öfriga, men sedan han läst någon tid i Homerus, fann han det vara alldeles omöjligt att på några månader ordentligen medhinna det föreskrifna pensus; han beslöt då att öfvergifva Homerus och med detsamma allt anspråk på approbatur, men läsa i Xenofon så mycket som han kunde hinna att läsa väl samt i synnerhet förskaffa sig en säker grammatikalisk kunskap, hvaraf han kunde hafva gagn i framtiden, då tillfälle erbjödes att i maklighet fortsätta språkets studium. Tegnér, hvars pröfning detta beslut underställdes, gillade det fullkomligt och uttalade vid den sedermera aflagda tentamen sin belåtenhet med examinandens insikter, oakadt den knapphändiga kursen ej medgaf annat betyg än admittitur (=försvarlig).

När Schlyter något år senare fortsatte sina studier i filosofi, läste han särskilt Schellings naturfilosofi, därtill säkerligen främst föranledd av Matthäus Fremlings föreläsningar. Men schellingianismen blev illa sedd inom vissa kretsar, och till Schellings kritiker hörde bl.a. Esaias Tegnér, som ofta tog tillfället i akt att ironisera över de unga schellingianerna vid universitetet. Wisén nämner, att vid muntra tillfällen i biskop Faxes hus, där som nämnts Tegnér ofta var gäst, fick den schellingska filosofien sin dom i en vers eller ett kvickt infall av Tegnér.

I Tegnérns dikt »Den adertonde maj», skriven 1814 vid Vilhelm Faxes födelsedag, finns denna strof:

För Moster Lotten stämmer Bök sin luta,
svär mellan tändren tyst på en och an.
Och Schlyter håller på det Absoluta
ty han vill icke skämma ut sig, han.

Emellertid menade sig Schlyter själv vara föga anfäktad av schellingianism. Han sade sig vara långt ifrån att anse Schelling ha löst det mänskliga vetandets gåtor. Han fördjupade sig aldrig i Schellings naturfilosofi. »Den af Schellings skrifter, som allra mest behagade mig, var hans *Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit*. Denna skrift, hvilken jag hade fått låna, var mig så omistlig, att jag år 1815 skref af den från början till slut.» Den nytta Schlyter hade haft av schellingstudiet var tankeförmågans skärpande och en fast övertygelse om »människoförståndets fullkomliga oförmåga att a priori komma till någon verklig kunskap om Gud och hvad till en öfversinnlig värld hörer, och följaktligen en lika fast öfvertygelse om oumbärligheten af en gudomlig uppenbarelse, hvilken måste med tro emottagas» (citaten ur Schlyters dagböcker efter Wisén, s. 147).

En verkligt skarp konfrontation mellan Schlyter och Tegnér uppkom emellertid som bekant i december 1818. Den 12 december firades minnet av Karl XII vid en fest av relativt privat karaktär i Karl XII-huset, varvid Tegnérns berömda dikt skall ha sjungits av Euphrosyne Palm. I Lunds veckoblads referat heter det dock, att dikten sjöngs av »valda röster i förening med instrumental-musik». Att festen hölls den 12 december i stället för den 30 november berodde på skillnaden mellan gamla och nya stilen efter 1753 års kalenderreform.

Valet av dag ledde till polemik i Lunds veckoblad. Den 23 december visade professorn i kemi J. A. Engeström i ett anonymt inlägg med en astronomisk utredning, att dagen för festen var den riktiga. Den 5 januari 1819 gjorde C. J. Schlyter ett likaså anonymt inlägg, där han med skärpa hävdade, att rätt datum var 30 november eller möjligen 11 december. Den 13 januari svarade Engeström, och den 20 i samma månad gjorde Tegnér ett inlägg med rubriken »Till Anmärkaren». Detta är utformat till en ytterligt skarp kritik av Schlyter, som Tegnér ansåg vara fosforist.

I början heter det bl.a.: »Plumpheten, som vill utgjuta sig, Ilskan som söker sitt föremål, Egenkärleken, som icke tål någon annan än sig sjelf, detta är för Er det hufvudsakliga.» Schlyter visar sig som kvadratrotten av några författare, välkända av allmänheten, vilka länge fört krig mot sunda förnuftet. Och Tegnér slutar sin kritik med att tala om den anonymes obetydliga namn, men »den allmänna förtrytelsen gissar sig fram tills vidare, och väntar, med rynkad panna, att ertappa den undanstuckne».

I brev till C. P. Hagberg 21 januari 1819 berättar Tegnér om polemiken. Han säger, att Schlyter anses vara »fosforisternas byfogde» och skriver: »I Biskopshuset är nu ett grufligt väsende. Käringarna ta pojkens partie; men

jag skall hudflänga honom inför deras ögon.» Efter allt detta förefaller det ingalunda märkligt, att Schlyter i september 1820 med nöje nämner den kritiska inställningen till »Esaias den digre» i Stockholm.

Mycket längre fram i tiden, när det 1837 var på förslag, att Schlyter skulle få Svenska akademins kungliga pris för sin lagutgivning, skriver Tegnér den 29 december till akademins sekreterare Bernhard von Beskow: »För öfrigt ha han och jag varit bruljerade allt sen Lundatiderna och äfven polemiserat mot hvarandra. Men det betyder ingenting. Jag kämpar mina egna strider, så länge – jag lefver. Min voteringsedel på honom medföljer.»

Brev 15. Brevet är daterat Stockholm 17 oktober 1820. Det korta brevet innehåller föga av värde att nämna. Schlyter ber Jacob Faxé framföra en lyckönskan till en »Jungfru Johanna».

Var god och bocka Dig å mina vägnar så djupt som det står i Din förmåga, för Jungfru Johanna, och gratulera henne med all den vördnadsfulla ödmjukhet som vederbör, till hennes förestående fröjdefulla biläger. Säg henne att det oroar mig öfvermåttan att jag ej kan vara tillstädes och dansa på hennes bröllopp, hvilket i betydlig mån skulle bidraga till festens förherrligande.

Ett visst mått av självironi i lundensisk tappning synes icke ha varit den unge Carl Johan Schlyter främmande.

Brev 16. Brevet är daterat Stockholm 28 november 1820. Med detta brev sänder Schlyter sin ansökan till den lediga befattningen som akademisekreterare i Lund. Han hade uppmanats att söka denna av professorn i juridik Johan Holmbergsson. Schlyter hade säkerligen föga hopp om att få befattningen, men han ger likväl Faxé noggranna instruktioner, om Schlyter skulle finna det vara värt mödan att inge besvär.

Dermed följer äfven en fullmagt för Dig, af hvars innehåll Du finner att den ej behöfver uppvisas förr än fråga blir om besvär öfver förslaget. Sådana komma blott i fråga i händelse jag blir antingen utesluten från förslaget, eller satt efter de ojuridiska Herrarne Ingman, Palm eller Bolméer, eller äfven efter Bring, så vida han ej tagit sin Licentiatexamen. Skulle, såsom jag hört, Expeditions Secr. Roos, eller någon dylik man söka, och bli mig föredragen, vill jag ej deröfver besvara mig. Så vida skäl till besvär skulle finnas, behaga Du, enligt fullmagten, uttaga protocollet och tillsända mig detsamma. Detta är ock allt hvad jag ämnar göra i saken; ty om Herrar Professorer äro mera måna om att hänga i – på den eländige Exellencen än att hafva en duglig AcademiSecreterare, då de

böra veta, huru viktigt detta, helst i närvarande kritiska tid, är, i synnerhet för Rector, så anser jag mig verkligen för god att vara Secreterare åt dem.

Wisén nämner, att det akademiska konsistoriets protokoll innehöll många erkännande ord om Schlyters duglighet. Som den yngste av sju sökande kunde han dock ej få förslagsrum, utan befattningen tillföll den äldste sökanden, nämligen Åke Ingman, även om han torde ha varit den minst lämpade för tjänsten. Den 9 september 1821 skrev Tegnér i ett brev: »En lysande eröfring lär Academien snart göra i Ingman såsom Acad. Secreterare. Vi äro alla derföre Hs Excellens förbundna.» I ett annat brev knappt ett år senare heter det: »Nytt härifrån vet jag icke berätta, om ej att Åke Ingman nu blifvit alldeles bindgalen, så att Consist. är nödsakadt att begära en Vicarius för honom.»

I brevet tackar Schlyter för alla nyheter från Lund, bl.a. om en »affär» mellan professorn C. A. Agardh och en »Ms. Br.». Schlyter finner den ha

alltför stort utseende af att vara genom ryktet utmälad; i alla fall synes den mig vara ett af vår Herre brukadt medel till hans omvändelse; och visst är det, att det till hvar och en heter: vaker och beder, och att kärleken gläds icke öfver orättfärdighet.

Brev 17. Brevet är daterat Stockholm 3 januari 1821. Det handlar bl.a. om bokinköp, som Schlyter ombesörjt för Faxé i Stockholm. Schlyter säger sig vidare vara övertygad om att han inte får befattningen som akademisekreterare.

Brev 18. Brevet är daterat Stockholm 1 februari 1821 med en överstrykning av dateringen 29 januari. Det är långt och innehållsrikt och berättar bl.a. ganska mycket om Tegnér och Geijer. Schlyter tackar för en Tegnér-dikt, som Faxé sänt honom. Av Schlyters kommentar framgår klart, att det gällde Nattvardsbarnen, vars första upplaga utkommit på Berlingska boktryckeriet i Lund till julen 1820 och annonserades i Lunds veckoblad 3 januari 1821. Schlyter skriver:

Jag har ej haft tid att mer än en gång flyktigt genomöfna det, hvilket gör att jag just icke är säker hvad jag skall säga om det. Det synes mig dock, liksom allt hvad Tegnér skrifer, innehålla en hop sköna *ställen*, men hvad är det hela? Jag har svårt att för mig förklara uppkomsten deraf, på annat sätt än det, att förf. hållit något confirmationstal, om ej på vers, åtminstone sådant, att det med fördel kunde omstöpas till vers, för att sedan försäljas af BokMovitz till de beundrare i Lund, och af Wiborg till både beundrare och försmädare häruppe,

kunnandes det ej fela att täppa till de senares Saduceiska mun. Det har förefallit mig underligt att han ej med sin gälla Marktschreyerröst varnat sina nattvardsbarn för de skepparlögner som komma öfver sjön. De stackars barnen kunna ju nu hitta på att endera dagen blifva Schellingianer och sålunda rusa till sitt förderf.

Schlyter berättar utförligt för Faxe om ett tillfälle i Stockholm, då Tegnér skulle blifvit helt krossad av Geijer i en dispyt dem emellan.

Enligt en ganska trovärdig och opartisk persons berättelse skall Tegnér under sitt sednaste vistande i Stockholm blifvit, i ett stort sällskap (om jag minnes rätt, Göthiska förbundet), som orden lydde, alldeles slaktad af Geijer; de skola neml. först hafva kommit i någon disput angående Atterbom, hvarefter frågan blifvit om de litterära stridigheterna; T-r skall då hafva sqadronerat på sitt vanliga sätt, men det var naturligt att det alldraminst för Geijer, som är T-r i alla afseenden 50 gånger öfverlägsen, kunde blifva någon konst att sätta T-r i trångmål. Samtalet hade slutats med en alldeles förkrossande lexa af Geijer, hvilken ock hade den verkan att T-r blef blek och mållös för hela aftonen.

Denna händelse förefaller emellertid vara uppdiktad. Tegnér synes ha vistats i Lund hela året 1820 och ett mycket långt brev till Geijer 21 januari 1821 inleder han med att tacka honom hjärtligt för brev samt ett översänt exemplar av hans avhandling om Thorild. Om denna märkliga skrift, »Thorild, tillika en filosofisk eller ophilosophisk bekännelse» och det tryckfrihetsåtal för irrlärlighet, som drabbade honom i Uppsalakonsistoriet, ger Schlyter i sitt brev denna kommentar.

Efter nu fråga är om Geijer, får jag nämna, hvad Du kanhända redan vet, att han blifvit actionerad för sin Thorild, i anledning deraf, att han skall hafva angripit Treenighets- och Försoningslärorne. Det säges att Blomen och Leopold skola uppäggat HofCancelleren. Processen kommer att ske i Upsala, och derifrån har, så vidt jag vet, ännu ingenting hörts. I morgon går jag till Justitie Cancelleren; om han då fått någon rapport från Upsala, skall jag meddela dig densamma alldeles färsk. Ryktet förmåler att en address, i anledning af detta åtal, skall härifrån hafva afgått till Geijer, undertecknad af en mängd personer af alla stånd, hvilka förklarar honom sin högaktning, och sitt ogillande af den emot honom vidtagna åtgerden. – Ifrågavarande bok har för mig så mycket mer intresse som jag ingenstädes så som här, om några punkter undantagas, funnit min egen öfvertygelse i filosofiska ämnen yttrad. Så kan t.ex. hvad här säges om sinnet (sens commun), ibland annat p. 43: »sinnet är på en gång det första och sista i kunskaper» tjena till förklaring af den besynnerliga omständigheten att det kan finnas lärde utan sens commun, ja, att detta till och med är det aldra vanligaste – hvilket påstående Tegnér ansåg för den

ogemenaste löjlighet, och skändligaste impertinence emot H^{rar} Professorer, som nånsin blifvit frambragt. Man borde fråga Tegnér om han ej funne nödigt att, äfven i anledning af citerade ställe, å Professorernes i Lund vägnar, åtal gjordes emot Geijer, efter 3 §. 8.mom. i Tryckfrihetsförordningen.

Detta moment hade – enligt en utgåva av grundlagarna från 1828 – följande lydelse: »Smädliga uttryck om Rikets Embets- och Tjenstemän, i och för Embetet: Brottet skall straffas efter Allmän Lag.»

I sitt inlägg mot Schlyter i Lunds veckoblad 1819 hade Tegnér refererat Schlyters anmärkning, att man »hos intet stånd så sällan träffar en riktig urskillning som hos de lärde». Och Tegnér hade fortsatt några rader längre fram:

Jag vill ej tala om det plumpa och förolämpande i att säga till en hel Corporation att de fleste af dess medlemmar sakna urskillning och sundt förnuft. Jag förbigår oblygheten att låta trycka en dylik beskyllning vid ett Lärosäte, der en mängd personer lefva som deraf borde finna sig sårade, om en Anmärkare som Ni verkligen kunde såra dem. Men jag frågar Er endast: kan man på ett grymmare sätt blottställa sin egen urskillning än då man påstår att sunda förnuftet är en sällsynthet ibland Vettenskapsidkare?

Schlyter skriver vidare i detta brev, att han måste söka en notarietjänst vid den nyinrättade hovrätten i Kristianstad, »men sökandena bli väl så många, att jag kan hoppas att ej vara i fara». Schlyter blev sannspådd. Wisén skriver härom:

Utgången blef ock efter Schlyters önskan, ty utnämnde hofrättspresidenten, friherre Ehrenborg, var alltför klok att på grund af vackra lärdomsbetyg till en tjenstebefattning i ett nytt ämbetsverk välja en person, som var helt och hållet nybegynnare i de göromål, som förekomma i en hofrätt.

Schlyter tackar vidare för översändandet av en disputation av Henrik Reuterdahl, som han så småningom skall läsa. Men redan mot andra och tredje raderna i disputationen har han kritiska anmärkningar och visar sina kunskaper såväl i grekiska som bibelns text.

Brev 19. Brevet är daterat Stockholm 1 mars 1821. Schlyter har beslutat att inte klaga över sin uteslutning från förslaget till akademisekreterare och säger sig vara för stolt för att »påtruga» sig.

Det är deras egen förmån att hafva en skicklig AcademiSecreterare; jag har erbudit min tjänst; kunna de nu hjälpa sig med den förtjente Ingman, eller

med Bolméers (secundum Oxypotamon) »öfverträffliga skicklighet, nit och oförtrutenhet», så är det så mycket bättre, jag vill ej betaga dem den tillfredsställelsen. Jag hade likväl besvärat mig så vida t.ex. Tegnér eller någon af mina andra gynnare, skrifvit något förgrifligt, i hvilket fall jag skulle hafva läst lössen af dem; men som jag funnit att de alla varit mycket höfliga, så må de dö i sin synd. Tegnér, hvars votum annars är ganska grundligt, ehuru väl han dummat sig i tillämpningen, gör sig det hopp att juridiska kunskaper hädanefter ej synnerligen skola behöfvas hos en Acad. Secr. – Emedlertid synes det nu att de, när Juris Professorn är borta, ej ens veta huru de skola bära sig åt vid en votering – ja, ej ens veta om der er pluralitet eller icke. Att komma med lottning, och dertill tala om författningar, var det aldra olyckligaste påfund förmodl. framkläckt af Domprosten Wählin. Väl tala författningar om lottning vid sådana val, der ej votum decisivum kan ega rum, t.ex. prestval, Biskops och Riksdagsmansval; men att någon författning finnes som föreskrifver lottning då de voterande utgöra ett Collegium af Ordförande och Ledamöter, hvilka ej votera med slutna sedlar, utan öppet, och med anförande af grunder för sina meningar, derpå tviflar jag högligen – eller har författaren till en sådan förordning varit galen.

Schlyter utvecklar på inemot två tättskrivna sidor av brevet sin mening om hur en votering juridiskt skall gå till, och han anser kategoriskt det sagda vara ovederläggligt.

I detta brev återkommer Schlyter till den träta mellan Tegnér och Geijer, som han berättat om i sitt föregående brev. Faxe hade uppenbarligen gett uttryck för en viss skepsis, varför Schlyter nu gör ett förtydligande.

I anledning af hvad Du skrifvit om trätan emellan Geijer och Tegnér, får jag nämna, att jag ej kan uppgifva hvilket år det tilldragit sig, men att förhållandet för öfrigt är sådant som jag skrifvit, är så mycket säkrare, som det blifvit mig berättadt af HofPredikanten Afzelius, hvilken, jemte en stor samling af Götiska förbundets ledamöter, var närvarande och hörde hela förloppet. Att sluta af hvad Geijer då skall hafva sagt Tegnér, skulle man väl aldrig tro att de någonsin kunde blifva vänner; också minnes jag att Fru T-r en gång, under det Tegnér sednast var i *Sthlm* berättade att T-r för henne sagt att han ej ville råka Geijer, derfore att de alltid kommo i gräl. Det är väl troligt att han för Reuterdaahl och andra sagt annorlunda.

Esaias Tegnér invaldes i Götiska förbundet, där grälet skulle ha ägt rum, i slutet av 1811. Han var i Stockholm i april och maj 1816 för att bevaka sina intressen i fråga om Fellingsbro pastorat i Närke. Måhända har den heta diskussionen mellan honom och Geijer ägt rum då. Om deras skiljaktheter i åsikter uttalar sig Tegnér i ett brev till Jacob Adlerbeth 19 oktober 1815:

Från E. G. Geijer har jag haft bref; men om våra olika tänkesätt i hvarjehanda är naturligtvis ej fråga. I sig sjelf tjente det också till ingen ting; ty ingendera af oss lär kunna göra anspråk på att omvända den andra. Hos en man som Geijer respecterar jag allt äfven hvad jag efter min öfvertygelse måste anse som orätt, ja skadligt. Det kommer dessutom ingalunda an på ett visst System, utan på den kraft hvarmed man fattar det, och sättet hvarpå man i Vettenskap el. konst framställer det. Geijer är som Författare en eminent mska, trodde han också på Swedenborg eller Cabbala. Men det olyckliga ligger deruti att de andra vilja skyla sin nakothet under hans fikonlöf, och åberopa auctoriteter som ej äro gjorda för dem. Om du kände den Studerande och skrivande allmogen både här och i Upsala så skulle du mindre förundra dig öfver mina tänkesätt. – Dock – hvad som är godt i begges våra åsigtter och företag, det fiska nog minnets Svanor opp ur Tidens grumliga flod; det andra måste förr eller sednare sjunka till botten.

Schlyter meddelar vidare, att han lämnat in sin ansökan till en notarietjänst i hovrätten i Kristianstad. Hur det gick härmed, har kommentaren till föregående brev gett besked om. Avslutningen på brevet vittnar om Schlyters stora, fortlevande musikintresse.

Jag har haft det nöjet att för en tid sedan se SchweitzerFamiljen, och i går Trollflöjten; jag fågnar mig på förhand åt Don Juan som lär komma att ges i denna månaden, – alltsammans saker som man ej får se utom i Stockholm. Operorne äro min sak; Dramerne och Comedierne frågar jag deremot ej stort efter, ty de äro mest platt trams (neml. de som *här* gifves); i operorne är deremot väl poesien ofta obetydlig, men musiken lyfter dock alltsammans upp i en Romantisk verld, der det är enom godt att vara. – Hvad är det icke dessutom att se Fru Lundström t.ex. i Schweitzerfamiljen? En enda rörelse af henne, är så god som en hel pies. Hjortsberg går ej upp emot henne, och Fru Sevelin vid hennes sida, gör, med all sin afgudade sång samma effekt som t.ex. Bjur vid Fru Ståhlbergs trupp, d.ä. hon kan passa för stygga roller. Till nattens drottning i Trollflöjten passar hon ej illa. Trollflöjten är den mest fantastiska sammansättning jag känner. Om jag kunnat höra orden under sången hade jag kan hända haft så mycket reda på pjesens sammanhang, att jag kunnat bedöma, om den i sjelfva verket är något annat än ett slags ironi öfver publiken, eller om der verkligen ligger något allvarsamt under de prof Pamino undergår – hvartill förhållandet emellan Sarastro och Nattens drottning väl kunde gifva anledning.

Brev 20. Brevet är daterat Stockholm 9 april 1821. Det är kortfattat och innehåller några uppgifter om bokinköp för Faxes räkning och några ord om Lorenzo Hammarskölds nytkomna andra del av »Markalls sömnlösa nätter». Synnerligen komiskt fann Schlyter det vara, att det litterära justi-

tierådet Isak Reinhold Blom liknades vid en potta, och citerar ett parti av dikten om honom.

Brev 21. Brevet är daterat Stockholm 2 maj 1821. Schlyter kan börja på sitt långa brev först i sena kvällen, ej »förr än väktaren ropat: klockan är 12 slagen (så skriker neml. den listiga själen nästan alltid klockan 11)».

Än en gång skriver Schlyter om notarietjänsten i Kristianstad.

Till Christianstad kommer jag icke, och deröfver gråter jag icke. Ehrenborg ville hellre än något annat hafva gamla dresserade HofRättshjon – och dem må han roa sig med bäst han gitter.

Schlyter uttalar sig vidare utförligt om ett bråk i Göteborgs nation i Lund våren 1821, när man ville avsätta sin inspektor, professorn Carl Erik Kjellin, för att denne vägrat ingripa mot en utsvävande nationsmedlem, som dessutom var misstänkt för stöld. Efter ett stormigt nationsmöte avlägsnade sig Kjellin tillsammans med studenten; man uppfattade detta som en avsägelse av inspektoratet och valde omedelbart professorn Arvid Henrik Florman till ny inspektor. Rektorsämbetet ville dock ej godkänna detta, då någon formelig avsägelse ej förelåg, men denna kom vid höstterminens början, varefter man enhälligt utsåg Florman till inspektor.

Från Stockholm ger nu Schlyter sina juridiska och moraliska kommentarer till händelsen.

Hvad den Kjellinska saken beträffar, så tycker jag det nog vara tydligt att Kjellin burit sig illa åt, äfvensom jag nog vet att ej E-m [professorn J. A. Engeström, som var universitetets rektor] är den visaste man; men jag iakttagger dock alltid den gamla reglen *audiatur et altera pars*. En sådan sak som denna borde i Consistorium allvarsamt undersökas, och Inspector ej undslippa ansvar om han dertill gjort sig förtjent. Men jag går ej så långt i frihetskärlek, att jag anser en Nation böra få på egen hand afsätta sin Inspector, ty väl är han vald af nationen, men han är likväl dess förman, och ej dess vaktmästare, och att en hop studenter skulle få efter godtycke afsätta den man som öfver dem har faderligt inseende, dertill finner jag ej mer skäl, än att t.ex. presterskapet skulle få afsätta sin Biskop. – Annorlunda var förhållandet i Blekingeska Nationen 1814; Nationen protesterade då blott mot Inspectors tilltagsna försök att på ett lömskt sätt sjelf tillsätta sin efterträdare, och Nationen förbehöll sig den lagliga rättigheten att sjelf välja Inspector. – Det är dock ej min mening att Göteborgska Nationen behöfde nöja sig med Kjellins upptåg – men ju gröfre dessa voro, ju starkare anledning hade den ju att besvära sig i Consistorium och den hade vägen öppen ända till Kungen. Men den lagliga vägen är nu mera allt för simpel och gammalmodig; tidens anda fordrar revolutioner om det

skall vara väl, och snart börja väl barnen att revoltera mot sina föräldrar, och förklara sig sjelfständiga – om de ej nöja sig med att få constitution. – Min välmening mot Göteborgarne har jag yttrat då jag erbjudit mig att här inlemna deras klagomål, men jag gaf derigenom tillkänna att jag blott i laglig väg ämnade bistå dem. Att E-ms mesaktighet att skrifva till Cancelleren, gaf anledning till mycket krångel som uteblifvit om han vetat huru både han och Nationen bort bära sig åt, medgifves helt och hållit, och i sådant afseende ligger mera honom till last än Nationen.

Schlyter skriver vidare om ett möte med P. D. A. Atterbom.

Jag träffade för icke längesedan Atterbom, som ibland annat talte om att Tegnér nyligen skrifvit ett bref till Geijer, der han yttrar mycken tillfredsställelse med det beröm han nyligen fått i LitteraturTidningen, och äfven yttrat mycket goda saker om Atterbom. Denne, så väl som flere af de yngre Upsalaboarne, hafva dels för mig, dels för Collin yttrat mycken ledsnad deröfver att jag ej kom till Upsala då jag sökte Adjunkten. De längta nu efter att professionen skall bli ledig efter Drissel. A-m, som står mycket väl hos Kr[on]Pr[insens] hade sagt till Collin, att han skulle säga till Kr.Pr., att han ej gjorde väl med Adjunkten, och att det är nödigt att upphjelpa Juridiken i Upsala. Detta torde väl göra godt i någon rynka.

Det brev från Tegnér till Geijer, som Atterbom hade nämnt, synes icke vara bevarat.

Brev 22. Detta korta brev är daterat Stockholm 29 maj 1821. Det enda av intresse är, att Schlyter går in på en artikel i tidningen Anmärkaren mot professor C. A. Agardh.

Retzius har sagt mig att man i Lund skall vara af den tanken att jag skrifvit det som stod i Anmärkaren om Agardh; detta förargar mig högeligen, och jag ber Dig att Du, om Du är min vän, ville göra allt för att taga folk ur en så dum tanka – förnämlst Agardh, hvilken saken egentl. rörer. – Säg, att visst ingen blifvit mer uppbragt öfver detta skändliga stycke än jag. – Det förstår sig att min mening ej är att du skall annorlunda än muntligen, och ibland dina bekanta, när saken kommer på tal, nämna härom, och rättfärdiga mig.

I Anmärkaren, nr 22, hade införts en notis under rubriken »Twifwelsmål», och den bör ha varit riktad mot Agardh. Den lyder:

En Professor i Botaniken har nyligen anträdt en utrikes resa, till utwidgande af sina berömliga insikter och sin erfarenhet i wettenskapen. Detta är ganska godt och nyttigt, och han kan wisserligen under tiden göra en hel hop rätt

Nils Palmborg

artiga upptäckter. Men man twiflar med stort skäl, att han under sin resa kan komma att skörda en *wackrare blomma*, än den, som han här hemma plockade kortt före sin resa.

Vad härmed insinueras, är svårt att utröna, men även Esaias Tegnér var uppbragt över den korta notisen. I ett brev till J. F. af Lundblad 7 april hade han skrivit:

Infamien mot Agardh i Anmärkaren har du väl läst. Den härleder sig förmodligen från någon af hans härvarande smårivaler; eländiga kryp som sticka i mörkret.

Brev 23. Brevet är daterat Stockholm 20 juli 1821. I detta brev fortsätter Schlyter att skriva om notisen om Agardh och utpekandet av Schlyter som upphovsman.

Af hjertat tackar jag Dig för Ditt deltagande och vänskap för mig i afseende på den Agardhska saken. Retzius lär nu vara i Lund (jag har ej träffat honom sedan) så att Du, om Du vill, kan fordra räkenskap af honom, hvem som angifvit mig såsom auctor. För min del tror jag väl icke att der ligger någon egentlig elakhet under detta; nog är det möjligt att han hört någon af sina bekanta nämna mig ibland andra, då fråga varit om hvem som möjligtvis kunde vara auctor. Har han nu hört denna gissning af 2 eller 3 personer, så förvandlade detta sig, då han fick se mig, uti hans fantasi till en allmän mening om mitt auctorskap; kanske ock att alltsammans var en blott fint för att lura ut om jag ej verkligen var auctor. När han såg att jag tog saken hett, ville han trösta mig dermed, att man i Lund tyckte att det var ej så galet – och dessutom vore saken numera bortglömd; men dessa skäl kunde ej verka på mig. När jag härnäst råkar honom skall jag varna honom för dylikt skräfvel framdeles.

I detta brev uppehåller sig Schlyter också ganska utförligt om gymnastik, som kommit på modet i huvudstaden och som skulle kunna vara en lämplig kur för Jacobs syster Vilhelmina.

Förr än allt annat måste nämnas att denna är på högsta moden bland Stockholms Damer, och att detta måste anföras såsom ett bevekande medel att förmå vederbörande dertill. I Upsala tror jag äfven att Damerna gymnastisera. Då nu detta otvifvelaktigt är ganska nyttigt både för friska och sjuka, hvad vore naturligare än att äfven Lunds yngre Damer sammansatte sig att någon tjenlig timme på dagen härtill begagna fäcktsalen, naturligtvis under någon kunnig persons handledning – helst något äldre fruntimmer, som häruti instruerades af fäcktmästaren och äfven sjelf kunde studera något gymnastiskt arbete. Jag kan ej se annat än att saken vore ganska lätt att bringa i gång. Tala

med dina Föräldrar härom, men tala ej omedelbarligen härom för dina systrar, förr än saken kommit på tal, ty om *de* få veta att förslaget kommer från mig, blir intet deraf.

Schlyter ger även råd om lämplig klädsel för övningarna:

Jag får tillägga att fruntimmerna vid dessa öfningar bruka nätta karlkläder, men på vägen till och från stället hafva något öfverplagg som döljer deras förklädning [--].

Per Henrik Ling hade 1805–13 varit fäktmästare vid Lunds universitet, men flyttade 1813 till Stockholm för att bli gymnastiklärare vid krigsskolan på Karlberg. Samma år fick han tillstånd att öppna en undervisningsanstalt för gymnastik, Gymnastiska centralinstitutet, och där verkade han till sin död 1839. Understundom hade han svårt att vinna gehör för sin mening om kroppsövningars nyttighet. Den 4 juli 1825 skriver Esaias Tegnér till Chr. I. Heurlin: »Den obehaglige Ling, som nu öfvergått till uppenbar Charlatan med sin SjukGymnastik, skulle curera mig, hvaraf jag naturligtvis blef värre.»

Brev 24. Brevet är daterat Sundbyberg 31 augusti 1821. Schlyter säger sig vara glad över att han ej fick befattningen vid hovrätten i Kristianstad, eftersom han enligt egen förutsägelse fått veta, att man där hade det tråkigt. Han säger sig vilja begära fortsatt tjänstledighet från sin docentur i Lund, till dess han blir ordinarie i justitierevisionen.

Schlyter fortsätter också i detta brev att plädera för gymnastikens nyttighet.

Du anser förslaget med Vilhelminas gymnastik överkställbart i Lund. Detta måste inträffa hvar som helst hvarest ej någon person finnes som kan taga sig af en sådan sak; men detta borde ej vara fallet någorstädes, ty saken är alldeles icke konstig blott man *vill*, och om man ej vill i en så viktig sak, är det ens eget fel. Det behöfves alldeles icke att gå på några fäkt- eller gymnastiksalar, ehuru det är bäst der sådant bär till, ty de till ett sådant ändamål nödvändiga rörelserna kunna lika väl ske på egen hand. Nog har jag kunnat förutse att det ej skulle bli något af härmed, men jag har likväl ansett mig böra nämna om saken, emedan jag är öfvertygad att detta skulle hjälpa mer än något medicament. Jag har dock icke hört talas om någon som blifvit på sådant sätt curerad för denna sjukdom; men då hör också denna curen ej till dem, genom hvilkas försökande på måfå man förslappar och skadar kroppen.

Brev 25. Brevet är daterat Sundbyberg 11 oktober 1821, säges vara ett postskriptum och då tydligen till det brev, som daterats 31 augusti.

Egentligen skulle det ha avsänts 4 september, men kom av en händelse att bli liggande.

Schlyter säger sig för tillfället göra tjänst som notarie i hovrätten. Några nyheter från Stockholm anser han sig inte kunna meddela, sedan tidningen *Argus* »vet och berättar all ting förr än andra». Han kan dock förtälja, att Karl XIII:s staty i Kungsträdgården var färdig och väntade på sin invigning. Den hade utförts av Sergellärjungen Erik Gustaf Göthe. Schlyter berättar om en komisk episod i avvaktan på avtäckningen.

Carl d. 13des figur står i sin svepning i Kungsträdgården, och lär först i November skola aftäckas. Man berättar följande löjliga infall af en Gardist, som stod på vakt vid platsen. En kamrat, som der kommit i tal med honom, yttrade att man hellre kunnat der uppsätta Carl d. 12tes bild än Carl d. 13^s. Nej, svarar den andre, Carl d. 12te var ingen trädgårdsmästare. Carl d. 13de kallas nu allmänt trädgårdsmästaren. Folket tyckes ock i allmänhet icke mycket gilla denna tillställning. Få se, huru länge bilden får stå i fred, och om ej folket gör en *exceptio fori* i frågan om framfarne konungens förtjenster – en fråga, hvori domsrätten hittills aldrig legat hos deras efterträdare på thronen.

Brev 26. Brevet är daterat Stockholm 16 november 1821. Det innehåller ej något av mera betydande intresse.

Brev 27. Brevet är daterat Stockholm 7 december 1821. Ej heller detta korta brev har något av värde att citera.

Brev 28. Brevet är daterat Stockholm 17 februari 1822. Schlyters arbetsdag är fylld, och det har för honom vissa mindre behagliga konsekvenser.

Detta har gjort att Litteraturen numera för mig blifvit alldeles främmande. LitteraturTidningen har jag knappt sett på nära halftannat år. Tegnér's Frithiof har jag hört mycket omtalas, men icke sett, en *sic in ceteris*.

Jacob Faxé hade uppenbarligen i ett av sina brev önskat, att Schlyter skulle återvända till Lund, och om detta skriver Schlyter några tacksamma ord, som övergår i religiösa reflexioner.

Hjärtlig tack för Din önskan att se mig i Lund! Men huru behagligt det Akademiska lifvet ock må vara, måste jag afstå från alla tankar härpå, då menniskan väl icke lefver allenast af bröd, men icke heller lefver *utan* bröd. Jag är långt ifrån att tro annat, än att min person är för Akademien helt öfverflödig; och om ock tjänstemannalifvet har sina besvärligheter, måste man dock finna sig uti Vår Herres styrelse, och medgifva, att den, redan i Adams tid

öfver jorden utgångna förbannelsen, att man skall äta sitt bröd i sitt anletes svett, gäller för den ene så väl som den andre. Mångens olycka har det varit att han ej från barndomen lärt att känna denna förgångelsens trälldom, utan vant sig att anse lifvet såsom en täckvagn, der man i all möjlig bekvämlighet gör sin resa till grafven, oakadt Job sjelf erkände att människans dagar äro såsom en dagakarls. Och om en människa för länge legat, såsom ett barn, i vaggan, måtte hon kunna, då hon en gång blir uppskakad ur sömnen, rätt af hjertat tacka Honom, som visar henne, att allt jordiskt är förgångelse, att här ej är fred, utan strid om ett evigt väl eller ve, och en strid, der Gud sjelf vill hjälpa henne, om hon ej föraktar Hans tillbud. För den som vant sig att pretendera bekvämlighet, är onekligen det Akademiska lifvet lika behagligt som farligt, och jag finner derföre Guds styrka deruti, att detta hyende blifvit mig undandragit. – Du må ej tro att detta allt speciellt alluderar på någon annan än mig sjelf, hvars pretentioner på bekvämlighet under den Akademiska tiden blifvit gynnade på ett sätt, som ej haft en helsosam verkan, och i längden säkert blifvit ännu mer förderfligt.

Schlyter berättar vidare om auktionen på den originelle godsägaren och fornforskaren Per Thams bibliotek efter dennes frånfälle 1820.

Präktiga verk äro der, men så gå de ock till pengar. Rudbecks Atlantica, 3 Dl. med 4^e D. i msc. inroptes för 180 Rdr B^{co} af en man vid Engelska Missionen. Landskapslagarne (utan Dale och Skånelagen, hvilka jag har i mitt expl.) såldes för 15. Rdr. B^{co}, hvaröfver jag förundrade mig, i anseende till det pris andra böcker gingo till.

I detta korta omnämmande tycker man sig ana Schlyters kommande, gigantiska arbete med medeltidslagarnas utgivning.

Brev 29. Brevet är daterat Stockholm 26 mars 1822. Det innehåller ingenting av värde att citera.

Brev 30. Brevet är daterat Stockholm 29 mars 1822. Det korta brevet handlar om några boksändningar, som Schlyter ombesörjt.

Brev 31. Brevet är daterat Stockholm 16 april 1822. Schlyter hade från Faxe fått en förteckning över pämbrev och med denna besökt både riksarkivet och Kungliga biblioteket. Sedan han på biblioteket flera gånger förgäves sökt dåvarande amanuensen Johan Gustaf Liljegren, som fem år senare blev riksantikvarie, gick han hem till denne. Hans berättelse om besöket ger en intressant bild av hur man vid denna tid föga vårdade sig om oersättligt material som medeltida urkunder. Schlyter fick av Liljegren beskedet

att permebrefven på Bibl. för det närvarande ligga utan all ordning sammanföste i packlår, så att det ej är möjligt att få reda på någon ting innan sakerne komma i ordning. Han tillade åtskilliga omständigheter, som jag för säkerhetens skull bad honom uppsätta på en Promemoria, hvilken, tillika med förteckningen, som då var kvar uppe på Bibl. han lofvade att skaffa mig tills i går, men när jag då kom till honom hade han glömt saken.

Schlyter berättar vidare i detta brev om sin befordran i hovrätten.

Att jag, efter att hafva sedan sista Höstsessionen tjenstgjort vid Hofrättens Criminal Protocoll, d. 29 Mars blef höggunstigt utnämnd till E. O. Notarius i den Kongl. Hofrätten, är ett framsteg af den lysande egenskap, att jag ingalunda bör underlåta att detsamma, till samtliga mine vänners hugnad, härmedelst omröra.

Brev 32. Brevet är daterat Stockholm 12 augusti 1825. Detta brev, det sista bevarade i samlingen, innehåller endast en passus, som kan vara värd att återgiva.

Ibland märkvärdiga nyheter som troligen ej komma i tidningarne är den om en fröken som nyligen blifvit förvandlad till Junker. Sedan hon i 16, 17 år varit ansedd för flicka har hon nu nyligen begynt visa sig i gosskläder. I sjelfva verket lär hon dock vara flicka och endast genom en ovanlig clitoris skilja sig från sitt kön. De gamle Tribaderne anses, såsom bekant är, hafva varit på samma sätt bildade. Hennes utseende för öfrigt och röst skall mera likna hennes nu antagna än hennes verkliga kön. Claes Carlsson (som nu är nedrest till WGland) omtalade att han varit i sällskap med henne och hennes föräldrar och systrar på Sundbyberg, och, efter hennes metamorphos, i Bromma hos Fältprosten Fuchs. Hon sjelf hade som gosse varit helt ogenerad, men hennes systrar hade sett brydda ut. Denna familj (hvars namn jag ej minns) hade bott i Bromma kroken, men helt nyligen flyttat till annan ort. Kanske är denna historia redan bekant i Lund.

Åtskilliga av de egenskaper, som enligt Carl Johan Schlyters levnadstecknare konstituerade hans rika personlighet, tycker man sig kunna skönja redan i dessa brev från den unge Schlyter under början av hans karriär. Överhuvudtaget synes han ha ägt en brådmogen, intelligensaristokratisk läggning av samma art, som den man tydligt finner hos hans arge vedersakare Esaias Tegnér under dennes tidiga ungdom.

Theodor Wisén talar om Schlyters fasta och klara övertygelse både i vetenskapens och livets frågor, och han finner det vara Schlyters storhet, »att han så tidigt vann denna insiktens fasthet och klarhet».

Den unge, ständigt kunskapstörstande Schlyter kom tidigt att besitta en

bred lärdom inte blott inom juridiken utan också inom humanistiska vetenskaper som språkvetenskap, litteraturkunskap och filosofi. Men man kan finna hans intresse omfatta även helt andra, vitt skilda områden. Hans musikalitet blev tidigt dokumenterad, och musikintresset följde honom genom livet. Men även gymnastik kunde han vara en ivrig anhängare av, som ett par av de citerade ungdomsbreven vittnar om.

Djupet av hans filosofiska schellingianism och litterära fosforism kan givetvis ställas ifråga framför allt med hänvisning till de uttalanden, som han gjort i de av Wisén citerade dagböckerna. Väsentligt är dock härvidlag hans klara och bestämda uttalanden om betydelsen av »common sense», en övertygelse som säkerligen skulle varit honom till stort gagn och präglat hans handlande, om han under huvudparten av sitt långa liv kommit att ägna sig åt praktisk juridisk verksamhet på olika områden i stället för det gigantiska arbetet med utgivningen av våra medeltida lagar. I hans avböjande av erbjudandet om att delta i lagkommitténs arbete ser man också ett tydligt utslag av hans insikt om den praktiska erfarenhetens betydelse för ett inträngande lagstiftningsarbete.

Hans från barndomen djupt kända och senare schartauanskt färgade religiositet följde honom genom hela hans liv. I ungdomsbreven kommer denna religiositet till synes icke blott i hans iver att få sin översättning av Schuberts andaktsbok tryckt utan också i hans uttalande i brevet 17 februari 1822 om att »allt jordiskt är förgängelse, att här ej är fred, utan strid om ett evigt väl eller ve».

Men denna insikt om den ständiga striden på jorden om ett evigt väl och ve synes också alltifrån ungdomen ha gett Carl Johan Schlyter styrkan att alltid uppträda med värdighet, säkerhet och pondus i sitt handlande. Hans rättsinnighet och skarpsynthet ledde honom till att utan rädsla låta sina polemiska uttalanden få en oförbehållsam skärpa.

I hans mångfacetterade framtoning, i hans breda lärdom, i hans djupt rotade religiositet och orubbliga tro på det sunda förnuftets överlägsenhet fanns det dock till sist också plats för glädjen och skämtet, då han kunde låta ironin drabba inte blott sin omgivning utan också sig själv. Förmågan att vid behov betrakta sig själv i viss ironisk belysning är förvisso ett ej oviktigt karaktärsdrag hos en stor personlighet.

Not

1 Den litteratur, som i huvudsak använts, är följande:

J. E. Almquist: Carl Johan Schlyter. Till 150-årsminnet av hans födelse (Svensk juristtidning 1945).

C. G. Hammarskjöld: Carl Johan Schlyter. Lefnadsteckning... (Lefnadsteckningar öfver Kungl. Svenska Vetenskaps-Adademiens ledamöter. Band 3, 1894.)

Elof Tegnér: Carl Johan Schlyter (Hemvännen 1889).

Th. Wisén: Minne af professorn m.m. Carl Johan Schlyter (Svenska akademiens handlingar ifrån år 1886. Fjärde delen, 1889).

Danmark och det polska novemberupproret 1830–1831

1. Danmark årtiondena före 1830

Åren 1815–1830 var en besvärlig tidsperiod för det danska kungariket. Landet brottades med stora ekonomiska svårigheter, orsakade av territoriella förluster och krigsskulder. Handel, industri och lantbruk drabbades av en långvarig kris, vars resultat blev prisfall och avsättningssvårigheter, som varade fram till 1828. Mutsystem och brist på kontroll av den statliga administrationen förvärrade landets ekonomi ännu mer.

Ur Napoleonkrigen utgick Danmark som en svag och lemlästad stat. Vid fredsförhandlingarna i Kiel blev det tvingat att avstå Norge till Sverige och Helgoland till England. Som ersättning fick danskarna Lauenburg, men det var en ringa ersättning. Även mycket kännbart för landets militära prestige var förlusten av krigsflottan 1807.

Danmarks forna maktställning krympte således till en småstats ringa betydelse i politiskt avseende. Den danske konungen Fredrik VI och hans rådgivare var medvetna om sitt lands politiska och ekonomiska svaghet och detta influerade deras ställningstagande i utrikespolitiska spörsmål. Man slog vakt om landets neutralitet och undvek all inblandning i den europeiska storpolitiken. Dock var Danmark i realiteten starkt beroende i sin utrikespolitik av Ryssland, Preussen och Österrike. Dessa länders ställningstagande var utslagsgivande för den danska regeringens politik.

Mellan det politiskt och ekonomiskt försvagade Danmark och dess nordiske granne Sverige existerade inte heller något riktigt vänskapligt samarbete. Fredrik VI och dennes undersåtar kunde inte glömma förlusten av Norge.

Denna stagnations- och nedgångsperiod återspeglades även i det politiska livet. Under denna tid fanns inte i Danmark någon politisk opposition och inte ens en offentlig diskussion gällande politiska angelägenheter. Med de stora sociala reformer, som genomfördes i Danmark vid slutet av 1700-talet, var de värsta orättvisorna avskaffade. Ehuru kungamakten ansetts

vara mer absolut än någon annanstans i dåtidens Europa så åtnjöt danskarna sedan slutet av 1700-talet en ganska stor medborgerlig frihet. Det hade också funnits stor tryckfrihet bara man inte angrep kungen och dennes regeringssystem. Även om tryckfriheten blev inskränkt på senare tid så gick det tydligen att skriva åtskilligt utan någon påföljd. Flertalet av danskarna var således nöjda med sina politiska rättigheter. De accepterade Fredrik VI:s envælde och tyckte att kungen, så gott han kunde, sörjde för sina undersåtars väl.

Självklart fanns det under denna tid enstaka oppositionella (som t.ex. A. F. Tscherning, Christian Paulsen, Laurids Engelstoft). Deras sociala bas var dock mycket begränsad. De rekryterades bland akademiker och vissa borgerliga kretsar, som önskade större politisk frihet för att kunna påverka landets angelägenheter. Men de var medvetna om att tiden ännu inte hade kommit för en representativ författning i Danmark.¹

2. Danskarna och den franska julirevolutionen 1830

Det var julirevolutionens utbrott i Frankrike 1830, som väckte danskarna ur denna politiska »dvaletid». Budskapet om revolutionen i Paris mottogs i Köpenhamn liksom i hela landet med stort intresse. Den danske skalden och journalisten Johan Ludvig Heiberg skrev entusiastiskt till sin fader: »Ved denne Revolution har Civilisationen gjort et uhyre Skridt fremad, ikke blot i Frankrig, men i Verden. Jeg vilde ønske, at du kunde se den Enthusiasme, som denne store Begivenhed har opvakt her i Landet... Vort Athenaeum har faaet Udseende af en politisk Børs. Ved Hjælp av den her florerende Dampskibsfart faa vi næsten daglig nye Poster. For nu at tilfredsstillen den store Mængde av Læsende i Athenæum læses Aviserne op for Forsamlingen, saa snart de ankomme, og derpaa gjøres Uddrag av dem, som opslaas paa Væggene.»

Den unge studenten och senare berömde filosofen Søren Kierkegaard jämförde julirevolutionen med »en av en øvet Kirurg foretaget heldig Operation» utförd med elegans och finess. Även den berömde nationalskalden Adam G. Oehlenschläger gladde sig åt att det franska folket befriade sig från en tyrann. I sin dikt »Til Humaniteten» fördömde han Karl X:s ytterligt konservativa och odugliga regeringssystem. Han skrev att den franske kungen i stället för att uppfylla sitt folks krav svarade med kanner:

»Kartoven skød - dens Lyd blev til en Torden,
Hvorved Tyrannen selv forsvandt;»

Med undantag av Nicolai Frederik Severin Grundtvig och hans närmaste vänner, som ansåg att revolutionen var »udenlandsk Postyr», som inte hade något att göra med Danmark, följde både liberaler och konservativa med spänning det som föregick i Frankrike. Även en så konservativ man som hovpredikanten och senare biskopen Jacob Peter Mynster erkände, att den franska julirevolutionen var rättmätig och utförd med måttfullhet och utan tvivel nödvändig för att förhållandena i Frankrike inte skulle bli som före år 1789. Hans vän arkeologen Peter Oluf Brøndsted, som annars inte kände någon särskild sympati för fransmännen, skrev i augusti 1830 från Paris: »Hidtil er denne Revolution vistnok den i enhver Henseende værdigste og skjønneste, vi have oplevt; denne Gang var idetmindste al Ret og Lovlighed paa Folkets og al Uret og Voldsomhed paa Modpartiets Side.» Mynster, liksom Brøndsted, var inte blind för de styrandes brister – deras egoism, självrådighet och ofta orkeslöshet. Revolutionen rensade luften och påminde om att man inte kunde göra med folket som man ville. Men han tog avstånd från den franska revolutionen 1789.²

Det var självklart att de danska liberalerna visade stor sympati för den franska julirevolutionen. De konservativas reaktion inför denna revolution vittnade däremot om att de inte kände någon gemenskap med Karl X:s regim. Även Fredrik VI tyckte att Karl X i viss mån hade förtjänat sitt öde, eftersom han inte hållit de löften, som han givit fransmännen.³

Händelserna i Frankrike 1830 fick dock inga revolutionära följder i Danmark. Att man med stort intresse följde vad som hände i Frankrike var ju ej detsamma som att man allmänt önskade någon revolutionär förändring i Danmark. Danskarnas »revolutionsbegejstring» fick endast sitt uttryck i privatkorrespondens, i dikter och i tidningsartiklar. Det var ändå ett framsteg. Folk började intressera sig för politiska händelser i utlandet, skriva och tala om dessa och göra jämförelser med situationen i sitt eget land. Och trots att den danske kungen fortfarande glädde sig åt nationens tillgivenhet, blev det ändå en viss politisk klimatförändring i landet.

3. De kungliga löftena

Det var den franska julirevolutionen, som indirekt förde den nya tiden »over Dørtærsklen» till Danmark. Fredrik VI följde med stor uppmärksam-

het händelserna i Frankrike och såg med stor oro på den entusiasm, som dessa händelser väckte i hans rike. Som enväldig konung tog han avstånd från alla revolutioner och ansåg Ludvig Filips mottagande av den franska kronan såsom upproriskt och brottsligt. Några positiva känslor väckte inte heller hos honom budskapet om att belgierna höjt upprorsfanan den 25 augusti 1830 för att befria sig från beroendet av Holland. Det, som hände i juli i Frankrike och i augusti i Belgien, gav inte Fredrik VI någon impuls att följa med tiden och genomföra vissa liberala reformer i sitt land.

»Stødet til den nye Bevægelse» utgick inte från de högutbildade akademikerna i Köpenhamn utan från Kiel. En slesvigare, tjänstemannen i det slesvig-holsteinska kansliet Uwe Jens Lornsen, utgav nämligen den 5 november 1830 en starkt liberalt påverkad skrift: »Über das Verfassungswerk in Schleswigholstein» och skickade några dagar senare (8/11) den till kungen med krav på en fri författning för Slesvig och Holstein. Lornsens uppträdande förskräckte kungen, särskilt som dess verkan förstärktes av korrespondensen från de kungliga släktingarna på Gottorp och Augustenborg. Den danske monarken befarade sociala oroligheter »thi naar Sindene først er i Bevægelse kan den mindste Gnist tænde». För att lugna stämningen – särskilt i Holstein, där en petitionsrörelse sattes igång – skickade Fredrik VI den 16 november en proklamation till befolkningen med en kraftig varning mot företagande av upprorshandlingar och med löfte om att hans undersåtar kunde vara säkra på att deras önskemål skulle tillgodoses vid en därför passande tidpunkt. Något närmare datum bestämdes inte. Likväl hade kungen redan i slutet av november försäkrat sina släktingar om att Holstein och Slesvig skulle få en representativ författning. Stor betydelse för kungens beslut hade dock medvetenheten om att de stater som tillhörde Tyska förbundet skulle ha en ständerförfattning. Holstein, som var medlem i detta förbund, saknade en sådan och hösten 1830 gjordes av Österrike och Preussen framställningar härom. För den samvetsgranne Fredrik VI måste detta ha varit en belastning och även om meningarna i den historiska litteraturen är delade om allvaret i påtryckningarna så tycks det helt klart att Lornsens skrift mot denna bakgrund fick en helt annan betydelse än den eljest skulle haft. Kungen måste nämligen räkna med att det fanns risk för rättsligt grundade påtryckningar. Därför, när Holstein visade vissa tecken på oro, bestämde sig Fredrik VI för att infria sin förpliktelse från 1815. Att ständerförfattning skulle ges inte bara för Holstein utan utsträcktes för hela riket berodde väl på att hela monarkin skulle behandlas lika.

Den 11 februari 1831 publicerade Berlingske Tidende den officiella

kungörelsen att det skulle införas rådgivande ständerförsamlingar i hertigdömena och i Danmark. Den 28 maj samma år kungjordes en speciell förordning beträffande provinsståndernas sammankallande. Tre år senare blev ständerförfattningen färdigutarbetad och »de første Stændervalg fandt Sted».

Det bör dock uppmärksammas att något krav på ständerförfattning inte framförts offentligt av det danska folket. Fredrik VI gav således sina danska undersåtar något som de själva inte begärt. Bönderna, som utgjorde flertalet av befolkningen, var till och med misstroagna mot den utlovade ständerinstitutionen. De var rädda att godsägarnas välde skulle återupplivas på nytt.

En friare författning var liberalernas krav. Detta krav restes offentligt endast i Holstein, men det betydde inte att de danska liberalerna inte hyste samma önskan. Att de inte uttalade den offentligt berodde väl på att man litade på kungen och inte ville oro honom. Därför var glädjen stor, då man fick veta att Fredrik VI och hans rådgivare beslutat inrätta provinsiella ständerförsamlingar. Ca 150 studenter uppvaktade kungen på Amalienborg den 11 februari 1831. Två dagar senare ordnade Köpenhamnsborna illumination av huvudstaden för att visa att man glädde sig åt det kungliga beslutet.⁴

4. Novemberupproret i kungariket Polen

Under påverkan av de politiska händelserna i Europa – julirevolutionen i Frankrike, frihetskriget i Belgien – höjde polackerna upprorsfanan mot Ryssland. Kvällen den 29 november 1830 attackerade unga officerare och studenter Belveder, den polske vicekonungen och överbefälhavaren, storfursten Konstantins residens i Warszawa. Denne, som var tsar Nikolajs äldre bror, var mycket hatad av polackerna, eftersom han styrde kungariket Polen despotiskt och inte tog hänsyn till de konstitutionella rättigheter, som utlovades av tsar Alexander I på Wienkongressen 1815. Polackerna tålde inte den förnedring som storfursten utsatte dem för. De äldre fann sig i hans tyranni, medan däremot de yngre, som påverkades av dåtidens frihetsidéer, konspirerade och väntade på ett lämpligt tillfälle att befria landet från Rysslands beroende.

Attacken mot Belveder blev en signal till ett uppror, som skulle utbreda sig över hela den del av Polen, som tillhörde Ryssland. Det polska upprorets utbrott gjorde ett stort intryck på Europa. Det hade också alla de

beståndsdelar och kännetecken, som var karakteristiska för dåvarande revolutionära och nationella rörelser. Det hotade att störta den politiska ordning, som skapades av stormakterna på Wienkongressen; det varade 10 månader såsom en reguljär krigskampanj; det aktualiserade krav på liberalisering av landets samhällsstruktur.

Folken i de europeiska länderna kände stor sympati för den polska frihetskampen. Men deras kungahus och regeringar visade en öppen motvilja att stödja upproret eller engagera sig i den polska frågan. De upprorska trodde i början att sådana länder som Frankrike, England, Belgien, Sverige och Turkiet skulle hjälpa dem. Men dessa länder ville inte delta i ett krig mot Ryssland. Endast Turkiet sympatiserade öppet med det polska novemberupproret men ensamt kunde det inte gå i krig. Polackerna blev hänvisade till sina egna krafter, ty inte något land kom för att hjälpa dem.⁵

5. Den danske kungens och regeringens inställning till det polska novemberupproret

När ryktet om upprorets utbrott nådde Köpenhamn under de första decemberdagarna 1830 möttes det i diplomatiska kretsar av en viss skepsis. Den svenske ministern i Köpenhamn Carl Hochschild rapporterade den 9 december till Sveriges utrikesminister Gustav af Wetterstedt: »Igår löpte ett rykte på börsen här, att ett militärt uppror hade utbrutit i Warszawa och att storfursten hade blivit tvungen söka sin räddning genom flykt. Då nästan likadana rykten redan för en vecka sedan ha cirkulerat, kan man hoppas att de kommer från någon aktiespekulant.»⁶

Dessa rykten, som kom till Köpenhamn på inofficiell väg, visade sig riktiga. Man måste dock göra ett förbehåll, att de första ryktena (troligen från den 2 december) som Hochschild nämnde i sitt brev, snarare handlade om polackernas planer på att göra ett uppror mot Ryssland. Det var nästan omöjligt med tanke på dåtidens kommunikationsmedel att budskapet om novemberupprorets utbrott skulle kunna nå Köpenhamn så tidigt. Först några dagar senare blev det bekräftat att ett uppror brutit ut i Warszawa. Hochschild, som med stort intresse följde denna nyhet, skrev den 12 december till Wetterstedt att man i Köpenhamn genom ett skepp, som hade anlänt från Pillau (Östpreussen) fick de första officiella underrättelserna från Warszawa, som senare bekräftades även av en ordinarie kurirs ankomst från Hamburg. Av breven från Hamburg framgick att ett uppror hade utbrutit i Warszawa, eftersom polackerna fått veta att tsar Nikolaj

planerade skicka deras armé mot det revolutionära Frankrike och upproriska Belgien. »Dessa viktiga händelser, som helt ändrar utseendet på politiken i Europa kan» – skrev Hochschild – »inte annat än förorsaka här som överallt det livligaste intryck, men upplysningarna som har kommit till oss tills nu är mycket ofullständiga och de kommer troligen att bli så länge genom den omsorg som preussiska regeringen gör för att hindra meddelanden...». ⁷ Enligt Hochschild hade också den danske utrikesministern Ernst Schimmelmänn mottagit ett bud, som medförde en depesch från Berlin. Denne hemlighöll dock sina informationer. Undantag gjordes endast för den ryske chargé d'affaires, greve Sergej Lomonosov. Den senare kallades till Schimmelmänn, som på Fredrik VI:s order ville meddela honom de första autentiska upplysningarna om »en händelse som smärta kejsarens trogna tjänare och som likaledes påverkar alla dem som i dessa svåra tider betraktar Ryssland som bevarare av konservativa principer och den enda makt, som kan rädda Europa från de omstörtningar varav det är hotat». Den danske utrikesministern – uppger Lomonosov – fördömde kraftigt polackernas resning och omtalade med rörelse kungens reaktion, då denne informerades om kejsar Nikolajs bekymmer med »de otacksamma polska undersåtarna». ⁸

Schimmelmänn uttryckte samma uppfattning som Fredrik VI i den polska frågan. Det finns inga bevis för att han själv skulle ha haft andra personliga åsikter då det gäller det polska novemberupprorets utbrott. Hans sympatier för Ryssland var säkerligen uppriktiga och även av utrikespolitiska skäl var det mycket lämpligt att visa deltagande för tsar Nikolaj. Fredrik VI tog avstånd från den polska resningen och ställde sig på tsarens sida. Det hörde nämligen till det danska kungahusets tradition att uppehålla vänskapliga relationer med Ryssland.

Den 21 december kallade Schimmelmänn igen Lomonosov till sig för att tala med denne om de informationer, som han fått från det danska sändebudet i Petersburg greve Otto Blome och för att uttrycka »det livliga intresse, som kungen närde för kejsarens ära och Rysslands lycka». Eftersom hans hälsa inte tillät honom hålla ett längre samtal blev Lomonosov hänvisad till sekreterare F. C. Dankwart. Den senare, som var Schimmelmännns närmaste medarbetare, läste för Lomonosov en cirkulärskrivelse, som det danska utrikesministeriet hade skickat till sina sändebud i utlandet. I denna skrivelse talades med indignation om de beklagansvärda händelser, som ägde rum i Warszawa. Man prisade mycket den sinnens närvaro och den energi, som tsar Nikolaj hade visat under det polska upproret. Det var beklagligt att polackerna hade låtit sig indragas i en

revolution av en grupp upprorsmän, som sedan länge haft som sitt ändamål att avskilja kungadömet Polen från Ryssland. Cirkuläret avslutades med förtröstan att striden skulle bli kort och inte störa den fred, som ryske kejsaren ville bibehålla. Lomonosov ansåg cirkuläret såsom en mycket intressant och viktig skrivelse. Denna skrivelse var det bästa beviset på att det danska utrikesministeriet liksom Fredrik VI hyste en verklig välvilja för Ryssland.⁹ Cirkuläret var nämligen en sorts order för de danska diplomaterna i utlandet hur de skulle agera i samband med det polska upproret.

Dock solidariserade sig inte alla danskar med den officiella politiken och trodde på det som officiellt meddelades dem. Detta framgick av Lomonosovs rapporter, där han beklagade att börsen i Köpenhamn var »alltför disponerad att lätt ta emot alla de lögnaktiga rykten, som börsen i Hamburg behagade sprida sedan någon tid antingen om de händelser, som utspelade sig i Polen, eller om de intryck, som dessa gjort i Ryssland».¹⁰ Enligt Lomonosov och även Hochschild förmedlade den köpenhamnska börsen informationer om den polska resningen, vilka kom från Hamburg. Börsens intresse för upproret irriterade – som man kunde vänta sig – den ryske diplomaten. Han skrev med beklagande om detta i sina rapporter. En tröst för honom var övertygelsen att både den danske kungen och regeringen hyste uppriktig sympati för Rysslands sak.

Även efter Schimmelmans död (9/2 1831) visade de ministrar, som handledde utrikespolitiska ärenden, Paul Christian Stemann och senare Hans Krabbe-Carisius, sina ryska sympatier. Också andra inflytelserika personer och några diplomater delade – enligt Lomonosov – samma känslor. Stemann, som var chef för »det udenlandske Departement» från den 10 februari till den 16 maj 1831 hade t.ex. i samtal med honom fördömt polackernas otacksamhet, lättsinne och oenighet och uttryckt en förhoppning att den polska resningen snart skulle bli besegrad av Rysslands militära styrkor.¹¹

Man kan antaga att Lomonosov liksom andra diplomater, »som stått i beroende av överordnade med möjlighet att lämna gratifikationer och andra nådebevis», hade intresse att framställa den danska kungens och regeringens sympatier för Ryssland i ett så fördelaktigt ljus som möjligt.¹² Naturligtvis kunde han inte förtiga liberalernas polska sympatier. Danmark var i detta fall inte något undantag. Överallt i Europa sympatiserade liberalerna med den polska frihetskampen. Viktigast var dock för honom att Fredrik VI och regeringsmedlemmarna visade välvilja mot Ryssland. Han visste väl att det ryska utrikesministeriet förväntade sig att få höra just detta från honom.

Av det undersökta källmaterialet framgår att både ett politiskt hänsynstagande till Ryssland och även egna övertygelser influerade den danske kungens och hans ministrars ställningstagande till det polska novemberupproret 1830–1831. Någon hjälp eller sympati hade de polska upprorsmännen inte att vänta sig från det officiella Danmark. Och även om man kan nära en viss skepsis till allt det som Lomonosov uppger i sina diplomatiska rapporter, så är det ett faktum att Fredrik VI och hans regering verkligen sympatiserade med Ryssland och intog en negativ ställning till den polska frihetskampen.

6. Det danska folket och den polska resningen 1830–1831

Den polska frågan hade inte i Danmark samma betydelse som i Sverige eller Norge. Svenskarna sympatiserade med novemberupproret, ty det var riktat mot Ryssland – Sveriges arvfien. Upproret ansågs skapa ett lämpligt tillfälle för att återerövra Finland. Norrmännen, som var rädda om sin frihet, fördömde Rysslands övergrepp mot Polen och ställde sig mycket kritiska till de länder, som inte respekterade andras politiska rättigheter. Dock var det som hände i kungariket Polen inte främmande för danskarna. Diplomatrappporter, memoarer, tidningsartiklar, litterära och historiska verk tillägnade Polen ger bevis för att en stor del av det danska folket kände till händelserna i Polen.

Den preussiske diplomaten Athanazy Raczynski skrev i sin rapport den 14 december 1830 att nyheten om händelserna i Warszawa väckte stor uppmärksamhet i Köpenhamn. Det fanns inte anledning – uppgav Raczynski – att mer förvåna sig över spontaniteten i resningen än över den sympati, som visades bland dem som förberedde »omkullkastandet av institutioner, former och existerande principer». Av rapporten framgår således att det var liberalerna, som sympatiserade med det polska novemberupproret och att den konservative aristokraten Raczynski inte sparade ord för att visa sin ovilja mot »detta sällskap» som existerade i Danmark och som var ganska betydelsefullt. Holsteins affärer var – enligt Raczynski – för ögonblicket strukna från listan över de ämnen som folk talade om. Uppmärksamheten var riktad endast på Polen, på de åtgärder som Ryssland skulle vidtaga och framförallt på Frankrikes beslut. Man tänkte med stor sympati på polackernas uppror.

Deras kamp tycktes för det första vara vacker, ty den utgjorde en del av

den stora frihetsrörelsen, för det andra tycktes den nyttig ty genom Polens upprättelse skapade man en barriär mot Ryssland. Danskarnas inställning till upproret var – enligt Raczynski – influerad av »den liberala fanatismen, som även smittade de högsta tjänstemännen». Den köpenhamnska börsen och läseklubben Atheneum var fälten för hans observationer. Stämningar, som härskade där, blev kritiskt kommenterade i Raczynskis diplomatiska korrespondens. Den 9 april 1831 skrev han t.ex. att »nyheten om de oroligheter som har utbrutit bakom ryska armén har framkallat den livligaste entusiasm i den del av allmänheten vars glädje är ett symptom på olycka. De upphetsade sinnena ser redan Ryssland paralyserat». Man såg – enligt Raczynski – Ryssland redan besekrat och anhängare av den liberala rörelsen höjde de mest brinnande välgångsönsknningar för Polen.¹³ Således var liberalerna i Danmark – enligt Lomonosov och Raczynski – inte bara åskådare till det polska upproret utan även djupt känslomässigt engagerade i det.

Men vad säger danskarna själva om sin inställning till den polska frihetskampen? Med hjälp av memoarlitteratur, tidningsartiklar och litterära verk från denna tid kan konstateras att den inte var främmande för den politiskt intresserade allmänheten.

I sina studentminnen skrev t.ex. Vilhelm Birkedal: »Polen rystede i sine Lænker Hænderne til Blods, og den hvide Ørns Vingeslag fra Ostrolenka og Warschav bragte ogsaa Luftbølgerne til at suse om vore Kinder; vi følte, at her var noget Ædelt at sætte Livet ind paa, og vi lyttede med bankende Hjerter til Frasagnene om Heltene, der stred og blødte i den ulige Kamp; den hvide Ørn mod den sorte fra Ruslands Stepper. Jag tør nog sige, at dette blodige Skue fra Polen opildnede os Danske mer end den store Revolution i Paris, ...». Händelserna i kungariket Polen gjorde ett stort intryck på studenterna i Köpenhamn. De kände innerst inne, att resningen – som Birkedal uppger – var »et ganske anderledes mægtigt og storslaet Udbrud af de dybeste og ædleste Drifter i et Folks Hjerter. Dønningerne af disse Bølgeslag naade naturligtvis ogsaa Danmark, og fra den Tid begyndte da noget Andet end det Æstetiske at røre sig i vort Folks ledende Kredse». Med få undantag ställde sig de danska studenterna – enligt Birkedal – på frihetens sida. Diskussionen om ständerrepresentation och om en ny författning tog också då en större fart.¹⁴ Den danske journalisten och publicisten M. A. Goldschmidt skrev i sina »Livs Erindringer og Resultater» att julirevolutionen inte gjorde något intryck på honom men vid Polens uppror var han politiskt vakent och följde det med stort intresse. Den då 13-åriga Goldschmidt höll med polackerna och tog mycket hårt budskapet

Polnischer National Gesang.

Nach ist Polen nicht verloren
In uns lebt sein Blick.
Was an Schwacht ging verloren
Winkt die Zukunft zurück.
Skrzynecki, führet uns
Schon entbrannt der Kampfplätze
Polen macht sich frei
Brüche die Tyranny.

Es hat blutige Schwert gezogen,
Schon steigt Polen Blut
Doch sie sind zum Kampf gelassen
Sieg und Tod ihr Glück
Skrzynecki, führet uns § §

Wo sind die gepriesenen Horden
Die der Welt gedraut?
Polen Blut ist heiß geworden
Dals es sie nicht schaut.
Skrzynecki, führet uns § §

Weißer Adler, Theurer, flüge
Denn Pflug voll Ruhm.
Dann wird unser Land durch Siege
Freiheits Reichthum.
Skrzynecki, führet uns § §

La Pologne vivra encore
Elle a des vengeurs
Que nous jurer serons
De ne plus opprimer
Skrzynecki nous guide
Polons tous avec confiance
La Pologne entr'ouverte
Vive mille et un bras.

Le cœur a été son glaive
Avec sa main pacifique
Mais un peuple entier se lève
Pour vaincre ou mourir.
Skrzynecki § §

Où font ses hardis préparatifs
Ils ont fait l'ennemi.
De leurs dépouilles sanglantes
Ils ont fait un champ de victoire.
Skrzynecki § §

Éprouvés dans aigle cherie
Ton vol glorieux
Tu mettras à la patrie
Tout devant les yeux.
Skrzynecki § §

Ieszcze Polska nie zginęła
Kiedy my żyjemy
Co nam obca przemoc wzięła
Szczęśliwą nam wiodzie
Iż w ręce walczyć
Polska wol na się odrodzi
Bo pobijem wroga.

Iż car porwał za miecz krwawy
Iż krew polską płynie
Iż lud wolnei bronić sprawy
Zwycięży lub zginie.
Iż Skrzynecki § §

Gdzież są te pulki wstawione
Co światu groziły
Paterz na polach krwi xroszone
Iż to są mogiły.
Iż Skrzynecki § §

Wznies się więc w dawnej świetności
Drogi orle biały
Awdet w szczęściu i wolności
Czecz narodziły
Skrzynecki § §

Köpenick, in der LA-Enderschen Handlung

Illustration till polska nationalhymnen. Tecknad och litograferad av okänd tysk konstnär.

om Warszawas fall (7/9 1831), som hans far »sorgmodig» meddelat honom.¹⁵ Även på många sammankomster talades det mycket om Polen. Under en sådan sammankomst hos assessor Peder Møller talade man om att polackerna under dessa dagar utkämpade sin hopplösa kamp för frihet och självständighet. Då trädde en ung man fram, »bemægtigede sig Ordet och udbrød i en flammende Lovtale over det tapre Folk og dets heltemodige Kamp. Han var skøn at skue, som han stod der, henført af sit Emne, og hans Stemmes Klang havde noget sært berusende ved sig». Den unge mannen var den då 21-årige Orla Lehmann och bland hans åhörare fanns Carl Ploug (f. 1813), senare redaktör för *Fædrelandet*.¹⁶

Det är allmänt känt att memoarer är notoriskt dåliga historiska källor och att man inte utan reservationer kan lita på det, som folk skriver om sina upplevelser flera år efteråt. Birkedal, Goldschmidt, Ploug måste själva stå som garantier för vad de uppgivit. Det finns dock indirekta källor, som i viss mån styrker deras uppgifter. H. C. A. Lund uppger i »Studentforeningens historie 1820–70» (s. 284), att de danska studenterna var mycket intresserade av det som hände ute i Europa 1830–31. De litade inte på den konservativa pressens uppgifter. Därför beslöt studentföreningen i Köpenhamn i oktober 1831 att prenumerera på två utländska, liberala tidningar »Svenska Medborgaren» och »Journal des Débats». Dessa båda tidningar sympatiserade med den polska frihetskampen. I den senare fanns artiklar, som handlade om Polen, skrivna av den kände polske emigranten Leonard Chodźko.

Således kan man anta, att en stor del av de studenter, som hyste liberala åsikter, inte kunde undgå att höra om den polska resningen och känna sympati för den.

De danska liberalerna sympatiserade med polackernas frihetskamp. De hade nämligen en känsla av att endast frihet kunde garantera lycka och borgerlig utveckling för varje nation. Men så länge den politiska ordningen i Östeuropa bestod kunde inte de mindre nationerna känna sig trygga. Därför önskade man att polackerna skulle segra och sätta en barriär för Rysslands makt. Genom dikter, tidningsartiklar och utgivning av böcker, som behandlade den polska frågan, markerade man klart och tydligt sitt propolska ställningstagande.

Bland de propolska uttrycken våren 1831 är det särskilt värt att uppmärksamma Frederik (Fritz) Paludan-Müllers dikt »Raab til Polen». I denna dikt manade författaren polackerna att inte låta sig skrämmas av svårigheter utan hålla sin frihetsfana högt oberoende av om de skulle segra eller dö på slagfältet. Deras verk kommer inte att bli förgäves. Nästa

generation kommer att få nytta av det.

Polen – skrev Paludan-Müller – vars vita örn flyger fritt bland molnen, reser sig. Besegrat av tre svarta örnar reser det sig ur sitt svaghetstillstånd, drar sitt svärd och ropar: »Frihed eller Død!» Ännu är det inte så länge sedan Polen var en i bojor fjättrad slavinna, bortglömd och övergiven av alla. Nu vill hon leva eller dö. Hennes vita örn breder ut sina vingar och flyger högt mot friheten. Polens vänners önskningar följer honom:

»Flyg, og Verden vil dig følge,
Gjennem Land och over Bølge,
Seir og Kræfter skjenker Gud.»

Men Paludan-Müller uttryckte inte endast sina polska sympatier i den här dikten utan fördömde Ryssland, Preussen och Österrike för deras handlande mot Polen. De kommer inte att undgå sitt rättmätiga straff, när den stora segern och hämndens stund slår in.

»Polens Ørn! see, Ørne skjælte
Ved din Flugt, thi dunkelt hvælte
Fremtids Slør sig over dem;
Ørne, som har fordum plukket
Dine bedste Fjer, og drukkert
Af dit Blod, vil styrte frem.»

Efter Polens seger kommer delningsstaterna att bli förintade. Kvar efter dem skulle endast ruiner finnas. I det fria Polen kommer de polska bönderna stolt att plöja sin jord och med tillit bygga en bättre framtid. Paludan-Müller uppmanade och välsignade de polska frihetskämparna att gå fram mot seger, bort från slaveriets mörker:

»Fremad, Polens raske Helte!
Alle Hjerter med Jer gaæ;
Frihed, Seir, Jert Løsen være...»

Dikten »Raab til Polen» blev anonymt publicerad i »Kjøbenhavnsposten» den 8 mars 1831. Den lundensiske professorn C. A. Agardh, som hade läst den, klagade i ett av sina brev till nationalskalden och biskopen Esaias Tegnér, att man i Danmark hade skrivit »ett härligt poem» för Polen, men i Sverige fick man inte ens dricka en skål för den polska frihetskampens framgång.¹⁷ Publiceringen av Paludan-Müllers dikt passerade utan någon intervention från den ryske ministern i Köpenhamn. Den som intervenera-

de var däremot greve Raczynski. Han lät översätta dikten till tyska, underströk för Preussen sårande uttryck och sände översättningen tillsammans med ett privat brev till F. C. Dankwart. I brevet beklagade han sig särskilt över att den danska censuren hade kunnat tillåta tryckningen av en sådan dikt. Dankwart försökte i sitt svar förminska diktens betydelse. Han tyckte att denna var en produkt av en »exalterad och troligen ungdomlig hjärna» och ursäktade händelsen med den oroliga tidens påverkan.

Publiceringen av »Raab til Polen» drog i övrigt inte några utrikespolitiska åtgärder med sig. Preussen hade viktigare saker att tänka på än att befatta sig med en kränkande dikt publicerad i en liberal dansk tidning. Man nöjde sig med Raczynskis intervention. Frågan ställer sig om Raczynski verkligen var så antipolskt inställd. Han var en preussisk diplomat, som för att inte misshaga sin chef eller utsätta sig för beskyllningen att han i sina rapporter förtigit handlingar och yttranden, eller inte reagerat på dessa, var tvungen att ingripa mot Kjøbenhavnsposten.¹⁸ Raczynski måste göra det för att undvika att man i det preussiska utrikesministeriet skulle misstänka honom för polska sympatier. Med kännedom om hans biografiska data måste man dock säga att denne diplomat liksom flera polska aristokrater var negativt inställd både till upprorets utbrott och till de liberala krafter, som ställde sig bakom det. Men Raczynski och hans familj var dock inte likgiltiga inför den polska nationens lidande och kände inte heller någon sympati för Ryssland.

Dikten »Raab til Polen» lästes och gillades av danskarna. Man planerade t.o.m. att framföra den på en speciell recitationsafton på Kristi Himmelsfärdsdagen »hvis ikke uovervindelige Hindringer indløbte» – uppgav den 10 maj 1831 Kjøbenhavnsposten. Tidningen, som – enligt Harald Jørgensen – från början var »et rent æstetisk nyhedsblad» visade efter julirevolutionens utbrott stort intresse för de politiska händelserna i Europa. För den polska frihetskampen gavs ett stort utrymme i tidningen. Urvalet av material och kommentarerna var starkt propolskt färgade. Händelserna i Polen – enligt Kjøbenhavnsposten – stod i nära samband med det som hänt i Europa. Man kunde inte undgå att bli berörd av polackernas öde. »Tre Dage have i Warschau med blodig Skrift henstillet Spørgsmaalet om et ædelt, ulykkeligt Folks Liv eller Død, som et flammende Tegn, paa Verdenshistoriens Horizont» – skrev tidningen den 2 februari 1831 om de första dagarna av upproret. Den 3 augusti publicerades utdrag ur fransmannen Ballanches arbete »Hebals Vision». Det var en härlig vision – Polen fritt, Ryssland besegrat och undanträngt till Asien och ett nytt Europa framkommet ur det gamlas ruiner.

Kjøbenhavnsposten intog således en annorlunda inställning till Ryssland än Frederik VI och hans regering. Då den ryska regeringen beskyllde polackerna för otacksamhet och politisk brottslighet försökte denna tidning upplysa sina läsare om det ryska regementets karaktär i kungariket Polen. Detta gjordes genom att man publicerade utdrag av Christian Møllers översättning av ett anonymt arbete »Polens Skjæbne fra 1763, indtil Øjeblikket, da det erklærede sig for uafhængigt», tr. i Kjøbenhavn 1831, och särskilt genom publicering av slesvigaren Harro Harrings memoarer.

I förordet till den översatta boken skrev Møller, att han såsom dansk inte hade kunnat vara okänslig för det som hänt i Polen. Polen och Danmark hade mycket gemensamt. Polackerna skyndade ofta till hjälp då Danmarks självständighet var hotad. Under det svensk-polska kriget 1655–1660 planerade Karl X Gustav att erövra först Polen och sedan anfalla Danmark. När polackerna hade befriat sitt land från svenskarna hjälpte de danskarna vid det avgörande slaget vid Nyborg 1659, som hade varit av stor betydelse för Danmarks självständighet. Ännu under det sista kriget (1813) kämpade en del polacker i de danska trupperna. Det vänskapsband, som förenade de danska och polska nationerna, inspirerade Møller till att genom sitt arbete skapa en gynnsam opinion för det polska folkets frihetskamp.

Detta folk – skrev Møller – hade tillräcklig grund till missnöje. Det kunde klaga över tomma löften, över nationell förnedring och ingrepp i sin författning. Någon grund för polackernas tacksamhet mot tsar Nikolaj och hans äldre broder Konstantin existerade faktiskt inte.¹⁹

Samma inställning intog Harro Harring i sina memoarer över Polen under det ryska väldet. Denne såg orsakerna till upproret i storfurst Konstantins brutala förfarande mot polackerna. Författaren, som tjänstgjorde i Konstantins armé, lämnade i memoarerna en hyllning till den polska nationen, som vågade gripa till vapen mot Ryssland. Det var »Försynen» – enligt Harro Harring – som förde honom till Polen för att bli vittne till dess folks elände, för att tillsammans med det polska folket bära trældomens ok och uthärda den godtyckliga förnedringen. Gud gav honom vapen och detta vapen var ord, som han använde till Polens ära och försvar. En gång – skriver han – kommer en sådan dag, när alla marterade nationer skall stiga upp till kamp för sin frihet och sina politiska rättigheter. Då lösenordet vid det stora uppvaknandet skall bli »Polen».²⁰

Kjøbenhavnsposten publicerade Harrings memoarer för att upplysa danskarna hurudant det var med de ryska välgärningarna i kungariket Polen. Och när Warszawa fallit skrev den att den visserligen inte hade rätt

meddela politiska nyheter men inte kunde motstå önskan att säga »at intet Menneske, der gjør Krav paa at eie Humanitet, vil kunne nægte det i Kampen segnende Polen sin verdensborgerlige Deeltagelse». Tidningen tröstade sig med att »la Nation polonaise existe toujours».²¹

Även den »Danske Bie» intresserade sig för händelserna i Polen. Tidningen var mycket oroad över att upproret endast begränsade sig till den tyska delen av Polen och inte utbredde sig över de preussiska och österrikiska delarna. Den befarade också, att trots den allmänna sympatin i Europa var polackerna hänvisade endast till sina egna styrkor. Det värsta var dock att de upproriska var oense och att »Tvistens Djævul synes som en andens Cholera, at ville ødelægge Polen».²² Trots all sin välvilja var den Danske Bie inte blind för upprorsledningens brister och resningens hopplösa utsikter. Den 29 maj skrev den i sin artikel om överbefälhavare Jan Zygmunt Skrzynecki, att det polska folket höjde upprorsfanan, eftersom de ryska myndigheterna inte respekterade deras politiska rättigheter. Enligt tidningen besegrade de polska insurgenterna Rysslands armé i flera strider och uppförde sig alltid ädelt i förhållande till de slagna ryssarna. De använde varken tortyr, förföljelser eller exekutioner. Polen var en olycklig nation, som inte ens dess fiender vågade anklaga för grymheter mot krigsfångar eller på annat sätt förtala. Däremot hade den ryska regeringen utfärdat en order om dödsstraff för upprorsdeltagarna och även befallt att deras barn skulle skickas till slavarbete i militärkolonier.

Mycket propolskt material, som publicerades i de danska liberala tidningarna, hade polskt ursprung och blev förmedlat via liberal press från Paris och Hamburg. Man publicerade detta material för att skapa en gynnsam opinion för polackernas sak, vilka då uppfattades som den politiska frihetens förkämpar. De danska liberalerna liksom deras press ställde sig på de upproriskas sida, men de förespråkade inte något aktivt engagemang utan endast moraliskt stöd för den polska resningen.

Den liberala pressens propolska ställningstagande gillades inte av greve Lomonosov. Denne intrevenerade flera gånger och bad den danska regeringen att bestraffa vissa tidningar. Regeringen var t.ex. tvungen att lova »at lukke for en hamburgsk Avis, der bragte et 'infamt' Opråb fra 'Jakobinerne' i Warszawa». Då Lomonosov klagade på pressens lättsinne svarade Stemann att »det var svært i disse stormfulde Tider att få Journalisterne til at vise Upartiskhed; Kongen havde gjort vissa Indrømmelser till Tidsånden, men han talte ikke Misbrug».²³

Regeringen höll också ett vaksamt öga över pressen och såg till att det inte skulle finnas många tidningar, som hade tillstånd att meddela politiska

informationer. Vissa tidningar kunde på så sätt inte befatta sig med utrikespolitiska spørsmål medan andra inte fick lov att behandla inrikespolitiska frågor. Det fanns också sådana som fick syssla endast med litteratur och vetenskap som t.ex. »Flyvende Post». Efter julirevolutionen trotsade dock denna tidning förbudet och skrev med stor entusiasm om händelserna i Paris. Dock varade detta inte länge, ty efter en »nådig» vink från kungens sida rann redaktör Heibergs intresse för julirevolutionen ut i sanden.²⁴

De konservativa tidningarna »Dagen» och »Berlingske Tidende», som hade rätt att publicera utrikespolitiska nyheter, solidariserade sig med den officiella politiken. Nyheterna om upproret, som de publicerade, var tagna ur utländska tidningar och inte kommenterade. De citerade oftast nyhetsmaterial ur »Allgemeine Preussische Staatszeitung» och den polska, på tyska utgivna tidningen »Warschauer Zeitung» och lät sina läsare bilda sig en egen åsikt om de refererade händelserna.

Den 10 december 1830 skrev »Dagen» om upprorets utbrott och om dess folkliga revolutionära karaktär. Det var unga officerare och studenter, som började upproret och fick stöd från folket. Dock lyckades redan i början av december den polska aristokratin gripa makten och ge resningen en nationell prägel. Trefärgade revolutionära kokarder ersattes med vita för att visa att upproret inte hade något gemensamt med den franska julirevolutionen. Polackerna reste sig, ty »forskjellige Autoriteter» missbrukade sin makt och den ryske regeringen respekterade inte de löften, som tsar Alexander I givit den polska nationen 1815. Därför försökte upproresledningen förhandla med tsar Nikolaj om att kungariket Polens författning skulle respekteras och de gamla polska provinserna som Litauen, Vitryssland, Podolen, Volynien och Ukraina skulle lämnas tillbaka av Ryssland.²⁵ Under vintermånaderna skrev »Dagen» mycket om polackernas offervilja, mod och tapperhet. Tidningen tog inte direkt ställning till det publicerade materialet, men genom att mycket ofta citera den polska tidningen »Warschauer Zeitung» skapade den en positiv bild av den polska frihetskampen.²⁶

Annorlunda ställer sig saken med »Berlingske Tidende», som under vintern 1831 med växande ovilja skrev om händelserna i kungariket Polen. Särskilt kritiskt uttryckte den sig om adelns roll. Upproret var adelns verk. Adeln ville försäkra sig om makten i landet för att ännu mer kunna utnyttja sina bönder. Den visade inte heller någon nämnvärd offervilja. Den fick varken stöd av bönderna eller av den svaga medelklassen, som – enligt »Berlingske Tidende» – snarare var en rysk än en polsk produkt. Kort

sagt blev upproret degraderat av denna tidning till en adlig sammansvärjning, ej understödd av borgarna och bönderna och ej värd någon gnutta sympati. Då resningen blev kuvad publicerade »Dagen» och »Berlingske Tidende» utan ställningstagande utdrag om Warszawas fall ur den redan nämnda preussiska tidning, som var fientligt inställd mot den polska frihetsrörelsen.²⁷

Man kan således konstatera att den danska pressen från 1830–1831 är enda direkta kvarlevan och har mycket stor betydelse som historisk källa för denna opinionsundersökning. De liberala tidningarna, som mestadels representerade de akademiskt bildade borgerliga grupperna, ställde sig på polackernas sida. De skulle aldrig ge så stort utrymme för den polska resningen, om det inte funnits intresse för den bland läsarna. Den konservativa pressen solidariserade sig med regeringens politik. Trots vissa positiva (Dagen) eller negativa (Berlingske Tidende) yttranden avhöll de sig i flesta fall från att kommentera de polska händelserna. De konservativa tidningarna var språkrör för de danska ämbetsmännens åsikter. Det undersökta materialet säger inte något om prästernas och böndernas inställning till den polska frågan. Dock kan man med stor sannolikhet antaga att de i denna fråga följde sina politiska sympatier.²⁸

Liberalernas propolska sympatier bekymrade Fredrik VI, särskilt att tronarvingen prins Christian också uttryckte sådana.

Det österrikiska sändebudet baron Langeman uppgav i sin depesch av den 23 mars 1831:

»Kein Ereignis hat in der langen Zeit meines Hierseins, hier ein so lebhaftes Interesse erregt als *die Bekämpfung der Polnischen Rebellen*. – Kein Gegenstand ist aber zugleich irriger und leider böswilliger beurtheilt worden als eben dieser. – Wenn ich den König, die Königin und einen Theil der höhern Staatsbeamten ausnehme, so ist die Meinung aller Übrigen nur der Polnischen Nation günstig und ihren Gegnern entschieden feindlich gesinnt. Alle und selbst die ungereimtesten Nachrichten werden geglaubt, sobald sie der Russischen Armee nachtheilig sind, – die Berichte welche von ihren Vortheilen sprechen, als unwahr dargestellt. – Beklagen muss man es und meine Pflicht gebietet es mir zu erwähnen, dass der Prinz Christian eben diese irrige Ansicht der Mehrheit theilt; ich möchte fast sagen nur die poetische Seite dieses Kampfes aufzufassen sucht und ohne Berücksichtigung seiner hohen Stellung und der Folgen welche zu erwarten wären wenn die Rebellen siegen könnten – den Polen einen glücklichen Erfolg ihrer Unternehmung wünscht. Es verdient gewiss bemerkt zu werden, dass die nemliche Partey, welche den edeln Charakter des Kaisers

von Russland zur Zeit des Krieges mit der Pforte anerkannte und an das wahre Licht zu stellen wusten, keinen Anstand nimt ihn jetzt im Gegenheil zu verleumden, und sich in strafbarer Verblendung Äusserungen über diesen Monarchen erlaubt, die ich gewiss nicht zu wiederholen wagen werde.²⁹

Man glädde sig åt polackernas segrar och man sörjde över deras nederlag. Man önskade att de skulle tillkämpa sig frihet.

Även i de till Danmark hörande hertigdömena Slesvig–Holstein och Lauenburg sympatiserade befolkningen mycket livligt med upproret i kungariket Polen. Från dessa hertigdömen begav sig fem läkare för att hjälpa de upproriska. I Kiel bildade man en förening, som skulle hjälpa polackerna. Den liberala politikern advokaten Georg Baleman blev ordförande. Man lyckades samla in 2.000 rd och sända dem som hjälp till insurgenterna och deras familjer. Från Altona skickades två gånger penninghjälp. I Flensburg ordnade man en konsert för att insamla pengar för att hjälpa den polska nationen som kämpade för sin frihet.³⁰

Propolska aktioner i de nämnda hertigdömena var särskilt starka bland befolkningen av tyskt ursprung. De var bl.a. uttryck för den tyska befolkningens nationella och politiska uppvaknande. Det var det av liberala idéer påverkade borgarskapet från Holstein och Slesvig som krävde författning och ståndsrepresentation och som mycket energiskt stödde den polska frihetskampen. Men ännu år 1831 påminde händelserna därstädes inte på något sätt om det som skulle komma att hända år 1848 och därefter.

Av det undersökta materialet framgår att novemberupproret i Polen var känt för de flesta politiskt intresserade danskar. De kunde läsa om det dagligen i tidningarna. De kunde också få tag på ett eller annat historiskt eller skönlitterärt arbete, som var tillägnat den polska frågan. Tidningsartiklar, dikter, historiska publikationer och memoarer ger bevis för att den polska resningen väckte intresse i Danmark. Opinionen var dock delad i ett liberalt propolskt och ett konservativt läger. Det senare solidariserade sig med regeringens politik. Det liberala lägret krävde dock inte någon aktiv politisk inblandning i den polska saken från Danmarks sida.

7. Regeringens antipolska aktioner

Upprørsregeringen hade under vintern 1831 sänt sina agenter till flera europeiska länder med anhållan om hjälp. Till Sverige hade skickats greve Roman Zaluski och kastellan Karol Wodzinski. De skulle förhandla med

den svenska regeringen om paragrafer i Wienkongressens slutakt (Wiener Schlussakt), som Sverige undertecknat och som berörde Polen. De två utsända kom till Sverige den 12 april, men stannade inte länge, ty den ryske ministern i Stockholm, J. P. van Suchtelen såg till att de snabbt fick lämna landet. En av dem, Zaluski, begav sig den 28 april från Göteborg via Helsingborg–Helsingör till Köpenhamn för att därifrån fortsätta sin diplomatiska verksamhet. Efter 10 dagars vistelse i den danska huvudstaden tvingades han av den danska polisen, som misstänksamt övervakade honom, att lämna landet. I sin korrespondens från denna tid skrev Zaluski, att det danska folket sympatiserade med polackernas frihetskamp. Regeringen ställde sig dock på Rysslands sida. Hans vistelse i Köpenhamn hörde inte till de angenäma. I brevet av den 15 maj 1831 beklagade han sig över att han varit mycket förföljd av de danska myndigheterna. Bakom denna aktion låg – enligt Zaluskis misstankar – intervention från den ryske ministern i Köpenhamn.

Under sin korta vistelse i Köpenhamn träffade Zaluski det svenska sändebudet Carl Hochschild och förklarade för honom sin missions syfte. Han lyckades göra ett mycket gott intryck på denne diplomat och väcka medkänsla hos denne.³¹ Naturligtvis erkände inte Zaluski i sina samtal med Hochschild att han var i kontakt med den liberala oppositionen i Göteborg och verkade för att med dennas hjälp sprida upprorslågan till Finland.

På hösten 1831 sökte polackerna och deras vänner åter hjälp i Danmark. Den 17 september passerades Öresund av ett franskt fartyg med vapen och befälspersonal till de upproriska. I mitten av oktober kom ett annat fartyg med vapensändning och ankrade i Helsingörs hamn. Någon vänlighet visades inte från de danska hamnmyndigheternas sida gentemot de två fartygen vars mål var att med militär hjälp bistå de litauiska upprorsmännen, som tillsammans med polackerna kämpade för sin frihet.

Det gällde i första hand fartyget Jules et Julie, som den 5 september begav sig från Le Havre i riktning mot Östersjön. Frakten uppgavs vara spinnmaskiner, som skulle transporteras till Gotland. I verkligheten bestod frakten av vapen och ammunition. Ett tjugotal officerare förklädda till linnevävare följde med. Bland dem var flera kända franska militärer och även frihetskämpen general Charles Nicolas Fabvier. Familjen Lafayette hjälpte ekonomiskt till att utrusta expeditionen. Zaluski och hans svenske agent från Göteborg, C. Backmann, deltog i planläggningen av denna. Hela affären sköttes med stor hemlighetsfullhet. Då fartyget passerade Öresund den 17 september fick manskapet meddelande om Warszawas kapitula-

tion. Trots detta fortsatte man mot den litauiska kusten och nådde Memel, men vände tillbaka när man troligen fick veta att upproret även i Litauen blivit krossat och att ingen av de utlovade kommissarierna hade väntat på dem. På återresan i slutet av september försökte fartygets besättning, som var mycket trött och utmattad, förgäves få tillstånd att gå i land i Helsingör. Hamnmyndigheterna förklarade att de sanitära förordningarna hindrade detta, eftersom man hade konstaterat att kaptenen och två besättningsmän varit i Memels hamn. Man var rädd för den där grasserande koleraepidemin.³² Fartyget Jules et Julie vände således tillbaka till Le Havre. Om dess resa genom Öresund den 17 september visste ingen i Köpenhamn – inte ens den danske utrikesministern Krabbe-Carisius. Den som först fick kännedom härom var – enligt Hochschild – den preussiske konsuln i Helsingör. Denne hade i sin tur underrättat Raczynski, som – enligt Hochschilds uppgift – meddelade nyheten anonymt till den ryske diplomaten P. A. Nicolay. Hochschilds misstankar är föga sannolika. Det tillgängliga ryska materialet ger inte något belägg för ett sådant antagande. Även den österrikiske diplomaten Langenau beskrev i sin rapport av den 25 september 1831 relationerna mellan Nicolay och Raczynski som mycket spända. Han uppgav: »Ich mich hingegen fortdauernd bemühe das gute Vernehmen zwischen ihm (=Nicolay) und dem Königlich Preussischen Gesandten Herrn Grafen von Raczynski zu erhalten, welches wenn in seinem entschieden Polnisch gesinnten Hause die Nationalitet von Zeit zu Zeit zu grell hervortritt, schon einige Mal dem Bruche nahe war.»³³ Hochschilds misstankar vittnar snarare om att Raczynski inte var någon populär person bland en del diplomater som det svenska sändebudet umgicks med.

Det andra fartyget Courier du Port Royal anlände i mitten av oktober till Helsingör och efter ett kort uppehåll återvände det till Le Havre. Denna gång var de danska hamnmyndigheterna mera vaksamma. De upptäckte att fartyget hade 4.000 gevär och mycken ammunition. När tre polacker ur fartygets besättning steg i land och ville stanna i Helsingör ingrep omedelbart polisen. Den ene, Dworzynski, skickades omgående på ett skepp till Rostock. De två andra, Jakubowski och Siodelkowicz, fick såsom franska medborgare tillstånd att stanna några dagar, eftersom de uppgav sig vara sjuka. Man var tvungen att ta hänsyn till deras franska pass, särskilt att de fått det franska medborgarskapet tack vare sin tjänst i Napoleons armé.³⁴ Budskapet om Warszawas fall och kapitulation ändrade inte de danska myndigheternas inställning till polackerna. De upprorsmän, som lämnat sitt land för att undgå förföljelser, fick inte någon tillflykt

i Danmark. Ryssland krävde att man skulle sända polska flyktingar tillbaka till kungariket Polen. Den danska polisen efterkom inte detta krav bokstaveligen, utan endast avvisade alla främlingar, som sökte sig till Danmark utan giltigt pass.³⁵

8. Efter upprorets sammanbrott

Då nyheterna om Warszawas fall kom till Danmark mottogs dessa lugnt av danskarna. Den österrikiske diplomaten Langenau uppger:

»Die Nachricht von der Einnahme von Warschau ist vom König so richtig aufgefasst und beurtheilt worden wie es bei den bekanten Gesinnungen Seiner Majestät und Ihres Ministeriums zu erwarten war.

Im Publikum is dieses Ereignis mit der Ruhe aufgenommen worden welche im dänischen National Charakter vorherrscht, obgleich der Lebhafteste Antheil an Polen hier noch immer in grosser Mehrheit sich erhält. Hingegen har der wahrscheinliche Thronerbe, Prinz Christian von Dänemark, nebst seiner Gemahlin sich in der letzten Zeit über die Polnischen Angelegenheit so laut zum Vortheil dieser Nation und zum Nachtheil der Kaiserlich Russischen Regierung ausgesprochen, dass sich der Kaiserlich Russische Gesandte am hierigen Hofe, Herr Baron Nicolay entschloss, bei dem, wenige Tage nach dem Eintreffen der Nachricht von der Einnahme von Warschau im Hause des Prinzen begangenen Feyer des Geburtstags S^r (=Seiner) Königlichen Hoheit, am 18. dieses, *nicht zu erscheinen* und dem Herrn Minister v. Krabbe *die Gründe hierzu nicht zu verheimlichen.*»³⁶

Hösten 1831 slocknade successivt upproret. De upproriska, som undgick död på slagfälten eller förvisning till Ryssland, flydde västerut. Med djup medkänsla åsåg danskarna de fartyg, som passerade Sundet »med talrige polske flyttinger». Då den engelske diplomaten Lord Durham år 1832 på väg till Petersburg besökte Köpenhamn hoppades de danska liberalerna att han skulle lyckas utverka vissa fördelar för polackerna. Lord Durham stannade några dagar i den danska huvudstaden och i samtal med diplomaterna därstädes uttalade han öppet sina polska sympatier. Utrikesminister Krabbe-Cariusus liksom den ryske diplomaten Nicolay tyckte dock, att Lord Durhams propolska uttalanden inte återspeglade den engelska regeringens åsikter utan dennes egna. Denne var i själva verket befullmäktigad av sin regering att beröra den polska frågan i samtal med Rysslands regering och försöka uppnå – om det visade sig möjligt – vissa fördelar för de upproriska. Han fick order att »åstadkomma det djupast

möjliga intryck utan att förorsaka det ringaste, som kunde stöta». ³⁷

Tsar Nikolaj I var dock inte benägen att höra på de framställningar eller råd, som mer eller mindre hänsynsfullt gavs honom av de svenska, franska eller engelska regeringarna. Den svenske kungen Karl XIV Johan, som annars visade sig lojal mot Ryssland och gratulerade tsaren till segern över insurgenterna, bad i sin brevväxling med Nicolaj I om mildhet och förlåtelse för polackerna. När den ryske kejsaren inte lyssnade på Karl XIV Johans råd utan lämnade Warszawa i polackernas bödel general Paskievitjs händer svalnade den svenske monarkens vänskapliga känslor för Ryssland. ³⁸

Enligt Raczynski väckte nyheten om tsar Nikolaj I:s straffdekret mot det upproriska kungariket Polen ogillande och indignation i Danmark. Danskarna såg i detta dekret ett våldförande på alla internationella traktater och avtal. ³⁹

Man solidariserade sig också med de kritiska kommentarer, som den västeuropeiska pressen fällde över Nikolaj I:s hotfulla strafftal i Warszawa den 16 oktober 1835.

Under åren 1832–1839 intresserade sig flera danska författare för polackernas öde. Peder Jensen skrev »En ny Vise om Polakkernes Opstand, deres ulykkelige Fald, og nu elendige Tilstand». Inte alla folk – tyckte han – åtnjöt som danskarna frihet och lycka i sitt fosterland. Polackerna kände varken lycka eller frihet. De grep till vapen för att befria sig från Rysslands övermakt men blev besegrade i en ojämn kamp och fick utstå stor nöd och mycket lidande.

»Der Mange indsluttes i Fængsel og Nød
For de sig mod Keiserens Love forbrød
Og Koner og Børn
Udjages paa Dørn,
Og faær ikke Huuslye, ej Klæder, ej Brød.
De leve nu i en elendig Tilstand.
Den Ene den Anden ej hjelpe nu kan...» ⁴⁰

Den polska nationens lidande var dock endast en tidsfråga – tyckte skalderna Emil Aarestrup och F. Paludan-Müller. De upproriskas verk skulle fortsättas av nya generationer tills man uppnådde frihet och nationellt oberoende. Så länge den polska nationen levde med sin kultur, sitt språk och sin historiska tradition, så länge skulle Polen leva. De polska barnen skulle fortsätta sina fäders befrielseverk. Denna framtidsoptimism kom till uttryck i Emil Aarestrups dikt »En polsk Moder» (1835). I denna dikt frågade skalden en polsk kvinna, som han en tidig morgon träffade på en av

Warszawas gator, vart hon skyndade och vad det var, som hon höll i sina armar. Kvinnan svarade, att hon gick till fängelsefästningen för att visa maken sin nyfödde son. Hon blev gravid när upproret bröt ut i Warszawa. Hon bar sonen under sitt hjärta, då hans fader kämpade för friheten och födde honom, när fadern blev sårad och tillfångatagen. Ryssarna dömde hennes make till döden. De lät henne inte träffa honom och visa den lille sonen. Därför ämnade hon klättra upp på fästningens vall och stå där med barnet i sina armar så länge att maken skulle kunna se dem från fängelsefönstret. Hon ville visa honom att han hade lämnat en arvtagare, som skulle fortsätta hans frihetsverk.⁴¹ Inte heller den redan nämnde Paludan-Müller glömde Polen och dess olyckliga försvarare. Han publicerade 1838 en dikt »Slaven», i vilken han beskrev hur en slav i landsförvisning långt borta från fosterlandet, okänd och ensam låg för döden. I sista stund kom en munk till slaven, liksom denne en fånge, och talade om att även han var polack och att Tadeusz Kosciuszko varit hans vän. Den döende slaven blev mycket lycklig över att få träffa munken, stödjade sig mot dennes bröst, hörde det språk, som föräldrarna talade, och slutligen dö i sin landsmans armar. Han berättade då att han var Piotr Wysocki, anförare vid attacken mot Belveder, alltså mannen, som gav signal till novemberupprorets utbrott. I dödsögonblicket såg slaven ett fritt Polen, befriat av sina egna söner. Han dog stolt, fri och lycklig.⁴² Paludan-Müller kände dock inte Wysockis verkliga öde. Wysocki dog inte i Sibirien utan efter 25 års förvisning fick han amnesti och återvände till Polen och till sitt gods Warka.

Till de danska författare, som intresserade sig för Polens historia, hörde Christfried E. Jantzen. I sitt arbete »Tilbageblik over Polens politiske Stilling fra Freden til Hubertsburg indtil Napoleons Fald» skrev han inte bara om polackernas kärlek till fosterlandet och ädla offervilja utan också om den polska adelns egoism, övermod, politiska okunnighet och förtryck av bönderna. Men det var inte bara adeln, som bar skulden till landets olyckor utan först och främst Katarina II:s trolösa politik gentemot Polen. Polens delningar 1793 och 1795 kallades av Jantzen »et evigt mærkværdiget Drama som ingensinde kunne billiges for Historiens Domstole».⁴³

Den polska nationens sorgliga öde bildade också grundstommen för Johannes Carsten Hauchs dikter, som han inarbetade i en roman »En Polsk Familie», publicerad i Köpenhamn 1839. Mest känd av dessa dikter var »Polsk Fædrelandssang»:

»Hvorfor svulmer Weichselfloden, som et Heltebryst,
Der i Døden knuses mod en vild, barbarisk Kyst?

Hvorfor klinger Bølgens Klage fra den sorte Grund,
Som en saaret Gangers sidste Suk i Dødens Stund?

Stærke Skarer drog at bryde Ørnens Fangebuur,
Sværd og Lee paa Sletten blinked' mellem Røg og Damp,
Ingen Stridsmand kom tilbage fra den vilde Kamp.

Derfor høre vi bestandig Suk fra Flodens Skiød.
Derfor risler den veemodig, som en Drøm om Død.
Derfor sørge Mark og Enge med den hvide Piil.
Derfor tabte Polens Døttre deres muntre Smiil».

I denna dikt återgav författaren den polska nationens tragiska kamp. »Suk og Sorg over den mistede frihet genlyder i Naturen som i Menneskhet.» Dock trodde Hauch som sina landsmän att det skulle komma en tid, då Polen skulle bli fritt. Polska mödrar förberedde redan sina söner till denna framtida befrielsekamp. De grät vid sina söners vaggor, »men naar Dreng-en vaagner, syng de om Kampens Ørn. Under Sang om svunden Storhed vaagne Polens Børn».

Romanen »En Polsk Familie» handlar om en rik adelsfamilj och dess inställning till kampen om Polens frihet. Dess öde var alla polackers öde. Hauchs verk är en hyllning till den polska nationens kärlek till sitt fosterland.⁴⁴

De nämnda verken – dikter, romaner och historiska arbeten – som var tillägnade Polen, visar att intresset för detta land inte slocknade med novemberupprorets fall.

9. Slutord

Om man skall överblicka det undersökta materialet kan man säga att åren 1830–31 inte obemärkt passerade förbi i Danmark. Den danske historikern P. Munch skriver att åren före 1830 var en »dvaletid» i hans land. »Der holdes ingen Valg, der er ingen Riksdag, der er saa godt som ingen kommunale Raad; politiske Aviser, Foreninger og Møder kendes ikke, der er ingen Partier, ingen offentlig Mening og Politik.»⁴⁵ Kungen sörjde för landets välstånd och säkerhet. Hans undersåtar visade inte offentligt något större intresse för landets politiska angelägenheter.

Julirevolutionen i Frankrike, frihetskriget i Belgien och novemberupproret i Polen väckte det politiska intresset i Danmark. Men några revolutionära oroligheter hade dock inte utbrutit därstädes. Endast Holstein visade

vissa tecken på oro. Den 8 november 1830 sände en tjänsteman därifrån, Uwe Lornsen, en skrivelse »Über das Verfassungswerk in Schleswig-Holstein» till Fredrik VI med krav på en författning för Holstein och Slesvig.

Oron i Europa och Lornsens uppträdande hade i viss mån påverkat den danske kungen så att han bestämde sig för att infria sin förpliktelse från 1815 gentemot Holstein. Ständerförfattningen skulle dock ges inte bara till Holstein utan utsträckas till hela riket för att hela monarkin skulle behandlas lika. År 1834 trädde de danska provinsialständerna in i sin politiska funktion. Det danska folket fick genom sina representanter än så länge rådgivande röst gentemot sin enväldige monark. Men det var ju början till en ny politisk period i Danmarks historia. Danskarnas intresse för det polska novemberupproret var bevis på deras politiska uppvaknande. Det som hände i Frankrike, Belgien och Polen lämnade dem inte oberörda. Det väckte intresse och känslomässigt engagemang.

Det var två politiska läger i Danmark, som påverkade opinionsbildningen i den polska frågan 1830–31. Liberalerna sympatiserade självklart med alla frihetsrörelser, alltså även med den polska. De konservativa, som var förespråkare för kungens och regeringens officiella politik, ställde sig i stort sett på Rysslands sida.

Det finns rätt mycket historiskt material som talar om de danska liberalernas sympati för polackernas frihetskamp. Det är diplomatrapporter, memoarer, historiska arbeten och tidningsartiklar. Men diplomatrapporter och memoarer är sådana historiska källor, som man inte oreserverat kan lita på. Endast samtida historiska och litterära verk och tidningspress talar direkt om det danska folkets känslor och reaktioner inför de politiska händelserna i kungariket Polen. Det visade sig omöjligt för denna undersökning att uttala sig i mätbara begrepp om styrka och utbredning av de polska sympatierna i Danmark år 1830–31. Dock kan man konstatera att de existerade, att de förvånande nog var starka och att de i första hand bars upp av liberalerna och deras press.

En politisk händelse som den polska novemberresningen skulle dock varit glömd några år efteråt, om den inte förevigats i skönlitteraturen. Ännu idag lämnar inte Paludan-Müllers, Aarestrups och Hauchs verk sina läsare oberörda.

Noter

- 1 H. Jensen, *De danske stænderforsamlings historie 1830–1848*. København 1931, s. 6, 58–72; H. Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme og politiske realiteter. Den politiske skandinavisme i Danmark 1830–1850*. Århus 1981, s. 13–17; T. Cieślak, *Polska – Skandinawia w. XIX i XX wieku*. Warszawa, s. 61–62.
- 2 H. C. A. Lund, *Studentereforeningens historie 1820–70*. Dansk studentertilv i det 19. aarhundrede. Del I. Kjøbenhavn 1896, s. 280–85; P. Munch, *Det danske folks politiske og nationale gennembrud efter julirevolutionen (1830–1848)*. København og Kristiania 1904, s. 22–24; Jensen, a.a., s. 73–77.
- 3 Breve fra Trolddoms forfatter. Tilskueren. 6. aarg. 1889, s. 471–73 (se: brev av d. 15/9 1830); Jensen, a.a., s. 78–79; *Danmarks historie*. Under red. af John Danstrup og Hal Koch. Bind 11: Folkstyrets fødsel 1830–1870. København 1964, s. 127; G. Nørregård, *Danmark mellem øst og vest 1824–1839*. København 1969, s. 124 ff.
- 4 Becker-Christensen, a.a., s. 18–20; Jensen, a.a., s. 98–138; Schultz *Danmarks-Historie*. Vort folks historie gennem tiderne skrevet af danske historiker. Red. af Aage Friis, Axel Linvald og M. Mackerprang. Bind IV. København 1942, s. 429 ff.; Munch, a.a., s. 24–39; *Danske politiske breve fra 1830erne og 1840erne*. Udg. ved Povl Bagge og Povl Engelse-toft. I: 1830–1840. København 1945, s. 2, 4–6, 10–11, 18–26. Den 2 augusti 1830 abdikerade Karl X till förmån för sin sonson hertigen av Bordeux. Frederik VI och flera konservativa menade, att denne var Karl X:s laglige efterträdare; Th. Graæ, Uwe Jens Lornsen. Tilskueren. 6. aarg. 1889, s. 425–40, 546–58; F. Lagerroth, *Nordens frihetsarv*. En författningshistorisk översikt. Stockholm 1945, s. 125–27; Nørregård, a.a., s. 151–56. Nørregård uppger, att Köpenhamnsborna ville illuminera huvudstaden den 28 maj 1831, »men det skal være blevet forhindret ved de dårlige efterretninger fra Polen». De avstod från illuminationer för att visa sitt deltagande med de upproriska, som hade lidit nederlag vid slutet av maj; Lund, a.a., s. 288–89; Breve fra Trolddoms forfatter, a.a., s. 477–78 (Brev av d. 16/3 1831).
- 5 *Powstanie listopadowe 1830–1831*. Geneza – bilans – porównania. Red.; J. Skowronek i M. Żmigrodzka. Wrocław ... 1983, s. 121–32, 217–28 (H. Kocójs och L. Kowalska-Posténs uppsatser).
- 6 Hochschild t. Wetterstedt 9/12 1830. *Diplomatica Danica*. Riksarkivet, Stockholm.
- 7 Hochschild t. Wetterstedt 12/12 1830, a. st.; Schultz *Danmarks-Historie*, a.a., s. 429; B. Piotrowski, *Odgłosy powstania listopadowego w Finlandii*. *Zapiski Historyczne*. T. XLVI, 1981 zesz. 3, s. 14.
- 8 Lomonosov t. Karl Robert Vasiljevitj Nesselrode 11/12 (gamla st. 29/11) 1830. *Russiske akter*, yngre række 3: 1828–30. Mikrofilm. Rigsarkivet, Köpenhamn.
- 9 Lomonosov t. Nesselrode 21/12 (gamla st. 9/12) 1830, a. st.
- 10 Lomonosov t. Nesselrode 25/12 (gamla st. 13/12) 1830, a. st.
- 11 Lomonosov t. Nesselrode 15/01 (gamla st. 3/01), 12/02 (gamla st. 31/01), 19/02 (gamla st. 7/02) 1831. *Russiske akter*, yngre række 4: 1831–33. Mikrofilm. Rigsarkivet, Köpenhamn; Nørregård, a.a., s. 126; K. Kjølsten og V. Sjøqvist, *Den danske udenrigstjeneste 1770–1970*. Bind I: 1770–1919. København 1970, s. 95–99, 101–104.
- 12 B. Sallnäs, *Ulrik Scheffer som hattpolitiker*. Studier i hattregimens politiska och diplomatiska historia. Akad. avh. av L. Trulsson. Recension tryckt i *Historisk Tidskrift* 1948, s. 181–82. Enligt Sallnäs kan man inte lita särskilt mycket på diplomatrapporter. Man rapporterar vad man tror sig se eller tror uppdragsgivaren vill höra.
- 13 Athanazy Raczynskis depescher 14/12 1830, 5/02 och 9/04 1831. *Auswärtiges Amt*, I. Rep. I, Dänemark 936–937. *Copenhagen correspondance avec la mission du roi*. Deut-

- sches Zentralarchiv, Merseburg. Raczynski var en polsk aristokrat från den del av Polen, som tillhörde Preussen.
- 14 V. Birkedal, Personlige oplevelser i et langt liv. 1:e afd. Kjøbenhavn 1890, s. 56–57.
  - 15 Tryckt i Kjøbenhavn 1877, s. 140–41; O. Borchsenius, Fra fyrrerne. 2. række. Kjøbenhavn 1880, s. 45, 182, 239. Borchsenius skriver, att Fredrik VI lovade under intryck av julirevolutionen införa rådgivande provinsialständer och att julirevolutionen och det kungliga löftet om ständerinstitution »satte politiken på dagordning».
  - 16 H. Ploug, Carl Ploug. Hans liv og gerning. Første del. Kjøbenhavn og Kristiania 1905, s. 87; Orla Lehmanns efterladte skrifter. Udg. af H. Hage. Første del. Kjøbenhavn 1872, s. 46.
  - 17 Agardh t. Tegnér 2/5 1831. Es. Tegnér's brevsamling. LUB.
  - 18 Raczynskis skrivelse 11/03 1831. Departementet for udenrigske anliggendes arkiv i det danske rigsarkiv. Alm. korrespondancesager. Littr. T. Tidender og aviser. II:1826–41; Nørregård, a.a., s. 174; J. Freilich, Odgłosy listopadowe w Danji. Przyczynek do charakterystyki Atanazego hr. Raczynskiego posła pruskiego w Kopenhadze. Kwartalnik Historyczny. T. 35, 1921, s. 91–99 (Raczynskis brev och Dankwarts svar är tryckta i denna uppsats); Sallnäs, a.a., s. 182.
  - 19 Kjøbenhavnsposten 11, 13, 14/06 1831; H. Jørgensen, Tidsskriftspresen i Danmark indtil 1848. København 1961, s. 50; Borchsenius, a.a., s. 46; Freilich, a.a., s. 93. Freilich uppger, att den danska liberala pressen baserade sina informationer om Polen på propolska franska och tyska tidningar och särskilt på den polske journalisten Leonard Chodzko's parisiska publikationer.
  - 20 Kjøbenhavnsposten 5/08–20/09 1831 (den 20 september avbröts publicering); W. Lavdevig, Harro Harring og skandinavismen. Skrifter utg. af Dansk-frisisk selskab. I. 1949, s. 5–6. H. Harring (1798–1864) reste till Warszawa 1828 för att göra en militär karriär och för att kunna gifta sig med en polsk adelsflicka Ludmila, som han träffat i Böhmen. Utan några svårigheter fick han tjänst i det ryska gardet, men han trivdes inte där och befarade att han skulle kunna bli fängslad för sina polska sympatier. I juni 1830 lämnade han kungariket Polen. Den polska frågan behandlades av honom i tre volymer av hans memoarer och i en trebandsroman »Der Pole». Dessa verk skrevs av Harring 1830–31. De blev mycket uppmärksammade. Memoarerna blev t.o.m. citerade i det engelska parlamentet. Warszawas kapitulation var ett smärtsamt slag för Harring och är ofta omtalad i hans böcker. I november 1831 utfärdades ett generellt förbud mot Harrings böcker i de tyska förbundsstaterna; A. Urbanski, Harro Harring i pamietniki jego o Polsce 1828–1830. Dziennik Polski. R.X, nr 113–114 (18–19 maj). Förutom de redan nämnda Møllers och Harrings publikationer utgavs i Köpenhamn 1831 ett historiskt arbete av Gust. Hermansen: »Den nyeste polske Opstand fra dens Udbrud d. 28 Nov. 1830 til Seiren ved Grochow d. 25 Febr. 1831.» I detta arbete upprepar författaren utan kritisk värdering de uppgifter, som han förvärvat från en liberalt sinnad press.
  - 21 Kjøbenhavnsposten 22 och 26/09 1831; Hochschild t. Wetterstedt 15/09 1831. Diplomatica Danica. Riksarkivet, Stockholm. Enligt Hochschild fick den danska regeringen budskap om Warszawas kapitulation den 15 september.
  - 22 Danske Bie 23/01, 6 och 12/02, 19/06, 3, 10, 17, 31/07, 21/08 (citater), 25/09 1831.
  - 23 Nørregård, a.a., s. 261.
  - 24 P. Jensen, Presse, penge og politik 1839–1848. København 1971, s. 15, 22, 33, 46; S. Thorsen, Den danske dagspresse. I. København 1947, s. 16–17.
  - 25 Dagen 11/12, 14/12, 22/12 1830.
  - 26 Dagen 8/01, 27/01, 15/02, 24/02, 8–10/03, 25/03 1831.
  - 27 Berlingske Tidende 10/12, 21/12 1830, 7/01, 4/02, 15/02, 19/09, 23/09 1831.
  - 28 S. M. Waller, Historisk opinionsundersökning och tidningsforskning. Några reflexioner

Danmark och det polska novemberupproret 1830–1831

- kring metodfrågor. Historisk Tidskrift, 1961 s. 257, 259, 263, 283 och 285.
- 29 Langenaus despesch 23/03 1831. Dänemark 103: Korrespondenz 1831–1832. Staatsarchiv i Wien; Nørregård, a.a., s. 112, 260–61. Nørregård uppger, att enligt Langenau var prins Christian och befolkningen för Frankrike och mot Ryssland. Även Nicolay var medveten att prins Christian sedan 1814 bevarade en motvilja mot Ryssland.
  - 30 A. Gerecke, Das deutsche Echo auf die polnische Erhebung von 1830. Wiesbaden 1964, s. 42–43, 134–36.
  - 31 Zaluskis korrespondens av den 5/05 och 27/05 1831. Mskr. 352. Biblioteka Polska, Paris. Zaluski uppger, att landshövdingen i Göteborg A. P. von Rosen privat rådde honom att bege sig till Köpenhamn och där avvakta händelsernas utveckling; Hochschild t. Wetterstedt 5/05, 12/05 1831. Diplomatica Danica, Riksarkivet i Stockholm. Enligt Hochschild övervakade den danska polisen Zaluski mycket noga; L. Krusius-Ahrenberg, Oro i Norden. Ord och bild. Vol. 56. Stockholm 1947, s. 381–82; J. Wróblewska, Polska misja dyplomatyczna Romana Zaluskiego w Szwecji 1831. Komunikaty Instytutu Bałtyckiego. R. XII, z. 31/32, s. 60; Piotrowski, a.a., s. 22–23.
  - 32 L. Krusius-Ahrenberg, Finland och den svensk-ryska allianspolitiken intill 1830–31 års polska revolution. Svenska litteratursällskapet i Finland. Historiska och litteraturhistoriska studier. Vol. 21–23. Helsingfors 1946, s. 330–31.
  - 33 Hochschild t. Wetterstedt 2/10, 6/10, 9/10, 13/10 1831. Diplomatica Danica. Riksarkivet i Stockholm; Nicolay t. Nesselrode 27/09 (gamla st. 15/09), 1/10 (gamla st. 19/09) 1831. Russiske akter, yngre række 4:1831–33. Mikrofilm. Rigsarkivet i Köpenhamn; Langenaus despesch 25/09, 30/09 1831. Dänemark 103: Korrespondenz 1831–32. Staatsarchiv i Wien. I den senare rapporten uppger Langenau, att det preussiska sändebudet i Danmark postledes fick ett anonymt brev om Jules et Julies expedition. Hochschilds och Langenaus despescher var av senare datum än Nicolays. Nicolay själv nämner inte något om att han fått ett sådant meddelande från Raczynski. Om det fransk-polska fartyget var han informerad av den ryske konsulin i Helsingør.
  - 34 Hochschild t. Wetterstedt 16/10 1831, a.st.; Nicolay t. Nesselrode 22/10 (gamla st. 10/10) 1831, a.st.
  - 35 Nørregård, a.a., s. 260 ff.
  - 36 Langenaus despesch 25/09 1831, a.st.
  - 37 Nicolay t. Nesselrode 21/07 (gamla st. 9/07) 1832, a.st.; Nørregård, a.a., s. 261–62. Nørregård uppger ett felaktigt årtal för Durhams besök; M. J. Crusenstolpe, Ett sekel och ett år af den polska frågan (1762–1863). Stockholm 1863, s. 182. Crusenstolpe hade tillgång till polskt källmaterial, som förvarades i furst Czartoryskis arkiv i Paris.
  - 38 L. Kowalska-Postén, Sverige och det polska novemberupproret 1830–1831. Svenska litteratursällskapet i Finland. Historiska och litteraturhistoriska studier. Vol. 58. 1983, s. 240.
  - 39 Raczynskis rapport 21/04 1832. Auswärtiges Amt. Rep. I, Dänemark 936–937. Copenhagen correspondance avec la mission du roi. Deutsches Zentralarchiv, Merseburg.
  - 40 Tryckt i Aarhus 1832, s. 5–6.
  - 41 E. Aarestrup, Digte. Med inledning og uplysninger af Oluf Friis. T. 2. København 1918, s. 50–53. Litterära verk från 1830-talets senare del visar ju ej direkt något om 1831–31, möjligen indirekt. Det beror på vilka upplevelser vederbörande författare haft under mellantiden.
  - 42 F. Paludan-Müller, Poetiske skrifter. T. 2. Kjøbenhavn 1879, s. 239–62.
  - 43 Tryckt i Kjøbenhavn 1838, s. IV–V, 32–33, 36–37, 47.
  - 44 J. C. Hauch, Udvalgte skrifter. Udg. af Poul Schjærff. Del 1. En polsk Familie. København 1926, s. XII–XIV, XX–XXIX, 162–64.
  - 45 Munch, a.a., s. 5.

John Tuneld*

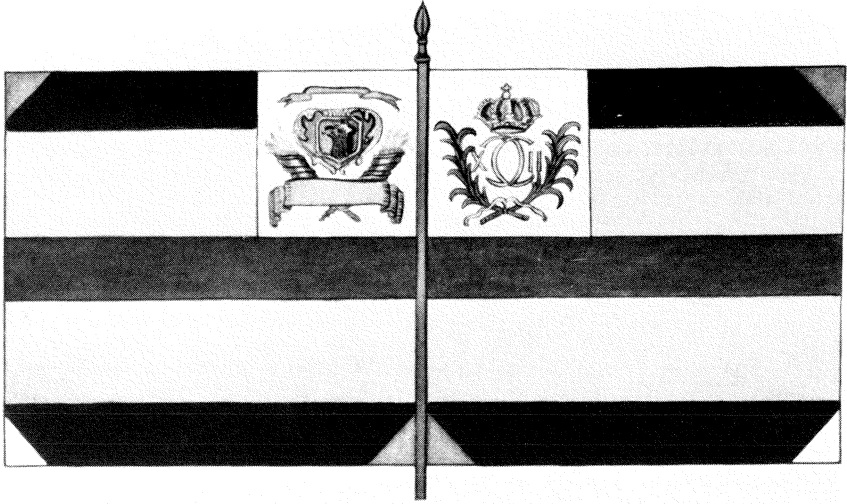
Magnus Stenbocks skånska häradsfanor

Bland de talrika uppbådsfanor som framställdes under Karl XII:s tid intar de skånska häradsfanorna en särställning genom sina versifierade inskriptioner. I sin enkla utstyrelse skilde sig dessa uppbådsfanor markant från de vid denna tid synnerligen praktfulla militärfanorna, även om en och annan av uppbådsfanorna hör till de vackraste som tillverkades. Enkelheten sammanhängde med miljön i vilken de kom till och huvudsyftet var att skapa en symbol för samhörigheten. Folkuppbåden, som har betecknats som landstormens föregångare och som var äldre än det etablerade militärväsendet, organiserades när ofred hotade och följde den gamla bygdeindelningen.

Tanken att genom uppbåd av allmogen förstärka den ordinarie krigsmakten togs också upp av Magnus Stenbock. I augusti 1709, då krigsfaran började hota och bristen på reguljära trupper i det närmaste var total, ingav han sin första framställning därom till Defensionskommissionen, som emellertid fann förslaget betänkligt och svarade undvikande. När det i oktober stod klart att det danska anfallet kom att riktas mot Skåne, upprepades önskemålet, men frågan uppsköts på nytt. Efter förnyad anhållan i december erhöll Stenbock till slut den 31 samma månad kommissionens bemyndigande att »efter conduite och prudence» och i samråd med sina generaler inkalla allmogen och andra undersåtar ifall därmed något betydelsefullt kunde vinnas. Uppbåden igångsattes också men måste av olika anledningar snart uppgivas.¹ Försöket med ett bondeuppbåd som stöd för stridsförbanden misslyckades visserligen, men att Stenbock fortfarande räknade med ett sådant behov, visar tillkomsten av de skånska häradsfanorna.

Om de enskilda socken- och häradsfanorna vet man icke mycket mera

* Framlidne John Tunelds manuskript har genomlästs och tillhandahållits av hans hustru, adjunkt Anna-Kerstin Tuneld.

Modellritning till uppbådsfana från Skåne ur Magnus Stenbocks brev till Karl XII den 26 mars 1711.

än vad som kan utläsas av själva föremålen. Ett av undantagen utgör emellertid de skånska häradsfanor som Magnus Stenbock lät tillverka. För deras tillblivelse redogör han nämligen själv i ett brev till Karl XII den 26 mars 1711. Med brevet, som var avsänt från Malmö och »ankom wed Bender d: 20 Maj 1711», följde också en modellritning samt en uppteckning av de verser varmed han lät pryda fanorna, två stycken för vardera av de 23 häraderna. I samband med redogörelsen för arméns organisering i Skåne uttalar sig Stenbock också mycket berömmande om den skånska allmogens lojala inställning, ett meddelande som utan tvivel kan sättas i relation till de besvärliga problem som man tidigare haft med dansksympatisörer.² Stenbock skriver:

»Hvad troohet jag af skånska inwånarena försportt för Eders Kungelige Majestetz höga person kan jag eij tilfyllest beskrifwa, i dy de eij allenast medh Egendom effter yttersta förmågan bijbringa hwad de hafft uthan hafwa sig med mig under baran himmel medh en dyr ed förbunditt att wilja man ur husett när påfordrass derass lif jemwäl upoffra om gudh så wil hafwa, jag har och dem till ett äreminne och een desto större upmuntran til troohet samt till een stoor reflection för fienden låtitt förfärdiga för hwart härad twenne fanor af dvelk sådan façon som hossgående ritning uthwisar. Bonden är där öfwer mer än hänfördig att han inser man intett misstroende til honom sätter, hwar till han och i sann[n]g ingen dän

ringesta anledning gifwitt, och är eij tilfyllest att förändra då icke een snaphane sig wist warande de danskass wistande här på Skåne uthan fast mer som trogna och redeliga swänskar sudditt wedh huss och hem.»

Karl XII:s gensvar blev synnerligen ljumt. I sitt brev till Stenbock den 31 maj kommenterar han åtgärderna med följande rader: »Det är mycket wäl giordt, at I hafwe wijst et fullkombligitt förtroende till skånska bonden: Man har eij heller orsak til annat, warande Wij nog försäkrade, at han äfwenså wäl, som andra våra undersåtare sig redeligen och trogen lærer förhålla, allenast han beskedeligen blifwer handterat.» Häradsfanorna och verserna berörs överhuvudtaget icke.³

Ytterligare upplysningar om dessa uppbådsfanor lämnas på den nämnda modellritningen, under vars avbildning man antecknat följande: »Alla Fahorna äro sådane technade af dwelk sydde två och två lijka men af diverse coleurer och façon för hwart och ett Härad, sådane hafwa de haft i gamla tijder wid Allmenna upbåd, som än finnas i Kyrkiorne, dock utan versar.»

Intressant är notisen om de i kyrkorna förvarade äldre uppbådsfanorna. Dessa har, som Rudolf Cederström påvisat, varit danska, ty de Stenbockska fanornas utformning röjer att man haft dessa som förebild. Det vita fältet i övre hörnet invid stängen är nämligen helt främmande för svenska fälttecken medan däremot de danska på samma plats oftast har ett litet fyrkantigt fält med dannebrogen. Det vita hörnfältet har, som modellritningen anger, använts för häradsvapnet på ena sidan och Carl XII:s namnchiffer på den andra.⁴ I övrigt har färger och dekorationer varit skiftande. Mycket mera därom kan icke sägas, ty av de 46 fanorna finnes endast två i behåll, båda tyvärr i ett högst fragmentariskt skick. De har kunnat identifieras tack vare den Stenbockska modellritningen och ingår numera i Livrustkammarens samling av fälttecken.⁵

Den ena, här avbildad, från vars vita hörnfält utgår en sträng, som möjligen varit röd, men nu helt urblekt, har ett nedre blått fält och ett övre gult med en svart bjälke. De få bevarade bokstäverna passar in i versen för Östra Göinge härad. Den andra fanan är styckad, dess övre fält delat och upptill svart, övriga färger är helt utplånade. Versens fragment på det vita hörnfältet tillhör devisen för Ljunits härad. Fanan konserverades så sent som 1977. En mera detaljerad beskrivning har Cederström givit i sin förteckning över Livrustkammarens fälttecken.⁶ För åskådlighetens skull återgives berörda avsnitt här i fotografisk reproduktion.

Jämsides med brevet till Karl XII lät Magnus Stenbock, som fortlöpande höll regeringen à jour med händelseutvecklingen i Skåne, även underrätta

Häradsfanan för Östra Göinge.

riksrådet om arrangemanget med dessa häradsfanor. Redogörelsen förmedlades personligen av en av Stenbocks mest betrodda män, generalkrigskommissarien Peter Malmberg (adlad Palmcreutz), vilket framgår bl.a. av Stenbocks brev till rådet den 25 maj 1711, där man också får veta, att för framställningskostnaderna utdebiterades 4 öre silvermynt för varje hemmantal. Det aktuella avsnittet lyder: »Har Jag sedan Allmogen uti Skåne aflagt deras trohetz Ed, lijkämtigt det formular som till deras Excellencier blefwit upsändt, låtit göra och uprätta 2^{ne} Fahnor för hwart Härad i Skåne, med Häradz Wapen och tienlige diviser uppå, som de af Gen.¹ Krigz Commissarien Malmberg uti Kongl. Defensions Commisionen inlefwererade afrijtningar utwijsa, hwilka Fahnor nu uti kyrkiorne uphängde och förwarade äro, och komma at kasta ungefär 4 öre Silfwermynt på hwart Hemmanthal; Altså och Emädan Jag påbudit samma upbörd till Fanornes afbetahlning; Ty anhåller Jag tiensteligast om deras Excellenciers gunstiga approbation deruppå.» Rådets svar har ej kunnat anträffas, men anteckningen »affirmat» i brevets marginal bekräftar att åtgärden godkändes. Malmbergs resa företogs emellertid redan i februari. I brev till Sten-

bock den 6 denna månad talar han om sin förestående resa till defensionskommissionen och den 22 kan han från Arboga meddela, att han »lyckl. är framkommin».⁷

Arrangemanget med faninskriptionerna vann omedelbart stor uppskattning, både direkt och indirekt. Ett eklatant exempel därpå utgör riksrådets reaktion, vilken Peter Malmberg i sitt brev till Stenbock från Arboga den 11 mars 1711 skildrar i följande entusiastiska ordalag: »Om Bonde Fahnorne har iag glömt at berätta Edhers höggrefl. Excell^{ce}, dhe funno en serdeles approbation och Nöye af hela Rådet, och måste Jag upläsa hwar vers för dem, sedan begärte hans Excell^{ce} Grefwe Wrede att få dem hem, då han lät upläsa dem för sin Fru och alla Främmande, ibland hwilcka Jag och då hade den ähran at wara hoos honom till måltidz. Sedan verserne woro uplästa, drack han Edhers Höggrefl. Excell^{ce} skåhl med serdeles förtrolige expressioner.»⁷

Förteckningen över verserna, som Karl XII erhöll tillsammans med Stenbocks brev den 26 mars 1711, är utskriven i en prydlig vid den tiden vanlig kanslistil och får betraktas som originalversionen. Den har icke tidigare publicerats och har följande lydelse:

Östra Giöinge Härad	Giöinge Bonden med sin Byssa yxa, lija, fork och spiut möter tappert Dansk och Ryssa drifwer dem af Skåne ut.
Hariagers Härad	För Skånske mäns ära och landzens frijd Kom fölljom hwar andra och gå i strijd.
Willandz Härad	En för alla och alla för En frijar Skåne för ofärd och men.
Norre Åsbo Häradt	Enighet och tappert mod trohet för vår Kong och Rike gör at wij vårt Lijf och Blod wågom då skall Fienden wijka.
Torne Häradt	Så närr som fierran i främmand land skall spörjas vår tro och stridsamma hand.
Frosta Häradt	Wij willja wara som redliga män slå Fienden så lenge en kiäft är igen.
Giers Häradt	Kom lät se hwad wij kun' giöra Bröder ^s redelige Skånske män lät oss Fienden platt förstöra så gier Gud oss fred igen.

Magnus Stenbocks skånska häradsfanor

Wester Giöinge Härad	Skånske Bonden Swensker man fächtar och skyr ingen fara för Kong Carl och Skåne land will han Lijf och Blod ej spara.
Albo Härad	Låtom oss samhelligt möta Fienden med tappert mod med Gudz hielp skall han få stöta och få bada i sitt blod.
Jerrestad Härad	För Hustru och Barn samt ägendom vår frijmodigt wij fächta ty Gud med oss står.
Rönneberg ⁹ Härad	Hwar redelig man i Skåne land som fächta kan ta Swerd i Hand.
Liunitz Härad	En rättmätig Sak och andächtig bön gier mod till at strida och Seger till lön.
Wemmenhögs Härad	Gud med oss och tro i hiertat enighet at hålla tropp dät skall göra Fienden smärta och förstöra alt hans hopp.
Ingelsta Härad	Wij willjom våga med tappert mod till Kongens tjenst både Lijf och blod.
Färs Härad	För Gudz nampns ähra och Kongens rätt wij willja fächta på Swenska mäns sätt.
Onsiö Härad	Skånske Bonden wijsar tro mot sin Kung och Sweriges Crona fächtar för sitt Huus och Bo ingen Fiend will han Skona.
Skiutz Härad	För Gud och Konung vår så och för Skåne land med troget hierta wij ta Swärdet i vår hand.
Södra Åsbo Härad	Fölljoms åt at tappert strida alla våra Häradz män ingen Fiende skall oss bijda trotz han kommer mehr igen.
Biere Härad	För Kong Carl med tappert mod våga Skånske män sitt blod
Herrestad Härad	Eij med- eij motgång bör oss nånsin kunna ¹⁰ skillja från det wij swurit ha Kong Carl wij lyda willja.
Bara Härad	På Gud wij sättia all vår tröst ty han gier mod uti vårt bröst.

1060 (338). Fana. *Duk:* ursp. h. 184 cm., ursp. br. 176 cm.; af lärft, försedd med ett hvitt fält, h. 80 cm., br. 65 cm., i öfre, inre hörnet; till nedre ytterhörnet utgår härifrån en 12 cm. bred snedbjelke i hvitt styckande duken i två större fält, det nedre blått, det öfre gult, deladt 37 cm. från öfverkanten af en 28 cm. bred bjelke i svart; på det hvita fältet måladt, å inre sidan dubbelt **C** med bitecken, under [sluten kunglig] krona, allt i gult, nedtill infattadt af tvänne korsade, [med rosett hopknutna] palmqvistar i grönt; å yttre sidan en framställning i bl. a. rödt och blått, inramadt af bladverk i gult; derunder å blått band inskrift i gult på flera rader: ~ [.....] **m** [.....] || ...] **hva** [.....] || **möter tap** [.....] **hva** [.....] || ...] **den** [.] **sta** [.....]; fäst med hvitt linneband och messingspikar. *Stång:* längd 356 cm.; diam. uppt. 3,3 cm., nedom duken 3,7 cm.; af furu.

Duken mycket rifven i kanterna; den svarta bjelken numer brunaktig och nästan helt bortfallen; målningen endast bevarad å de ställen, som äro bemålade på båda sidor, dock äro konturerna delvis ännu skönjbara. Om namnchiffret varit Carl XI:s med tre punkter eller Carl XII:s med på sidorna fördelad X — II, är numer omöjligt att urskilja. Stången är märkt med »S» och »C», som torde beteckna kompaniet. Följande n:r är samhörigt.

1060: 2. Fana. *Duk:* liknande föregående n:r; af inskriften återstår dock [.....] **a** [.....] **a** [.....] **er mo[d?.....] och fäger** [.....] **till** [..... **u?**].

Af fälttecknet återstår blott en del af duken, föga mer än det hvita fältet i öfre innerhörnet, hvaraf likväl framgår, att det liknat föregående n:r. Ur Cederström, R., *Svenska kungliga hufvudbanér samt fälttecken vid i Sverige, Finland och öfriga svenska provinser stående trupper* ... (Stockholm 1900).

Luggude	Gud signe Kung Carl så fierran som när
Härad	Gud straffe den man som otrogen är.
Oxie	Wår Fiende skall nu wist komma på skam
Härad	ty Gudz hielp oss följler i striden fram.

Flera uppteckningar av fanverserna kom till stånd, med mer eller mindre gott resultat, och spriddes i första hand bland Stenbock närstående kretsar. Den uppteckning som kommer den Stenbockska närmast, har påträffats i Uppsala universitetsbibliotek, där den tillhört Johan Henrik Schröders samling.¹¹ En annan god uppteckning, som härrör från samma år som originalversionen, ingår i Engeströmska samlingen i Kungliga Biblioteket, där den är nedskriven på samma lägg och av samma hand som tecknat

skildringen av Magnus Stenbocks bankett på Knutssalen i Malmö 1711.¹² En version, som också i stort sett överensstämmer med det s.k. originalet, är den som kyrkoherden i Högseröd Daniel Knoph lämnat i sin sockenbeskrivning 1729 till Jacob Benzelius.¹³

I sin skildring av Magnus Stenbocks liv och verksamhet tog Samuel Loenbom även upp de skånska häradsfanornas tillblivelse och lät också avtrycka verserna.¹⁴ Förlagan hade tillställts honom av Magnus Stenbocks svärson, generallöjtnanten och landshövdingen i Kristianstads län Christian Barnekow, gift med dottern Eva, och borde till synes ha stått originalet nära. Flera anmärkningsvärda avvikelser kan emellertid noteras, såsom för Frosta: »Slå Fienden tils en käft är igen», för Harjager: »Kom följom hwarannan at gå uti strid», för Östra Göinge: »Yxa, lie, *tjufwa*, spjut». Om avvikelserna beror på förlagan eller på inkorrekt återgivning är ovisst. Loenboms efterlämnade manuskriptsamlingar skingrades efter hans bortgång och av Barnekows papper finnes endast en obetydlig rest i behåll, ingående i De la Gardieska arkivet i Lunds universitetsbibliotek.

Loenboms version togs oreserverat upp av A. M. Strinnholm i dennes »kortare sammanfattning eller utdrag» av Loenboms stora arbete, varvid verserna och även häradsnamnen råkade ut för nya förvanskningar. De sistnämnda blev dock korrigerade i tryckfelslistan med författarens ursäkt att han icke varit i tillfälle att själv läsa korrektur.¹⁵ Verserna avtrycktes på nytt efter Loenbom av C. H. Norlander i den lilla propagandaskriften »Bondetåget från Skåne 1914», som också omtalar fanorna utifrån Loenboms framställning. Egna forskningar förekommer icke.¹⁶

Märkligt nog nämner Stenbock i sitt brev till Karl XII vare sig verserna eller dessas författare. Av den bilagda versförteckningen och notisen på modellritningen får man själv dra slutsatsen av arrangemanget med häradsfanorna. Med hänsyn till Magnus Stenbocks i olika sammanhang dokumenterade konstnärliga och poetiska begåvning har man velat tillskriva honom författarskapet. Man har emellertid därvid förbigått Samuel Loenbom, som i all sin oklara och vilseledande formulering dock entydigt utpekar en bestämd författare. Loenboms utsago lyder: »Han bestälde äfwen Fanor för Skånska Bö[n]derna, til at under dem, wid nödfall, i god ordning samla Allmogen, efter den ed Han tagit af dem, Dessa Fanor woro 23 til antalet, nemligen en för hwart Härad i Gouvernementet, hwite til färgen, och hade å ena sidan Häradets wapen måladt, och å andra sidan wackra för Allmogen upmuntrande wersar, dem Han härtill låtit göra af då warande Krigs-Fiscalen Anders Schenling.» I noten till namnet fortsätter Loenbom: »Blef sedermera nobiliterad och kallad Nordenadler.»¹⁷

Någon källhänvisning ges ej och Loenboms förklaring är det enda som vi överhuvudtaget har. Även om andra uppgifter visat sig vara mindre korrekta och historieskrivningen i detta fall är oklar, kan man ansluta sig till Ewert Wrangels tolkning i skriften »Skånsk dikt och visa under Carl XII:s krig», där han frångått sin tidigare mening och med Loenbom som källa tillskriver Schenling författarskapet, men tillägger: »Det var således icke, såsom man ofta uppgifver, Stenbock sjelf, som författat dessa bekanta inskriptioner; men han har säkerligen gifvit uppslaget till dem.» Man kan sannolikt gå ett stycke längre och säga, att Stenbock, som icke lät något gå sig förbi, i samband med kontroll och godkännande av ordalydelsen även lämnat egna bidrag.¹⁸

Vem var då denna Anders Schenling och ägde han det »lyckliga poetiska snille» som Samuel Loenbom tillskriver honom? Hans levnadsdata är förtecknade i Elgenstiernas ättartavlor, där det framgår, att han var född 1683 i Skänninge och son till rådmannen därstädes Thore Andersson. Efter att ha varit student i Uppsala 1701 blev han 1707 hovmästare hos Magnus Stenbock, vilket sannolikt innebar mera än vad man vanligen inlägger i detta ords betydelse. Han var uppenbarligen en skicklig och dugande man, ty sedan han börjat användas på den krigscivila banan, avancerade han snabbt. Han blef krigsfiskal i Skåne 1708, fältauditör och tillika protokollssekreterare vid generalkrigsrätten 1710, överauditör 1713 och guvernementssekreterare 1716 med assessors karaktär 1722 samt adlad Nordenadler 1727. Han avled 1761 på sin gård Hammar i Nosaby socken.

Schenlings poetiska ådra har icke kunnat verifieras från annat håll och i de fall som han tillskrives författarskapet till faninskriftionerna sker detta med hänvisning till Loenboms text.¹⁹ Varifrån Loenbom däremot hämtat sin uppgift, synes förbli förborgat. Den bevarade korrespondensen mellan Stenbock och Schenling ger ingen upplysning i frågan. En tänkbar källa kan emellertid Stenbocks ovannämnda svärson Christian Barnekow ha varit, vilken dessutom torde ha räknat Schenling till sin bekantskapskrets. Hammars sätesgård låg mindre än en halv mil från Kristianstad.

Som tidigare omtalats, återstår av Stenbocks 46 häradsfanor endast två fragmentariska rester, som fått sin förvaringsplats i Livrustkammaren. Vägen dit kan i stort sett kartläggas även om den icke kan följas i detalj. Den äldsta uppgiften om fanornas placering lämnar Stenbock själv i det ovannämnda brevet till riksrådet den 25 maj 1711, enligt vilket de blev »uti kyrkiorne uphängde och förwarade». Nästa upplysning kommer från Samuel Loenbom, som i den förut citerade noten meddelar: »De omtalte Fanor, som sedan icke behöfde brukas, blefvo om våren [1711] färdige,

och inlöstes af Allmogen, och förwaras ännu uti Malmö Tyghus», d.v.s. på 1750-talet. Tillverkningen pågick under vinterhalvåret 1710–11, vilket framgår av Gärds häradsfana, som bl.a. bar inskriptionen »Carl XII anno 1710» och till vilken vi får anledning återkomma längre fram.

Loenbom underlåter åter att nämna sin källa, men att fanorna inlöstes redan 1711 kan bestyrkas. Initiativtagare var som väntat Magnus Stenbock, som i ett brev den 28 juni beordrade dåvarande viceguvernören i Skåne Carl Gustaf Skytte att handlägga detta ärende. Originalskrivelsen har visserligen icke kunnat anträffas, men i konceptet till sin svarsskrivelse den 30 samma månad bekräftar Skytte det erhållna uppdraget med orden: »till dhe för allmogen bestälte fahnors inlösande.»²⁰ Hur han löste uppgiften är okänt, men allt tyder på att han genom kronofogdarnas försorg fick merparten insamlad. Att en och annan fana blev kvar ute i bygderna var naturligt. Så t.ex. omtalar kyrkoherden i Halmstad och Sireköpinge Henric Berntzerus i sin sockenbeskrivning till Jacob Benzelius 1730 Luggudes häradsfana på följande sätt: »finnes på häradsfanan desse versar: Gud signe kong Carl så fiäran som när Gud straffe den man som otrogen är.»²¹ Ett annat belägg härför utgör den nyssnämnda Gärdsfanan, vilken ännu 1808 finns kvar i häradet.

I Strinnholms sammanfattning 1821 av Loenboms Stenbocksbiografi ingår, som väntat, ingen egen forskning. Följaktligen gör han ej heller något försök att spåra häradsfanorna. Han nöjer sig med att kort och gott konstatera: »Dessa fanor hafva länge blifvit förvarade i Malmö tyghus; om de ännu der finnas, är oss obekant.»²²

Vid denna tidpunkt hade emellertid fanorna sänts upp till Stockholm. Till grund för förflyttningen låg ett kungligt påbud av den 15 juni 1808, vilket utgick som handskrivet cirkulär till berörda instanser, i första hand till befallningshavaden i respektive län. Förordningen löd: »Kongl Mayst har i nåder befalt, att alla gamla Fanor och Standarer som befinnas i Kyrkorne insatte, och förut tillhört Regementer och Corpser, insändas skyndsammelingen till Stockholm, och mottagas wid Utrednings Förrådet derifrån de sedan efter behörig förteckning skola aflämnas att förvaras i Riddarholms Kyrkan. De Fanor och Standarer som hänga till prydnad öfver Famille Grafvar förstås icke härunder. Stockholms Slott den 15 Junii 1808. Gustaf Adolph / G. W. af Tibell.» Cirkuläret nådde Kristianstad den 20 juni och Malmö två dagar senare.²³

I Kristianstad vidarebefordrades påbudet den 27 samma månad till respektive »magistrater och kronofogdar» med anmodan »att göra sig underrättad, om någre sådanne Fanor och Standarer finnas i Stadens kyrka

/ kyrkorne, och med berättelse om antalet där af ofördröjligen . . . inkomma».²⁴ I Malmö valde man en bekvämare väg. Samma dag som den kungliga skrivelsen anlände (den 22 juni), översändes denna i avskrift till domkapitlet i Lund med åläggande »at från Herrar Pastorerne infordra och . . . sända uppgift på alla sådane Trofeer innom Lähnet».²⁵ I domkapitlet handlades ärendet omgående och skulle »med det första» utsändas i närmast kommande cirkulär. Detta utgick dock först den 18 juli, vari prästerskapet med hänvisning till konungens befallning anmodades, »att hos Herrar Härads-Prostarne tillkännagifwa hwarest sådane Fanor eller Standarer ännu wid Kyrkorne finnes, på det Consistorium däröfwer till Konungens Befallningshafwande med det gjörligaste första må kunna aflämna förteckning». Någon begränsning till Malmöhus län gjordes emellertid icke.²⁶

Med tanke på den av Magnus Stenbock 1711 föranstälte insamlingen var något större resultat icke nu att räkna med, vilket de ingångna svaren också ger belägg för. Från prästerskapet i Malmölandet har överhuvudtaget icke ett enda svar kunnat redovisas, icke ens från Luggude kontrakt, där man ännu 1730 hade en häradsfana i behåll i Halmstads kyrka. Från Kristianstads län föreligger ett enstaka besked. Det insändes den 15 augusti 1808 från prosten i Östra Göinge, som låter »consistorium gunstigt inhämta, att inga fanor och standarer finnas i någon kyrka i detta contract».²⁷ Bättre effekt fick hänvändelsen till magistrat och kronobetjäning i Kristianstads län. Sålunda inflöt snabbt svar från städerna den 30/6, 1/7 och 2/7, medan beskeden från fögderierna måste avvakta undersökningarna ute i bygderna. Sist inkom detta från Bjäre, Norra och Södra Åsbo fögderi, den 16 september.²⁸

Utbytet blev, som väntat, över lag magert. I fråga om de skånska uppådsfanorna kunde man trots allt inregistrera ett fynd. Från Villands, Gärds och Albo fögderi kunde nämligen häradsfogden G. R. von der Luft den 19 juli 1808 meddela kommandanten i Kristianstad, översten N. P. von Björnmarck, att han samma dag »till Commendants Embetet i Christianstad insändt, för att i Förrådet inläggas» en fana funnen i Eljeröds, en i Everöds samt en fana och ett standar i Väs kyrka. I sin kontinuerliga rapportering till generalbefälhavaren för Södra armén J. C. Toll tog Björnmarck även upp Von der Lufts summariska besked. Närmare upplysning om dessa fälttecken får vi tack vare Tolls önskan om en mera detaljerad beskrivning. Björnmarcks på självsyn vilande redogörelse avgick den 3 augusti och lyder i koncept: »Uppå Ed: Exell: i dag emottagne befallning, att inkomma med uppgift öfver beskaffenheten, af de från kronobefall-

ningsmannen Von der Luft i kyrkiorne uti des fögderie förefundne och hit till förrådet d. 19. Julij inlämnade 3 st. fahnor och 1 standar, får ähran efter öfverseändet häraf nämna: Att af dessa äro endast 2 sty. fahnor, hvaraf på den ena målningen Gärds härad med des Inscription och på andra sidan Carl XII anno 1710 ganska tydelig, men på den andra det mästa af tiden utplånad, så där någorlunda brukbare fast väfven nog skiör och musken. På den 3. stod måladt Adelsfanan . . .»²⁹ Huruvida det oidentifierade fälttecknet varit en av de gamla uppbådsfanorna, förblir ovisst.

Tolls ovan ådagalagda intresse för de gamla fanorna var emellertid icke föranlett av det kungliga påbudet om uppsamlingen av dessa, som det kanske vill synas, utan sammanhängande enbart med den samtidigt pågående inventeringen av tyghusens innehav av fälttecken för att söka täcka behovet av fanor för nyupprättade truppförband. Behovet var uppenbarligen skriande, ty t.o.m. »de af Fältmarskalken Stenbock nyttjade Fahnor» blev föremål för granskning i fråga om användbarhet. Att det gällde rent militära fälttecken och icke de Stenbockska uppbådsfanorna visar i och för sig de olika skrivelsernas formulering, men bestyrkes till fulla av uttryckliga order att till namngivna regementen, bataljoner och kompanier utlämna även »så kallade Stenbockens Fahnor», fälttecken tillverkade hundra år tidigare.

Livrustkammarens innehav av två andra fanor än den från Gärds härad visar att dessa kommit från annat håll. Konungens skrivelse talar visserligen endast om i kyrkorna befintliga fanor och standar, men, som nedan kan ses, tog man tillfället i akt att även ur militära förråd utrangera liknande objekt som icke längre var »brukbara» för Södra arméns truppförband. Tanken går då osökt till samlingen i Malmö tyghus, som var i förvar där när Samuel Loenbom skrev sin Stenbocksbiografi 1758. Fanorna hade emellertid innan den 1808 påbjudna inventeringen i kyrkorna anbefalldes, överförts till Kristianstad. Att så skett, framgår av en sammanställning över ett antal fälttecken, som till följd av påbudet insänts till utredningsförrådet i Stockholm från vissa län. Förteckningen, nedskriven av krigsarkivarien Johannes Petrelli, redovisar fem län, däribland Kristianstads. Om detta har Petrelli antecknat följande: »Kristianstads utredningsförråd. 36 af Stenbocks häradsfanor af hvilka blott 4 torde kunna brukas, samt 7 companifanor med påskrift at de tillhört Upplands 5 meningsreg:t. Dat. 25/6 08. Kr. Tygkontor.»³⁰

Anteckningen är särskilt värdefull som den visat sig vara den enda uppgift som vi har om antalet fanor som ännu fanns i behåll och som nådde sin bestämmelseort i Stockholm. En specifikation hade självfallet

varit av intresse, men flertalet var, vilket noteringen också utsäger, alltför medfaret för en detaljerad förteckning. Förbryllande är däremot dateringen den 25 juni, som icke, vilket man kunde förledas till att tro, kan gälla tidpunkten för materielens avgång från Kristianstad. Därtill var tiden alltför knapp och, som vi ovan sett, var inventeringen av kyrkorna icke avslutad förrän i mitten av september. Varifrån Petrelli hämtat sin uppgift, angives ej, men till grund för denna har utan tvivel legat något aktstycke, tillkommet i annat sammanhang. För detta talar tillika hans källangivelser för de övriga länen, där handlingar från landskansliernas arkiv fått lämna bidragen.

Att så också varit förhållandet framgår av en skriftväxling mellan Toll och Björnmarck, där tillgången på militära fälttecken för arméns behov är utgångspunkten. Efter att den 20 juni ha begärt rapport om »huru många Fahnor, så af de Stenbockska som andre, uti Christianstads förråd äro inlämnade och der finnas», följde från Toll två dagar senare en mera bestämd anmodan av följande lydelse: »Herr Öfversten har att så fort sig göra låter inkomma med Rapport om några gamla Fahnor i Christianstad Tygförråd finnas; i Rapporten bör äfven anteknas deras beskaffenhet och vilka Trupper de förut tillhört. Öfver de så kallade Stenbockens Fahnor upgöres en särskildt förteckning, men som äfven utsätter huru vida de kunna nyttjas. Högqvarteret Lund d. 22 Junii 1808. J. C. Toll / Axel DelaGardie.»³¹

Tolls skrivelse överlämnades till tygförvaltaren Carl Odencrantz i en av Björnmarck egenhändigt gjord avskrift, varunder han tillfogat: »Detta remitteras till Herr Majoren, Tygmästaren och Riddaren Odencrantz, hvilken om värkställigheten besörjer, och afgifver till mig dessa Rapporter i dag så tidigt, att de kunna afgå med Posten. Christianstad d: 25. Junij 1808. N. P. v. Biörnmarck, Commendant, Öfverste.»³² Att Odencrantz fullgjorde uppdraget inom föreskriven tid visar Björnmarcks svar, där det heter: »Ödmiukaste Memorial! Uti detta Tyghusförråd finnas inga Fahnor och rörande de så kallade /från Helsingborg hitkomne/ Stenbockens fahnor, får jag ödmiukeligen bifoga, der från Tyg Contoiret därom inlämnade underrättelsen. Christianstad d: 25. Junij 1808. N. P. v. Biörnmarck . . .»³³ Bilagan över fanorna är, som ovan antytts, ej bevarad, vare sig i koncept eller i den inkomna skrivelsen. Av en anteckning i volymen framgår emellertid att Petrelli sett detta material, vilket ogärna kan tydas på annat sätt än att i detta sammanhang förelegat något dokument för hans nedtecknade uppgift. En förklaring till förlusten kan vara att tygförvaltarens redogörelse fått tjäna som redovisning för den materiel som gick upp till

Utredningsförrådet, men där gått förlorad. Förrådets handlingar, som eventuellt hade kunnat lösa problemet, saknas helt före 1811 och lika illa beställt är det med de årliga förrådsredovisningarna för tyghusen i Malmö och Kristianstad för den aktuella tiden. Senare inventarieförteckningar lämnar ej heller några positiva upplysningar. Endast i inventariet för år 1809, »över de uti Christianstads tyghusförråd i behåll varande beklädnings, remtys, tross och utredningspersedlar den 1 januari 1810», omtalas gamla häradsfanor, 60 stycken, av vilka 56 uppgavs vara goda och brukbara, 2 reparabla och 2 odugliga.³⁴ En jämförelse med Petrellis anteckning visar att Magnus Stenbocks häradsfanor då icke längre fanns kvar där.

När och hur transporten till Stockholm ägt rum har icke kunnat utrönas. Som redan nämnts, saknas dåtida handlingar, som kanske kunnat ge besked. Ej heller har några order eller instruktioner för transportens verkställighet anträffats. Normalt sändes fanor i packkistor med kronoskjuts efter vederbörlig rekvisition. I fråga om tiden så var man ju först i mitten av september klar med inventeringen ute i bygderna, varför sändningen kunnat avgå tidigast kring månadsskiftet september/oktober.

Med hänsyn till häradsfanornas miserabla skick är det högst tvivelaktigt om den avsedda placeringen i Riddarholmskyrkan kom till stånd; »blott 4» kunde ju »brukas». Mellan 1803 och 1817 var tillika alla troféer och andra historiska minnessaker evakuerade på grund av reparationer efter en brand förorsakad av blixtnedslag, varefter troféerna och ett urval av historiska rustningar och svärd återbördades.³⁵

När de skånska häradsfanorna införlivades med Livrustkammarens fanbestånd kan icke heller säkert fastslås men kan förmodligen förläggas till 1850-talet, då en större förflyttning av föremål från Utredningsförrådet till bl.a. Livrustkammaren företogs.³⁶ De redovisas i en inventarieförteckning från 1866, sedan man kunnat identifiera de två bevarade resterna efter modellritningen i Magnus Stenbocks brev till Karl XII 1711.

Till sist skall vi återkomma till frågan om fanornas förflyttning till Kristianstad samt anledningen därtill. Något säkert svar kan tyvärr icke ges. De aktuella årsredovisningarna för tyghusen saknas, som vi sett, och några instruktioner eller direktiv för åtgärden är icke heller här i behåll. I Björnmarcks ovan citerade »Memorial» synes formuleringen »de så kallade /från Helsingborg hitkomne/ Stenbockens fahnor» ge vid handen att häradsfanorna, om de nu var inbegripna, någon gång tidigare sänts till Helsingborgs tyghus och därifrån kommit till Kristianstad. En detalj, som kan tagas till intäkt för detta, är det svar som Toll erhöll på sin förfrågan den 22 juni 1808 om fanbeståndet i Malmö. På uppdrag av kommendan-

ten Henrik Adolf Gyllenborg rapporterade utredaren, kapten Hans Nijsbeth, dagen därpå att »Rörande uppgift på de uti Härvarande förråd befintelige Fahnor, så får jag ähran här med Rapportera det sådanne uti detta förråd icke finnes att tillgå, utan äro för detta Transporterade till Helsingborg Enligt ordres». Om nämnda order var skriftlig, så har i vart fall icke kunnat beläggas. Tillförlitligheten i Nijsbeths uppgifter kan emellertid starkt ifrågasättas, ty redan den 5 augusti får Gyllenborg Tolls order: »Af de så kallade Stenbockska fanor äger Herr Grefven att för Skånska Landtvärnet aflemna 2^{ne} Stycken emot Brigadchefens Quitto.»³⁷ Med hänsyn till Tolls kända och här meromtalande intresse har dessa dokument utan tvivel gällt militära fälttecken och icke de skånska uppstådsfanorna.

Med de fakta som står oss till buds, kan man tills vidare endast konstatera, att flyttningen företagits någon gång mellan tiden för Samuel Loenboms skildring 1758 och 1808, då fanorna sändes upp till Stockholm. När och varför transporten, vare sig den gått via Helsingborg eller icke, ägt rum, är visserligen ovisst, men en faktisk anledning därtill synes de om- och tillbyggnader vara som under Tolls överinseende ingångsattes på Malmöhus under 1780-talet. Det gamla tyghuset, den östra längan i kastellet kringbyggda borggård, var i stort behov av större utrymme och då slottet icke kunde erbjuda lämpliga lokaler, gick man i författning om ett nytt tyghus, det nuvarande Kommendanthuset. Detta uppfördes 1787 och goda grunder föreligger för att förlägga förflyttningen av fanorna till denna tid.³⁸

Noter

- 1 Stille, A., *Kriget i Skåne 1709–1710* (Stockholm 1903), s. 204 ff.
- 2 Cronholm, A., *Skånes politiska historia*. 2 (Lund 1851), s. 441. – Enghoff, K., *Tillståndet i Skåne under Magnus Stenbocks guvernörstid 1707–1711* (Lund 1889), s. 112 f. – Jfr även Åberg, A., *När Skåne blev svenskt*. [Ny ed.] (Stockholm 1965), s. 128 ff.
- 3 Riksarkivet. Ericssbergs arkiv. Autografsamlingen. Sverige. Vol. 292.
- 4 De skånska häradsvapnens tillkomst och utseenden har uttömmande behandlats av den danske heraldikern A. Thiset i *Historisk tidskrift för Skåneland*. 1 (Lund 1903), s. 350 ff.
- 5 Cederström, R., *Uppstådsfanor från karolinska ofredstider*, *Urd. Julen 1919* (Stockholm 1919), s. 16 ff. – Modellritningen och Östra Göingens fanbild är reproducerade efter Cederströms uppsats här.
- 6 Cederström, R., *Svenska kungliga hufvudbanér samt fälttecken vid i Sverige, Finland och öfriga svenska provinser stående trupper...* (Stockholm 1900), s. 239. – Fanorna har numera inv.-nr 338 (n.n. 16.755) resp. 06/6.200 (n.n. 16.944) för Östra Göinge resp. Ljunits härad.

Magnus Stenbocks skånska häradsfanor

- 7 Riksarkivet. Ericssbergs arkiv. Autografsamlingen. Brev från Peter (Malmberg) Palmcreutz till Magnus Stenbock. – Brevet den 11 mars 1711 även anfört av Samuel Loenbom i dennes arbete *Kongl. rådets och fält-marskalkens ... Magni Stenbocks lefverne*. 2 (Stockholm 1758), s. 149 not g.
- 8 Står: *Broder*.
- 9 Står: *Ronneberg*.
- 10 Dubbleringstecknet över bokstaven *n* uteglömt.
- 11 Uppsala universitetsbibliotek. Sign.: V 18.
- 12 Kungliga Biblioteket. Sign.: Engeströmska samlingen. B–VIII, 2, 62. – Tuneld, J., Banketten på Knutssalen i Malmö trettondedagen 1711, *Malmö fornminnesförenings årskrift*. 1939, s. 92 ff.
- 13 Kungl. Biblioteket. Sign.: Engeströmska samlingen. B–VIII, 2, 43.
- 14 Loenbom, S., *anf. arb.*, s. 287 ff.
- 15 Strinnholm, A. M., *Kungliga rådet och fältmarskalken greve Magnus Stenbocks bedrifter och öden*. 1 (Stockholm 1821), s. 179 ff.
- 16 *Bondetåget från Skåne 1914*. I. *Under Magnus Stenbocks fanor* af Aug. Quennerstedt. II. *Skånska bondefanorna 1710 o. 1714* af C. H. Norlander. Lund 1914.
- 17 Loenbom, S., *anf. arb.*, s. 149.
- 18 Wrangel, E., *Skånsk dikt och visa under Carl XII:s krig*. Af E. Wrgl (Lund 1894), s. 32. (Separattryck i 50 exemplar ur *Lunds weckoblad*.)
- 19 Braad, C. H., *Ostrogothia literata* (Uppsala universitetsbibliotek, sign.: W 610) resp. Apelblad, J., *Bibliotheca illustris* (Ibid., sign.: U 238, under Anders Nordenadler).
- 20 Lunds landsarkiv. Skånska guvernementskansliets arkiv. A I: Vol. 52.
- 21 Kungliga Biblioteket. Sign.: Engeströmska samlingen. B–VIII, 2, 49.
- 22 Strinnholm, A. M., *anf. arb.*, s. 179 not.
- 23 Återgivet efter originalskrivelsen, med konungens egenhändiga underskrift; Lunds landsarkiv. Kristianstads läns landskanslis arkiv. D I. Inkomna skrivelser: Vol. 178 (1808): Nr 51. – Ibid. Malmöhus läns landskanslis arkiv. D I a: Vol. 92 (1808): Nr 65.
- 24 Lunds landsarkiv. Kristianstads läns landskanslis arkiv. A I. Brevkoncept: Vol. 83 (1808).
- 25 Ibid. Lunds domkapitels arkiv. E III a. Ämbetsmäns brev: Vol. 31 (1807–1808).
- 26 *Circulaire till wördige prästerskapet i Lunds stift*. Nr 117 (Lund 1808), mom. 1.
- 27 Lunds landsarkiv. Lunds domkapitels arkiv. F I a. Acta cleri: Vol. 313 (1808:1).
- 28 Ibid. Kristianstads läns landskanslis arkiv. D I. Inkomna skrivelser: Vol. 178 (1808). Svaren samlade i anslutning till den kungliga skrivelsen den 15/6 1808; jfr not 23.
- 29 Krigsarkivet, Stockholm. Kristianstads fästningsarkiv. Vol. 2. Brevkonceptbok 1804–1809, s. 170 f. (nr 232) resp. s. 174 (nr 256). – Originalen ej i behåll.
- 30 Förteckningen ingår i en samlingsvolym i Krigsarkivet med beteckningen *Anteckningar om troféer*. Vol. 1, s. 305. – För kännedom om denna urkund har jag att varmt tacka förste intendenten vid Armémuseum Arne Danielsson, som tillika för min räkning identifierat Johannes Petrellis handstil.
- 31 Krigsarkivet, Stockholm. Kristianstads fästningsarkiv. Inkomna handlingar och brev. Vol. 61:28 (1808:2), nr 169 resp. 174.
- 32 Ibid. Vendes artilleriregementes arkiv. Inkomna handlingar 1806–1809. – För kännedom om denna och i not 33–34 citerade urkunder får jag varmt tacka krigsarkivarien Alf Åberg, som på allt sätt understött mina forskningar i Krigsarkivet.
- 33 Ibid. Kriget 1808–1809. Södra armén. Vol. 219.
- 34 Ibid. Krigskollegii intendentsdepartementets arkiv. G III b.
- 35 Ossbahr, C. A., *Vägledning för besökande i Lifrustkammaren och dermed förenade samlingar*. (8 uppl. Stockholm 1905), s. 7. Rothlieb, C. F., *Beskrifning öfver Kongl. Riddarholmskyrkan*. (Stockholm 1822), s. 70 ff.

John Tuneld

- 36 Ossbahr, C. A., *anf. arb.*, s. 7.
- 37 Krigsarkivet, Stockholm. Malmö fästningsarkiv. Vol. 40 (1808), nr 2756–2757 resp. 2849.
- 38 Kalling, S., Malmöhus och Malmö kastell, *Sydsvenska dagbladets årsbok. 1960* (Malmö 1959), s. 22, 24 f. – Kalling, S., Nya tyghuset i bastionen Banér, *Malmö forminnesförening. Årsskrift. 1966*, s. 35.

Minnesord

Holger Crafoord

Av *Magnus Thorfinn*

Holger Crafoord tilldelades posthumt Illis Quorum. Blott några få dagar efter Holgers bortgång den 21 maj 1982 fick Holgers äldsta dotter Birgitta Wiklund i samband med Kulturhistoriska Föreningens 100-årsjubileum emottaga utmärkelsen av utbildningsminister Jan-Erik Wickström, vilken därvid uttalade följande pregnanta ord:

En av Kulturhistoriska Föreningens mest hängivna styrelsemedlemmar, även sett med ett sekels perspektiv, var Holger Crafoord. I hans personlighet förenades till synes motsatta egenskaper – förmågan till praktisk överblick och ett lidelsefullt engagemang i det han fann värdefullt att odla. Han var ett lysande exempel på den stora kraft, som kan utvecklas av den, som valt att befinna sig på brofästet mellan de så kallade två kulturerna, den teknologiska och den humanistiska. Med sin analytiska förmåga och sin fantasi samman-smälte han erfarenheter från dessa världar och gav med slösande hand och aldrig sviktande intresse.

*

Minnesbilder kan stundom vara svårfångade och fragmentariska. Så dock aldrig minnet av Holger Crafoord.

Detta skrives nära två år efter Holgers bortgång. Var och en, som hade den stora förmånen att få lära känna och samarbeta med Holger, har nu ett än djupare perspektiv. Familjer, vänner, kolleger, anställda – alla torde inse vidden och helgjutenheten och vilka remarkabla insatser, som Holger Crafoord gjort för näringsliv, vetenskap och kultur i Sverige.

Lund har den unika förmånen att ha livskraftiga och expånsiva företag med världsomspännande verksamheter samt ett livskraftigt universitet. Ingen annan stad i Europa torde i relation till sin folkmängd kunna uppvisa någon jämförbar kombination. Holger Crafoord har medverkat till skapandet och uppbyggnaden av AB Åkerlund & Rausing, AB Tetra Pak och Gambro AB. Vad vore Lund idag utan dessa företag. Sammantaget sysselsätter de ut över världen ca 14.000 personer.

25.7 1908–21.5 1982

Vid sidan om att vara ledare av företag hade Holger Crafoord en mängd andra betydelsefulla uppgifter. Förtroendeuppdragen var så många att en fullständig katalog knappast kan framställas. Eftersom Holger Crafoord ägnade alla engagemang samma energi och intensitet bör de ej rangordnas utan lämpligare anges efter uppdragstidernas längd:

Verkställande direktör, styrelseordförande och styrelseledamot i AB Åkerlund & Rausing i sammantaget 37 år, styrelseledamot i Kulturhistoriska Föreningen i 33 år, varav vice ordförande och ordförande i dess arbetsutskott i 25 år, styrelseledamot i Försäkringsbolaget Skånska Brand-Hermes i 31 år, varav 18 år som ordförande, styrelseledamot i Sveriges Grafiska Industriförbund i 31 år, styrelseledamot i Nya Sparbanken i 15 år och efter det att denna bank fusionerats med Lundabygdens Sparbank vice ordförande och styrelseordförande i sistnämnda bank under sammantaget ytterligare 15 år, styrelseordförande i Hermods Korrespondensinstitut i 29 år, ordförande i Lunds Akademiska Golfklubb i 26 år, ordförande i Pappersemballageindustrins Arbetsgivareförbund i 24 år, styrelseledamot i AB Tetra Pak i 23 år, styrelseledamot i Skånes Handelskammare i 20 år, varav 5 år som ordförande i dess arbetsutskott samt 5 år som styrelsens ordförande, styrelseledamot i Svenska Arbetsgivareföreningen i 16 år, styrelseordförande i Gambro AB i 14 år, ordförande i Fakultetsrådet för ekonomiutbildning vid Lunds universitet i 14 år, styrelseledamot i Svenska Tändsticks AB (numera Swedish Match) i 13 år, varav 3 år som koncernens vice ordförande, styrelseledamot i Ingeniörsakademins Industriella Råd i 8 år, styrelseledamot i AB Klippans Finpappersbruk i 8 år, styrelseledamot i Wilkingson Match i 7 år, ordförande i Grafiska Arbetsgivareförbundet i 3 år; här till kommer uppdrag i ett stort antal koncernbolagsstyrelser.

Uppdragstidernas längd talar för sig själva och vittnar om vilket grundmurat förtroende Holger Crafoord åtnjöt i alla kretsar. Det skall vidare beaktas att Holger alltid hade förberett sig väl inför sammanträdena och att uppdragen medförde en mängd underhandskontakter och telefonsamtal. Det är i efterhand närmast otroligt att kunna konstatera vad Holger hann med. Inget besök eller telefonsamtal avvisades och detta oavsett vem, som önskade kontakt. Arbetsdagen var fylld till brädden och alla uppgifter klarades av mycket tack vare en exceptionell minnes- och sifferbegåvning.

Holger Crafoord var ledamot av Vetenskapssocieteten, Kungl. Fysiografiska Sällskapet, Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet, Läkarsällskapet, alla i Lund, för att nu blott nämna några samfund.

Han promoverades till Doctor honoris causa vid Lunds Universitet i ekonomi och i medicin och förlänades ett antal svenska och utländska

ordensutmärkelser och hedersbetygelser. Alla dessa kan ej uppräknas. Det gladda emellertid Holger alldeles särskilt, att gator i två västtyska städer uppkallats efter honom som erkänsla för uppbyggnad av betydande industrier därstädes.

Holger drev två lantbruk, Mellby Gård vid Sösdala och Wirums Säteri nära Oskarshamn, vilken sistnämnda bebos av dottern Margareta Dahlberg med familj. Dessa gårdar var förlänade barnbarnen men han var själv en aktiv arrendator och kände de anställda och deras familjeförhållanden. På Mellby drivs en av landets största kycklingfarmer.

Holger hade också en omväxlande fritid. Den ägnades i första hand de närmaste, ty Holger var en bonus pater familias.

Därefter kom idrotten som den stora hobbyen. Holger var drivande kraft i Lunds Akademiska Golfklubb under en följd av år och hade som bäst 8 i handicap, vilket var enastående bra för en man med en sådan arbetsbörda. Under sina tidigare år på Åkerlund & Rausing spelade han regelmässigt bowling och fotboll i korplagen. I fotbollslaget stod Holger målvakt – i sanning en ovanlig verkställande direktör. Tennis var också ett stort intresse. Holger följde noga svenska idrottslags och sportsmäns framgångar och som den siffermänniska han var kunde sportsliga resultat långt i efterhand noggrant redogöras för och kommenteras. – När Gambros korplag en gång i slutet av 60-talet spelade cupfinal i fotboll på Södra lekplatsen i dåligt väder, stod Holger som nästan ende åskådare och hejade på.

Holger hade även andra hobbies, därvid frimärkssamlandet särskilt skall nämnas. Detta samlande sedan ungdomsåren kom att resultera i en närmast komplett Island-serie, även förfilatelistik, vilken han ställde ut runt världen och vilken vunnit åtskilliga guldmedaljer.

*

Holger Crafoord var född i Stockholm 1908. Föräldrar var Hanna och Harry Crafoord. Modern drev livsmedelsaffär och var hovleverantör. Hon härstammade från Ödestugu i Småland.

Skolgång och högskoleutbildning skedde i Stockholm. Flera betydande begåvningar var verksamma vid Handelshögskolan, där bland dem professor Bertil Ohlin. Här avlade Holger Crafoord 1930 examen med glänsande betyg och erhöll stipendier för fortsatta studier i USA och Frankrike.

Bertil Ohlin och Ruben Rausing var studiekamrater. Vid Holger Crafoords återkomst från utlandet erbjöd Ruben Rausing honom anställning som försäljare i AB Åkerlund & Rausing i Stockholmsdistrikt.

Så började karriären.

I Stockholm som elev på en hushållsskola befann sig Anna-Greta Löfdal, hemmahörande i Helsingborg. Anna-Greta och Holger träffades 1932 och ingick äktenskap 1935. – Efter det att makarna bosatt sig i Malmö, där AB Åkerlund & Rausing då bedrev rörelse, flyttade de 1938 till Lund i samband med företagets etablering i denna stad.

Anna-Greta har städse orubbligt stått vid sin makes sida och stött honom i alla betydelsefulla värv. De fick tre döttrar. I efterföljande generation finns nio barnbarn.

*

Vid Holger Crafoords bortgång gjordes många uttalanden, varav jag utan angivande av källa vill nämna några:

»Svensk industri har uppbyggts på nyföretagaranda, kreativitet och hårt arbete, vilka förutsättningar personifierades hos Holger Crafoord. Hos honom fanns en inneboende dynamik.»

»Holger satte individen i centrum, delegerade arbetsuppgifter till var och en, entusiasmerade genom sin oförvägenhet och – inte minst viktigt – berömde hellre än klandrade.»

»Han skapade omkring sig en härlig stämning och en fighter-anda som Sverige skulle behöva mer av idag.»

»En så mänsklig arbetsgivare finns inte längre och kommer aldrig att finnas igen.»

»Holger hade en rik personlighet, mångsidigt kunnande och erfarenhet, konstruktiv initiativrikedom, förmåga att fatta beslut och ta ansvar med frisk och okonventionell syn på tingen.»

»Vad jag särskilt fäste mig vid hos Holger Crafoord var hans klara blåa, vänliga blick. Han förstod med en gång utan att man behövde förklara så mycket. Han fattade blixtnabbt tankegången och såg de stora sammanhangen.»

Som framgår av citerade uttalanden har de gjorts både av industriledare, medarbetare och anställda. Samstämmigheten är fullständig. Detta torde vara något unikt i dagens samhälle. Det är därför man inom svensk industri talar om »Holger Crafoords skola».

*

Holger Crafoords minne kommer att gå till eftervärlden.

Han har sålunda skapat Crafoordska Stiftelsen med ändamål att stödja vetenskaplig undervisning och forskning, vård, fostran och utbildning av barn och ungdom samt välgörande, sociala, konstnärliga, idrottsliga, kul-

turella och allmännyttiga ändamål. Den årliga utdelningskapaciteten torde från år 1985 komma att närma sig Nobelstiftelsens.

Anna-Greta och Holger Crafoords Fond, vilken förvaltas av Kungl. Vetenskapsakademien, utdelar årligen priser och bidrag inom ämnesområdena matematik, geovetenskaper och ekologi. Priserna är betydande och tilldrar sig internationell uppmärksamhet. Även i detta avseende har Holger Crafoord placerat Sverige på världskartan.

Närmast oräkneliga är de donationer, gåvor och bidrag, som Holger Crafoord genom åren skänkte. Som exempel kan nämnas gåvan av villan på Tunavägen till Medicinska Föreningen i Lund. – Dessutom ställde Holger Crafoord sig i spetsen för insamlingar för kulturella och andra ändamål, vilka tack vare Holgers vittomspännande kontakter och personliga insatser ledde till betydande belopp. När Holger personligen ringde upp kunde ingen neka.

*

Vem var då mannen bakom detta remarkabla livsverk. Som hade tid för alla. Som med intensitet engagerade sig i alla förehavanden, industriella, vetenskapliga, kulturella, idrottsliga. Som skapade. Som gav mer än han krävde. Som alltid satsade på ungdom, kreativitet, innovationer och initiativ. Som tog risker. Som aldrig väjde för svårigheter utan arbetade som starkast i motvind. Som aldrig förställde sig eller hycklade. Som gav sin familj all kärlek, tid och omsorg.

Den mannen var Holger Crafoord.

Holgers yngsta dotter Margareta talade vid jordfästningen:

»Min Pappa var genom hela sitt liv en sällsynt ljus människa. Låt oss därför inte tryckas ner av sorg utan i stället försöka i tacksamhet glädjas åt att en sådan medmänniska som min Pappa, Holger, har funnits bland oss och som vi haft förmånen att få dela tillvaron med. Tacksamma är vi över det livsverk Pappa hann utföra. När jag visuellt försöker åskådliggöra Pappas levnad i form av vävnad, ser jag mest ljusa trådar med milda men distinkta färger. Att väven är fylld av skaparkraft och duglighet, det kan många vittna om, men viktigare är att den är genomsyrad av rättskaffenhet, hjälpsamhet och omtanke inte bara om den inre kretsen utan om alla som kom i beröring med min Pappa.»

Gunnar Ahlström

Av Per Rydén

Han blev professor till namnet (1969) men inte till gagnet. I den meningen fick han som utgått från ett professorshem i Göteborg inte sin bana fullbordad. Men kanske var det ändå bäst som skedde eller i varje fall mest logiskt. Gunnar Ahlström fick i efterhand sin bana uppfattad som en förnyares, nästan en revoltörs. För den som så nära befattat sig med Georg Brandes måste det ha tett sig som en bekräftelse på att världen var sig lik. För den som vant sig vid att se dialektiken i maskineriet borde en annan ordning ha varit en motsägelse. Nu fick den som utgått ur 1930-talets radikala våg i stället glädja sig åt att fångas upp av 1960-talets.

För det senaste decenniets historiografer, som tagit vid efter radikaliserings- och de metodiska brytningarna, har Gunnar Ahlströms insats och öde blivit ett tacksamt ämne. Det har inte helt upphört att förvåna dem som en gång sett honom korsa Lundagård. Helt utan motsägelser var han självfallet inte. Det här är sett på avstånd från allt annat än hans skrifter.

Han var född i Göteborg den 25 november 1906, men alltifrån det att han tog studenten i Lund 1924 tycktes han göra de rätta sakerna där. Mellan sin kandidatexamen 1927 och sin licentiatexamen 1932 hann han således vara redaktör för *Lundagård*; då var det 1930. Men när *Ateneum* skapades, ursprungligen just som ett oppositionsorgan till studenttidningen, sällade han sig till medarbetarna där. Han hade gjort sitt val. Av de Lund som fanns att välja mellan valde han det radikala.

I kretsen kring *Ateneum* vidgades intressena snabbt: Vad som först kunde tas för en träta inom kåren, stannade inte i Lund utan blev internationellt och främst samnordiskt och hejdade sig inte vid dagens ställningstaganden utan blev till en teoretiskt utvecklad marxism. Ahlström kom också i sin forskning att förena det nordiska och det marxistiska.

De marxistiska perspektiven på litteraturen har introducerats i vårt land i några olika vågor. Likaväl som Marx själv var litterärt intresserad var de svenska socialistiska pionjärerna med Hjalmar Branting och Axel Daniels-

25.11 1906–5.7 1982

son belästa och verkade som litteraturbedömare. Därefter hade Bengt Lidforss och Erik Hedén haft möjlighet att genomföra en socialistisk kritik i större skala. Omkring 1925 skedde ett tydligt generationsskifte, och den nya generationen kom att fullt ut utveckla sitt synsätt under 30-talet. Innan decenniet får mera bruk av praktiska ställningstaganden, hinner marxismen bli teori också för litteratur och för Sverige. Det sker inte minst i Lund. Per Meurling och Stig Ahlgren hörde till dem som gjorde sig kända över landet. Gunnar Ahlström hörde till dem som satsade på en akademisk karriär.

För sin gradualavhandling valde han att studera Georg Brandes och hans *Hovedstrømninger*. Detta danska ämne var om något samnordiskt. Det har genom åren tätt sig naturligt för svenska forskare att ta del i utforskningen av denna märkliga gärning, för med god rätt sas det ju att han under genombrottsåren var den främste svenske kritikern.

Ahlströms framställning är en koncentrerad undersökning av idéer eller ideologier. Den avstår från mycket av det som ofta knutits till Georg Brandes, intresset för person, miljö och lärdom. Den framställer en tes, nämligen den att Brandes' sätt att se och dramatisera sitt stoff på ett avgörande sätt går tillbaka på vänsterhegelianerna. Det var upplagt för kontroverser, men under det år då Olle Holmberg tog över professuren efter den året innan bortgångne Albert Nilsson fick Ahlström sin docentur. Varken 1937 års recensenter eller den fortsatta Brandesforskningen har varit helt överens i sin bedömning, men att ett centralt problem sattes under debatt har ingen förnekat.

Ahlströms litterära intresse tog sig också uttryck i ett eget skönlitterärt författarskap. I början av 1940-talet fick han ett par dramer framförda på Göteborgs stadsteater, och han uppfattades i så hög grad som ett namn att han fick sin presentation i *Stockholms-Tidningens* artikelserie »Den unga parnassen» (senare utgiven i bokform av Gustaf Näsström och Martin Strömberg, 1947). Märkligast åtminstone som dokument är *Beredskap*, »ett försök att på scenen återskapa något av den livsmiljö som de sista åren varit en nödtvungen väsentlighet för många svenska män». Det var i sin ordning att Ahlström under dessa tunga år också kom att medarbeta i *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*.

Gunnar Ahlström skulle komma att utföra sin mannagärning inom Svenska institutet. Det kunde gälla som ett exempel på hur användbara litteraturforskare ännu var men ska naturligtvis främst ses som ett bevis för Ahlströms mångsidiga begåvning och arbetsförmåga. Han kunde i någon utsträckning fortsätta sin vetenskapliga gärning efter uppbrottet från aka-

demien – han skrev bl.a. på LKAB:s uppdrag en läsvärd skildring av malmfälten, *De mörka bergen* (1966). Men det viktigaste faller naturligt nog dessförinnan.

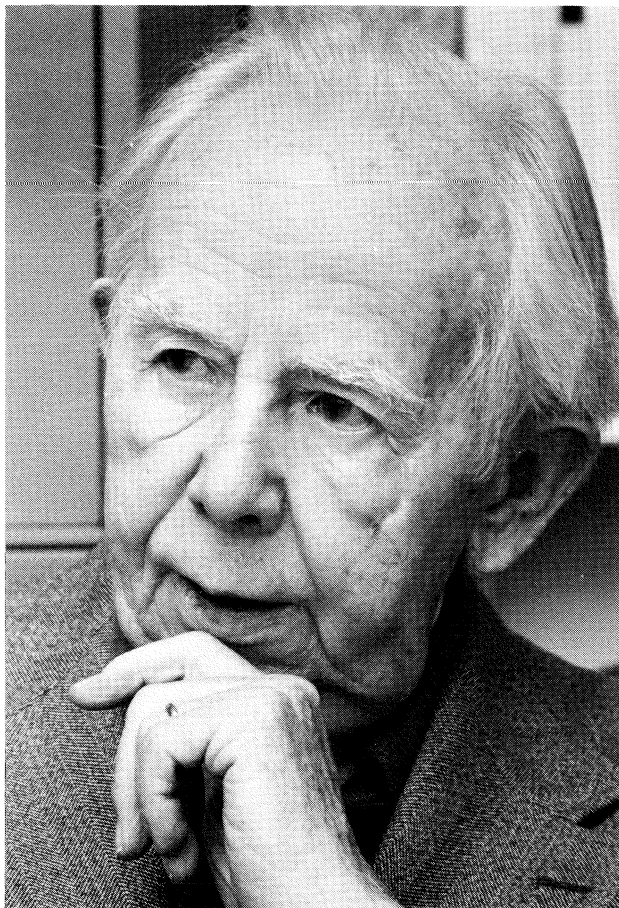
Fem år efter sin disputation publicerade han *Den underbara resan*, en behändig och välskriven monografi över *Nils Holgerssons underbara resa*. Den var viktig som en av de första vetenskapliga framställningarna om detta författarskap samtidigt som den framför avhandlingen visade en estetisk sensibilitet. Den har tryckts om i pocketupplaga och är fortfarande väl värd att läsa. Selma Lagerlöfs författarskap förblev ett av Ahlströms stora intressen, och 1959 återkom han till det och gav sig i *Kring Gösta Berlings saga* i kast med det verk, som främst tilldragit sig forskarnas intresse. Också då hade han nya synpunkter att tillfoga.

Som forskare hade Ahlström sin styrka i koncentrationen med åtföljande fördjupning och problematisering. De fält han bearbetat ingående är egentligen bara två och två varandra i tiden närliggande. Vid sidan av och framom Selma Lagerlöfs författarskap har han sysslat med det nordiska genombrottets litteratur. Den är i gengäld stor i nästan alla avseenden. Den gav underlag för hans storverk, *Det moderna genombrottet i Nordens litteratur* (1947). Det är en framställning på ett halvt tusental sidor, som på ett logiskt sätt fullföljer studiet av Brandes. Redan titeln går naturligtvis ytterst tillbaka på den viktiga essäsamling, där den danske kritikern tecknat de ledande nordiska diktarna. Den nordism, som hade varit så naturlig under det sena 1800-talet, hade ju också till följd av krigets vånda fått en förnyad aktualitet.

Ahlström tar det stora greppet också i övrigt. Den mäktiga strömning han tar befattning med satte inte bara idéer under debatt utan speglade också ett samhälle under dynamisk utveckling. I konsekvens härmed såg han som sin uppgift att teckna en god del av den samhälleliga bakgrunden. »Diktarna och tiden» heter det första av fem stora kapitel, och efter att ha konstaterat att det gällde att komplettera »genombrottsförfattarnas polemiska tolkning av det omgivande samhället» griper han sig verket an med att teckna de olika industrigrenarnas utveckling och konjunkturernas växlingar. Det gav helhet och anledning till kritik.

Ahlström tecknade genombrottstiden som ett drama och det slutade i svart. Isoleringen och bohemiseringen gjorde sig gällande hos en del av diktarna, och andra jäktade vidare till nya idéer. I själva verket tvingades han konstatera att de oftast var hemlösa i det omgivande samhället. Det är en iakttagelse som rättframt uttalas men som måste ha känts besvärande eftersom den satte undersökningens utgångspunkter ifråga. Det finns alltså

åtskilligt att invända och åtskilligt att tillägga och åtskilligt har hänt inom forskningen under de decennier som gått. Fortfarande hör dock Gunnar Ahlströms syntes till de ofrånkomliga. Ännu 1973 trycktes den om. Tydligare än förr blev man då också varse att han som litteraturhistoriker hade en egen stil.

21.1 1896–5.8 1982

Peter Skautrup

Av Bertil Ejder

Den 5 augusti 1982 körde Ester och Peter Skautrup i bil ut från tomten till sin villa i Risskov stationssamhälle vid Århus. I samma ögonblick kom en lastbil förbi, det blev en kollision, och de åldriga makarna levde inte längre.

Peter Skautrup var jyde, emeriterad professor från Århus universitet. Det är hans minne som här skall tecknas. Ester Skautrup var svenskfödd, från Helsingborg.

Jens Peter Andreas Skautrup var född i Grove, Ginding herred i mellersta Västjylland den 21 januari 1896 och vid sin död således 86 år gammal. Hans fader var lärare och hette ursprungligen Jensen. Denne hade ganska länge osäkra anställningsförhållanden. Några få år efter den yngste sonen Peters födelse flyttade familjen till Tvis socken, ett par mil väster om Grove och ett par mil sydöst om Holstebro. Deras hemvist blev i Skautrup, efter vilket föräldrarna och sonen i början av 1920-talet tog sitt familjenamn. En av Peter Skautrups böcker är tillägnad »Far og Mor på femogtyveårsdagen i Tvis». Hur Peter Skautrup alltifrån sin barndom och ungdom lärde känna den västjylländska allmogen, dess yttre villkor och dess själ, framgår bl.a. av den lilla boken *Bondesind*, 1950. En annan bok, som man i detta sammanhang kommer att tänka på, är en antologi som han har kallat *Jysk sinnelaw*.

Peter Skautrup blev student 1915 och cand.mag. i Köbenhavn, vid Danmarks dåvarande enda universitet, år 1922. Redan i mycket unga år togs han i anspråk vid flera av de stora humanistiskt vetenskapliga företag, som vid denna tid var i gång i Danmarks lärda värld. Det gällde i första hand en edition av den sedermera så kallade »Text 1» av Jyske lov, efter cod. AM 286 fol., i den nystartade serien *Danmarks gamle love*, och det gällde en ny upplaga, den fjärde, av Traps topografisk-statistiska beskrivning »*Danmark*», i många digra band. Dessutom medarbetade han i ett antal delar av den väldiga *Ordbog over det danske sprog*, ODS.

Var och en av dessa uppgifter var kolossal. *Ordbog over det danske*

Sprog var inget enmansföretag utan liksom den ännu större Svenska akademiens ordbok ett lagarbete. Det första halvbandet av det danska verket kom ut 1918, den sista delen 1954. Kanske frestas man allra mest, då det gäller den unge Skautrups verksamhet, att ta till ordet kolossal inför utgåvan av den omtalade lagtexten, från tiden omkring 1300–1320. Utgåvan vilar på genomgång av ett mycket stort handskriftsmaterial. Naturligtvis har inte alla nummer däri textkritiskt värde. Något original finns inte – Jyske lov stadfästes redan 1241 – och ordnandet, systematiserandet, lokalisierandet och värderandet av de viktigaste bevarade handskrifterna är ett sannskyldigt jättarbete. Editionen hör möjligen till sådana verk som icke-danska icke-specialister alltför lätt går förbi, men för en rad vetenskapliga discipliner är det helt outhärligt. Den avlöser Kolderup-Rosenvinges föräldrade av 1837. Texten upptager i tryck nära 600 sidor, av vilka de allra flesta dock omfattar högst sex rader lagtext, medan resten fylles av ett myller, dock ett högst välorganiserat sådant, av varianter ur det viktigaste av det enorma handskriftsmaterialet. En av de tankar som bemäktigar sig en inför denna utgåva – och andra i samma serie, jämför nedan – är följande: Vad skulle man inte vid en noggrann katalogisering och systematisering av denna trängsel av varianter få ut av bidrag till det danska språkets äldre historia, synonymik, fraseologi, ortografi, kulturhistoria osv. osv.? Men som en dansk språkvetenskapsman en gång suckande svarade på ett sådant inpass: Vem gör det arbetet? – Det viktigaste svaret är nog: Det hade Peter Skautrup kunnat göra, om han nämligen inte hade helt fångats av tanken på de *levande* jylländska folkmålens resurser.

Själv utvalde Skautrup genast åt sig ämne för en specialundersökning, som han kallade »Sproget i håndskriftet AM 286 fol. av jyske lov i dets forhold til nulevende jyske mål», publicerad i Arkiv för nordisk filologi 41, 1925. Det är en minutiöst noggrann genomgång av de talrika drag som kan tjäna till lokalisering av handskriftens språk. Valet är karakteristiskt. Det jylländska talade språket, dess förutsättningar, dess mångfaldiga skiftningar, dess handhavande vid olika tider och i olika sammanhang, allt sådant skulle framgent lägga beslag på huvudparten av hans intresse och huvudparten av hans väldiga arbetsförmåga. Detta lyser i fortsättningen fram överallt ur hans gärning, varpå flera exempel kommer att framdragas i denna minnesteckning.

Under år som skulle komma gav Skautrup i samma serie ut »text 2» av Jyske lov, efter Stockholmshandskriften C 39 (o. 1300), »text 3» i faksimile efter en i Flensburg förvarad handskrift (också o. 1300), samt »text 4», GkS 3135, 4° (tidigast 1488). Därmed var handskrifter tillgängliga, som

representerar olika, viktiga delar av det greniga traditionsträdet.

Skautrups oöverträffade insikter i hela den värld, av vilken Jyske lov är en uppenbarelsform, kom honom senare väl till pass. Han utgav sålunda »Eriks sjællandske lov» 1–2, 1936. »Text 1» är den i AM 455, 12° (o. 1300), med varianter från de talrika övriga handskrifterna, »text 2» är Ghemens tryck av 1505. Också detta editionsarbete var av mäktiga dimensioner, på en sida när lika stort som utgåvan av Jyske lov 1.

Det praktiska och pedagogiska draget i Skautrups karaktär röjer sig starkt i hans medverkan i fjärde upplagan, 1920–30, av Traps Danmark. Det skulle några år senare följas av en femte, utvidgad och bearbetad upplaga. Som redaktionskommitté för de många banden står Povl Engelse-toft, Harald Jørgensen, Therkel Matthiassen, Niels Nielsen samt Peter Skautrup, för Färöarna dessutom Jóannes Rasmussen och för Grönland Christian Vibe. Ett par av dessa stupade under arbetets gång som sträckte sig från 1953 till 1972.

Sitt sinnelag som god jyde följde Skautrup också, då han mitt under allt detta mottog uppdraget att vara docent i nordiska språk vid det då omsider upprättade Århus universitet. Planerna på ett sådant var gamla. De kan följas i boken »Aarhus Universitet 1928–1953», av Andreas Blinkenberg, och i den digra »Aarhus Universitet 1953–1978», under redaktion av Gustav Albeck. Peter Skautrup, som 1932 hade blivit professor i sitt ämne, höll vid invigningen den 11 september 1933 ett tal, sedermera tryckt i festskriften till hans sjuttiofemårsdag. Vid det nya universitetet framträdde Skautrup som en utmärkt administrator och som en energisk och representativ ledare av sitt ämne. Som ram för sin speciella verksamhet skapade han Institut for jysk sprog- och kulturforskning, med honom själv som chef. Utåt företrädde han hela universitetet som dess rektor under en period 1953–55. Han blev emeritus 1966.

Åren 1927–30 hade Skautrup utsänt fyra häften av det aldrig fullbordade Et Hardsysselmaal, en utförlig, sakligt grupperad framställning av ordförrådet i den dialekt som var hans mors och – intill hans sextonde år – hans egen. De redovisade orden är i stor utsträckning inbyggda i språkliga sammanhang. Det hela är alltså inte bara en redogörelse för målets ordförråd utan också en riklig samling av exempel på fraseologi och syntax. Det lämnas vidare explicita upplysningar om att de eller de därmed synonyma riksspråkliga orden och uttrycken *inte* förekommer i målet. Det hela är en levande skildring av en dialekt, sedd inifrån.

Ett skott på samma träd var hans arbete Hardiske maal I–II, 1 (1930–42), ett skott som emellertid också stannade i växten. »Hardisk» är en förmod-

ligen av Skautrup själv gjord bildning till Hardsyssel, namnet på hans hemprovins. Framställningen är ytterst noggrann och börjar sålunda med en ingående redogörelse för källorna till vårt vetande om dessa dialekter (»Hardiske sprogkilder», 1930). Den fullföljdes emellertid aldrig. Man kan säga, att arbetet fortsätter linjen från studierna i medeltida lagspråk, ett intresse som emellertid efter hand överflyglades av det för senare tiders talade språk. Det tidigaste stora monumentet över denna intresseriktning är det just nämnda *Et Hardsyssel-mål*.

In på sin ålders höst arbetade Skautrup på sin jylländska ordbok. Av trycket har utkommit en obetydlighet, men på de väldiga samlingarnas kompletta skick och goda ordning nedlade han alla sina krafter. Den som något har sysslat med ting som dessa vet att kraven på fullständighet kan drivas oerhört långt och att insamlingsarbetet därför aldrig vill ta slut. Skautrup for omkring och gav föreläsningar i ämnet, eller rättare ämnena, han värvade och instruerade och korresponderade med medarbetare, han ställde i ordning frågelistor, han excerperade tryckt dialektlitteratur. Och samlingarna svälde, trotsande alla optimistiska beräkningar rörande publicering. Dock, är det nödvändigt att säga, var publiceringsfasen inledd, då Peter Skautrup föll ifrån. Skall man söka se Skautrups vetenskapliga livsgärning från en gemensam utsiktspunkt, är det detta moment, Jyllands språk, som blir det helt dominerande i bilden. Endast skenbart är de tryckta skrifterna *Et Hardsyssel-mål* och *Hardiske sprogkilder* ofullbordade. De ingår som organiska delar i de totala ansträngningarna med studiet av Jyllands språk. Att somligt av detta arbete har hunnit till trycksvärtans stadium, annat inte, är allra djupast sett mindre betydelsefullt.

Det tryckta arbete, genom vilket Skautrup blev mest känd för en större publik, var *Det danske sprogs historie*, fyra delar 1944–68, registerband 1970. Titeln är konventionell och ger inte full föreställning om det skiftande, man ville säga spännande innehållet. Då det gäller äldre tid är stoffet, dvs. de skriftliga källorna, ju av så begränsat omfång, att det i fråga om urvalet ges ett begränsat antal möjligheter till variation. Men då man kommer till tiden o. 1300 och framåt, har en författare också därutinnan stor frihet. Här visar sig Skautrups förmåga att finna väsentligheter, även tidigare mindre beaktade sådana, och att ge sin framställning av dem en form som är helt fängslande. Visst hade han framstående medarbetare, bland vilka märkes den senare professorn Niels Åge Nielsen, något som Skautrup med tacksamhet framhåller, men den suveräna ledningen utövades av Skautrup, och han skrev själv det allra mesta. Texten beledsagas av ett stort antal bilder, ofta nya. Sambandet med Skautrups tidigare forsk-

ning märks tydligt. Det är något av Danmarks själ, som träder en till mötes i denna kulturhistoriskt betonade framställning av dess språks historia.

Det är varken rättvist eller sakkunnigt att jämföra denna Skautrups danska språkhistoria med ett annat monumentalt danskt språkvetenskapligt verk, Johs. Brøndum-Nielsens *Gammeldansk Grammatik*. Ty den senare begränsar sig till den forndanska tiden, han är så samvetsgrann och fullständig, att det är nästan övermänskligt. Han använder ett strikt vetenskapligt framställningssätt utan några hänsyn till åskådlighet eller läsarens bekvämlighet. Som en mycket liten men kanske belysande detalj må nämnas det ortografiska. Brøndum-Nielsen skrev på äldre vis *aa* och stora begynnelsebokstäver. Skautrup skrev alltifrån början av sin bana *å* och små begynnelsebokstäver. (Jämför hans »Vejledende regler for brugen af stor begynnelsebokstav», *Sprog og Kultur* 16 (1948) s. 1–28.) I själva verket kompletterar de båda nämnda väldiga arbetena varandra på ett glänsande sätt. Men det är ingen tvekan om vilket som starkast attraherar en genomsnittsläsare och vilket som formuleringar man kommer ihåg. Man önskar att det hade funnits ett sådant arbete som Skautrups över svenska språket.

Allt detta får inte tolkas så att Skautrup var en ytlig popularisator med en insmickrande framställningsform. Tvärtom såg han ofta djupare än andra, skiljde på mer väsentliga ting och mindre och hade påfallande lätt att placera in sina rön i de stora sammanhangen, som kanske just därigenom blev – sammanhang.

Skall man som exempel peka ut någon detalj, där Skautrups skapande förmåga och vetenskapliga klarsyn har nått mycket långt, så blir det kanske i den lilla uppsatsen *Hvorledes dansken blev til*. Den trycktes först i *Arkiv för nordisk filologi* 59 och festskriften till Jöran Sahlgren, 1944, därefter på nytt i *Dansk sprog og Kultur*, 1976, s. 85–87 (se nedan). Här finner Skautrup orsaken till de flesta av danskans konstitutiva drag: »infortissvækkelsen» (trycksvaga vokaler övergår till »vokalmummel» eller försvinner), »klusilsvækkelsen» (*k, p, t* övergår till *g, b, d* m.m.), »stötens» uppkomst m.m., i en förskjutning av den dynamiska balansen inom orden. Egentligen rör det sig om en fortsättning av utvecklingar som hade satt sina spår i alla de nordiska språken redan i urnordisk tid och då framkallat förlust eller reduktion av mindre betonade vokaler. Nu sätter enligt Skautrup utvecklingen fart igen i danskan. En äldre, relativt jämnt böljande tryckrytm övergick i en skarpare, hackigare, med större skillnader mellan maxima och minima. Skautrup framställer till prövning hypotesen, »at de for dansken som selvstændigt sprog konstituerende drag ene og alene skyldes den særdanske accentforskydning, som sætter ind omkring 1100.» – For-

muleringen är klädsamt förbehållsam, och Skautrup går inte på allvar längre, men att här en av de stora sanningarna inom nordisk, speciellt dansk språkhistorisk forskning har blivit utsagd är det inget tvivel om.

Då Skautrup 1971 fyllde sjuttiofem år, gav man ut ett urval av hans pennas alster alltifrån 1921. Man kallade samlingen Dansk sprog og kultur, i anslutning till namnet på hans tidskrift.

Lika glänsande som hans stil var i framställningen av den danska språkhistorien, lika chosofritt älskvärd var Skautrup i det personliga umgänget. Minnestecknaren kom en gång med hela sin familj, av vilken den yngsta medlemmen var fyra år gammal, till Århus för att göra vissa undersökningar i den blivande dialektordbokens material. Peter Skautrup med maka skulle just anträda en resa till Hindsgavl i en internordisk angelägenhet – sådana var hjärtesor för honom. Vi blev utan föregående diskussion genast installerade i den stora professorsvillan. Det sista han därutöver gjorde, innan paret for, var att instruera en elev, redan lektor någonstans, hur man på bästa sätt skulle per motorcykel rekognoscera den allt emellanåt aktuella sträckningen av »Danmarks äldsta dialektgräns». Så har man kallat den mellan efterställd och framförställd artikel, mellan *huset* och »*æ hus*». Den löper snett genom Jylland.

Ett annat utmärkande drag för Peter Skautrup, som han dock inte i vardagslag förde till torgs, var en stillsam men orygglig patriotism. På hans tjänsterum på det nybyggda universitetet, som jag fick förbehållslöst tillträde till, hängde en plan i litet format över byggnaderna. På den fanns en kraftig markering av det ställe, som under kriget hade träffats av engelska flygbomber. Man hade, med framgång, varit ute efter de stora kartotek, som tyskarna efter ockupationen hade upprättat och förvarade där. Jag har också hört Skautrup med lugn och absolut lidelsefri röst tala om hur han och andra patrioter inom de kretsar han tillhörde hade gäckat förföljare ur ockupationstrupperna.

Som en självklarhet tillföll honom medlemskap i ett stort antal lärda samfund inom och utom Danmark. Medlem av vår Societet blev han 1946, och han gästade Lund åtskilliga gånger. Han blev hedersdoktor i Stockholm 1950. Ett ivrigt arbete för den samlade Nordens sak nedlade han inom föreningen Norden. Men inom denna stora orkester förblev han den eminent insiktsfulle och alltid lika energiske företrädaren för Jyllands stämma. Det har funnits jylländska språkforskare före honom, och åtskilliga har redan lyft arvet efter honom. Men Peter Skautrup är den som först och med glänsande framgång har lyft fram Jyllands säregna språk och kultur till en plats i forskningens fulla solljus.

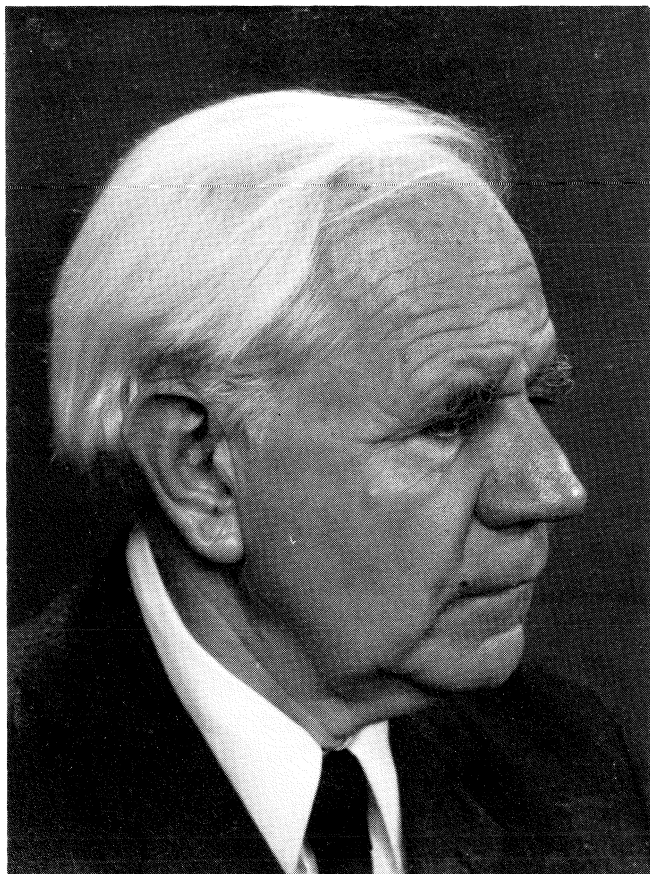
Carsten Welinder

Av Göran Englund

Carsten Welinder avled efter en tids sjukdom den 22 augusti 1982. Genom sin mer än halvsekelånga forskargärning i Lund har han kommit att intaga en unik ställning inom svensk skattevetenskap.

Han föddes den 28 april 1908 i Boden men familjen flyttade 1921 till Skåne, där hans fader blev provinsialläkare i Ystad. Vid läroverket därstädes avlade han år 1926 sin studentexamen och inskrevs samma år vid juridiska fakulteten i Lund. I januari 1931 erhöll han sin juris kandidatexamen. Redan fyra år senare vid 27 års ålder framlade Welinder sin doktorsavhandling med titeln »Kommunala avgifter i de svenska städernas hushållning». Eftersom hans grundexamen var juridisk och avhandlingen är av finasteoretisk och företagsekonomisk natur måste detta betraktas som en särdeles märklig prestation.

Avhandlingen behandlar de skilda former av kommunal verksamhet, som tillhandahålles kommunmedlemmar mot avgift. En av de centrala inledande frågorna är i vilken omfattning en kommunal verksamhet är berättigad och i vilka situationer den i stället skulle kunna ersättas med privat sådan. Utgångspunkterna för denna diskussion söker författaren i Gustaf Cassels särskiljande av aktiv och passiv behovstillfredsställelse. Den förra förutsätter en aktiv verksamhet för ianspråktagande av nyttighet, exv. då någon åker buss eller går på teater. I sådana fall kan betalandet av ett visst pris uppställas som villkor för behovstillfredsställelsen och de som ej är villiga att betala detta kan avstängas från verksamheten. Vid passiv behovstillfredsställelse förutsättes från den enskilde alls icke någon verksamhet, ja inte ens någon form av viljeyttring. Om exempelvis ett land vidtager åtgärder som skydd mot en smittosam sjukdom, kommer detta alla till godo utan att många kanske inte ens är medvetna om de ifrågavarande skyddsåtgärderna. Det naturliga medlet för kostnadstäckning blir i detta fall inte en avgift utan beskattning. Därmed faller de utanför den naturliga ramen för privat verksamhet.

28.4 1908–22.8 1982

Mycken kommunal verksamhet är emellertid av det slaget att både aktiva och passiva behov blir tillfredsställda. Detta ställer myndigheterna ofta inför utomordentliga svårigheter, då det gäller att bestämma storleken av de avgifter, som lämpligen bör tagas ut. Genom resonemang med utgångspunkt i begrepp som gränsnytta, gränskostnader, konsumentöverskott m.m. söker Welinder fastställa i vad mån man inom olika sektorer av den kommunala verksamheten bör arbeta med skilda avgiftsprinciper. Särskild uppmärksamhet ägnas städernas gas-, elektricitets- och vattenledningsverk samt spårvägarna, dvs. verksamhetsgrenar som skulle kunna tänkas drivas i privat regi men där, framför allt eftersom det föreligger naturligt monopol, ett allmänt handhavande har sitt särskilda berättigande. Med utgångspunkt från tillgänglig statistik ägnas också ett kapitel åt den intressanta frågan om i vad mån man utifrån företagsekonomiska principer kunde anses täcka företagens självkostnader. I ett följande finasteoretiskt kapitel upptages följdfrågan i vilken omfattning man inom skilda kommunala verksamheter verkligen bör täcka sina självkostnader och när man i stället genom partiell skattefinansiering kan uppnå fördelar av markant ökad behovstillfredsställelse för en kommuns befolkning.

Ämnet för Welinders avhandling hade tidigare ägnats ringa uppmärksamhet i svensk litteratur. Hos de kommunala myndigheterna hade stor osäkerhet rått angående riktlinjerna för de kommunala avgiftsuttagen. Arbetet kom därför att bli också till stor praktisk nytta. Det lämnade de kommunala beslutsfattarna ett underlag för deras ställningstaganden, som de dittills hade saknat.

Under de följande tolv docentåren utvecklade Welinder, trots omfattande undervisnings- och examinationsskyldighet, en imponerande produktivitet. Det torde knappast vara någon tvekan om att han under de första decennierna av sin vetenskapliga verksamhet var mer fångslad av finansvetenskapen och nationalekonomien med deras inriktning på ekonomiska sammanhang än av juridisk analys och diskussion av rättsliga regler. Med Welinders högt utvecklade matematiska begåvning var hans stora intresse för ekonomisk teori lätt förklarlig. De ekonomiska vetenskaperna var dessutom på ett helt annat sätt än juridiken föremål för internationellt tankeutbyte och med namn som Knut Wicksell och Erik Lindahl, båda knutna till juridisk fakultet, hade svensk ekonomisk vetenskap kommit att intaga en rangplats. Även Welinder bidrager nu i svenska och tyska tidskrifter med en serie självständiga och betydelsefulla uppsatser bland vilka särskilt bör nämnas »Steuerdruck und Steuergerechtigkeit» i *Finanzarchiv* (1939) och »Grundzüge einer dynamischen Inzidenstheorie» i *Weltwirt-*

schaftliches Archiv (1940). Inom nationalekonomien gjorde han bland annat den förtjänstfulla insatsen att skriva en stort upplagd lärobok »Ekonomisk teori och politik» (1947), vilken under många år användes vid den juridiska utbildningen. Det kan i detta sammanhang förtjäna nämnas att Erik Lindahl som sakkunnig vid tillsättandet av den i Lund ledigförklarade professuren i finansrätt och finansvetenskap uttalade att Welinder kunde anses ha styrkt sig äga full professorskompetens ej endast i ämnet finansvetenskap utan även i ämnet nationalekonomi. Inte minst mot den bakgrunden synes det hedersdoktorat inom samhällsvetenskaplig fakultet, som Welinder erhöll 1975, synnerligen välförtjänt.

Det kan utan orätt hävdas att Welinders tidigare arbeten med juridisk inriktning påtagligt präglades av de arbetsmetoder, som användes i finansvetenskapliga sammanhang. Särskilt gäller detta hans första större arbete »Företagens inkomstbeskattning», som utkom 1941. Han ägnade sig i detta arbete i en helt annan omfattning än vad som är vanligt i juridiska arbeten åt att med utgångspunkt från allmänna principiella riktlinjer söka fastställa vad som rationellt sett skulle kunna betraktas som riktiga lösningar. Denna diskussion föres med stort skarpsinne och ger många värdefulla uppslag men för en jurist, som söker ledning om vad som med hänsyn till lagmotiv och rättspraxis kan anses vara gällande rätt, är arbetet till begränsad nytta.

Samma arbetsmetod präglar om än i mindre grad Welinders andra juridiska monografi »Skatterättens värderingsregler» (1949). Föremålet för undersökningen var värderingen vid fastighetstaxeringen samt vid förmögenhets- och arvs- och gåvobeskattningen. I förordet gives programförklaringen. Där sägs att skattelagstiftning och skattepraxis vid värderingen får söka hjälp hos den ekonomiska teorien, främst företagsekonomien. Syftet med arbetet blir därför att söka »granska och tolka de i skattelagen givna värderingsreglerna utifrån företagsekonomisk synpunkt». Resultatet av arbetet blev en intellektuellt sett högst stimulerande undersökning full av synpunkter, som tidigare icke kommit fram i den juridiska diskussionen. Bokens teoretiska värde är odiskutabelt. Med hänsyn till att värderingsfrågorna i så relativt ringa omfattning behandlats i lagmotiv och rättspraxis har den också i större utsträckning än det tidigare arbetet kommit till omedelbar praktisk nytta.

År 1948 utnämndes Welinder till professor i finansrätt och finansvetenskap. Jag förmodar att det måste ha varit frestande för honom – vilket han varit i sin fulla rätt att göra – att i sitt fortsatta arbete helt lägga tyngdpunkten på den finansvetenskapliga delen av professuren. Om så hade skett,

skulle skatterätten som vetenskapsgren ha kommit i en mycket allvarlig situation. Motsvarande professur i Uppsala, benämnd nationalekonomi och finansrätt, innehades av Erik Lindahl, som sedan länge var helt inriktad på ekonomisk forskning. Samma år som Welinder utnämndes, övertog i Stockholm Seve Ljungman den av Eberstein tidigare innehavda professuren i speciell privaträtt jämte finansrätt. Redan benämningen antyder att finansrätten avsetts intaga en underordnad ställning och det rådde heller ingen tvekan om att Ljungmans intresse låg åt det civilrättsliga hållet.

Welinder bröt inte kontakten med finansvetenskapen. Det kan nämnas att han har skrivit kapitlet om skatteövervältring och skatteverkningar i det stora tyska verket »Handbuch der Finanzwissenschaft». Bland hans svenska arbeten märks i första hand »Offentlig hushållning» (1955), senare ersatt med »Skattepolitik» (1974), vilken som lärobok funnit användning långt utanför de juridiska fakulteterna. Men vid sidan av dessa beaktansvärda finansvetenskapliga insatser kom Welinder att i allt högre grad vända sin uppmärksamhet mot juridiken. Genom sitt medarbetarskap i Svensk skattetidning har han under de följande årtiondena mer än någon annan bidragit till denna tidskrifts höga vetenskapliga standard. Inte minst bör i det sammanhanget hans arbete som recensent nämnas. Under de närmaste två decennierna efter professorsutnämningen har Welinder med några undantag ingående granskat varje akademisk avhandling och annat större skatterättsligt arbete av monografisk karaktär, som utkommit här i landet. Hans recensioner kännetecknas inte endast av en imponerande kritisk skarpsblick utan även av en stor generositet då det gäller att framhäva de positiva sidorna av ett arbete.

Även ifråga om juristutbildningen intog Welinder genom sina läroböcker en absolut särställning. Jag har redan nämnt hans böcker i nationalekonomi och finansvetenskap. Beträffande den skatterättsliga utbildningen var det länge en kännbar brist att det saknades en för den akademiska undervisningen anpassad litteratur. Detta blev så mycket mera besvärande som den inkomstskatterättsliga lagstiftningen genom sin snabba tillväxt – i allt högre grad baserad på bristfälliga förarbeten – kom att bli alltmera oöverblickbar och svårbegriplig. Genom verket »Beskattning av inkomst och förmögenhet» täppte Welinder till denna lucka. Utmärkande för arbetet är att författaren så långt det är möjligt söker förklara de skilda lagbestämmelserna mot bakgrunden av skattelagarnas grundläggande riktlinjer. Syftet är mera att bibringa läsarna förmågan att tänka och resonera skatterättsligt än att i dem inpränta ett lagmaterial, som ständigt är i förändring.

Det har från studenthåll ej sällan framförts att man funnit det mycket

arbetskrävande att tillägna sig detta Welinders arbete. Naturligtvis skulle det vara möjligt att skriva en enklare lärobok med tyngdpunkten på att beskriva och förklara innehållet i existerande lagbestämmelser. Det skulle kanske till och med kunna hävdas, att ett sådant arbete skulle kunna göra åtskilliga skatterättsstuderande, som visar mindre lysande studieresultat, bättre skickade att lösa enklare, dagsaktuella skatterättsliga problem. Men Welinder var medveten om att det vid utbildningen av framtidens domare, advokater och lagstiftare var nödvändigt att ställa ambitionerna högre. Att skapa förståelse för sammanhangen och därmed också förutsättningar för att förnya kunskaperna måste ställas i centrum. I det avseendet visade Welinder en beundransvärd framsynthet.

Welinders lärobok har ej endast ingått som kurslitteratur vid de juridiska och ekonomiska fakulteterna utan även fått en omfattande praktisk användning. Trots sin svåra sjukdom lyckades han med sin hustrus bistånd året före sin död färdigställa åttonde upplagan av sitt verk. En arbetsgrupp vid Stockholms universitet under Sven-Olof Lodins ledning kommer att till gagn för kommande studentgenerationer föra detta vidare.

Som lärare var Welinder både skicklig och medryckande och som tentator krävande. Han hade en stark känsla av ansvar och var därför föga lyhörd för myndigheternas önskemål om ökad »genomströmningshastighet». Som inspektor för Sydsånska nationen kunde han däremot framträda med hela sin charm och naturliga vänlighet. Han gjorde också en uppoffrande och värdefull insats vid det insamlingsarbete, som skapade den finansiella grundvalen för nationens studentbostadshus.

I dessa minnesord måste även Welinders insatser som offentlig utredare nämnas. Redan på ett tidigt stadium fick finansdepartementet ögonen på den mångkunnige unge forskaren i Lund. Han kallades att delta som sakkunnig i en utredning om det samlade skattetrycket i Sverige (SOU 1936:18). Några år senare utarbetade han huvudparten av det betänkande angående grunderna för den kommunala lånepolitiken (SOU 1942:60), som avgavs av 1939 års kommunalsakkunniga. Sin mest betydelsefulla utredningsinsats gjorde han emellertid som enmansutredare genom betänkandet »Socialpolitikens ekonomiska verkningar» (SOU 1945:14). Huvudproblemen var här att få grepp om socialpolitikens reella kostnader samt utreda dess inkomstutjämnande och konjunkturstimulerande effekter. Arbetet kom att bli av stor betydelse vid utformningen av efterkrigstidens socialpolitik.

Även efter professorsutnämningen blev Welinder anlitad som utredare. Han deltog som expert i 1952 års kommitté för indirekta skatter (SOU

1957:13) och i utredningen om indragning av oförtjänt jordvärdestegring (SOU 1957:43). Han var också ledamot i 1958 års besparingsutredning (SOU 1959:28) och 1960 års allmänna skatteberedning (SOU 1960:25) samt expert i 1961 års värdesäkringskommitté (SOU 1964:1–2). Trots dessa betydande insatser i lagstiftningsarbetet är det ändock att beklaga att finansdepartementet inte i än högre grad förstått att taga Welinders alldeles speciella kunskapskombination av nationalekonomi, finansteori och juridik i anspråk. Inte endast hans kunskaper utan också hans auktoritet och särdeles väl utvecklade realitetssinne hade behövts framför allt vid en genomgripande reformering och reorganisation av inkomstbeskattningen. Redan under 50-talet började det nämligen bli alltmera uppenbart att inkomstbeskattningen som beskattningsform höll på att urarta. Under en kunnig och kraftfull ledning skulle det vid denna tid kanske ännu varit möjligt att vrida utvecklingen rätt och skapa förståelse för beskattningsformens grundläggande villkor. Inkomstskattelagarna kom nu istället under de följande decennierna att i stora delar utvecklas till ett lapptäcke av svårbegripliga bestämmelser, vilka alltför ofta står i motsatsställning till de ursprungliga klara teoretiska tankegångarna. Dålig överblick och bristande känsla för att ett högt skatteuttag förutsätter ett korrekt beskattningsunderlag har varit grundorsakerna till detta. Därigenom har också fältet lämnats öppet för en omfattande politisering och en anpassning efter alltmera högljudda intressegruppers krav.

Jag hade den stora förmånen att under ett par decennier tillhöra Carsten Welinders närmaste vänkrets. Tillsammans gjorde vi långa promenader och cykelturer. Carsten var eldsjälens och den naturliga centralgestalten i en grupp av kollegor och vänner, som ofta använde söndagen till vidsträckt vandringar genom de vackraste delarna av Skåne och det själländska kustlandskapet. Gemensamt upplevde vi naturen i all dess skiftande skönhet. I Carstens sällskap hade man det aldrig tråkigt. Hans fina, godmodiga men samtidigt lite sarkastiska humor gav samvaron en glad och munter stämning. Hans beläsenhet även utanför juridikens och nationalekonomins områden var imponerande. Inte minst gällde detta historia och politik. Hans rika och självständiga personlighet hade en alldeles särskild utstrålning. Det känns tomt att inte längre ha honom ibland oss.

17.10 1921–5.10 1982

Niels Skyum-Nielsen

Av *Tore Nyberg*

Niels Skyum-Nielsen inledde sin bana som medeltidshistoriker med några studier publicerade i början av 1950-talet. Kunskapen om stiftelsen av premonstratenserklostret i Vä 1170 säkerställde han genom ett nyfynd, och ett diplomatariskt äkthetsbevis gav för handen, att Leo IX:s bannlysning omkring år 1050 av dem, som plundrat Peters- och Laurentiuskyrkornas gods, var Danmarks äldsta påvebulla. Nyfynd och källkritik präglar alltså hans första framträdande. Han hade gått i den weibullska källkritikens skola men gick ovanligt grundligt till verket redan i sina första studier, något som snart säkrade honom anställning på Det Danske Sprog- och Litteraturselskab, där han skulle bli en huvudperson i flera års utgivningsarbete av *Diplomatarium Danicum*.

Under arbetet med den äldre medeltidens diplommaterial sparade Skyum-Nielsen försiktigtvis konklusionerna till senare. De nordiska historikermötena blev det forum, där han framlade viktiga forskningar i en första utformning: i Åbo 1954 blev temat »Det lundensiske ærkesædes syn paa stat og kirke», i Århus 1957 »Hvorledes tolkes et middelalderligt privilegium?». Temavalet förråder den intima förbindelse mellan medeltidsstudium och historisk metod, som Skyum-Nielsen tagit i arv från tidigare generationer av Köpenhamnshistoriker och från Lundatraditionen. Den dagliga konfrontationen med svårtolkat äldre källmaterial skärpte hans blick och hans hjärna till att ta ställning till de mest *difficila* tolkningsproblem, till att förstå senare lärdes sätt att missförstå deras källor, och till att rekonstruera det, som ännu lät sig re-etablera efter långa tiders oöm sällning.

Det var under denna period jag lärde känna Skyum-Nielsen, som då var nordisk utbytesstipendiat i Lund och ibland deltog i Jerker Roséns licentiatseminarium. I motsats till Sture Bolin framstod Skyum-Nielsen på den tiden för oss som en senmedeltidens man – han hade i Scandia 1955 publicerat sin stora studie »Ærkekonge og Ærkebiskop. Nye træk i dansk

kirkehistorie 1376–1536», som blev ett förarbete till den intensiva dust han senare med väldig kyrkorättslig expertis tog med problemen omkring Stockholm blodbad. Scenen, Kristoffer av Bayerns kröning i Ribe domkyrka 1443, som öppnade årgång 23 av Scandia, gjorde ett outplånligt intryck på oss, som behandlade Valdemar Atterdag, birgittinerna i Vadstena, Varend och andra senmedeltidsproblem på seminarierna.

I början av 1960-talet följde raskt de stora specimineringsarbeten, som ledde fram till professuren 1965: efter presentationen av Stockholms blodbad på nordiska historikermötet i Lund 1962, den stora källsamlingen till kyrkokampen 1241–1290 i Scandias årgång 28, doktorsavhandlingen om samma tema 1963, samt »Blodbadet i Stockholm och dets juridiske maskering» 1964. Sistnämnda fick i sitt släptåg en lång och pinsamt utdragen polemik mot Curt Weibull, som var den främst angripne i den kyrkorättsligt eminent kunniga undersökningen. Medan den pågick 1969 och 1971, fick jag under personlig samvaro ta del av Skyum-Nielsens samvetsagg inför denna i hans egna ögon dock oundgängliga polemik. Han upplevde det som en bitter ödets ironi, att just han, som lärt så mycket av bröderna Lauritz och Curt Weibull och stått dem så nära både vetenskapligt och mänskligt, här såg sig tvungen att gå till en så frenetisk attack mot det sätt på vilket Curt Weibull praktiserade brödernas källkritiska principer. Skyum-Nielsen lät sig styras av en obönhörlig vetenskaplig logik utan att kunna hejda sig inför de ibland olyckliga mänskliga konsekvenserna av sin egen hållning.

De första åren som professor vid Köpenhamns universitet bar frukt i den oöverträffade genomgången av det lundensiska ärkesätets kyrkorättsliga ställning intill 1250 på det tredje Visby-symposiet 1967. När bandet två år senare kom ut, hade emellertid den universitetspolitiska situationen i Danmark ställts på huvudet genom 1968 års händelser. Snart följde det kuppartige införandet av den av Köpenhamns universitets kommunistiske rektor, professor dr.med. Mogens Fog inspirerade styresordningen för universitet och högre läroanstalter, som gav studenterna paritetiskt medinflytande på utformningen av kurser och läroplaner och fakultetsråden med 1/3 studentmedlemmar avgörande inflytande på tillsättningsfrågor. Efter få år kunde Skyum-Nielsen konstatera, att en ny persongrupp var på väg in i universitetsmiljön, en grupp av yngre politiker, för vilka forskningen betydde väsentligt mindre än undervisning och akademisk politik. Under hårt arbete kunde han 1971 publicera det första av fem planerade band, som skulle presentera Danmarks historia »utan retouche»: »Kvinde og Slave», som med socialrealistiskt engagemang såg ut att vara en program-

skrift för samhällets undertryckta. Läsningen uppenbarade emellertid snart, att Skyum-Nielsens arbete med källorna och diplomerna band honom till händer och fötter och tvang honom att skriva om det, som källorna behandlade – och varken kvinnor eller slavar står det särskilt mycket om i dessa källor. Det egentliga slaveritemat koncentrerade han i stället till ett föredrag, som han enligt sin vana framlade på ett nordiskt historikermöte – det i Köpenhamn 1971, »Slaveriet i Norden set mod international baggrund».

Så kom hårda kampår i fördelningen av undervisningsbördorna på Historisk Institut, där våldiga studenttågningar skulle delaktiggöras universitetets historiemetodiska traditioner, av vilka Skyum-Nielsen representerade den strikt weibullska källkritikens linje i motsats till en rad yngre medarbetare. Och härtill kom sjukdomen, som förlamade hans aktivitet och arbetsförmåga genom flera år. Sedan han 1963 lagt namn till bandet av *Diplomatarium Danicum* för åren 1053–1169, måste luckan för åren 1170–1199 vänta till 1976, innan den slöts utan Skyum-Nielsens medverkan, medan han i stället samlade krafterna om perioden 1224–1250 och där 1979 fick ut det band som omfattade åren 1224–1237.

Under 1970-talet gick Skyum-Nielsen in i en ny forskningsgren: Mediaforskningen. Han började tillämpa källkritisk metod på fotografi och dokumentarfilm och vann därmed via TV en kontakt med sin omvärld, som han troligen saknat starkt som medeltidsforskare under de politiskt oroliga åren efter 1968. Samtidigt deltog han dock efter sin vana i de nordiska historikermötena när han kunde – det i Uppsala 1974, det i Jyväskylä 1981. Sina läkares råd om att vara återhållsam i sin arbetsintensitet följde han inte. Kort före sin bortgång var han på exkursion med kolleger och studenter till Flensburg och Slesvig och deltog i disputationen över avhandlingen »Muren om Israels hus» av Carsten Breengaard, som upprepade gånger i sin bok kunde konstatera, hur Skyum-Nielsen genom en självständig hållning modigt förespråkade historiska värderingar, som absolut inte var de gängse inom historikerskrået. I »Kvinde og Slave» hade han t.ex. som den förste på långa tider dragit en lans för att Knud den Helige borde värderas positivt, som en man, som skyddade de fattiga och svaga mot övergrepp från stormännen och storbönderna i det gamla släktfejdsamhället.

En okuvlig och obekväv, men eminent duktig forskare har gått bort med Niels Skyum-Nielsen.

22.7 1894–20.5 1983

Björn Collinder

Av Gösta Holm

En elev och vän till Björn Collinder, Israel Ruong, har skildrat ett tidigt möte med honom, i en liten rökig torvkåta i Rensjöns lappviste i Jukkasjärvi. Den då 36-årige Collinder var i trakten för dialektuppteckningar. Hans meddelare satt i kåtan och tog igen sig efter en ansträngande utfrågning. Collinder nyttjade pausen till att läsa i en ungersk bok, liggande på magen på kåtagolvet för att i görligaste mån slippa röken.

Scenen är på många sätt symbolisk för Björn Collinders personlighet och verk: den outtröttliga forskarhågen som tog lätt på strapatser, den omätliga vetgirigheten och den virtuosa språkbegåvningen, som gav honom behärskning i tal och skrift av så många språkarter, att ingen av hans elever kunnat räkna dem; deras antal höll han knappast själv reda på. Bl.a. hade han ingående kunskaper om flera samiska dialekter och praktisk behärskning av dem i tal.

Sameforskare

Björn Collinder kom till Uppsala från födelsestaden Sundsvall som nybliven student vid 18 års ålder år 1912. Två år senare var han fil.kand. och började sin högre vetenskapliga utbildning hos Adolf Noreen, professor i nordiska språk. Noreens forskarpersonlighet och entusiasmerande undervisning gjorde ett djupt intryck på Collinder, liksom på många andra unga begåvningar. Senare i livet betygade han ofta sin tacksamhet mot Noreen. Han blev fil.lic. 1920, men lämnade nu Noreens berömda seminarium och vände sig för sin fortsatta karriär till en annan av det dåtida Uppsalas många betydande språkmän, lappforskaren och fenno-ugristen K. B. Wiklund. Därmed fick Collinders akademiska bana en inriktning, som skulle komma att få en synnerlig betydelse för fenno-ugristikens och de finsk-ugriska språkens ställning i Sverige. Liksom sin lärare Wiklund ägnade sig norrlänningen Collinder först åt lapskan.

Som aktiv fältforskare kom Collinder att göra studiebesök och uppteckningar i hela det lapska bosättningsområdet i Sverige, från Karesuando i norr till Härjedalen i söder, dessutom i Troms i Norge. Det är inte för mycket sagt, att Collinder skaffade sig en kunskap om lapparna, deras språk och kultur som ingen annan svenskfödd man. Av en lapsk intellektuell har han karakteriserats som »en pålitlig kännare av samiska förhållanden, som svenskar i gemen eljest ha så svårt att förstå». Värdet av sådana kunskaper har Collinder själv understrukt: »Lapskan gör komparatisten lika stora tjänster som grekiskan och litauiskan tillsammans.»

Sitt vetande på området delade Collinder också med sig av i en mängd populärvetenskapliga arbeten, både tidskrifts- och tidningsartiklar och böcker. Särskilt känd är boken »Lapparna. En bok om samefolkets forntid och nutid», 1953 (föregången av Verdandi-skriften »Lapparna. Deras kultur och arbetsliv», 1932, och av »The Lapps», 1949). – Det är karakteristiskt för Collinder, att han åtog sig att redigera ett nummer av Samefolkets egen tidning, f.ö. en publikation där han under åren bidrog med ett antal artiklar på lapska.

Collinders första större vetenskapliga undersökning på det samiska området gällde ljudförhållandena i den skogslapska, som talas i trakten av Vitträsk i sydligaste Gällivare socken. Resultatet blev en avhandling för licentiatexamen (efterprövning i finsk-ugriska språk) 1926. Arbetet trycktes 12 år senare i Finland under titeln »Lautlehre des waldlappischen Dialektes von Gällivare». Omedelbart efter denna sin andra licentiatpresentation fortsatte Collinder sina lapska forskningar, fortfarande i Gällivare, nu särskilt bland nomaderna i Norrkaitum mellan Kebnekaise och Akkajaure. Han observerade bl.a. renskötarens snillrika nomenklatorsystem för särskiljning av de olika djuren i en renhjord av, i praktiken, obegränsad storlek. Collinders rekordartat stora samlingar från Norrkaitum ingår som ett viktigt delmaterial i Harald Grundströms »Lulelappisches Wörterbuch», ett arbete som hade Collinder till inspiratör och medelansaffare.

Med början vintern 1928 och sommaren 1930 studerade Collinder också dialektförhållanden i Jukkasjärvi, bl.a. i Kaalasvuoma (Leavas) vid Kalixälven i gränstrakterna mot Gällivare. Ett resultat blev boken »The Lappisch Dialect of Jukkasjärvi. A Morphological Survey», utkommen först 1949.

Collinders gradualavhandling »Über den finnisch-lappischen Quantitätswechsel. Ein Beitrag zur finnisch-ugrischen Stufenwechsellehre», 1929, blev en akademisk etta. I den tillämnade del II avsåg Collinder att sammanställa slutsatser rörande urlapsk och uröstersjöfinsk stadieväxling

till en teori om ännu äldre förhållanden. Avhandlingen syftar alltså till historisk rekonstruktion.

Avhandlingen förde omedelbart till docentur. Redan fyra år senare, alltså 1933, efterträdde Collinder sin lärare K. B. Wiklund på professuren i finsk-ugriska språk, särskilt lapska och finska, i Uppsala.

Sina samiska forskningar fortsatte Collinder även som professor. Han utsträckte undersökningsområdet allt längre mot söder och ett resultat blev tvillingböckerna »Lappische Sprachproben aus Härjedalen», 1942, och »Lappisches Wörterverzeichnis aus Härjedalen», 1943. Collinder hade avsett att fördjupa sitt inträngande i härjedalslapskan men avstod, sedan han hade fått veta, att en norsk forskare, Knut Bergsland, förberedde en avhandling om den mer eller mindre identiska Røros-dialekten. En upp-tecknarpsykologisk principdeklaration, som för tanken till vissa strukturalisters tankegångar, gör Collinder i inledningen till ordförteckningen. Inga förutfattade meningar om den undersökta dialektens ljudsystem bör få binda upp-tecknaren: »die Unwissenheit [ist] ein Kapital.» Den nollställda upp-tecknaren skall anteckna vad han hör; på grundval av detta material skall »die immanente Systematik» i efterhand utrönas. Man kan komma att tänka på Eugen Nidas ideal för en språkbeskrivare: en man lika oskuldsfull som en nyanländ marsmänniska.

Under sina fältforskningar upp-tecknade Collinder också ortnamn. Materialet förvaras, delvis oaccederat, på ortnamnsarkivet i Uppsala. Collinder publicerade några etymologiska utredningar om enstaka namn, t.ex. »Luleå», 1952. Sitt verk på området krönte han med den grundläggande och synnerligen innehållsrika »Ordbok till Sveriges lapska ortnamn», 1964, som samtidigt var ett led i hans avsked till fennougristiken (varom mera längre fram).

Fennist och fennougrist

Collinders doktorsavhandling hade, som nämnts, till föremål inte bara lapska utan också östersjöfinska språk. Någon större monografi på det senare området kom han inte att ge ut i fortsättningen. Hans största insatser här är dels den med rätta beundrade och berömda, kongeniala översättningen av Kalevala (som jag återkommer till), dels ett antal läroböcker utgivna på offentligt uppdrag. Dit hör läroböcker för skolorna i Tornedalen (med utredning om tornedalsfinskans avvikelser från högfiniskan och en dialektordlista) samt för försvaret (»Lärobok i finska språket för krigsmakten» med det betecknande tryckåret 1941). – En alldeles

speciell bakgrund hade »Rootsi-Eesti abisamat. Svensk-estnisk hjälpbok», som Collinder utarbetade tillsammans med J. Aavik och O. Loorits. Verket kom ut 1944, det år då så många flyktingar från Estland nådde våra kuster. Det brådskade med boken; man behövde ett hjälpmedel för de »ester, som vistas i Sverige, att finna sig tillrätta under den första tiden». Planläggningen började den 4 oktober och den 4 november kunde Collinder underteckna företalet och skriva, synbarligen inte utan berättigad stolthet: »Tack vare tryckeriets verksamma tillmötesgående och mina medarbetares osparda möda föreligger boken färdig efter en månads arbete.» Prestationen är fantastisk och torde innebära rekord för jämförlig bokproduktion.

Collinder kallades till (heders)ledamot av en rad lärda samfund i Finland och kreerades till hedersdoktor vid Helsingfors universitet 1960.

Indo-ural-altaisk komparatist

»Hat das Uralische Verwandte?» är titeln på en skrift av Collinder från år 1965. Den är ett av resultaten av ett mångårigt, intensivt studium av de uraliska språken, dvs. finsk-ugriska och samojediska, särskilt i deras förhållande till grannspråk. Vid tiden för skriftens publicering var Collinder en internationell auktoritet på området. Han hade bl.a. utgivit »A Handbook of the Uralic Languages» i tre delar. Collinder höll före, att ural-jukagirisk släktskap knappast kan avvisas och att ural-altaisk är mycket sannolik.

Han visste själv bäst, att han rörde sig på osäker mark, men han försvarade sin djärvhet: »Ohne Kühnheit kommt man in der Forschung nicht vorwärts, wenn es sich um schwierige Fragen handelt. Ein hyperkritisches Verhalten führt leicht zur unfruchtbaren Skepsis ...» – För att i görligaste mån komma ifrån det subjektiva tyckandet utarbetade Collinder en matematisk modell för beräkning av sannolikhet för ursläktskap, användbar under vissa förutsättningar. Den publicerades i skriften »L'affinité linguistique et le calcul des probabilités», 1948.

Collinders slutsats blir: »Es hat sich erwiesen, dass es nicht realistisch ist, die Übereinstimmungen zwischen Uralisch und Altaisch als ein Spiel des Zufalls zu erklären.»

Alldeles särskilt var Collinder fascinerad av problemet om de uraliska språkens förhållande till de indoeuropeiska. Han återkom gång på gång till frågeställningen. Några titlar: »Indouralisches Sprachgut. Die Urverwandtschaft der indoeuropäischen und der uralischen Sprachfamilie», 1934, »Zwischen der indoeuropäischen und der uralischen Sprachfamilie ...

bestehen Uebereinstimmungen die sich am ehesten aus Urverwandtschaft erklären lassen», 1933, 1935, »Indouralische Nachlese», 1945, »Zur indouralischen Frage», 1954. Han kompletterade tidigare forskares rön med nytt, sovrat material, både morfologiskt (rör. böjning och stambildning) och lexikaliskt. Redan av ett par av titlarna framgår Collinders ståndpunkt i målet. Några av de i detta avsnitt nämnda arbetena trycktes om i den festskrift »Sprachwissenschaft und Wahrscheinlichkeit», som överlämnades till Collinder på hans 70-årsdag 1964. De hade behållit sin aktualitet genom decennierna.

Huvudproblemet för komparatisten är att bedöma om likheter beror på ursläktskap eller senare lån (eller ev. på parallellutveckling). Åt studiet av lån mellan språk ägnade Collinder också flera skrifter, framför allt boken »Die urgermanischen Lehnwörter im Finnischen», 1932.

Nordist och germanist

Collinder började ju sin högre vetenskapliga utbildning hos nordisten Adolf Noreen. Han förvärvade grundliga insikter i nordisk språkhistoria och blev beläst också inom övrig germansk filologi liksom i jämförande indoeuropeisk språkvetenskap. Sin lärdom visade han i en rad skrifter alltifrån »Eddica», 1922. Collinder framstår här som en lärd, skarpsinnig och uppslagsrik men ibland också något spekulativ forskare. Han söker inte ogärna problem i det vetbaras utmarker. (Han säger själv på ett ställe: »Hier befinden wir uns meistens wohl an der Grenz zwischen dem Wahrscheinlichen und dem bloss Möglichen.») Fina exempel på Collinders förmåga är »Till frågan om Edda-kvädenas ålder», 1965, och »Fäfnismål 5.6», 1967. Här visar Collinder att han helt behärskar eddaforskningens hjälpmedel, och han bedömer säkert texter och textställen. I den senare av de båda nyssnämnda uppsatserna gör han en (veterligen oemotsagd) nytolkning i en av de svåraste och mest omdebatterade Eddastroforna.

I ett brev av den 11 aug. 1971 skrev Collinder bl.a.: »I början av september flyttar jag till Wien. Jag skall tjänstgöra där hela det stundande läsåret – och kanske längre – som gästprofessor i svenska.» I Wien bodde hans gode vän sedan yngre år prof. Otto Höfler. Collinders aning »kanske längre» besannades. I själva verket blev han wienare ända till strax före sin död.

»Ingenting som man lär sig i skolan är viktigare än konsten att nyttja modersmålet i skrift», säger Collinder på ett ställe. Alltså, menar han, bör

språkmännen känna sig förpliktade att ge skolans lärare goda hjälpmedel i händerna vid svenskundervisningen. Sin del av ansvaret ville Collinder bl.a. ta på området svensk grammatik.

Ett imponerande bevis på Collinders andliga spänst högt upp i ålderdomen ger hans båda grammatiska läroböcker »Svenska. Vårt språks byggnad», 1971, och »Svensk språklära», 1974. Vid en ålder av uppemot de åttio förmådde Collinder skapa först en originell grammatik och strax därpå en annan med till mycket stor del ny uppläggnings- och förändrad terminologi.

Collinders språkläror bygger delvis på Ad. Noreens pionjärbete »Vårt språk», och de kan bl.a. ses som en gärd av pietet mot Noreen. En språkbeskrivning anpassad efter svenskans byggnad, inte latinets, var målet för båda.

Typiskt för Collinder som grammatiker är att han ofta väljer att diskutera och argumentera i stället för att dekretera. Grammatisk gränsdragning är ju mycket ofta en fråga om vad man anser vara avgörande kriterier, en smaksak alltså, och Collinder låter ofta sina läsare komma in i tankeverkstaden: »Mot denna fonemräkning kan man göra två invändningar», »Man tycks alltså med visst fog kunna ...», »Det är inte lätt att säga vad som menas med ett ord ... Frågan om vad som är ett ord tycks inte kunna besvaras allmängiltigt ...», »Om *som* är ett ord kan man inte instämma med dem som säger att orden är talets minsta självständiga delar». Han kunde använda sokratisk frågemetod och själv ge svar av typen: »Här frågar vi kanske mer än tio visa män kan svara på.» Att göra så är vetenskapligt och hederligt, och det är nöjsamt för mer avancerade läsare men kanske inte riktigt ändamålsenligt i läroböcker på ett elementärt plan; där kan det mer förvirra än rättleda. Detta drag har nog medverkat till att Collinders svenska språkläror veterligen inte har antagits till bruk någonstans i den svenska skolvärlden. Ett annat skäl kan ha samband med ett helt motsatt drag hos Collinder, hans egensinne i terminologi, exempelval och språkriktighetsfrågor. Han kallade adjektiv för »binamn», kunde återge *löpa av* med 'springa sin väg', citera en finländsk replik med ordet *spuggla* och föreskriva uttal av *chef*, *det*, *Edla*, *med* med *ä*-ljud (därför att så uttalade han orden). Men huvudintrycket av böckerna är inte negativt, tvärtom. De är något så ovanligt som grammatikor ägnade att njutningsfullt sträckläsas. Särskilt »Svenska» är, som en recensent uttryckte det, »rolig och full av stimulerande infall, och den talar med svenskar på svenscars sätt».

Allmänlingvist

I samband med sin pensionering beslöt sig Collinder för att lämna fenno-ugristiken och de ural-altaiska problemen. Han sålde sin facklitteratur på dessa områden till Vetenskapliga biblioteket i Umeå (föregångaren till nuv. Universitetsbiblioteket). Han ville nu först och främst ägna sig åt allmän språkvetenskap. Och han gjorde det både som forskare, undervisare och examinator.

Intresset för allmänlingvistiska problem var inte någon plötsligt påkommen fluga. Det hade fått näring redan under tiden hos Noreen. En av Collinders första vetenskapliga uppsatser bar titeln »Phonetik contra Sonantentheorie», 1923. Just allmänfonetiska frågor sysselsatte honom ofta och livet igenom. Det är typiskt, att då Collinder 1938 ville vidga sitt väldiga kunnande med ännu ett språk, det turkiska, så var det speciellt accentförhållanden han inriktade sig på. Efter ett ganska kort uppehåll i Brussa (Bursa), där han fick lektioner av en gymnasist, kunde han publicera »Reichstürkische Lautstudien», 1939, och »Gibt es im Türkischen keinen Akzent?», 1941.

Uppsatsen »Der Sprachforscher 'behind the looking(-)glass'», 1970, är till en del en återblick på författarens forskningsresultat och erfarenheter av språkvetenskapens villkor och möjligheter. Collinder talar på ett ställe om »denjenigen Sprachforschern . . . die es auf ihrem eigenen Gebiet als die höchste Aufgabe der Wissenschaft betrachten, vom Detailbetrieb und Einzelwissen zum synthetischen Überblick fortzuschreiten». Att Collinder räknade sig själv till den gruppen råder det inget tvivel om. Här i uppsatsen vågar han t.o.m. ge en skiss av en egen teori om språkets uppkomst, som han tänker sig ha försiggått i tolv steg.

I sina behandlingar av ämnesspecifika problem (med deras »Detailbetrieb und Einzelwissen») gör Collinder ofta allmänlingvistiska utvecklingar och reflexioner, som då han i boken »Introduktion till de uraliska språken» inleder ett kapitel med en utredning om begreppen betydelsebärare, stam, suffix, affix osv. och f.ö. marknadsför en samling nyskapade termer.

Betecknande för Collinders intressen är också titlar som »Le problème de la racine», 1939, »On the relationship between thought and linguistic expression», 1946, »Några lexikaliska grundbegrepp», 1978. I den sistnämnda uppsatsen gör sig märkbar en särskild konsekvens av Collinders anslutning till Ad. Noreens syn på hur språket är byggt och hur det lämpligen beskrivs. Grammatikens huvuddelar är fonologi, morfologi och semologi. Någon plats för en självständig syntax finns inte; den räknas till

morfologin. Ord hör till kategorin betydelsebärare, och teorin kan inte ta hänsyn till det faktum att det finns ord som bara har syntaktisk funktion och saknar referens till en betydelse. Överhuvud visar Collinder ett ganska förstrött intresse för syntax; det är karakteristiskt, att han i boken »Introduktion till de uraliska språken» överlät kapitlet om satsbyggnaden åt Paavo Ravila att författa.

Sin bok »Språket. Inledning till det vetenskapliga språkstudiet», 1959, disponerar Collinder på ett helt annat sätt än en strukturalist av den stränga observansen skulle ha gjort och gör. Han inleder med ett kapitel om »Deskriptiv och historisk språkforskning», följt av »Ljudförändringarna» och »Formbyggnadens förändringar». Ett viktigt syfte för författaren är att påvisa det både teoretiskt och praktiskt olyckliga i att bortse från bakomliggande historiska skeenden vid synkron beskrivning av ett språk med dess mer eller mindre allmänna anomalier. Liknande tankar finns i Collinders inledande uppsats »Deskriptiv och historisk språkforskning» i Språkvetenskapliga sällskapets i Uppsala jubileumsskrift »Orientering i språkvetenskap», 1943. Vackra resultat av historisk språkforskning skildrar Collinder alltid med påtaglig fröjd. Samtidigt finns ju mångenstädes i Collinders verk, t.ex. de grammatiska läroböckerna, vittnesbörd om den vikt han tillerkände en genomtänkt och logisk, immanent, synkron språkbeskrivning. I Ad. Noreens efterföljd varnade han för »att till sitt eget ogagn snylta på de otillräckliga tankeförråd, som genom slentrianmässiga skolböckers förmedling ha tillförts oss från de gamla grekiska grammatikerna».

Collinder verkade målmedvetet för att göra Ad. Noreens grammatiska och språkteoretiska insatser internationellt kända, särskilt »Vårt språk» med dess många självständiga drag i uppläggning och begreppsbyggnad. Denna strävan är ett av de mest påfallande inslagen i skrifterna »Les origines du structuralisme», 1962, och »Kritische Bemerkungen zum Saussure'schen Cours de linguistique générale», 1968. Collinder menade, att de Saussure, som kunde läsa svenska, rimligtvis måste ha varit inspirerad av Noreens »Vårt språk», särskilt till tudelningen i diakroni och synkroni liksom till den i fonetik och fonologi (det sistnämnda kan väl diskuteras). En annan röd tråd i skriften av 1968 är en kritisk granskning – under avgivande av reverenser för de Saussures storhet – av många idéer och påståenden i Cours. I »Les origines . . .», 1962, tar Collinder inledningsvis mycket klart avstånd från de anspråksfulla amerikanska behaviouristerna.

Lustigt nog tycks den språkteoretiker, som Collinder allra mest vantrivdes med, ha varit just en revoltör mot dessa behaviourister, nämligen

Noam Chomsky. Kritik mot Chomsky och hans generativa transformationsgrammatik skymtar här och var i Collinders alstring, men alldeles särskilt artikuleras den i skriften »Noam Chomsky und die generative Grammatik. Eine kritische Betrachtung», 1970. Det Collinder framför allt finner svårsmält hos Chomsky är hans teorier om språktillägandet, dvs. antagandet om en medfödd universell grammatik, »universal principles governing mental faculties». Vad Chomsky tyder som tecken på förekomsten av den universella grammatiken, reducerar Collinder med hjälp av sunt förnuft till – just sunt förnuft. Hjärnans lagrade analogier skalar automatiskt bort orimliga eller osannolika tolkningar av yttranden utan hjälp av en universell grammatiks generativa transformationer. Ett fyraårigt barn begriper, att *John övertalade Bill att gå* innebär att Bill blev övertalad, inte den övertalande John själv. Det som Chomsky här finner »mysterious» är för Collinder enkelt. Här »haben wir keine Tiefenstrukturen oder Tilgungsprozesse oder Wegradierungsprinzipien nötig».

F.ö. finner Collinder hela den transformations-generativa metoden otillräckligt teoretiskt grundad och omständlig och tidsödande i praktiken. Privat kunde Collinder yttra sig betydligt skarpare och orda om Chomskys »torra halm».

Även på allmänlingvistikens område ville Collinder nå ut till en större publik. Till populärvetenskapen hör snarast den förut nämnda boken »Språket». Den är mycket givande och rolig, men det finns folk som säger sig ha känt yrsel som på gungande grund vid läsningen. Kanske kan det förklaras så, att Collinder var för lärd. Han fick ständigt intressanta associationer, som kom honom att lämna den röda tråden och göra utvecklingar. När han så låter associationsflödet komma utan typografisk markering av sidospåret, kan det bli svårt för läsaren att hålla reda på huvudlinjen. Samma effekt kan det bli, när Collinder i en saklig redogörelse plötsligt ger efter för sitt skämtlynne, så som då han under en utredning om språkljuds artikulation meddelar: »Man skiljer mellan teaterviskning och skolviskning.»

En stor del av sina allmänlingvistiska arbeten tryckte Collinder i Språkvetenskapliga Sällskapets i Uppsala serier. Han var sällskapets ordförande 1933–71, med vissa avbrott, sammanlagt 22 år, veterligen rekord.

Översättare

Det var tolkningen till svenska av Kalevala, 1948, som först gjorde Björn Collinder uppmärksam som översättare. Den blev genast erkänd som ett mästerverk, högt skattat också i originalets hemland. I annat sammanhang har Collinder påpekat överensstämmelserna mellan svenskt och finskt i den gamla allmogekulturen; den »kan till fullo vitsordas av den på vars lott det har fallit att i svensk jordmån omplantera Lönnrots Kalevala». Likheten gjorde det både lämpligt och lätt för översättaren att foga in svenska folkmålsord, inte minst norrländska, i Kalevala-versen; detsamma gäller f.ö. arkaismer. De svåra orden förklarar Collinder i en flera sidor lång förteckning, där man finner *belling*, *blistra*, *börting*, *bösta*, *lövjor*, *nymäre* osv. Collinders Kalevala-vers flyter behagligt, rytmen är oklanderlig, allitterationerna välplacerade (ibland – helt korrekt – på efterleder: »löparstenens vridstång drives», »Mästersmeden Ilmarinen»). Översättaren skulle ha förnekat sig själv, om han inte hade smitt egna ord:

... då jag bara var en byting,
liten mjölktrut, litet filskägg.

Läsarvänligt uteslöt Collinder uppåt 3.000 av originalets kortverser med besvärjelser och annat estetiskt mindre fullödigt gods. – Man kan göra den iakttagelsen, att Kalevala-allitterationerna ibland syns återklinga i Collinders egen prosa: »Byns kvinnor sjöngo ... samlade till sömnad, gamla gråskägg ... stadda på fiskefärd.»

Under de första åren av 1950-talet inträdde en ny fas i Collinders översättarverk, då han tog itu med tolkning av vers på en rad andra språk, fornengelska, Shakespeares 1500-talsengelska, fornisländska, klassisk grekiska. 1954 kom Beowulf och Sofokles' Antigone, 1955 Euripides' Kyklopen (och tornedalingen Keksis finska kväde av år 1677), 1957 Den poetiska Eddan, 1958 Snorres Edda, 1960 Hamlet, Julius Caesar och Romeo och Julia, 1961 Kung Lear, Macbeth, Othello (och en mongolisk folkvisa, via finskan), 1962 Som ni behagar, 1963 Köpmannen i Venedig (och Eino Leinos Solens avsked). Så följde Sofokles' övriga tragedier. Många har undrat hur Collinder kunde få tid över för detta storartade översättningsarbete vid sidan av allt annat. Förklaringen lär vara den, att han räknade skönlitterär tolkning från främmande språk som ett fritidsnöje; det var rekreation. Det hela blev ett lekverk genom föreningen av språkbehärskning, filologisk lärdom och konstnärlig begåvning. Han hade en musikaliskt

förankrad ytterlig sensibilitet för språkligt välljud.

Om Kalevala och Beowulf gav Collinder rikliga tillfällen att nyttja folklig svenska, så är han desto återhållsammare i tolkningarna från grekiska. Där finner man inte många ord, som inte hör till det vanliga litterära ordförrådet eller är skapade av dess virke. Av alla Collinders tolkningar är nog, sällsamt att säga, den av Eddan den minst lyckade. Det har sagts, och det är sant, att den är mångordig; man saknar ibland originalets knappa kärvhet. Att den filologiska kompetensen är höjd över kritik, är däremot självklart.

Essäist

Till alla sina skönlitterära översättningar till svenska fogade Collinder längre eller kortare essäer med litteraturhistoriskt, estetiskt och sakligt innehåll. Flera fristående skrifter, uppsatser och böcker ägnade han finsk litteratur. Dit hör »Finsk prosadiktning», 1932, om elva författare, bl.a. fyra kvinnor, från Aleksis Kivi till Frans Emil Sillanpää. Det är en personlig och fängslande presentation, starkt sympatisk till Finland, »detta allmogenförfattarnas och bondestudenternas land, där det går ett teatersällskap på var trehundra skattebetalare».

Collinders inledning till Snorre-Eddan frestar till många citat. Här ett: »Men när tidens orm fått växa tillräckligt, biter den sig i stjärten. I en punkt överensstämma en del svenska fyrtiotalisters alster med fornisländska drapor: de äro inte skrivna för att utan vidare förstås.»

Språkvårdare och stilist

»En översättares tankar om svensk språkvård» hette ett bidrag av Björn Collinder i en jubileumsskrift från Nämnden för svensk språkvård, 1954. Omsorgen om modersmålet – liksom språkvårdens teoretiska och praktiska problem – hade då varit i Collinders tankar mycket länge. Redan 1925 hade han publicerat artikeln »Språkrensning». Med åren kom han att rikta sitt intresse och sina strävanden alltmer helhjärtat åt detta håll. Han gjorde det på tre sätt, som agitator, som ordboks författare och som stillkonstnär.

För folkväckaren Collinder, den för modersmålets skönhetsnitälskande, hade språkvården många ändamål, men viktigast var omsorgen om ordskatten, det att hålla vid makten till den klassiska svenska litteraturen och att rädda goda ord undan glömskan. Lånord var han ingen principiell motståndare till (»Bil, buss och ellok är goda svenska ord»), men i den

meningen var han purist, att han kämpade mot sådana främmande ord, som antingen likt gökungar tränger ut bra svenska ord eller som inte förstås av menige man (typen *selektering*, *velocitet*, *fluency*) eller som skapar språkliga klasskillnader mellan bokens och verkstadsgolvets svenskar (typen *elektri'ker*; hans exempel *sjaför* hör knappast längre till den sista kategorin att döma av dagens etermedier).

Sina åsikter gav Collinder spridning åt genom artiklar, i tidningar och tidskrifter, och genom att spränga in dem i sina böcker. Hit hör »Modersmålets vård», 1969, och »Hur ofta bör vi byta bibel?», 1965. Den senare speglar rätt mycket av den besviknes svartsyn: »Det är skottpengar på svenska ord som inte nyttjas i alla arbetarhem.» (Här skymtar en viss själv motsägelse hos språkvårdaren Collinder; lånord som inte går hem hos menige man är förkastliga, svenska ord av samma sort är värda att kämpa för.)

Ett viktigt led i Collinders språkryktsvärv bestod i att ställa samman och ge ut listor och böcker med lämpliga ord till benäget bruk. Ett första försök var ett tidskriftsbidrag, »Tusen ord söker en författare», 1962. Stoffet där består främst dels av ord ur vår klassiska litteratur, dels av folkmålsord och ord ur Collinders egen fatatur, inte minst sådana som han hade haft bruk för i sina översättningar. Listan togs på sina håll emot rätt kyligt, särskilt därför att inte så få av orden hör hemma i en förgången tids kultur och alltså är dömda att för alltid förbli obehövliga för de allra flesta svenskar, t.ex. *andur*, 'den på undersidan med hårhud klädda högerskidan'. Det hade nog varit till fördel att göra en särskild avdelning av slika ord, under en egen titel. Man kan ju också undra om det är så nödvändigt att kämpa för Karlfeldts *furufnatt*, 'ekorre', eller för *förfångning*, 'vaktavlösning', *glädjedon*, 'musikinstrument', och *hybbelgubben*, 'björnen'.

Viktigare insatser på samma fält var »Ordhandboken», 1975, och framför allt, som kronan på verket, »Stora ordboken. Svensk ordnyckel», som kom ut samma år som dess skapare avled, alltså 1983. Stora ordboken innehåller på 600 sidor omkring 30.000 uppslagsord, dels av samma typ som i listan av 1962, dels främmande och andra svåra ord som behöver utbytesord eller förklaringar, t.ex. *patogen*, 'sjukdomsalstrande', *segregation*, '(ras)särning'. Den åttioåtta-åriga författaren har också tagit på sig att i en mängd fall tillfoga uppgifter om uttal, stilprägel och användningsområde samt härledning. Det är vemodigt att tänka på, att Björn Collinder inte fick uppleva det förbehållslösa beröm som ströddes över boken i en recension av Ingvar E. Gullberg.

»Var och en som vårdar sig om sitt språkbruk gör en insats som språkvår-

dare», säger Collinder på ett ställe. Och han levde som han lärde. Hans egen stil är ledig, mörkfull i ordval och livad av konkreta bilder. Den är svensk, formad efter folklig berättarkonst, fri från germanismer och latinismer i satsbyggnaden, vilket inte hindrar anspelningar på gamla bibelord.

Lärare

Elever till Björn Collinder har betygat hur mycket han har betytt som inspiratör. Han kunde trollbinda sitt auditorium. Det är lätt att förstå, att denna konstnärsnatur med sin lärdom och sin glädje åt den rätta, sanna och sköna formuleringen kunde ge liv åt de torraste detaljer. Men de, som sökte sig till hans ämne, fick bereda sig på en sträng och krävande skolning. Som vetenskaplig handledare höll han sig däremot medvetet ganska passiv. Licentianden och doktoranden skulle göra sina rön och utforma sina tankar på egen hand. Men sitt rika vetande delade han frikostigt med sig av.

Skådespelare

Collinders översättning av Antigone kom ut 1954. Det är inte allmänt känt att han samma år debuterade som skådespelare, 60-årig. Det var just i Antigone i hans egen, då ännu otryckta tolkning. Evenemanget tilldrog sig i Botaniska trädgården i Uppsala och hade Botaniska institutionens grekiska kolonner som fond. Skådespelartruppen hörde till den gästfria familjen Collinders vänskrets. Fyra år senare gavs Antigone igen, nu i sällskap med Euripides' Kyklopen (samma översättare och med anglistprofessorn Erik Tengstrand som en överdådigt skicklig tolkare av titelrollen). Teaterlokal var nu Norrlands nations stora sal, som två kvällar var till trängsel fylld av jublande åhörare. Collinder spelade den blinde siaren Tiresias; enligt recensenten gick vid »hans vackra deklamation ... ett ... sus genom publiken».

Primadonnan i Antigone, Ingegerd Aschan, hyllade sin vän Collinder på hans 80-årsdag med en artikel i UNT (23.7.74): »Om Björn Collinders scenspråk.»

Samtidsdebattör

Bilden av Björn Collinder skulle vara ofullständig utan några ord om hans engagemang i allmänna kultur- och samhällsfrågor.

Hans första bidrag på området är från 1921, dels »Ålandsgarantierna i

finska riksdagen», dels en översättning (tillsammans med G. A. Westman) från engelska: »Samförstånd mellan kapital och arbete; huru man i Amerika behandlat spörsmålen om industriell demokrati.»

I en uppsats »Folklynnesforskningens felkällor», behandlar han bl.a. begreppen *stat*, *ras*, *språk* och varnar för överskattning av blodsarvets betydelse för kulturlivet. Udden är klart riktad mot den alltmer högljudda och anspråksfulla nazismen; uppsatsen trycktes 1936. Collinder kommer här också in på stridsfrågan om anlag *contra* uppfostran.

Mycket uppmärksammas blev Collinders intensiva ansträngningar att röka ut myndighetspersoner ur deras hålor i den s.k. Kejne- eller Quensel-affären. Collinder skrev i pressen och gav på egen bekostnad ut flera broschyrer. Han biträdde också personligen pastor Kejne vid dennes sammanträffanden med den s.k. medborgarkommissionen. Vad som framför allt oroade Collinder var misstanken, att polisen i Stockholm otillbörligt hade dirigerats av ett statsråd.

Världsmedborgaren Björn Collinder blev tidigt gripen av budskapet om ett språk för alla jordens folk, alltså esperanto. Han »viglade» (C:s eget ord) för esperanto i artiklar och broschyrer (på olika språk, även esperanto), han medverkade vid kongresser osv. Vid internationellt umgänge, säger Collinder med rätta, innebär engelskan ett underläge för alla som inte tillhör den anglo-amerikanska språkvärlden. Esperanto är däremot ett neutralt språk. Det kan bli vad latinet upphört att vara.

Slutord

Företalet till Beowulf-tolkningen gav Collinder tillfälle att i stenstil formulera några satser, som – vågar jag tro – också säger något väsentligt om honom själv: »Men en sak skydde ... [våra hedna förfäder] mer än allt annat: ett ärelöst liv, och en sak åstundade de: ett gott eftermäle ... Eftermälet var ingenting värt om det inte var gott, och ett gott eftermäle kunde vinnas endast genom lovvärda gärningar ...»

Om man gör en del viktiga tillägg till följande meritlista, kunde den inte illa passa för Björn Collinder som vetenskapsman. Den är fomulerad av honom själv i en minnesruna om läraren och vännen K. B. Wiklund, 1968:

Han företedde som forskare en sällsport harmonisk förening av vida vyer och skarp blick för detaljer, logisk stringens och sunt omdöme, livlig fantasi och sträng kritik. Hans mångsidighet är påfallande redan när man tar hänsyn enbart till hans gärning som språkforskare. Hans alstring omfattar inte bara

den lapska språkforskningens alla grenar – där var han sedan årtionden den obestritt främste – utan också finsk filologi, etymologi och historisk grammatik, ortnamnsforskning och lånordsforskning och därjämte allmän finskugrisk och uralisk språkhistoria. Hans skrifter röja därjämte en hos språkhistoriker icke så vanlig förtrogenhet med fonetiken och den allmänna språkvetenskapens historiska hjälpdiscipliner.

Om människan Björn Collinder har denna minnesteckning inte givit så mycket som den borde. Men ett är säkert: med honom har en rese gått bort. Vårt land kommer sent att se hans like.

1.8 1898–23.6 1983

Sverre Steen

Av Birgitta Odén

Vid årsmötet 23 november 1946 invaldes professorn i historia vid Oslo universitet Sverre Steen i Vetenskapssocieteten i Lund. Han var då 48 år och hade sedan tio år varit professor i historia vid vårt norska grannlands vid den tiden enda universitet. Bakom sig hade Steen en förnämlig vetenskaplig karriär. Till detta kom andra meriter. Det andra världskriget var slut, den tyska ockupationen av Norge äntligen upphävd. Sverre Steen hade inträtt i den 1945 tillsatta parlamentariska undersökningskommissionen. 1946 hade han under arbete det tredje bilagsbandet till kommissionens rapport: *Riksrådsförhandlingene* (1947). Han var också en av författarna bakom det öppna brevet till regeringen efter frigörelsen: »Vår kulturs framtid». För Vetenskapssocietetens dåvarande präses Sture Bolin med hans starka intressen inte bara för historisk forskning utan också för aktuell internationell politik måste invalet av Sverre Steen ha tett sig som en självklarhet, när de nordiska kontakterna nu kunde återupptas. Steens ställning som historiker och kulturpersonlighet var obestridd. Ändå låg vid denna tid många av Sverre Steens stora insatser som historiker i framtidens sköte.

Steen var född 1898 i Bergen som son till handelsborgaren Johan Steen och han blev student där 1917. I den lysande barndomsskildringen *Guttene i gaten* (1974) har han ur ett barns perspektiv tecknat bilden av Bergens tättbebyggda och tätbefolkade småfolkskvarter under detta sekels första decennium. När Bergen 1969 firade sitt 900-årsjubileum var det också självklart, att uppdraget att skriva stadens historia gick till Sverre Steen. *Bergen – byen mellom fjellene* utkom 1969 – skriven på ett enda år av en historiker som kunde konsten att fånga det väsentliga i lysande, koncentrerade meningar. Bergensgutten hade blivit en historiker av rang.

När Steen efter något år som postiljon vid hurtigruten kom till Oslo som student mötte han en lärare som kom att fästa förhoppningar vid den unge men ändå så yrkeslivserfarne studenten: Edvard Bull d.ä., en av Skandi-

naviens första mera utpräglade historiematerialister, som ville rikta historikernas forskning mot sociala och ekonomiska förhållanden. Genom Bull fick Steen uppdraget att skriva Kristianias postväsens historia. 1920-talets studenter måste försörja sig. Studiemedlens tid var ännu inte inne.

Steens intresse för kommunikationerna i samhället förde honom in i ett studium av reselivet i norsk sagatid och medeltid. Manuskriptet som växte fram var så lovande, att Bull kunde rekommendera Steen till ett universitetsstipendium, som gjorde det möjligt för honom att utan oro för brödfödan genomföra omfattande forskningar. Arbetet *Ferd og Fest* utkom första gången 1929 och blev tryckt i en andra upplaga 1942. När arbetet kom väckte det inte så stor uppmärksamhet. Idag ter sig detta arbete banbrytande – en insats i gränzonen mellan historia, etnologi och rättshistoria av den typ som den franska Annales-skolan blivit speciellt uppmärksammad för.

Bull gav snart Steen nya arbetsuppgifter. Under 1930-talets första år fullbordade Sverre Steen inte mindre än fyra vetenskapligt tungt vägande men lättlästa volymer av »Det norske folks liv og historie gjennom tidene», omfattande åren 1500–1814, den vetenskapligt minst genomforskade delen av norsk inre historia. Genom dessa arbeten – och åtskilliga uppsatser om skiftande ämnen – framstod Sverre Steen som en av sin generations främsta historiker och 1933 blev han docent i historia. 1938 utnämndes han till professor i historia i Oslo. Fram till 1947 var han också redaktör för *Historisk tidsskrift*. Han var vidare redaktör för *Norsk kulturhistoria*, som utkom i fem delar, och *Norges krig*, som utkom i två.

Åren före och efter professorsutnämningen framstår trots allt som något av en lucka i den utomordentligt flitige historikern Sverre Steens produktiva liv. Jag kan bara gissa att hans många allmänna värv, hans universitetspolitiska insatser och hans engagemang för alla de unga studenter som återvände till universitetet efter ockupationen fyllde hans tid till brädden. Till detta kom krigets och ockupationens ingripande händelser. Samtidigt innebar de nya erfarenheterna och de ökande uppgifterna en breddning av ämnesvalet och intresseinriktningen. Artiklar i facktidskrifter och i dagspressen – några återgivna i festskriften *Tusen års norsk historie* (1958) – markerar att hans intressen snabbt vidgades från medeltid och nyare tid till modern norsk historia. Under 1940-talet skrev han också *Kristiansands historie* (1941, 1948), ett uppdrag som han fått redan 1932 men som han först nu fick tillfälle att fullborda.

1951 inledde Sverre Steen publiceringen av en ny svit historiska arbeten: »Det frie Norge». Steens elev, professor Magne Skodvin, har berättat,

att arbetet påbörjades under Steens vistelse i tyskt fängelse och ursprungligen skrevs på toalettpapper. Själva temat – hur vanns en gång friheten? – var självklart en central historisk fråga under ockupationsårens ofrihet. När den första volymen kom ut, var ansatsen nog så modest: »Hvis jeg får tid og krefter til det, vil jeg skrive en rekke bind om Norge efter 1814.» Förhoppningarna kunde infrias! Serien börjar med bandet *1814* och slutar med greve Wedels ståthållartid 1836–1840. Den bildar fem fylliga volymer, som innebär en vidareföring av Steens tidigare norgeshistoria. Sverre Steen *berättar* här norsk historia på ett sätt som fångslar både lekt och lärd. Men han *analyserar* också det historiska skeendet och prövar historievetenskapens etablerade sanningar på centrala punkter. Man kan tvista om vilken av dessa volymer som är den främsta vetenskapliga prestationen. Ytterst beror valet på bedömarens egen historiesyn. Personligen håller jag före att den fjärde delen, *Det gamle samfunn*, är den volym där Steen mest inträngande och nyskapande skildrar ett traditionellt bondesamhälles omdaning – ekonomiskt, socialt, kulturellt. Steens djupa socialhistoriska insikter kommer här fullt ut till sin rätt.

Vid sidan om sviten »Det frie Norge» arbetade Steen på ett anslutande specialproblem – genombrottet för lokalt självstyre genom de s.k. »formannskapslovene» 1837. Steen reviderar här en äldre uppfattning och visar att förändringen var mindre dramatisk än man tidigare trott. I viktiga avseenden var det lokala självstyret redan genomfört 1837. Det centrala problemet var i själva verket vilka effekter ekonomiska förändringar i samhället fick för relationerna mellan centralmakt och lokalsamhälle. Kommunnivåns politiska kultur analyseras i *Lokalt selvstyre i Norges bygder* (1968) och länsnivåns i *Amt og Stat* (1973).

Det är ingen tvekan om att dessa arbeten tillhör de viktigaste av de många historievetenskapliga arbeten Steen hann genomföra. Uppgiften var magistral. Arbetsinsatsen har varit enorm. Men även i ett annat avseende betyder Steens studier av den lokala självstyrelsen ett genombrott. Som ledare av det av honom själv grundlagda »Historisk institutt» hade Steen föreslagit att studenternas huvudfacksuppgifter skulle samlas kring viktiga temata så att deras insatser skulle kunna bilda en bas i större satsningar. Hans kolleger inom andra universitetsämnen avvisade detta. Tanken på team-arbete var för tidigt väckt. Men Steen uppgav inte sin idé. Bakom arbetet om den lokala självstyrelsen ligger 20 »hovedopgaver», deponerade på Universitetsbiblioteket i Oslo, och utförda från 1925 till 1967. Med seg ihärdighet genomförde Steen den förnyelse av examensordningen som innebar att studenternas arbeten kunde nyttiggöras i stora projekt – även

utan speciella ekonomiska bidrag från råd och fonder.

1965 begärde Sverre Steen pension. Han stod på höjden av sin bana som historiker men hade också tillunnit sig en betydande läsekrets utanför fackhistorikernas krets. I detta ögonblick fick planläggarna inom »Norsk Riksringkasting» en ljus idé. Steen anmodades att hålla en serie föredrag i norsk radio om Norges historia från äldsta tider till den tidpunkt som Nordahl Grieg fångat i sin vackra dikt »17. mai 1940»:

Langsomt ble landet vårt eget
med grøde av hav og jord,
og slitet skapte en ømhet,
en svakhet for liv som gror.

För Sverre Steen blev dessa radioföredrag ett incitament att sammanfatta sin egen, högst personliga historiesyn och föra ut historien som en vägledning för ett helt folks självförståelse i tecknet av spänningen mellan nationell egenart och impulser från en kulturell och politisk omvärld. Föredragen utgavs 1967 under titeln *Langsomt ble landet vårt eget*.

Jag har en personlig minnesbild av radioseriens enorma genomslagskraft, eftersom jag just då vistades med min familj som kulturstipendiat på Voksenåsen. Hotellgästerna satt under utsändningarna dödysta kring radioapparaten. På Holmenkollenbanan ned till Oslo på morgonen efter ett föredrag talade alla om kvällens upplevelse. Universitetsbiblioteket, Historisk institutt och Riksarkivet susade och surrade om föredraget. Under denna vår förvandlades Steen från en framstående universitetshistoriker till alla normmäns historiker. *Langsomt ble landet vårt eget* blev varje skolas premiebok och varje bokhyllas »måste».

Sverre Steen fortsatte sin populärvetenskapliga success med nya arbeten om norsk historia: *Drømmen om frihet* (1973), *På egen hånd* (1976) och *Frihet og liv er ett* (1977). Temat »Norges frihet» blev den frisinnaade historikerns sista bidrag till sitt lands självförståelse. När den sista volymen utkom, var han närmare 80 år och svårt plågad av den invalidiserande sjukdom som förföljt honom sedan ungdomsåren, men fortfarande var han ett givande intellektuellt kapital i den nordiska historikervärlden. När han avled den 23 juni 1983, fick Nordens historiker kungssorg.

När man med få ord skall söka karakterisera Sverre Steens insatser som historiker, är det tre ting man skulle vilja lyfta fram: För det första – hans trohet mot sin egen historieuppfattning och sin egen vetenskapssyn, frigjord från dagsaktuella strömningar och vetenskapsteoretiska debatter.

Han kunde ironiskt kalla sig själv för »historieforteller» men det uteslöt inte att hans historiska arbeten ofta gav upphov till fruktbar vetenskaplig debatt och betydelsefull vidareutveckling. För det andra – hans oförlikneliga framställningskonst, där den syntetiska berättelsen eller den analytiska djupdykningen ofta avbröts av en kvick och underfundig formulering, så helt hans egen. Till sist – hans levande och djupa intresse för »menneskenes børn» och deras villkor – både de levande och de döda. Kanske är sist och slutligen den tredje faktorn själva nyckeln till förståelsen av Sverre Steens storhet som historiker. Han skrev *för* människor *om* människors villkor och han *delade* människors lott genom sin djupa förståelse.

Jag vill därför avsluta denna bild av Sverre Steen som historiker med att citera ett av de få generaliserande uttalanden om historiens uppgift som finns av Sverre Steens hand.

Der er mange som påstår att moderne historikere ikke interesserer seg for mennesker, bare for bevegelser og strømninger og andre upersonlige ting. Men en slik beskyldning er urettferdig. Enhver historiker vet at menneskene er hovedleddet i den historiske prosess. Vi vet at alt blir sett med et menneskes øyne, oppfattet med alle et menneskes sanser og ikke med noe som helst mekanisk instrument. Vi er fullt klar over at fremgang og tilbakegang bare eksisterer i forbindelse med mennesker og måles og vurderes ettersom de tjener menneskene. Men det er menneskene i samfunn vi søker etter.

»Brytningstider i Norges historie»
i *Nordisk tidsskrift* 1936.

14.12 1901–16.7 1983

Sven Hammarskiöld

Av Per Lindblad

När en av vårt lands stora industrigestalter, Ernst Wehtje, gick bort år 1972 skrev Sven Hammarskiöld i sina minnesord att »hans sinne var ljus och det präglade både hans arbete och hans sätt att vara». Bättre kan knappast Hammarskiöld själv beskrivas, hans levnadsbana eller hans umgängeskunst – för en konstart var det – antingen det gällde familjen, nära vänner eller kolleger i arbetet.

Sven Hammarskiöld – själv så småningom en av Skånes stora industrialister men också med viktiga värv på riksplanet – var ämbetsman av gammalt fint märke med ett utsökt sinne för släktens traditioner. När han vid 47 års ålder tillträdde befattningen som verkställande direktör för Svenska Sockerfabriks Aktiebolaget (Sockerbolaget) hade han redan en förnämlig bana bakom sig men påbörjade nu sin andra karriär inom ett verksamhetsområde, varom han hade föga erfarenhet och i en landsända som han knappast kände. Hammarskiöld skulle som verkställande direktör komma att leda Sockerbolagets öden i nära 20 år. Och han skulle bli sin nya stad trogen under återstoden av sin levnad.

När Sven Hammarskiöld på nyåret 1948 övertog chefskapet för Sockerbolaget hade han sålunda bakom sig en mycket gedigen ämbetsmannabana som började med juris kandidatexamen i Stockholm 1925 och följdes av tingstjänstgöring vid Södra Roslags domsaga och fortsatt domarverksamhet vid Svea hovrätt.

Hans juridiska kunnande och goda omdöme kom att i hög grad utnyttjas under de kommande åren med tjänstgöring inom olika domsagor, departement och olika kommittéer samt hos justitie- och militieombudsmännen. Hammarskiölds juristbana kröntes vintern 1940 – den första krigsvintern – med utnämningen till hovrättsråd.

Generalssonen och reservofficeren Sven Hammarskiöld hade nu liksom de flesta av samma generation att fullgöra beredskapstjänst långt ifrån hemorten och familjen. För honom blev det Övre Norrland och Boden.

Det är betecknande för den till sitt sinne så positive Hammarskiöld att han när han själv berättar om sin Boden-tid – en period som nästan alla andra som kommenderats norrut erinrar sig med allt annat än ljusa tankar – betecknar tiden som intressant och rentav rolig.

Men Sven Hammarskiölds kombination av jurist och officer skulle snart komma bättre till sin rätt. Under en stor del av andra världskriget fungerade Hammarskiöld som kanslichef i Statens Industrikommission och strax efter krigsslutet knöts han till Flytkapitalbyrån. Han återkom själv ofta till tiden i Industrikommissionen, som han ville beteckna som något av en förövning till de många Skåne-åren. Under denna tid – »arbetsam men också trivsamt» för att citera Hammarskiöld själv – skaffade han sig många nya vänner, vänner som representerade andra och för Hammarskiöld ännu en smula främmande delar av vårt samhälle, nämligen det fria näringslivet, men som han genom sin vänlighet och sitt angenäma sätt inte hade några som helst svårigheter att komma nära.

Åren 1946–1948 var Sven Hammarskiöld verkställande direktör och styrelseledamot i Nobelstiftelsen, en befattning som han kombinerade med samma post i AB Nordiska Uppslagsböcker. Detta sistnämnda bolag hade till sin uppgift att som gemensamt organ för Norstedts och Bonniers ge ut ett uppslagsverk i samråd med Svenska Akademien. Här fick han stundom visa prov på en icke oäven diplomatisk talang, då de båda ägarsidorna icke sällan företrädde skilda intressen. Den talangfulle förhandlaren Hammarskiöld fick senare under sin tid i Sockerbolaget många gånger anledning att tacksamt tänka tillbaka på de lärdomar och erfarenheter han gjorde under denna tid av balansgång mellan stridiga viljor.

Bland Sven Hammarskiölds många olika fritidsintressen blev jakten en sysselsättning som han gärna ägnade sig åt. Hammarskiöld framhöll ofta själv kamraterna i jaktlaget som »de riktiga jägarna» men han blev med tiden själv en skicklig jägare. Vid en älgjakt i Bofors hösten 1947 hos vännen och arbetskamraten från Industrikommissionstiden, Sverre Sohlman, då chef för Bofors AB, blev Sven Hammarskiöld kallad till Stockholm för att där sammanträffa med Skandinaviska Bankens dåvarande verkställande direktör, Ernst C:son Herslow. Denne, själv skåning och med ett tidigare förflutet som teknisk direktör i Sockerbolaget, ställde utan omsvep frågan till Hammarskiöld om han ville bli chef för Sockerbolaget. Hammarskiöld berättar själv att Ernst Herslow nog aldrig väntade sig något annat än ett jakande svar, även om denne föreslog att Sven skulle gå hem och diskutera flyttningen till Skåne med familjen. Och visst tackade Sven Hammarskiöld ja. Nyåret 1948 installerade han sig i Malmö och ledde

sedan som verkställande direktör under nära 20 år bolagets fortsatta verksamhet.

Svenska Sockerfabriks Aktiebolaget som alltjämt är Sockerbolagets fullständiga namn, grundades 1907 genom att ett stort antal fabriksenheter – råsockerbruk och raffinaderier – gick samman till ett enda företag. Bolaget var vid bildandet och ett antal år framöver landets största företag, långt större än nummer två, som var Stora Kopparbergs Bergslag. Bolagets första huvudkontor låg vid Gustav Adolfs Torg i Stockholm men 1923 flyttades kontoret till Malmö – en naturlig åtgärd, då verksamheten redan från början varit koncentrerad till Skåne.

Sockernäringen är i Sverige liksom i många andra länder statligt reglerad. Efter förhandlingar mellan olika berörda parter – statsmakterna, betodlarna, konsumenterna genom en särskild panel den s.k. konsumentdelegationen och Sockerbolaget – fastställes betarealens storlek, det pris odlarna skall ha för sina betor och priset på det färdiga sockret. Under senare år har sockerbetsarealen i Sverige uppgått till drygt 50.000 hektar, fördelade på omkring 10.000 bönder. På så vis erhålles råvaran till Sockerbolagets produktionsanläggningar som under senare år bestått av 7 sockerbruk och 1 raffinaderi i Arlööv. Sockerbruken producerar i genomsnitt 95 % av Sveriges behov av socker. Återstående 5 % importeras i form av råsocker som raffineras i Arlööv.

Sverige har sedan lång tid tillbaka varit anslutet till det internationella sockeravtalet olika länder emellan och därigenom åtagit sig att icke uppträda på världsmarknaden som nettoexportör av socker. Sockerbolaget har därför i motsats till andra stora svenska företag inom exempelvis verkstadsindustrin och skogsindustrin icke kunnat växa i storlek genom att sälja sin huvudprodukt på export. Bolagets tillväxt har varit helt beroende av den svenska marknaden.

När Sven Hammarskiöld tillträdde som verkställande direktör för Sockerbolaget drev bolaget tillverkning vid 26 anläggningar, av vilka inte mindre än 18 skulle komma att läggas ned under Hammarskiölds chefstid. De återstående sju bruken liksom raffinaderiet i Arlööv byggdes ut och moderniserades efterhand.

Om detta arbete med omstrukturering av Sockerbolagets industrianläggningar icke genomförts är det tveksamt om vi idag över huvud taget haft någon sockerindustri i vårt land. Men att strukturera om en industri är ingen lätt sak. Motståndet brukar vara stort från många håll och så var det också i Sockerbolagets fall.

Under dessa år fick Sven Hammarskiöld god användning för sina många

välutvecklade kontakter med olika organisationer, med representanter för stat och kommun, med betodlarna och med bolagets kunder och naturligtvis också med bolagets anställda av alla kategorier.

En omställning av en stor industri som den svenska sockerindustrin innebär stora påfrestningar för alla berörda och berörda blir väldigt många. På ledaren för en industri under omvandling ställs stora krav. Hammarskiöld var rikt utrustad med egenskaper som gjorde det möjligt för honom att på ett både klokt och humant sätt genomföra de åtgärder som krävdes.

För Sockerbolaget blev det ett livsvillkor att inte slå sig till ro med de genomförda strukturrationaliseringarna på industrisidan. Man måste också radikalt minska kostnaderna inom hela bethantering. Till besvärligheterna kom också jordbrukarnas avtagande benägenhet att vilja odla betor, beroende främst på svårigheterna att få arbetskraft men också på försämrad lönsamhet.

Socker har kanske mer än andra livsmedel haft en förmåga att genom tiderna få nationella känslor att svalla. I Sverige var sockerdebatten utomordentligt livaktig på 1960-talet, då betsockernäringsens hela fortbestånd ifrågasattes. Motståndarna pekade på de rörsockerproducerande ländernas bättre naturliga förutsättningar i förhållande till betsockertillverkarna. Det skulle därför vara rationellt, menade man, om Sverige upphörde med betsockertillverkningen och i stället fyllde sitt behov av socker med rörsockerimport från u-länderna.

Flera utredningar – 1960 års jordbruksutredning, 1966 års sockerutredning och Sockerbolagets egen utredningsrapport – såg dagens ljus. Attackerna på sockernäringsen var många – det talades t.o.m. om ett förstatligande av sockerindustrin – men slutligen, icke minst tack vare Sven Hammarskiölds insatser, insåg flertalet av remissinstanserna att svensk betsockerproduktion borde bibehållas i oförminskad omfattning. Detta blev också sockerutredningens huvudalternativ, som emellertid kompletterades med bestämmelser om att stödet till sockernäringsen skulle anpassas efter priser och villkor som gällde för sockerindustrin inom europeiska gemenskapen (EG). Eftersom prisnivån inom EG var lägre än i Sverige innebar EG-anpassningen försämrade villkor för den svenska sockerindustrin som därför pressades till ytterligare rationaliseringar.

För sockernäringsen i Sverige var således 1960-talet ett årtionde, då det mesta ställdes under debatt. Svensk sockerindustri kan idag med tacksamhet se tillbaka på de insatser Sockerbolagets verkställande direktör Sven Hammarskiöld svarade för och vilka förutan förutsättningarna för en

svensk sockerindustri säkerligen varit annorlunda och sämre än vad de kom att bli.

Tidigt insåg Hammarskiöld nödvändigheten av forskning och utveckling. Inom Sockerbolaget bedrevs under hans tid en intensiv forskning och många nya produkter och processer såg dagens ljus. Särskilt förtjänar också växtförädlingsverksamheten vid Hilleshög i Landskrona att närmare beröras.

Ända sedan Sockerbolagets tillkomst arbetade Hilleshögs forskare och förädlare för att få fram bättre betor till sockerbruken. Men först på 1960-talet kom det verkliga genombrottet genom att man då lyckades få fram det s.k. monogerma enkornsfröet.

De tidigare betfrösorterna utgjordes av frön som vart och ett gav upphov till flera betplantor. Alla plantor utom en måste för hand gallras bort och detta var naturligtvis ett mödosamt och dyrbart arbete. Genom det monogerma enkornsfröet hade på genetisk väg forskare och förädlare fått fram ett frö som åstadkom endast en planta. På så vis befriades bönderna från det mesta av gallringsarbetet.

Ungefär samtidigt utvecklades inom Sockerbolaget och Hilleshög en särskild betupptagningsmaskin. Växtförädlingen och maskinutvecklingen kom att rädda betodlingen och därmed den svenska sockerindustrin.

Under sin tid som styrelseordförande i Sockerbolagets efterföljare Cardo kunde Sven Hammarskiöld som ett resultat av det förutseende utvecklingsarbetet glädja sig åt en nära nog exempellös och framgångsrik utveckling på de internationella marknaderna för Hilleshögs olika betfrösorter.

Mot bakgrund av sitt stora intresse för forskning och utveckling var det också naturligt för Hammarskiöld att underhålla nära och livliga kontakter med universitet och högskolor. Han var också en varm förespråkare för utökat forskningssamarbete mellan näringslivet och högskolorna. Sven Hammarskiöld var intresserad och aktiv medlem av många forskningssammanslutningar och -sällskap, företrädesvis i Lund.

Sven Hammarskiölds breda intresseinriktning och hans förmåga att organisera den egna tillvaron medförde också många andra engagemang av olika slag. Redan tidigt, dvs. samtidigt med att Hammarskiöld 1948 tillträdde chefskapet för Sockerbolaget, blev han ledamot av Svenska Arbetsgivareföreningens (SAF) fullmäktige och några år senare dess styrelse och flera arbetsutskott och nämnder. Arbetet inom SAF och föreningens olika förgreningar var för honom en ständig källa till stimulans.

Hammarskiölds sociala intresse och engagemang kom väl till sin rätt vid

utarbetandet av arbetsgivarnas framtida policy i olika pensionsfrågor. Han medverkade aktivt och kunnigt i det beredningsarbete som så småningom kom att resultera i lagen om försäkring för allmän tilläggspension (ATP), Försäkringsbolaget Pensionsgaranti (FPG) och Allmänna Pensionsfonden (AP-fonden). Som näringslivets representant i olika fondenheter och styrelser fann han sig väl till rätta. För Sven Hammarskiöld slöts cirkeln på ett givande sätt med dessa förnyade kontakter med den ämbetsmiljö där han själv en gång börjat sin karriär. Hammarskiöld var verksam i olika roller inom det allmänna försäkringssystemet upp till 70 års ålder.

Hammarskiölds tjänster blev särskilt efterfrågade inom det privata näringslivet med många förtroendeposter och ledamotskap, ofta så småningom ordförandeskap, som följd. Hammarskiöld var ledamot av många bolagsstyrelser såsom Skandinaviska Banken, Skånska Cement AB, Försäkringsaktiebolaget Skandia, AB Bofors, Prippbryggerierna. Han var också ledamot av styrelsen för Skånes Handelskammare, från 1960 kammarens ordförande.

Sven Hammarskiöld lade under sin tid som ordförande i Handelskammarens arbetsutskott och styrelse ned ett stort och aktivt intresse på frågan om förbindelserna över Öresund och kunde när han vid 70 års ålder lämnade kammaren glädjas åt täta och välordnade förbindelser mellan såväl Malmö och Köpenhamn som mellan Helsingborg och Helsingör. Att frågan om fasta förbindelser mellan Sverige och Danmark ännu icke fått sin lösning kan knappast Sven Hammarskiöld lastas för.

Hammarskiöld var en man med många intressen och engagemang. Trots att hans tid och krafter i ovanligt hög grad kom att tagas i anspråk av de olika arbetsuppgifterna som lades på honom – den flitige och kunnige får ständigt mer att göra – strävade han alltid efter att i så stor utsträckning som möjligt vara tillsammans med sina nära och omvittnat är hans mycket starka band till familjen där hans maka Märtha utgjorde den självklara medelpunkten.

Vi vill länge med tacksamhet minnas Sven Hammarskiöld och hans gärning.

Nils Strömbom

Av Nils-Arvid Bringéus

Fil. dr Nils Strömbom, Genève, tillhörde det fåtal ledamöter i Vetenskaps-societeten i Lund som både var en vetenskapens gynnare och utövare. Han var född i Varberg och inriktade sig tidigt på den militära banan. Efter genomgången officersutbildning 1924 tjänstgjorde han vid I 16 i Halmstad och senare vid Generalstabens krigshistoriska avdelning i Stockholm fram till 1949 då han lämnade sin aktiva tjänst som kapten. Han ingick 1935 äktenskap med Gulli Warborn, dotter till den ryktbare industrimannen och grundaren av cykelfabriken Monark Birger Svensson. Efter dennes tidiga frånfälle 1944 kom Nils Strömbom att tillgodose sin hustrus intres-sen i företaget. Han drog sig dock efter en tid ur familjebolaget för att helt ägna sig åt sina vetenskapliga intressen.

Sin forskning inriktade Nils Strömbom tidigt på krigs- och personhisto-ria liksom på numismatik. Strömbom behöll även under stockholmsåren sin förankring i Varberg och han gjorde här betydande insatser dels i samband med fyndet av den s.k. Bockstensmannen, dels vid påträffandet av den kulknapp – nu i Varbergs museum – varmed Karl XII ansågs ha blivit skjuten.

Medan Albert Sandklef blev ryktbar genom de båda uppseendeväckande hallandsfynden blev Strömbom den ledande inom utforskandet av det sydsvenska bonadsmåleriet, även om de första forskningsinsatserna också inom detta område gjordes tillsammans med Sandklef.

Det antikvariska intresset fanns redan tidigare inom mödernesläkten. Morfadern, den kände lantbrukaren och riksdagsmannen Alfred Bexell, föregrep t.o.m. Artur Hazelius då han tillvaratog den sydgötiska mangårds-byggnaden på Kulsegården i Harplinge socken med bibehållen inredning och utsmyckning i form av drätter och bonadsmålningar. Det var bonader-na i »Bålastugan», år 1909 återuppförd i Varberg, som tidigt väckte Nils Strömboms intresse. »Bålastugan» blev senare även familjen Strömboms sommarhem med den efter hand största svenska privatsamlingen av bo-

30.10 1898–22.11 1983

nadsmålningar. Genom testamente kommer stugan med inventarier framdeles att tillfalla Hallands läns museum för att bevaras på sin nuvarande plats.

Även om de sydsvenska bonadsmålningarna uppmärksammades av samlare och museimän redan på 1870-talet har de dock med orätt kommit att stå i skymundan för dalmålningarna. Nils Strömbom har i den av Sigfrid Svensson utgivna antologin *Nordisk folkkonst* (1972) beskrivit forskningen kring det sydsvenska bonadsmåleriet. Han har därvid särskilt framhållit Sigurd Erixons insatser.

Det var också för Sigurd Erixon som han så småningom (1955) framlade sin licentiatavhandling om det sydsvenska bonadsmåleriet. Men Strömbom var ingalunda begränsad till det folkliga måleriet. Befryndad med professorn i konsthistoria, Sixten Strömbom, var han även väl bevandrad i inredningsmåleriet hos de högre stånden under renässansen och han har även framlagt viktiga studier härom. Nils Strömbom insåg att det fanns en direkt förbindelse mellan slottens inredningsmåleri och de sentida bonadsmålningarna i Sydsverige, fast mellanleden är många och dunkla.

Utgångspunkten för Strömboms forskning var de bevarade bonaderna i museer och privat ägo. I Halland och Småland var det ännu på 1930-talet möjligt att uppteckna muntliga traditioner om den sista generationen av bonadsmålare. Hans anteckningsböcker, som omfattar ca 10.000 sidor, visar med vilken noggrannhet han gick till väga. Med hållpunkter i signerade bonader och upptecknade traditioner fortsatte Nils Strömbom i arkiven att söka fastställa upphovsmännen bakom de sydsvenska bonaderna.

Även om Nils Strömbom var inriktad på att lägga fram sina forskningsresultat i en gradualavhandling sparade han klokt nog inte sina rön utan publicerade dem successivt i en lång rad uppsatser i kulturhistoriska tidskrifter och årsböcker. I Sigurd Erixons efterföljd sökte Strömbom karakterisera det folkliga bonadsmåleriet i förhållande till det professionella hantverksmåleriet. Med ett nära nog fotografiskt minne behärskade han efter hand det omfattande materialet och kunde säkerställa både lokala målarskolor och enskilda konstnärer. Endast den som själv sysslat med detta material vet hur svårt det kan vara att särskilja målarstilarna och att göra säkra attribueringar, inte minst därför att enskilda målare som varit verksamma under lång tid kontinuerligt ändrar sitt formspråk.

Nils Strömbom insåg omfattningen av forskningsuppgifterna och koncentrerade sig själv på att kartlägga olika »bonadsprovinser», för att använda hans egen beteckning, liksom att inom dem ta fram de enskilda målarna. Till en helhetsöversikt hade han nått fram i början på 1970-talet och

tack vare Sigfrid Svensson blev den publicerad i handboken Nordisk folkkonst. Med erfarenhet av egna misstag var Nils Strömbom inte den som förhastade sig. Han ville ständigt ompröva sina ståndpunkter och det fanns ingen som kunde rubba honom ur hans nästan pedantiska arbetssätt. Det stod därför klart – om än inte för honom själv – att gradualavhandlingen knappast skulle bli färdig inom överskådlig tid. Förslaget att kreera honom till filosofie hedersdoktor vid Lunds universitet 1977 mottogs mycket positivt inom fakulteten och det var en lycklig dag för Nils Strömbom att i kretsen av de sina få mottaga den akademiska lagern.

Sedan vi vid Folklivsarkivet i Lund börjat lägga upp ett centralregister över det sydsvenska bonadsmåleriet blev Nils Strömbom vår främste uppmontrare och medhjälpare. Vid nästan varje sverigebesök kom han till Lund och gick igenom nytillkommet material, hjälpte oss med karakteristiker och attribueringar. När han förstod att vi tagit uppgiften på allvar och registret visade sig användbart beslöt han att överlämna såväl sina anteckningar och manuskript som sitt mycket omfattande fotomaterial till Folklivsarkivet. Därigenom har han även bidragit till att lägga en grund för fortsatt forskning inom denna unika form av folkkonst. Ännu vid sitt sista besök på Folklivsarkivet, några veckor före sitt frånfalle, delade han generöst med sig av sin kunskap. Själv har han för all framtid skrivit sitt namn i bonadsforskningens historia.

Nils Strömbom blev stiftande ledamot av Vetenskaps societeten i Lund 1969 och i Kungl. Gustav Adolfs Akademien i Uppsala 1934. Han var hedersledamot i Sveriges författarförening och i Varbergs museiförening. Hans publikationer rörande det sydsvenska bonadsmåleriet är förtecknade i Meddelanden från Folklivsarkivet nr 79, 1977.

Vetenskaps societeten i Lund 1983

Bortgångna hedersledamöter

Montelius, Gustaf Oscar Augustin, riksantikvarie, f. 9/9 1843, † 4/11 1921.
Thomsen, Vilhelm Ludvig Peter, excellens, professor, f. 25/1 1842, † 13/5 1927.
Tegnér, Esaias Henrik Vilhelm, professor, f. 13/1 1843, † 21/11 1928.
v. Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich, excellens, professor, f. 22/12 1848, † 25/9 1931.
Müller, Sophus Otto, museumsdirektör, f. 24/5 1846, † 24/2 1934.
Kock, Karl Axel Lichnowsky, professor, f. 2/3 1851, † 18/3 1935.
Meillet, Paul Jules Antoine, professor, f. 11/11 1866, † 21/9 1936.
Evans, Sir Arthur John, professor, f. 8/7 1851, † 11/7 1941.
Wölfflin, Heinrich, professor, f. 21/6 1864, † 19/7 1945.
Hirn, Yrjö, professor, f. 7/12 1870, † 23/2 1952.
Croce, Benedetto, senator, f. 25/2 1866, † 20/11 1952.
Heckscher, Eli Filip, professor, f. 24/11 1879, † 23/12 1952.
Löfstedt, Haimon Einar Harald, professor, f.d. praeses, f. 15/6 1880, † 10/6 1955.
Weibull, Lauritz Ulrik Absalon, professor, f.d. praeses, f. 2/4 1873, † 2/12 1960.
Ekwall, Bror Oskar Eilert, professor, f. 8/1 1877, † 23/11 1964.
Josephson, Ragnar, professor, f.d. praeses, f. 8/3 1893, † 27/3 1966.
Nilsson, Nils Martin Persson, professor, f. 12/7 1874, † 7/4 1967.
Werin, Algot Gustaf, professor, f. 19/10 1892, † 2/12 1975.

Hedersledamöter

Gjerstad, Erik Einar, professor, Lund, f. 30/10 1897, 67.
Lönnroth, Nils Erik Magnus, professor, Göteborg, f. 1/8 1910, 70.

Styrelse

Praeses: *Sten Åke Nilsson* (1983)
Vice praeses: *Bengt Hansson* (1983)
Sekreterare: *Bo Westerhult* (1978)
Vice sekreterare: *Anders Grönvall* (1983)
Skattmästare: *Axel Roos* (1967).
Medlemmar: *Jörgen Faxe* (1977), *Anders Grönvall* (1983), *Birger Bergh* (1979), *Eva Österberg* (1981), *Carl Martin Roos* (1982).
Suppleanter: *Ingmar Brohed* (1982), *Inger Haskå* (1982), *Per Rydén* (1983).

Vetenskapssocieteten i Lund

Valnämnd

Ordförande: Societetens Praeses.

Medlemmar: *Jan Svartvik* (1978), *Curt Kihlstedt* (1980), *Louise Vinge* (1981), *Thure-Gabriel Gyllenkrok* (1982).

Suppleanter: *Folke Bohlin* (1975), *Pär Göran Gierow* (1980).

Granskningsnämnd

Ordförande: Societetens Sekreterare.

Medlemmar: *Sven Tägil* (1974), *Jan Svartvik* (1975), *Göran Hermerén* (1980), *Louise Vinge* (1981).

Redaktionskommitté för Skånsk senmedeltid och renässans

Ordförande: Societetens Praeses.

Sekreterare: *Göte Paulsson*.

Medlemmar: *Erik Cinthio*, *Axel Roos*, *Oscar Reutersvärd*, *Nils Lewan*, *Eva Österberg*, *Bengt Pamp*.

Revisorer

Olof Nordström (1965), *Sven Ekbo* (1967).

Suppleanter: *Hans Regnell* (1966), *Gunnar Törnqvist* (1969).

Bortgångna stiftande ledamöter

v. Hallwyl, Walter, greve, f. 26/1 1839, † 27/2 1921.

Edstrand, Reinhold Theodor Werner, direktör, f. 15/6 1882, † 25/11 1923.

Swartz, Carl Johan Gustaf, universitetskansler, f. 5/6 1858, † 6/11 1926.

Petrén, Karl Anders, professor, f. 2/12 1868, † 16/10 1927.

Wachtmeister, Axel Wilhelm, greve, kammарherre, f. 16/7 1869, † 24/8 1929.

Engeström, Max Emil Leopold, konsul, f. 15/11 1867, † 25/3 1930.

v. Geijer, Fredrik Wilhelm Gustaf, ryttmästare, godsägare, f. 8/2 1865, † 16/5 1930.

v. Hallwyl, Anna Fredrika Wilhelmina, f. Kempe, grevinna, f. 1/10 1844, † 27/7 1930.

Haffner, Johan, stadsläkare, f. 6/9 1876, † 14/4 1931.

Sahlin, Johan Albert, fabriksägare, f. 7/9 1868, † 17/5 1936.

Swartz, Pehr Johan Jacob, direktör, f. 21/10 1860, † 5/6 1939.

Westrup, Johan Wilhelm Magnus, v. konsul, f. 13/5 1862, † 9/11 1939.

Lundahl, Nils, fil. dr, f. 23/5 1858, † 16/6 1940.

Gyllenkrok, Nils Johan Malcolm, friherre, hovstallmästare, f. 15/10 1887, † 9/4 1941.

Coyet, Hilda Eleonore Henriette Dorotée Amelie, f. friherrinnan *Cederström*, f. 16/3 1859, † 28/8 1941.

- Montelin, Adolf Fredrik*, apotekare, f. 17/1 1871, † 28/10 1941.
Sahlin, Carl Andreas, fil. dr, f. 15/12 1861, † 22/1 1943.
Jacobsen, Helge, direktör, f. 24/12 1882, † 21/6 1946.
Lundberg, Sven Emil, bergsingenjör, direktör, f. 21/8 1889, † 24/3 1947.
Lundblad, Nils Waldemar, hovrättsassessor, direktör, f. 7/12 1888, † 25/9 1947.
Munksgaard, Ejnar Johannes, forlagsboghändler, dr phil., f. 28/2 1890, † 6/1 1948.
Thott, Gustaf Otto Tage Stig, greve, hovjägmästare, f. 29/1 1885, † 4/7 1948.
Sahlin, Bo Carl Henrik, med lic., direktör, f. 24/7 1901, † 18/2 1949.
Nordqvist, Gunhild Theresia Elwira, f. Edstrand, doktorinna, f. 23/9 1883, † 18/12 1951.
Roos, Axel Bernhard, jur. dr, advokat, f. 4/3 1886, † 24/8 1957.
v. Schmitterlöw, Adelheid Emma Otburgis, godsägare, f. 15/8 1875, † 16/5 1959.
Edstrand, Karin Thekla Eleonora, fröken, f. 3/7 1880, † 7/12 1875.
Sandberg, Ivar Nils Gotthard, direktör, f. 28/7 1881, † 2/1 1961.
Berger, Svante Edwin Larsson, direktör, f. 13/5 1871, † 2/2 1962.
Dunker, Henry Christian Louis, fabriksdisponent, f. 6/9 1870, † 3/5 1962.
Lundeqvist, Gösta Evald Andreas, civilingenjör, direktör, f. 3/10 1892, † 12/7 1962.
Nevsten, Andreas Edvard, byggmästare, f. 18/3 1885, † 27/9 1962.
Sahlin, Stig Erik Gunnar, ambassadör, f. 2/8 1899, † 10/6 1963.
Wiberg, John Åke Truls, överintendent, f. 30/3 1902, † 25/11 1963.
Berger, Carl Magnus, direktör, f. 18/3 1915, † 20/11 1964.
Bergh, Thorsten Christian Howard, jur. o. fil. kand., konsul, f. 1/10 1901, † 11/1 1965.
Wigstrand, Gunnar, disponent, f. 11/1 1903, † 19/11 1965.
Palmstierna, Carl Otto, friherre, hovjägmästare, f. 3/1 1900, † 12/10 1966.
Dahlgren, Sture Hjalmar Thorild, fil. dr, assuransdirektör, f. 25/6 1888, † 5/2 1968.
Jensen, Arthur Marinus, direktör, f. 13/2 1891, † 17/5 1968.
Weibull, Märta Maria (Mary) Sofia, f. Fahlbeck, fru, f. 18/1 1897, † 9/11 1968.
Trolle-Bonde, Carl, greve, f. 13/5 1907, † 7/10 1969.
Hjelme-Lundberg, John, konsul, f. 26/5 1902, † 9/8 1970.
Wehtje, Ernst Jonas, tekn. dr, direktör, f. 17/7 1891, † 4/8 1972.
Bergengren, Axel Göran Magnus, civilekonom, f. 16/6 1921, † 19/8 1972.
Trolle-Bonde, Anna Ingeborg Blenda, f. von Essen, grevinna, f. 2/3 1908, † 7/9 1973.
Bendz, Olof Gregor Mortimer, godsägare, f. 15/9 1904, † 9/9 1973.
Thomasson, Tage Emanuel, civilingenjör, direktör, f. 16/10 1894, † 4/9 1974.
Græbe, Eiler Otto, domkyrkoarkitekt, f. 23/7 1892, † 5/1 1977.
Wijkander, Klara Severina, f. Kock, fru, f. 28/11 1888, † 25/9 1977.
Ehrnberg, Gösta Theodor, direktör, f. 26/5 1895, † 1/5 1981.
Olofsson, Johan Sigfrid Mattias, leg. läkare, f. 2/8 1899, † 7/10 1981.
Mörck, Einar Walter, direktör, f. 10/6 1914, † 2/5 1982.
Crafoord, Holger Alf Erik, direktör, f. 25/7 1908, † 21/5 1982.
Gierow, Karl Ragnar Knut, fil. dr, författare, f. 2/4 1904, † 30/10 1982.
Hammar skiöld, Sven Ludvig, direktör, f.d. hovrättsråd, f. 14/12 1901, † 16/7 1983.
Strömbom, Nils Alfred Ragnar, kapten, fil.lic, f. 30/10 1898, † 22/11 1983.

Vetenskaps societeten i Lund

Stiftande ledamöter

- Lundström, Margit Johanna Palæmona Cecilia, f. von Geijer, generalska, Landskrona, f. 24/2 07, 32.*
- Thott, Greta Linnéa, grevinna, Holmeja, f. 25/2 08, 53.*
- Sandblom, Grace, f. Schaefer, fru, Lausanne, Schweiz, f. 13/5 07, 54.*
- Hansen, Einar Anton, direktör, Malmö, f. 14/11 02, 55.*
- Gyllenkrok, Thure-Gabriel, friherre, Björnstorp, f. 23/5 22, 57.*
- Tunhammar, Elam Wihlgott, direktör, Malmö, f. 18/1 03, 58.*
- Hansen, Jozzi Ella, f. Jensen, verkst. direktör, Malmö, f. 23/7 12, 59.*
- Möller, Frans Ballieu, direktör, Lund, f. 25/2 97, 60.*
- Wetterlundh, Sune Charles Gustaf, verkst. direktör, Malmö, f. 11/2 04, 60.*
- Eklblom, Sven Gustav Ingemar, konsul, Ängelholm, f. 17/3 03, 62.*
- Rausing, Gad Anders, docent, direktör, f.d. praeses, London, f. 19/5 22, 62.*
- Holmström, Nils Gunnar Teodor, jur. kand., direktör, Malmö, f. 30/10 04, 63.*
- Rausing, Hans Anders, direktör, Wadhurst, England, f. 25/3 26, 63.*
- Larsson, Sven Gunnar, direktör, Stockholm, f. 29/5 11, 64.*
- Roos, Axel Bernhard, bankdirektör, Malmö, f. 16/6 22, 64.*
- Berger, Dagmar Linnea Charlotta, f. Boon, fru, Halmstad, f. 19/6 15, 65.*
- Hallström, Hadar Erik H:son, direktör, Helsingborg, f. 15/6 00, 65.*
- Acking, Carl-Axel, professor, Lund, f. 8/3 10, 66.*
- Lauritzson, Tore, civilingenjör, Antwerpen, Belgien, f. 19/4 13, 66.*
- Holmberg, Hans Åke, tekn. dr, Lund, f. 31/1 19, 67.*
- Palmstierna, Anne-Marie Aurore, friherrinna, Maltesholm, Tollarp, f. 26/7 07, 67.*
- Ståhlbrandt, Åke E., direktör, Höllviksnäs, f. 9/3 14, 67.*
- Kamprad, Feodor Ingvar, direktör, Epalinges, Schweiz, f. 30/3 26, 69.*
- Lindh, Sten, ambassadör, Malmö, f. 24/10 22, 69.*
- Malmros, Frans Jacob, konsul, Trelleborg, f. 4/11 25, 71.*
- Samuelson, Sten Olov, professor, Lund, f. 30/4 26, 71.*
- Faxe, Carl Jörgen Cornelius, direktör, Malmö, f. 2/6 12, 72.*
- Penser, Per Wilhelm Julius, advokat, Eslöv, f. 29/5 01, 72.*
- Rasmusson, Karl Eric, direktör, Lund, f. 28/1 16, 72.*
- Kennedy, Douglas Gilbert James, godsägare, Råbelövs slott, Kristianstad, f. 5/3 12, 73.*
- Lilliehöök, Lennart F. B:son, verkst. direktör, Lindhult, f. 21/4 24, 75.*
- Wessman, Gunnar, verkst. direktör, Uppsala, f. 23/9 28, 75.*
- Trolle-Bonde, Gustaf, greve, London, f. 2/5 43, 77.*
- Lindblad, Per Bjarne, direktör, Malmö, f. 25/11 29, 81.*
- Wrangel von Brehmer, Margit, friherrinna, Hyby, f. 26/2 16, 81.*
- Grönvall, Anders, fil.lic., bibliotekarie, Malmö, f. 27/8 37, 82.*
- Althin, Anders Olof, direktör, Lund, f. 2/4 44, 83.*
- Cavalli-Björkman, Hans Gustav Conrad, bankdirektör, Malmö, f. 29/6 28, 83.*
- Palm, Carl Göran Henrik, bankdirektör, Malmö, f. 4/4 33, 83.*
- Silfverschiöld, Irma Palaemona Cecilia, friherrinna, Klågerup, f. 21/6 1937, 83.*
- Tornberg, Hans, bankdirektör, Lund, f. 12/11 41, 83.*

Seniorer

- Kjellin, Tor Helge*, professor, Filipstad, f. 24/4 85, 20.
Liljegren, Sten Bodvar, professor, Stockholm f. 8/5 85, 20.
Weibull, Curt Hugo Johannes, professor, Göteborg, f. 19/8 86, 20.
Rooth, Erik Gustaf Theodor, professor, Lund, f. 22/4 89, 33.
Pleijel, Hilding Athanasius, professor, Lund, f. 19/10 93, 35.
Lindquist, Ivar Artur, professor, Lund, f. 31/5 95, 25.
Knutsson, Knut Peter, professor, f.d. stadsbibliotekarie, Stockholm, f. 5/3 97, 28.
Elovson, John Harald, docent, universitetslektor, Lund, f. 1/6 97, 37.
Dederling, Sven Emanuel, professor, Lund, f. 10/12 97, 38.
Amundsen, Leiv, professor, Oslo, f. 30/5 98, 49.
Helgason, Jón, professor, Köpenhamn, f. 30/6 99, 38.
Sveinsson, Einar Ólafur, professor, Reykjavik, f. 12/12 99, 45.
Frisk, Jöns Ivan Hjalmar, professor, Göteborg, f. 4/8 00, 44.
Wieselgren, Per Wäinö, fil. dr, lektor, Eslöv, f. 4/8 00, 47.
Moltke, Erik, dr. phil., Köpenhamn, f. 4/4 01, 43.
Svensson, Sigfrid Oskar, professor, Lund, f. 1/6 01, 47.
Mackensen, Lutz, professor, Bremen, f. 15/6 01, 32.
Kakridis, Johannes, professor, Saloniki, f. 17/11 01, 47.
Diano, Carlo, professor, Padova, f. 2/2 02, 53.
Lombard, Alf, professor, Lund, f. 8/7 02, 40.
L'Orange, Hans Peter, professor, Oslo, f. 2/3 03, 40.
Syme, Ronald, professor, Oxford, f. 11/3 03, 48.
Clark, Sir Kenneth McKenzie, museidirektör, London, f. 13/7 03, 42.
Johannisson, Ture Gustaf, professor, Göteborg, f. 26/9 03, 41.
Hafström, Adolf Gerhard G:son, professor, Stockholm, f. 27/3 04, 55.
Svendsen, Paulus, professor, Oslo, f. 17/4 04, 58.
Ek, Sven Theodor, docent, lektor, Söderköping, f. 17/5 04, 52.
Hald, Kristian, professor, Köpenhamn, f. 9/9 04, 53.
Arngart, Olof Sigfrid, professor, Lund, f. 15/4 05, 42.
Jankuhn, Herbert, professor, Göttingen, f. 8/8 05, 58.
Sundberg, Sune Waldemar, docent, Lund, f. 18/1 06, 60.
Falk, Knut-Olof, professor, Lund, f. 19/4 06, 46.
Dahlberg, Anders Torsten, professor, Göteborg, f. 18/8 06, 44.
Svalenius, Ivan Håkan, docent, lektor, Lund, f. 7/9 06, 44.
Rydbeck, Monica Augusta Elisabeth Christina, docent, förste antikvarie, Stockholm, f. 11/11 06, 44.
Axelsson, Bertil Folke Bonde, professor, Lund, f. 22/12 06, 38.
Bjurling, Oscar Anders, professor, Lund, f. 12/5 07, 56.
Billeskov Jansen, Frederik Julius, professor, Köpenhamn, f. 30/9 07, 54.
Jarring, Gunnar Valfrid, ambassadör, Stockholm, f. 12/10 07, 37.
Kapsomenos, Stylianos Georg, professor, Saloniki, f. 29/11 07, 50.
Yrwing, Hugo Ulrik, docent, lektor, Lund, f. 23/1 08, 61.
Zilliacus, Johan Henrik, professor, Helsingfors, f. 23/1 08, 54.
Staiger, Emil, professor, Zürich, f. 8/2 08, 54.
Segerstedt, Torgny, professor, Uppsala, f. 11/8 08, 36.

Vetenskaps societeten i Lund

- Wikander, Oscar Stig*, professor, Uppsala, f. 27/8 08, 48.
Bendz, Claës Gerhard Mortimer, professor, f.d. praeses, Lund, f. 16/10 08, 43.
Pfannenstill, Bertil Algot, docent, universitetslektor, Lund, f. 22/2 09, 48.
Neumann, Sven Gösta, docent, Lund, f. 10/3 09, 62.
Moritz, Manfred S., professor, Lund, f. 4/6 09, 55.
de Bouïard, Michel, professor, Caen, f. 5/8 09, 54.
King, Arthur Henry, docent, Provo, Utah, USA, f. 20/2 10, 62.
Riis, Poul Jørgen, professor, Köpenhamn, f. 26/5 10, 62.
Westergård-Nielsen, Christian Emil, professor, Århus, f. 24/11 10, 61.
Kjellman, Nils Reinhold, docent, rektor, Lund, f. 8/2 11, 60.
Lindblad, Gustaf Martin Esaias, professor, Lund, f. 26/2 11, 50.
Westin, Gunnar Torvald, professor, Stockholm, f. 29/10 11, 52.
Fischer, Jørgensen, Eli, universitetslektor, Köpenhamn, f. 11/2 11, 60.
Glob, Peter Wilhelm, riksantikvar, Köpenhamn, f. 20/2 11, 54.
Ahlbäck, Torvald Olav Otto, professor, Malax, f. 28/3 11, 59.
Jensen, Poul Johannes, professor, Köpenhamn, f. 3/5 11, 62.
Halldórsson, Halldór Torfi Gudmundur, professor, Reykjavik, f. 13/7 11, 59.
Normann, Carl-Edvard, professor, Lund, f. 26/1 12, 55.
Gerleman, John Gillis, professor, Lund, f. 27/3 12, 51.
Fink, Troels Marstrand Trier, professor, generalkonsul, Flensburg, f. 18/4 12, 55.
Stjernquist, Per Nilsson, professor, Lund, f. 14/5 12, 63.
Gravier, Maurice Pierre Albert, professor, Paris, f. 7/6 12, 62.
Malmberg, Bertil, professor, Lund, f. 22/4 13, 48.
Noreng, Harald, professor, Bergen, f. 25/4 13, 61.
Johannesson, Nils Gösta, docent, lektor, Eslöv, f. 19/10 13, 63.
Ollén, Gunnar, docent, Malmö, f. 22/11 13, 58.
Lundström, Sven Gunnar, professor, Uppsala, f. 30/1 14, 51.
Nilsson, Sven Augustinus, professor, Uppsala, f. 9/11 14, 52.
Korlén, Hans Gustav Vilhelm, professor, Stockholm, f. 27/1 15, 50.
Fehrman, Carl Abraham Daniel, professor, f.d. praeses, Lund, f. 3/2 15, 50.
Hadding, Kerstin, professor, Lund, f. 7/2 15, 64.
Waller, Sture Magnus, docent, Lund, f. 8/3 15, 56.
Björck, Tor Erland Staffan, professor, Lund, f. 5/8 15, 52.
Ekbo, Sven Arnold, professor, Lund, f. 7/8 15, 56.
Becker, Carl Johan, professor, Köpenhamn, f. 3/9 15, 59.
Gabrieli, Mario, professor, Rom, f. 23/9 15, 63.
Reutersvärd, Oscar Gustaf Adolf, professor, Lund, f. 29/11 15, 64.
Lyttkens, Hampus Elof Axel, professor, Lund, f. 19/2 16, 67.
v. Wright, Georg Henrik, professor, Helsingfors, f. 14/6 16, 53.
Mannsåker, Dagfinn, riksarkivar, Oslo, f. 30/6 16, 66.
Egårdt, Brita Sigrid Anna Lovisa, docent, Lund, f. 7/8 16, 68.
Holm, Per Olof Gösta, professor, Lund, f. 7/8 16, 63.
Hägerstrand, Stig Torsten Erik, professor, Lund, f. 11/10 16, 57.
Ejder, Gustaf Åke Bertil, professor, Lund, f. 2/11 16, 52.
Smidt, Kristian, professor, Oslo, f. 20/11 16, 66.
Dravina, Velta Tatjana, professor, Stockholm, f. 25/1 17, 64.

- Hartman, Sven Samuel*, professor, Lund, f. 22/6 17, 69.
Blegvad, Mogens, professor, Köpenhamn, f. 25/6 17, 65.
Södergård, Olof Östen, professor, Lund, f. 26/8 17, 65.
Stjernquist, Nils Nilsson, professor, Lund, f. 29/8 17, 53.
Lárusson, Magnus Már, professor, Reykjavik, f. 2/9 17, 66.
Carlsson, Sten Carl Oscar, professor, Uppsala, f. 14/2 17, 53.
Stjernquist, Berta Ingeborg, professor, Lund, f. 26/4 18, 58.
Virtaranta, Erkki Pertti Ilmari, professor, Helsingfors, f. 20/5 18, 53.
Thomsen, Rudi, professor, Århus, f. 21/7 18, 59.
Brøndsted, Mogens Holger, professor, rektor, Odense, f. 12/11 18, 70.
Benson, Sven Archer, professor, Göteborg, f. 22/1 19, 54.
Regnéll, Hans Otto, professor, Lund, f. 30/1 19, 54.
Rooth, Anna Birgitta, professor, Uppsala, f. 15/5 19, 60.
Åsdahl Holmberg, Ella Märta Mathilda, professor, Göteborg, f. 24/8 19, 58.
Carlsson, Nils Gösta, professor, Stockholm, f. 19/9 19, 59.
Wallner, Björn Anders, docent, universitetslektor, Lund, f. 1/10 19, 69.
Norborg, Lars-Arne, docent, universitetslektor, Lund, f. 27/10 19, 62.
Roelandts, Karel, professor, Louvain, f. 6/5 19, 60.
Sundby, Bertil Johannes, professor, Bergen, f. 21/7 19, 61.
Oberholzer, Otto, professor, Kiel, f. 11/12 19, 64.
Arvidsson, Rolf Lennart, docent, förste bibliotekarie, Lund, f. 5/1 20, 73.
Back, Pär-Erik, professor, Umeå, f. 20/9 20, 59.
Beyer, Edvard Freydar, professor, Oslo, f. 6/10 20, 63.
Gårding, Eva, professor, Lund, f. 14/7 20, 71.
Higham, John, professor, Baltimore, Maryland, USA, f. 26/10 20, 67.
Löwendahl, Gösta Emil Oskar, docent, universitetslektor, Lund, f. 13/6 20, 59.
Pettersson, Hans Olof, professor, lektor, Lund, f. 17/4 20, 63.
Rudberg, Stig Yngve, professor, Lund, f. 28/10 20, 66.
Røstvig, Maren-Sofie, professor, Oslo, f. 27/3 20, 65.
Schaar, Claes Göran Gustav Viktor, professor, Lund, f. 18/5 20, 53.
Smith, Gudmund John Wilhelm, professor, Lund, f. 29/1 20, 60.
Thors, Carl-Eric, professor, Helsingfors, f. 8/6 20, 65.
Cinthio, Erik Axel Hampus, professor, Lund, f. 26/2 21, 61.
Fenger, Henning, professor, Århus, f. 9/8 21, 66.
Hagen, Anders, professor, Bergen, f. 15/5 21, 61.
Henriksen, Aage Skjoldborg, professor, Köpenhamn, f. 25/4 21, 74.
Malmer, Mats Erik Gustaf Sigurd P., professor, Stockholm, f. 18/10 21, 70.
Nordström, Axel Olof, docent, universitetslektor, Lund, f. 28/5 21, 64.
Odén, Agnes Birgitta, professor, Lund, f. 11/8 21, 58.
Sjöstedt, John Lennart, docent, universitetslektor, Lund, f. 5/6 21, 64.
Strömberg, Märta Linnéa Ingeborg, professor, Lund, f. 7/11 21, 67.
Vitestam, Nils Gösta, professor, Lund, f. 2/3 21, 67.
Andrén, Carl-Gustaf, professor, universitetskansler, Stockholm, f. 1/7 22, 61.
Andersson, Sven Helge Sigfrid, docent, universitetslektor, Växjö, f. 27/10 22, 62.
Fridlitzius, Joel Gunnar Ferdinand, professor, Lund, f. 29/6 22, 62.
Halvorsen, Eyvind Fjeld, professor, Oslo, f. 4/5 22, 62.

Vetenskaps societeten i Lund

- Jacobsen, Eric August*, professor, Köpenhamn, f. 5/4 23, 61.
Holm, Hans Ingvar, professor, Lund, f. 25/10 23, 62.
Egerod, Søren, professor, Köpenhamn, f. 8/7 23, 63.
Glamann, Kristof, professor, Köpenhamn, f. 26/8 23, 63.
Halldén, Sören, professor, Lund, f. 19/5 23, 65.
Loman, Bengt Ragnar Carl, professor, Åbo, f. 7/8 23, 67.
Österlin, Lars Gustaf, domprost, professor, Linköping, f. 5/10 23, 71.
Johannesson, Eric Oscar, professor, Berkeley, California, USA, f. 4/5 23, 71.
Weibull, Hans Jörgen, professor, Göteborg, f. 25/4 24, 61.
Mogren, Jan Olof Mårten Adolf, docent, universitetslektor, Karlstad, f. 8/6 24, 63.
Petersson, Hans Fredrik, professor, Lund, f. 29/11 24, 69.
Thalberg, Björn, professor, Lund, f. 18/2 24, 73.
Foote, Peter Godfrey, professor, London, f. 26/5 24, 73.
Hast, Karl Sture Arne, ordboksredaktör, Lund, f. 23/5 24, 76.
Rystad, Nils Göran, professor, Lund, f. 31/7 25, 58.
Enkvist, Nils Erik August, professor, Åbo, f. 27/9 25, 59.
Palm, James Vilhelm Jonas, professor, Uppsala, f. 29/6 25, 59.
Swahn, Jan-Öjvind, docent, Lund, f. 15/5 25, 61.
Wallén, Per-Edwin Magnus, professor, Lund, f. 15/4 25, 63.
Lagerroth, Lars Erland, docent, Lund, f. 10/1 25, 66.
Fabricius, Cajus, professor, Göteborg, f. 28/9 25, 67.
Romberg, Hans Arnold Bertil, docent, Lund, f. 8/12 25, 68.
Ladefoged, Peter Nielsen, professor, Los Angeles, f. 17/9 25, 70.
Vallinder, Torbjörn, docent, universitetslektor, Lund, f. 30/11 25, 70.
Sørensen, John Kousgård, professor, Köpenhamn, f. 6/12 25, 72.
Đurovič, Ľubomir Jan, professor, Lund, f. 9/2 25, 74.
Lindell, Ebbe, professor, Malmö, f. 15/10 25, 75.
Swedner, Hugo Harry Harald Rodney, professor, Göteborg, f. 28/5 25, 75.
Larsson, Gustav Edvin, professor, Oslo, f. 24/1 25, 76.
Bohlin, Torgny, professor, Bergen, f. 20/5 25, 77.
Huldén, Lars Evert, professor, Helsingfors, f. 5/2 26, 63.
Bringéus, Nils-Arvid Edvard Alarik, professor, f.d. praeses, Lund, f. 29/3 26, 65.
Améen, Lennart Gustaf Gunnarsson, docent, universitetslektor, Lund, f. 4/7 26, 71.
Undhagen, Carl-Gustaf, docent, Malmö, f. 6/1 26, 71.
Gerhardsson, Birger, professor, Lund, f. 26/9 26, 72.
Banton, Michael Parker, professor, Bristol, f. 8/9 26, 72.
Lidin, Olof Gustav, professor, Köpenhamn, f. 3/2 26, 73.
Simonsson, Tord Lennart Wolmer, docent, biskop, Strängnäs, f. 13/2 26, 74.
Nalepa, Jerzy, docent, Lund, f. 29/7 26, 75.
Beskow, Per Erik, docent, Lund, f. 23/12 26, 80.
Sandström, Sven Erik Åke, professor, Lund, f. 26/2 27, 59.
Kihlstedt, Curt Axel, professor, f.d. praeses, Lund, f. 8/12 27, 66.
Jörberg, Gustav Lennart, professor, Lund, f. 26/1 27, 67.
Lagerroth, Siv Ulla-Britta, professor, Lund, f. 19/10 27, 70.
Westman, Rolf Rainer Otto Robert, professor, Åbo, f. 21/6 27, 74.
Mårtensson, Jan Anders Wilhelm, intendent, Lund, f. 31/11 27, 82.

- Kornhall, David Christian*, docent, universitetslektor, Lund, f. 5/11 28, 68.
Wiegelmann, Günter Franz, professor, Münster, f. 31/1 28, 70.
Sørensen, Knud Oscar, professor, Århus, f. 2/2 28, 71.
Stoklund, Bjarne, professor, Köpenhamn, f. 17/1 28, 72.
Pamp, Bengt Torsten, docent, arkivchef, Lund, f. 3/11 28, 72.
Kristensson, Gillis Per-Erik, docent, Lund, f. 19/2 28, 73.
Johnsen, Erik, professor, Köpenhamn, f. 16/11 28, 73.
Christie, Nils, professor, Oslo, f. 24/2 28, 74.
Salomonsen, Per, afdelningsleder, Ålborg, f. 29/3 28, 74.
Olsen, Olaf, professor, Århus, f. 7/6 28, 74.
Jonsson, Hans Erling, docent, ordbokschef, Lund, f. 10/6 28, 74.
Nilsson, Stig Bertil, docent, Lund, f. 18/3 28, 77.
Jensen, Johan Fjord, professor, Århus, f. 17/12 28, 77.
Östenberg, Carl Erik, docent, Lund, f. 14/8 28, 79.
Elmroth, Ingvar Johan Anders, docent, Lund, f. 26/4 28, 80.
Sigurd, Bengt Gustaf, professor, Lund, f. 26/8 28, 80.
Steene, Kerstin Birgitta, professor, Seattle, f. 7/10 28, 80.
Lindell, Ulla Marta Kristina, universitetslektor, Lund, f. 19/7 28, 81.
Wrede, Claes Gösta Julius, docent, Lund, f. 18/8 28, 82.

Arbetande ledamöter

A. INLÄNDSKA

- Åström, Paul Fredrik Karl*, professor, Göteborg, f. 15/1 29, 64.
Bjerstedt, Sven Åke Ingvar, professor, Malmö, f. 10/4 30, 68.
Tägil, Sven Otto, professor, Lund, f. 15/12 30, 68.
Törnqvist, Gunnar Evald, professor, Lund, f. 23/1 33, 68.
Svartvik, Jan Lars, professor, Lund, f. 18/8 31, 70.
Ek, Sven Birger, professor, Göteborg, f. 10/6 31, 71.
Olsson, Bernt Oskar Hemfrid, docent, Helsingborg, f. 11/5 29, 71.
Rosengren, Inger Tilly, professor, Lund, f. 14/7 34, 71.
Gierow, Pär Göran Axel, professor, Lund, f. 20/8 30, 72.
Larsson, Lars-Olof Ingvar, docent, universitetslektor, Växjö, f. 15/11 34, 72.
Rhenman, Erik Axel, professor, Stockholm, f. 18/12 32, 72.
Westerhult, Bo Anders, docent, Lund, f. 18/4 29, 72.
Vinge, Louise, professor, Lund, f. 24/11 31, 72.
Gemzell, Carl-Axel Uno, professor, Lund, f. 20/10 31, 73.
Lindborg, Rolf Harry, docent, Lund, f. 7/3 31, 73.
Nilsson, Sten Åke, professor, Lund, f. 9/4 36, 73.
Bohlin, Folke Bernhard, docent, universitetslektor, Lund, f. 21/9 31, 74.
Bornäs, Nils Göran Gudmund, docent, universitetslektor, Lund, f. 1/7 35, 74.
Ståhl, Ingemar, professor, Lund, f. 2/6 38, 74.
Wieslander, Hans Johan Magnus, docent, universitetslektor, Växjö, f. 30/7 29, 74.
Blomqvist, Jerker, professor, Lund, f. 6/4 38, 75.
Bramstång, Nils Åke Gunnar, professor, Uppsala, f. 13/6 32, 75.
Håkanson, Lennart Åke, professor, Uppsala, f. 14/10 39, 75.

Vetenskaps societeten i Lund

- Kieffer, René Jean Joseph*, docent, Lund, f. 22/9 30, 75.
Österberg, Eva Birgitta, professor, Uppsala, f. 25/10 42, 75.
Bäckman, Sven Arvid, docent, Kungsbacka, f. 14/11 30, 76.
Eckerdal, Lars Hugo, docent, Lund, f. 15/8 38, 76.
Hermerén, Göran, professor, Lund, f. 5/9 39, 76.
Roos, Carl Martin, professor, Lund, f. 15/5 41, 76.
Söderpalm, Sven Anders, professor, Lund, f. 11/4 33, 76.
Widebäck, Göran Viktor, docent, Lund, f. 6/10 30, 76.
Wärneryd, Olof Ingemar, professor, Lund, f. 4/7 31, 76.
Bergh, Nils Anders Birger, professor, Lund, f. 25/6 35, 77.
Lewan, Nils Oskar Enoch, docent, Lund, f. 18/3 29, 77.
Pålsson, Lennart, professor, Lund, f. 13/10 33, 77.
Gustavsson, Anders Karl Gustav, docent, Lund, f. 7/12 40, 78.
Knutsson, Bengt Erik Vilhelm, docent, Lund, f. 19/5 36, 78.
Paulsson, Göte Christer, docent, Kristianstad, f. 27/2 45, 78.
Pettersson, Thore Wilhelm, docent, Lund, f. 10/10 34, 78.
Sjöbäck, Hans Robert, professor, Lund, f. 2/2 29, 78.
Wieselgren, Anne Marie Inga, docent, Växjö, f. 1/4 35, 78.
Ankarloo, Karl Bengt Gunnar, docent, Lund, f. 9/12 35, 79.
Bondeson, Ulla Viveka, professor, Lund, f. 10/7 37, 79.
Hemberg, Bengt Jarl Olof, professor, Lund, f. 25/11 35, 79.
Bjerke, Björn Vidar, professor, Lund, f. 17/3 41, 80.
Christensen, Anna Barbro, professor, Lund, f. 9/1 36, 80.
Fogelmark, Jarl Staffan Halvard, docent, Lund, f. 12/4 39, 80.
Hansson, Bengt Anders, docent, Lund, f. 14/3 43, 80.
Haskä, Inger Maria, docent, Lund, f. 14/4 41, 80.
Lewan, Bengt Vilhelm Ingemar, docent, Lund, f. 2/5 32, 80.
Lindberg, Bo Haraldsson, docent, Lund, f. 29/1 37, 80.
Björling, Ann Fiona, docent, Lund, f. 18/1 44, 81.
Brohed, Nils Ingmar, professor, Lund, f. 3/1 40, 81.
Löfgren, Orvar Sigurd, docent, Lund, f. 2/10 43, 81.
Modéer, Kjell Åke Otto, professor, Lund, f. 12/11 39, 81.
Thavenius, Jan Erik, docent, Lund, f. 31/10 34, 81.
Peczenik, Aleksander Henryk, professor, Lund, f. 16/11 37, 82.
Piltz, Anders Edvard Gottlieb, docent, Lund, f. 7/3 43, 82.
Rydén, Per, docent, Lund, f. 4/8 37, 82.
Swahn, Sigbrit Margareta, docent, Lund, f. 12/11 33, 82.
Belfrage, Hans Esbjörn Gabriel, docent, förste bibliotekarie, Lund, f. 19/8 32, 83.
Guillet de Monthoux, Pierre Bror Louis, docent, Lund, f. 4/2 46, 83.
Hellström, Jan-Arvid, docent, Lund, f. 30/8 41, 83.
Hidal, Sten Lennart, docent, Lund, f. 5/10 46, 83.
Hårdh, Birgitta Christina, docent, Lund, f. 16/8 45, 83.
Melander, Erik Göran, docent, Lund, f. 10/10 38, 83.
Ulfsparre Meurling, Anna Christina, landsarkivarie, Lund, f. 7/12 33, 83.
Thormählen, Ella Marianne, docent, Lund, f. 25/5 49, 83.

B. UTLÄNDSKA

- Christensen, Johnny*, professor, Köpenhamn, f. 5/3 30, 68.
Vilkuna, Asko, professor, Jyväskylä, f. 17/11 29, 69.
Wilson, David Mackenzie, professor, London, f. 30/10 30, 72.
Wrede, Johan Otto Wilhelm, professor, Helsingfors, f. 18/10 35, 72.
Zettersten, Sven Arne Paul, professor, Köpenhamn, f. 10/1 34, 72.
Sjöblom, Bengt Gunnar Olof, professor, Köpenhamn, f. 28/2 33, 73.
Bosson, James Evert, professor, Berkeley, California, USA, f. 17/7 33, 74.
Krummacher, Friedhelm Gustav-Adolf Hugo Robert, professor, Kiel, f. 22/1 36, 75.
Boyer, Régis, professor, Paris, f. 25/6 32, 75.
Kittang, Atle, professor, Bergen, f. 20/3 41, 75.
Kersten, Adam, professor, Warszawa, f. 26/4 30, 76.
Klinge, Matti, professor, Helsingfors, f. 31/8 36, 76.
Koblik, Steven Samuel, professor, Claremont, Californien, f. 27/5 41, 77.
Lundquist, Lennart Harald Sture, professor, Köpenhamn, f. 13/2 38, 77.
Ritte, Hans, Universitätslektor, Dr Phil, München, f. 20/8 30, 77.
Nilsson, Carl-Axel Daniel, lektor, Köpenhamn, f. 15/3 31, 78.
Nøjgaard, Morten, professor, Odense, f. 28/7 34, 78.
Register, Cheri, professor, Minneapolis, f. 30/4 45, 78.
Brückner, Wolfgang, professor, Würzburg, f. 14/3 30, 79.
Hasselmo, Nils, professor, Minneapolis, f. 2/7 31, 79.
Board, Joseph B., professor, Schenectady, f. 5/3 31, 80.
Johansson, Karl Albert Stig, dosent, Oslo, f. 21/2 39, 80.
Lindström, Caj-Gunnar Axel, professor, Åbo, f. 18/4 42, 80.
Löfstedt, Bengt Torkel Magnus, professor, Los Angeles, f. 14/11 31, 80.
Nyberg, Tore Samuel, lektor, Odense, f. 4/1 31, 80.
Fisiak, Jacek, professor, Poznan, f. 10/5 36, 81.
Sen, Amartya Kumar, professor, Oxford, f. 3/11 33, 81.
Aarnio, Aulis Arvi, professor, Helsingfors, f. 14/5 37, 83.
Hopt, Klaus J., professor, Tübingen, f. 24/8 40, 83.
Koch, Maria Ludovica, professor, Rom, f. 6/9 41, 83.
Kostecki, Marian Jan, professor, Warszawa, f. 19/4 49, 83.
Leech, Geoffrey Neil, professor, Lancaster, f. 16/1 36, 83.
Ringbom, Sixten Ivar Alexander, professor, Åbo, f. 27/7 35, 83.
Rømhild, Lars Peter, lektor, Köpenhamn, f. 13/7 34, 83.

Vetenskaps societetens verksamhet 1983

Som *stiftande ledamöter* har invalts direktör Anders Althin, bankdirektör Hans Cavalli-Björkman, bankdirektör Göran Palm, friherrinnan Irma Silfverschiöld och bankdirektör Hans Tornberg.

Som *inländska arbetande ledamöter* har invalts förste bibliotekarie Esbjörn Belfrage, docent Pierre Guillet de Monthoux, docent Jan Arvid Hellström, docent Sten Hidal, docent Birgitta Hårdh, docent Göran Melander, landsarkivarie Anna Christina Ulfsparre Meurling, intendent Anders W. Mårtensson och docent Marianne Thormählen.

Som *utländska arbetande ledamöter* har invalts professor Aulis Aarnio, Helsingfors, professor Claus Hopt, Tübingen, professor Ludovica Koch, Rom, professor Marian Kostecki, Warszawa, professor Geoffrey Leech, Lancaster, professor Sixten Ringbom, Åbo, och lektor Lars Peter Rømhild, Köpenhamn.

Genom legat i framlidne direktör Ruben Rausings testamente har Vetenskaps societeten tillagts en *donation* om 200.000 kr, vilken Vetenskaps societeten med största tacksamhet mottagit. Donationen, vilken är den största samlade Vetenskaps societeten har mottagit, har enligt styrelsens beslut förts till en särskild fond under Ruben Rausings namn, att användas till Vetenskaps societetens allmänna ändamål.

Den 27 april hölls ett *sammanträde*, varvid f. överintendenten och chefen för Nationalmuseum, professor Carl Nordenfalk höll ett föredrag om »Sèvres och sinnena».

Vid *högtidssammanträdet* den 18 november höll ambassadör Gunnar Jarring en föreläsning om »Kristuslegender i Centralasien».

Den 1 oktober gjordes en *utflykt* med mål i nordöstra Skåne. Wanås slott med dess samlingar visades av ägarna Carl-Axel och Eva Wachtmeister. Gumlösa kyrka studerades under ledning av professor Christian Callmer och fil.dr. Barbro Sundnér. Gudahagen i Näsrum demonstrerades av professor Märta Strömberg.

Styrelsen har sammanträtt 4/3, 25/5, 27/9, 18/10 (per capsulam) och 7/12.

Av trycket har utgivits *Årsbok 1983*, och i skriftserien nr 77, Gunnar Sjögren, *Hamlet the Dane*, samt i serien Skånsk senmedeltid och renässans

nr 10, Knut Knutsson och Göte Paulsson, *Dalby klostets intäktsbok 1530–1531*, och nr 11, Sten Skansjö, *Söderslätt genom 600 år. Bebyggelse och odling under äldre historisk tid*.

Kockska belöningen, 2.200 kr, har tilldelats fil.dr. Jan Svensson för hans avhandling *Etermediernas nyhetspråk, 2. Studier över innehåll och informationsstruktur*.

Resestipendier har under våren tilldelats docent Folke Bohlin, 500 kr, professor Jarl Hemberg, 500 kr, docent Anders Löfqvist, 1.000 kr, docent Marianne Thormählen, 960 kr, professor Sven Tägil, 500 kr, och docent Gösta Wrede 1.200 kr, samt under hösten tilldelats docent Gösta Bruce, 800 kr, docent Gunilla Florby, 1.500 kr, docent Bengt Hansson, 1.200 kr, docent René Kieffer, 800 kr, fil.dr. Eva Magnusson, 500 kr, fil.dr. Kerstin Naucér, 500 kr, samt professor Aleksander Peczenik, 500 kr.

Smärre och tillfälliga bidrag till vetenskaplig forskning har under våren tilldelats docent Staffan Fogelmark, 832 kr och fil.dr. Paavo Roos, 300 kr, samt under hösten tilldelats docent Lars Larsson, 959 kr, och forskarassistent Jan Olsson, 505 kr.

Lund den 31 december 1983

Bo Westerhult

Sammandrag av
Vetenskaps societetens i Lund räkenskaper år 1983

Balanskonto den 1 januari 1983

Tillgångar		Skulder	
Obligationer	622.500:—	Grundfond	447.000:—
Förlagsbevis	30.000:—	Dispositionsfond	168.748:58
Aktier	115.756:—	Resestipendiefond	30.232:—
Bank	672.623:—	»Skånsk senmedeltid och renässans»	444.498:06
Postgiro	28.364:22	Olga och Thorild Dahlgrens fond	47.156:—
		AB CWK Gleerups fond	22.133:—
		Grevinnan von Hallwyls fond	10.000:—
		Knut och Alice Wallenbergs fond	5.000:—
		Harry Karlssons fond	11.875:—
		50-årsfonden	98.065:—
		Tegnérfonden	114.263:—
		Ada och Lars Werins fond	38.309:58
		Axel Kocks fond	15.462:—
		Mattias Olofssons fond	16.501:—
Kronor 1.469.243:22		Kronor 1.469.243:22	

Resultaträkning för år 1983

Inkomster		Utgifter	
Ränta på obligationer	53.245:—	Föreläsare	4.586:—
Ränta på förlagsbevis	2.693:75	Forskningsbidrag och belöningar	7.256:—
Utdelning på aktier	30.938:25	Sekreteraren	5.000:—
Ränta i bank	53.614:60	Resestipendier	1.000:—
Ränta postgiro	286:45	Anslag ur:	
Årsavgifter	33.000:—	Tegnérfonden	6.000:—
Donation	200.000:—	Axel Kocks fond	2.462:—
Årsböckerna:		Årsböckerna:	
Försäljning	335:53	Tryckningskostnader	47.555:40
Återbet. merv.skatt	7.799:20	Skriftserien:	
Skriftserien:		Tryckningskostnader	8.935:55
Försäljning	4.433:31	»Skånsk senmedeltid och renässans»	
Återbet. merv.skatt	2.092:82	Tryckningskostnader	89.745:45
»Skånsk senmedeltid och renässans»		Erlagd merv.skatt	207:02
Försäljning	4.693:51	Disconto å årsavgifter	9.686:—
Anslag	31.190:—	Övriga utgifter	24.848:90
Fondminskningar	43.770:40	Fondökningar	260.810:50
Kronor 468.092:82		Kronor 468.092:82	

Balanskonto den 31 december 1983

Tillgångar		Skulder	
Obligationer	612.500:—	Grundfonden	480.000:—
Förlagsbevis	25.000:—	Dispositionsfonden	136.970:14
Aktier	115.756:—	Resestipendiefonden	32.176:—
Bank	881.368:—	»Skånsk senmedeltid och renässans»	433.718:10
Postgiro	51.659:32	Olga och Thorild Dahlgrens fond	51.748:—
		AB CWK Glerups fond	24.288:—
		Grevinnan von Hallwyls fond	10.000:—
		Knut och Alice Wallenbergs fond	5.000:—
		Harry Karlssons fond	13.125:—
		50-årsfonden	107.615:—
		Tegnérfonden	118.013:—
		Ada och Lars Werins fond	41.272:08
		Axel Kocks fond	14.250:—
		Mattias Olofssons fond	18.108:—
		Ruben Rausing's fond	200.000:—
Kronor 1.686.283:32		Kronor 1.686.283:32	

Lund den 31 december 1983

Axel Roos

Specifikation av obligationer, förlagsbevis och aktier den 31 december 1983

Obligationer	%	År	Nom. värde	Bokfört värde
Svenska Staten	3,0	01.02.1937	2.000:—	1.500:—
Svenska Staten	3,5	15.03.1943	10.000:—	10.000:—
Svenska Staten	3,5	15.04.1943	20.000:—	20.000:—
Svenska Staten	3,5	01.11.1943	25.000:—	25.000:—
Svenska Staten	3,5	15.12.1944	10.000:—	10.000:—
Svenska Staten	9,5	10.11.1976	25.000:—	25.000:—
Svenska Staten	9,5	10.07.1977	50.000:—	50.000:—
Svenska Staten	10,0	10.06.1978	100.000:—	100.000:—
Sveriges Allmänna Hypoteksbank	3,0	01.06.1937	5.000:—	4.000:—
Konungariket Sveriges Stads- hypotekskassa	3,0	15.11.1937	35.000:—	35.000:—
Konungariket Sveriges Stads- hypotekskassa	3,5	15.01.1944	10.000:—	10.000:—
Konungariket Sveriges Stads- hypotekskassa	3,0	15.04.1945	15.000:—	15.000:—
Konungariket Sveriges Stads- hypotekskassa	3,0	15.04.1946	2.000:—	2.000:—
Konungariket Sveriges Stads- hypotekskassa	9,0	10.05.1976	25.000:—	25.000:—
Svenska Bostadskreditkassan	5,75	10.01.1960	5.000:—	5.000:—
Svenska Bostadskreditkassan	5,75	10.10.1960	5.000:—	5.000:—
Svenska Bostadskreditkassan	5,75	10.07.1961	5.000:—	5.000:—
Svenska Intecknings Garanti AB	5,0	01.12.1934	5.000:—	5.000:—
Göteborgs kommun	6,0	20.02.1962	5.000:—	5.000:—
Gullspångs Kraft AB	6,0	28.12.1960	5.000:—	5.000:—
Sydkraft AB	6,0	05.06.1961	5.000:—	5.000:—
Munksjö AB	9,7/8	10.05.1977	30.000:—	30.000:—
Norrköpings Kraft AB	6,0	12.02.1962	5.000:—	5.000:—
Edsele Kraft AB	5,5	15.01.1964	5.000:—	5.000:—
Sångkällforsen AB	5,5	07.01.1964	5.000:—	5.000:—
Sparbankernas Intecknings AB	12,5	15.01.1971	10.000:—	10.000:—
Stockholms läns landsting	10,0	10.11.1978	100.000:—	100.000:—
Mölnlycke AB	13,625	10.02.1981	40.000:—	40.000:—
Svenska Handelsbanken	13,0	10.02.1981	50.000:—	50.000:—
Kronor				612.500:—

Förlagsbevis	%	År	Nom. värde	Bokfört värde
Skånska Banken	10,25	10.11.1978	25.000:—	25.000:—
Kronor				25.000:—

Aktier	Nom. värde	Bokfört värde
402 st. AB Bofors	20.100:—	10.000:—
210 st. Boliden AB, serie A	21.000:—	12.000:—
1.897 st. AB Cardo	94.850:—	17.000:—
225 st. Industri AB Euroc	22.500:—	19.600:—
240 st. Höganäs AB, stam	12.000:—	9.400:—
264 st. Skånska Banken	13.200:—	16.131:—
346 st. AB Skånska Cementgjuteriet	17.300:—	3.500:—
1.000 st. Svenska Handelsbanken, stam	20.000:—	25.000:—
125 st. Svenska Handelsbanken, index	2.500:—	3.125:—
Kronor		115.756:—

Revisionsberättelse

Undertecknade, utsedda att granska Vetenskaps societetens räkenskaper för år 1983, har fullgjort vårt uppdrag och funnit räkenskaperna i allo noggrant och omsorgsfullt förda och försedda med behöriga verifikationer.

Vi tillstyrker full ansvarsfrihet för skattmästaren och styrelsen för den tid revisionen omfattar.

Lund i april månad 1984

Olof Nordström

Sven Ekbo

Stadgar för Vetenskaps societeten i Lund

*Av den 6 maj 1920 med ändringar av den 8 dec. 1944, den 27 nov. 1948,
den 4 dec. 1953, den 31 nov. 1964, den 25 nov. 1967, den 21 nov. 1970,
den 20 nov. 1971 och den 19 nov. 1982.*

SOCIETETENS UPPGIFT OCH SAMMANSÄTTNING

§ 1

Vetenskaps societeten i Lund har till uppgift att främja humanistisk vetenskaplig forskning, särskilt genom
att i sina acta befordra vetenskapliga verk till trycket,
att lämna understöd till vetenskapliga undersökningar, för vilka detaljerad plan i särskild ansökan framlagts,
att taga initiativ till och planlägga vetenskapliga forskningsföretag samt
att anordna föredrag över vetenskapliga ämnen.

§ 2

Societeten består av stiftande samt inländska och utländska arbetande ledamöter, vartill komma hedersledamöter och seniores. Till arbetande ledamöter skola företrädesvis yngre vetenskapsidkare väljas.

I Societetens styrelse och nämnder kunna endast stiftande och inländska arbetande ledamöter inväljas.

Endast stiftande och inländska arbetande ledamöter äga deltaga i val samt sådana överläggningar och beslut som angå ekonomiska och administrativa frågor.

§ 3

De inländska arbetande ledamöternas antal må ej överstiga 70, de utländska arbetande ledamöternas ej 35, de stiftande ledamöternas ej 50.

§ 4

Arbetande ledamot kvarstår som sådan till fyllda 55 levnadsår. Han övergår därefter till gruppen seniores.

§ 5

Stiftande ledamot, vartill Societeten endast äger välja person som ådagalagt intresse för humanistisk vetenskap och kultur, erlägger en inträdesavgift av minst 2.000 kronor samt under vartdera av de 8 efter valet närmast följande åren en avgift av 1.000 kronor. Han äger alltid och i alla samma rättigheter som inländsk arbetande ledamot.

Önskar stiftande ledamot på en gång erlägga samtliga återstående avgifter, äger han rätt till diskontoavdrag å icke förfallna avgifter, räknat efter en räntefot som med 1 % överstiger högsta vid betalningstillfället gällande ränteläge för Svenska statens obligationer.

§ 6

Till Societetens hedersledamöter kunna väljas personer av utmärkt förtjänst om humanistisk vetenskap. Deras antal må ej överstiga 7.

STYRELSER OCH NÄMNDER

§ 7

Societetens angelägenheter handhas av en styrelse, bestående av 9 ledamöter, av vilka en är praeses, en vice praeses, en sekreterare, en vice sekreterare och en skattmästare. Av styrelsens medlemmar skola minst 3 vara stiftande ledamöter. För styrelsemedlemmarna skola ersättare väljas till ett antal av 3.

§ 8

Societetens styrelse väljes för en tid av 3 år. Vid varje högtidssammanträde väljas 3 styrelsemedlemmar och en ersättare.

§ 9

Styrelsen, som har sitt säte i Lund och till vars sammanträden samtliga dess medlemmar och ersättare kallas, är beslutför då minst 5 av dessa äro närvarande. Vid lika röstetal har praeses utslagsröst.

§ 10

Förslag till inval ingives i särskild motiverad skrivelse, undertecknad av minst 2 Societetens arbetande eller stiftande ledamöter, till en valnämnd, bestående av Societetens praeses jämte 4 ledamöter med 2 ersättare. Societetens praeses är nämndens ordförande.

Arbetande ledamöter och hedersledamöter väljas av Societeteten med $\frac{3}{4}$ majoritet på förslag av valnämnden; dock skall sådant förslag först underställas styrelsens prövning. Valnämndens förslag upprättas med $\frac{4}{5}$ majoritet. Valnämnden är beslutför endast då den är fulltalig.

Stiftande ledamöter väljas med $\frac{4}{5}$ majoritet av styrelsen förstärkt med valnämnden.

Endast beslut om inval införs i Societetens protokoll, ej förslag därom.

§ 11

Till tryckning i Societetens acta inlämnade skrifter granskas av en nämnd, bestående av sekreteraren jämte 4 arbetande ledamöter, representerande olika vetenskapsgrenar.

§ 12

Societetens nämnder väljas för en tid av 2 år. Vid varje högtidssammanträde väljas 2 medlemmar och en ersättare i valnämnden samt 2 medlemmar i granskningsnämnden.

ÄMBETSMÄN

§ 13

Societetens ämbetsmän äro sekreteraren, vice sekreteraren och skattmästaren. Till ämbetsmän kunna endast ledamöter boende i Lund och dess omnejd väljas.

§ 14

Sekreteraren och vid förfall för honom vice sekreteraren åligger:
att hålla förteckning över Societetens ledamöter,
att föra protokoll vid Societetens sammanträden, ävensom förbereda och föredraga de ärenden som där skola förekomma,
att befordra till verkställighet de vid sammanträdena fattade besluten,
att ombesörja Societetens brevväxling och handhava vården av dess handlingar,
att till varje högtidssammanträde uppsätta styrelsens berättelse om Societetens verksamhet under sistförflutna år samt
att omhänderha Societetens publikationsverksamhet.

§ 15

Skattmästaren, som ansvarar för Societetens medel, åligger att närmast handha Societetens ekonomiska angelägenheter,
att föra Societetens räkenskaper, vilka avslutas med kalenderår, samt
att före den 15 maj avlämna föregående års räkenskaper till revisorerna.
Societetens värdehandlingar förvaras under två olika lås i bankfack, till vilket praeses har den ena nyckeln, skattmästaren den andra, eller också överlämnas de av praeses och skattmästaren till förvaltning av en banks notariatavdelning.

SAMMANTRÄDEN OCH VAL

§ 16

Societeten sammanträder i Lund efter kallelse av praeses. Begära 10 ledamöter i skrivelse till praeses sammanträde, är denne skyldig att omedelbart utlysa sådant.
Högtidssammanträde hålles årligen i november månad, för så vitt ej styrelsen av särskild anledning annorlunda bestämmer.

§ 17

Societeten är beslutför, om minst 10 av dess ledamöter jämte praeses och sekreteraren eller dessas ersättare äro närvarande. Endast närvarande ledamot äger deltaga i omröstning.

§ 18

Val av arbetande ledamöter, hedersledamöter, styrelse och nämnder förrättas med slutna sedlar om varje namn för sig, därest ej Societeten vid varje särskilt tillfälle enhälligt beslutar företaga omröstningen i annan ordning. Vid lika röstetal avgöres valet genom lottning.

§ 19

Ärende, som ej angivits i kallelse till sammanträde, får ej å detta företagas till avgörande, om det ej enligt stadgarna där skall förekomma.

EKONOMI

§ 20

Av de stiftande ledamöternas inträdesavgifter bildas en dispositionsfond.
Av de stiftande ledamöternas årsavgifter bildas en grundfond, varav endast räntan må disponeras.

§ 21

För granskning av årets räkenskaper och inventering av Societetens tillhörigheter utses vid högtidssammanträdet för en tid av ett år 2 revisorer med 2 ersättare, och skola revisorerna äga tillgång till samtliga protokoll och handlingar samt Societetens övriga tillhörigheter.

Revisionsberättelsen, som skall innehålla till- eller avstyrkan om ansvarsfrihet åt styrelsen, överlämnas till Societeten senast den 2 september och framlägges för beslut om godkännande på högtidssammanträdet.

ALLMÄNNA BESTÄMMELSER

§ 22

Societetens årsbok utdelas kostnadsfritt till samtliga ledamöter. I Societetens ordinarie skriftserie (»Skrifter») ingående skrifter utsändas kostnadsfritt efter rekvisition.

§ 23

Om Societetens verksamhet i övrigt gäller den arbetsordning Societeten kan finna skäl att antaga.

§ 24

För ändring av dessa stadgar erfordras samstämmiga beslut på två omedelbart efter varandra följande högtidssammanträden, och skola dessa beslut fattas med minst $\frac{2}{3}$ majoritet. Dock får beslut om ändring av Societetens uppgift att främja humanistisk forskning, av § 4 eller av bestämmelserna i § 20 angående grundfonden icke fattas.

Skriftförteckning

Skrifter utgivna av Vetenskaps societeten i Lund

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklisie. 1921.
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. 1920.
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. 1923.
4. James Harrington's Oceana, edited with notes by *S. B. Liljegren*. 1924.
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. 1925.
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. 1927.
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. 1927.
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. 1928.
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons sats- och rättsbegrepp. 1928.
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 1928.
11. Stockholms stads tänkebok 1524–1529 av M:r Olauus Petri Phase, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1–2. 1929. Häfte 3: Register av *Sven Ljung*. 1940.
12. Gudmundi Olai Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ, utg. av *G. Kallstenius*. 1930.
13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgotalagarna. 1931.
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. 1932.
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. 1932.
16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. 1933.
17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. 1935.
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. 1936.
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. 1936.
20. Smärre dikter av Lejonkulans dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. 1937.
21. *Johan Åkerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. 1938.
22. *Erik Noreen*. Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. 1938.
23. *Walter Åkerlund*. Studier över Ynglingatal. 1939.
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösa stenarna. 1940.
25. I Jesper Swedbergs Lefwernes Beskrifning utg. av *Gunnar Wetterberg*. I. Text. 1941.
26. *Ivar Lindquist*. Västgotalagens litterära bilagor. 1941.
27. *Bertil Axelsson*. Das Prioritätsproblem Tertullian – Minucius Felix. 1941.
28. *K. G. Ljunggren*. Almanackorna och det svenska ordförrådet. 1944.
29. *Bertil Axelsson*. Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache. 1945.
30. *Per Wieselgren*. Neli Suecani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet. 1946.
31. *Torsten Dahlberg*. Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen. 1948.
32. *Fredrik Arfwidsson*. Erik Johan Mecks dagbok 1644–1699. 1948.
33. *Thede Palm*. Trädkult. Studier i germansk religionshistoria. With a summary in English. (Tree-worship. Studies in Teutonic History of Religion.) 1948.
34. *Carl-Martin Edsman*. Ignis divinus. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites. 1949.
35. *Sven Svensson*. Den merkantila bakgrunden till Rysslands anfall på den livländska ordensstaten 1558. En studie till den ryska imperialismens uppkomsthistoria. With a summary in English. (The commercial background of the Russian attack on the Livonian state in 1558. A study on the origins of Russian imperialism.) 1951.
36. *Erik Rooth*. Viktor Rydbergs Faustöversättning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die Faustübersetzung Viktor Rydbergs.) 1951.
37. *Sture M. Waller*. Åbomötet 1812 och de svenska krigsrustningarnas inställande. Avec un résumé en français. (La conférence à Åbo en 1812 et la cessation de l'armement suédois.) 1951.
38. *Hugo Yrwing*. Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275–1281. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Machtkampf zwischen Valdemar und Magnus Birgersson 1275–1281.) 1952.

39. *A. Thomson*. Studier i frihetstidens prästvalslagstiftning. 1951.
40. *Sam. Cavallin*. Vitae Sanctorum Honorati et Hilarii episcoporum Arelatensium. Editio critica cum indice verborum completo. 1952.
41. *Sven A. Nilsson*. Kampen om de adliga privilegierna 1526–1594. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Kampf um die Adelsprivilegien 1526–1594.) 1952.
42. *Arthur Peetre*. Sko klostrets medeltida jordeböcker. Med kommentarer. 1953.
43. *Carl Fehrman*. Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning. With a summary in English. (Romantic churchyard poetry. Studies in 18th century English and Swedish literature.) 1954.
44. *Gerhard Bendz*. Emendationen zu Caelius Aurelianus. 1954.
45. *Hugo Yrwing*. Kungamordet i FINDERUP. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering. With a summary in English. (The regicide at FINDERUP. Political complications in Scandinavia during the later part of the reign of Erik Klipping.) 1954.
46. *Nils Gösta Sandblad*. Manet. Three Studies in Artistic Conception. 1954.
47. *Sven Edlund*. Undersökningar rörande Kalmarprovets prognosvärde beträffande underåriga elevers skolmognad. With a summary in English. (On the prognostic value of the Kalmar readiness test.) 1955.
48. *Sixten Belfrage*. Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die literarische Tätigkeit Carl Carlsson Gyllenhielms.) 1955.
49. *Hugo Yrwing*. Gustav Vasa, kröningsfrågan och Västerås riksdag 1527. Mit deutscher Zusammenfassung. (Gustav Wasa, die Krönungsfrage und der Reichstag zu Wästerås 1527.) 1956.
50. *Pietro Belloni e Hans Nilsson-Ehle*. Voci romanesche. Aggiunte e commenti al vocabolario romanesco Chiappini-Rolandi. 1957.
51. *Sven Edlund*. Studier rörande ordförrådsutvecklingen hos barn i skolåldern. 1957.
52. *Gunnar T. Westin*. Riksföreståndaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512–1517. 1957.
53. *Carl Fehrman*. Liemannen, Thanatos och Dödens ängel. Studier i 1700- och 1800-talens litterära ikonologi. 1957.
54. *Göran Rystad*. Kriegsnachrichten und Propaganda während des Dreissigjährigen Krieges. 1960.
55. *Gerhard Bendz*. Studien zu Caelius Aurelianus und Cassius Felix. 1964.
56. *Birgitta Odén*. Kronohandel och finanspolitik 1560–1596. 1966.
57. *Erland Lagerroth*. Selma Lagerlöfs Jerusalem, Revolutionär sektarism mot fäderneärvd bondeordning. With a summary in English. (Selma Lagerlöf's Jerusalem. Revolutionary sectarianism versus the traditional peasant heritage.) 1966.
58. *Gösta Svenæus*. Edvard Munch. Das Universum der Melancholie. 1968.
59. *Alf Önerfors*. Die Hauptfassungen des Sigfridoffiziums. 1968.
60. *Per Wieselgren* (utgivning och kommentar). Brev till Georg Stiernhielm. 1968.
61. *Erland Lagerroth*. Svensk berättarkonst. Röda rummet, Karolinerna, Onda sagor och Sibirien. With a translation of the last chapter concerning a method of studying works of fiction. 1968.
62. *Bernt Olsson*. Bröllops besvärshugkommelse. Del I (utgivning och kommentar) 1970.
63. *Bernt Olsson*. Bröllops besvärshugkommelse. Del II (en monografi). 1970.
64. *Johannes Th. Kakridis*. Homer Revisited. 1971.
65. *Jan Mogren*. Tegnér's översättningsverksamhet. 1971.
66. *Gösta Svenæus*. Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. Del I (textband). 1973.
67. *Gösta Svenæus*. Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. Del II (bildband). 1973.
68. *Fredrik Lagerroth*. Sverige och Eidsvollsförfattningen. 1973.
69. *Bernt Olsson*. Den svenska skaldekunstens fader och andra Stiernhielmsstudier. 1974.
70. *Arthur Thomson*. Fortsatta studier i frihetstidens prästvalslagstiftning 1731–1739. 1974.
71. *Rolf Lindborg*. Giovanni Pico della Mirandola, Om människans värdighet. Med några kapitel om humanism och mystik och naturfilosofi under renässansen. 1974.
72. *Ulf Sjödell*. Infödda svenska män av ridderskapet och adeln. Kring ett tema i Sveriges inre historia under 1500- och 1600-talen. 1976.
73. *Louise Vinge*. Morgonrodnadens stridsmän. Epokbildningen som motiv i svensk romantik 1807–1821. 1978.
74. *Hans Jonsson*. The Laryngeal Theory. 1978.
75. *Ulf Sjödell*. Historiker inför Kalmarunionen. 1981.
76. *Alf Lombard – Constantin Gädei*. Dictionnaire morphologique de la langue roumaine. 1982.
77. *Gunnar Sjögren*. Hamlet the Dane. 1983.

Vetenskaps societeten i Lund

Skånsk Senmedeltid och Renässans

Skriftserie utgiven av Vetenskaps societeten i Lund

1. *Gösta Johannesson*. Den skånska kyrkan och reformationen. With a summary in English. (The Scanian church and the reformation.) 1947. Kan erhållas inb. i hfr bd
2. *Nils Gösta Sandblad*. Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scanian town planning and town architecture prior to 1658.) 1949. Kan erhållas inb. i hfr bd
3. *Karl F. Hansson*. Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a summary in English. (Peder Winstrup, Bishop of Lund, up to 1658.) Med ett tillägg om Peder Winstrup som svensk biskop 1658–1679. 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd
4. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Första delen: Nuvarande Malmöhus län. 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd
5. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Andra delen: Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. Kan erhållas inb. i hfr bd
6. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Tredje delen: Tillkomst, innehåll, handskrifter samt register. 1965. Kan erhållas inb. i hfr bd
7. *Gösta Johannesson*. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut. Paltebocken och 1522 års uppbördsjordebok. 1953. Kan erhållas inb. i hfr bd
8. *Wilhelm Norlind*. Tycho Brahe. En levnadsteckning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Tycho Brahe. Eine Biographie. Mit neuen Beiträgen zu seinem Leben und Werk.) 1970
9. *Salomon Kraft*. Tre senmedeltida godsorganisationer. Mit deutscher Zusammenfassung. (Drei Gutsorganisationen in der ostdänischen Provinz Schonen am Ende des Mittelalters.) 1971
10. *Knut Knutsson* och *Göte Paulsson*. Dalby Klosters intäktsbok 1530–1531. 1983
11. *Sten Skansjö*. Söderslätt genom 600 år. Bebyggelse och odling under äldre historisk tid. 1983

Årsbok 1920–1983

Årsbok 1946 innehåller register för årgångarna 1920–1945, årsbok 1970 för 1946–1969.

Ur innehållet

Artiklar

Nils-Arvid Bringéus: Den gudfruktiga tjänstepigan

Bertil Ejder: Om Söderwalls fornsvenska ordbok. En orientering och handledning för nyttjare

Nils Palmborg: Den unge Carl Johan Schlyter. Citat ur en brevsamling med kommentarer

Leokadia Postén: Danmark och det polska novemberupproret 1830–1831

John Tuneld: Magnus Stenbocks skånska häradsfanor

Minnesord

Holger Crafoord av Magnus Thorfinn

Gunnar Ahlström av Per Rydén

Peter Skautrup av Bertil Ejder

Carsten Welinder av Göran Englund

Niels Skyum-Nielsen av Tore Nyberg

Björn Collinder av Gösta Holm

Sverre Steen av Birgitta Odén

Sven Hammarskiöld av Per Lindblad

Nils Strömbom av Nils Arvid Bringéus

